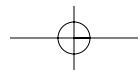
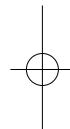
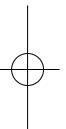
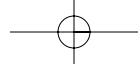

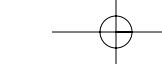
Nikola Benčić, Dragutin Feletar, András Krisch,
Franjo Pajrić, Sándor Sarkady ml., Imre Tóth

Šopron

grad kulture i suradnje

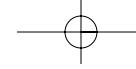
Samobor – Šopron, 2008.

Kazalo

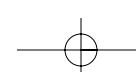
Predgovor gradonačelnika Zagreba	174	Ferenc Storno stariji - slavni slikar	258
Proslov	176	Ferenc Liszt i Šopron	258
Uvod	177	Šopronski muzej	259
POVIJEST GRADA ŠOPRONA DO 16. STOLJEĆA		Udruga za poljepšavanje grada Šoprona	260
Šopron i Šopronska županija poslije 1532. godine (naseljavanje Hrvata)	178	Šopronsko vino	260
ŠOPRON U 17. STOLJEĆU		DODACI ZA BOLJE RAZUMIJEVANJE RAZDOBLJA U 16. I 17. STOLJEĆU	263
ŠOPRON U 18. STOLJEĆU	187	Protestantizam i protureformacija	263
Ratovi u 18. stoljeću	195	Širenje protestantizma	264
Gospodarstvo i društvo	201	Doseljavanje Hrvata u valovima	267
Vjere, crkve i kulture u 18. stoljeću	201	Šopron u 16. stoljeću	268
Nacionalni odnosi	203		
ŠOPRON U 19. STOLJEĆU - USPONI I REFORME		DOPISIVANJE ŠOPRONSKE I ZAGREBAČKE ŽUPANIJE 1861.	271
Trgovina, obrt i počeci industrijalizacije	209	Poslanica Županije šopronske na Županiju zagrebačku	271
1848. i Šopron	211	Odgovor Županije zagrebačke na prediduće pismo Županije šopronske	272
Prolazak Jelačićeve vojske kroz Šopronsku županiju 1848.	213		
Gospodarski procvat Šoprona u drugoj polovici 19. stoljeća	213		
Kulturni i književni život - razvoj kulture i jezika u Hrvata	218	HRVATSKA PREZIMENA U ŠOPRONU OD 16. DO 19.	
Nacionalni odnosi	218	STOLJEĆA	274
ŠOPRON U 20. STOLJEĆU	221	Građani s hrvatskim prezimenima u 16. stoljeću	274
Zapadnougarsko pitanje, plebiscit u Šopronu i okolini	221	Građani s hrvatskim prezimenima u 17. stoljeću	274
Šopron poslije plebiscita - gospodarstvo i politika	226	Građani s hrvatskim prezimenima u 18. stoljeću	275
Stanovništvo, narodnosti i društveni život u prvoj polovici 20. stoljeća	227	Građani s hrvatskim prezimenima u 19. stoljeću	276
Šopron poslije 1945. godine	227		
Šopron na prekretnici milenija	232	VAŽNIJI SPOMENICI KULTURNE BAŠTINE ŠOPRONA	278
ŠOPRON U NOVOM TISUĆLJEĆU	236	ŠOPRONSKI VREMELMOV	283
DODACI	241		
OPET DALJE U SVIJET	243	ŠOPRONSKA OKOLICA: KOLJNOF (KÓPHÁZA) - HRVATSKO SRCE	
Šopron u očima jednog hrvatskog putnika- opis trgovackog pripravnika Mije Krešića, 1838. - 1840.	244	U MAĐARSKOM GRADIŠČU	291
ŠOPRONSKE ZANIMLJIVOSTI	247	PRILOG: Priča o koljnofskoj hodočasnoj crkvi	
Nikola Karlo Župančić	255	i Loriki Nádasdy	303
Jedan od dobročinitelja grada, grof Karlo Pejačević	255		
	247	POGOVOR - Šopron je Dubrovnik mađarskog zapada	
		(Dragutin Feletar)	305
	255	Sažetak – na hrvatskom, mađarskom, njemačkom	
	255	i engleskom jeziku	306
	255	IZBOR LITERATURE	311

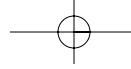

Panoramski pogled na grad Šopron s vidikovca Károly

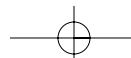

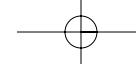
Pogled na središnju gradsku jezgru s Gradskog tornja
(Tűztorony)

S Gradskog tornja glavni je trg kao na dlanu – tu je i gotička benediktinska crkva

Predgovor gradonačelnika Zagreba

Povijesne veze Zagreba i Šoprona

Godine 2005. na Danu Hrvata u Šopronu bili su nazočni i predsjednici republika Mađarske i Hrvatske. Hrvati iz Mađarske tada su na ulicama i u dvoranama predivnog Šoprona pokazali svu raskoš hrvatske narodne kulturne baštine i imaginacije običnog čovjeka i stvaratelja. Još jednom se na djelu pokazala istina da su narodne manjine veliko bogatstvo svake zemlje – i u ovom slučaju one predstavljaju most suradnje Mađarske i Hrvatske, Zagreba i Šoprona.

Veze dvaju gradova zadiru u dugu prošlost. Povezivali su nas već antički putevi i trgovačke veze. Ta suradnja s »Dubrovnikom zapadne Mađarske«, kako slikovito zovu Šopron, naročito je intenzivirana tijekom zajedničkog Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva od 1102. do 1527. godine. Srednjovjekovni Šopron bio je glavna poveznica zapadne Panonske nizine za narode koji su ovdje živjeli na povijesnom kontaktu: Mađare, Nijemce, Slovake, Hrvate, Čehe i Slovence.

Već tada je Šopron izrastao u središte gospodarstva, kulture i suradnje. Kao središte Gradišća, zapadne ugarske pokrajine u kojoj su dobroj dijelom živjeli od polovice 16. stoljeća i Hrvati, Šopron je postao glavno križište puteva i suradnje tijekom dugovjekog Habsburškog Carstva, sve do kraja Prvoga svjetskog rata. Iz Zagreba se upravo preko Šoprona putovalo u Beč, na sabore u Požun (Bratislavu), Prag i drugdje u kulturnu srednju Europu. Kao najvažniji grad zapadnougarskoga Gradišća, Šopron je postao i duhovno središte tamošnjih Hrvata, uz kontinuirano održavanje veza s domovinom Hrvatskom i Zagrebom.

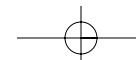
Pariškim mirovnim pregovorima Šopron je nakon 1921. odvojen od najvećeg dijela svojeg matičnog Gradišća. Nakon 1945. ostao je iiza »željezne zavjese«, na samoj granici prema Austriji. To je bilo teško razdoblje za Šopron i njegovu okolicu. Ali taj vitalni povijesni grad ni tada nije izgubio svoj identitet i značenje. On je ostao kulturna Atena zapadne Mađarske, mjesto kontakata i susreta naroda zapadne Panonske nizine, ali i šire od toga. Zagreb, pogotovo u području kulture, nikad nije prekinuo suradnju sa Šoprom, a u tome su najviše pridonijeli tamošnji Gradišćanski Hrvati.

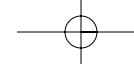
Prvi val doseljavanja Hrvata zbio se već 1533. pa će se uskoro napuniti pola tisućljeća njihove prisutnosti u Gradišću i zapadnoj Mađarskoj. Djelovanje naših ljudi ostavilo je dubok trag u ukupnoj povijesti i razvoju Šoprona – od grofova Pejačevića i Zrinskih do bezbrojnih manje poznatih kulturnih, znanstvenih, sportskih i gospodarskih djelatnika. U istočnom predgrađu Šoprona nalazi se hrvatsko naselje Koljnof (Kópháza). S više od tisuću Hrvata, to je jedno od najvećih hrvatskih naselja u cijeloj Mađarskoj. Upravo od njih, a uz prijatelje iz Zagreba, potekla je ideja da se napiše prva knjiga o Šopronu (i okolici) na hrvatskom jeziku. Bilo je krajnje vrijeme da i Hrvati danas više doznaju o vrijednostima i ljepotama Šoprona, o njegovu značenju za mađarsku i hrvatsku povijest. Zato ovu knjigu s radošću pozdravljam te čestitam i zahvaljujem svima koji su radili i pomogli da ona bude napisana i tiskana.

Prijateljima iz Šoprona, njegovu gradonačelniku i svim ljudima dobre volje koji žive u tom divnom gradu želim zdravlja, radosti i napretka. Zagreb će se radovati svakom vašem uspjehu i nastaviti čemo produbljivati prijateljstvo koje su pokrenuli naši pradjedovi.

U Zagrebu, siječnja 2008.

*Milan Bandić,
gradonačelnik Zagreba*

Predgovor gradonačelnika Šoprona

Poštovani čitatelji!

Uruci držite knjigu, koja vam predstavlja baštinu nastalu stvaralaštvom, znanjem i šarolikim naslijedjem triju naroda, koji ovdje zajedno žive – Mađara, Nijemaca i Hrvata. Ovo blago je grad Šopron, koji je na keltskim, avarske i rimskim temeljima ponovno oživio pomoću mađarske ruke i požrtvovnošću doseljenih njemačkih i hrvatskih obitelji. Danas se njime ponosimo.

Nije slučajno da se baš tu srelo ovako višenacionalno stanovništvo, koje već 900 godina živi mirnim suživotom obogaćujući zajedničku domovinu. Šopron je, naime, već od davnina, nalazeći se pokraj važnih trgovačkih puteva, dobio svoju regionalnu ulogu, tako da je zvuk različitih jezika uvijek bio prirodna pojava. Željezna zavjesa i komunistička diktatura su nepravedno potisnule u pozadinu narodnosti ovoga kraja, a pokušale su zbrisati i mađarsku nacionalnu samosvijest.

Na sreću, naše narodnosti – ako ne drukčije – očuvale su u svojim obiteljima i prenijele u današnjicu sve ono blago što nosi prastaro znanje naroda. Nakon 90-ih se mogao ponovno roditi u punoj raskoši stari sustav običaja i oživjeti znatiželja prema kulturama s kojima skupa živimo.

Ovaj proces ispunjava nas radošću jer samo oni narodi i narodnosti mogu u miru živjeti i međusobno se razumjeti, koji poznaju običaje drugog, znači njegovo srce. Ovo uzajamno poštovanje i ljubav oduvijek su karakterizirali grad Šopron. Najljepši primjer nije samo djelovanje poznatih hrvatskih obitelji u prošlosti, nego otvorena vrata u grbu grada: simbol primanja i gostoljubivosti.

Bratske mađarsko-hrvatske veze sežu u davnu prošlost i uspomene zajedničke povijesti i običaja opet nas pozdravljaju u Šopronu isto kao i u Zagrebu. Možda nije bila puka slučajnost što se kralj Zvonimir oženio s Jelenom, mađarskom princezom, i Hrvati su njezina brata Ladislava pozvali u pomoć 1091. godine. Ladislav je stvorio od Hrvatske sudržavu Mađarskoj, u Zagrebu utemeljio biskupiju i dao graditi katedralu. Time je dao takav primjer kršćanskoj obitelji dviju država kakav se ne može naći nigdje drugdje u Europi. Mađar uvijek s ushitom stupa u zagrebačku prvostolnicu gdje već u prvom trenu upada u oči barokna slika Blažene Djevice Marije, desnog zadnjeg pobočnog oltara, s natpisom: »Patrona Hungariae et Croatiae«. Ne samo kip Madone, nego i polukrug uvijek gorućih svjeća ispred nje i mnoštvo molečih Hrvata djeluju zadržavajuće.

A nije ni puka igra sudbine što je kralj Bela IV. u bijegu pred Tatarima baš u Hrvatskoj, u tvrđi Trogira, pričekao kraj njihova pohoda. Bijeg kralja i gostoprivrstvo Hrvata još i danas čuva puno hrvatskih legendi.

I na ulicama Zagreba dočekuju nas zajedničke uspomene: mađarski kraljevi, spomen-ploče mađarskih obitelji hrvatskog podrijetla... Kako je interesantno i možda čudnovato da se i u hrvatskoj nalazi jedan Šopron, malo naselje pod Kalnikom u sličnom okruženju, među planinama i vinogradima, kao naš Šopron.

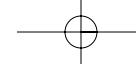
Politika velikih sila više je puta pokušala stvoriti netrpeljivost među našim narodima, ali još i danas živući običaji pokazuju da je na dnu srca ostala bratska ljubav, i to ne samo u našoj zapadnougarskoj trojezičnoj regiji.

Ova knjiga, koju sada čitatelj drži u svojim rukama, kruna je zajedničkih vrijednosti mađarsko-njemačko-hrvatskog bratskog suživota. Već se godinama istražuje povijest hrvatskih obitelji nastanjenih u Šopronu i bivšoj županiji, već su se poklonili uspomeni na obitelj Pejacsevich s dvojezičnom brošurom i već se pet godina izdaje trojezični kalendar »Ponovo zajedno«, da bi prikazao prirodno i graditeljsko blago našega kraja, kulturne vrijednosti, velikane znanosti i umjetnosti regije. Do dana današnjega njeguju i izgrađuju prijateljske veze šopronska Hrvatska manjinska samouprava i Šopronsko hrvatsko kulturno društvo.

Kako je to izrazio botaničar Gombocz Endre, specifični karakter Šoprona nalazi se u uzrečici: »Obećanje naše budućnosti leži u pravom poznavanju naše prošlosti«. Mi, stanovnici ovog grada, koji je pretrpio nevjere povijesti, obraćamo se naročito otvorenim srcem našim bratskim narodima i veza s Hrvatskom omogućava nam suradnju dvaju jakih i nacionalno ponosnih naroda. Vjerujem da temelj toga nije samo politička računica i borba za opstanak u globaliziranom svijetu, nego priateljstvo dvaju prirodnih i ravnopravnih partnera, koje je spojilo naše narode pod okriljem Svetе Krune. Zato će sve ljudi koji nas posjete iz Hrvatske dočekati u Šopronu u svakom slučaju priateljstvo i ljubav.

Očekujemo vas otvorenih vrata i topla srca!

Dr. Fodor Tamás,
gradonačelnik grada Šoprona sa županijskim pravima

Proslov

Povijest grada Šoprona neka bude primjer budućim naraštajima jer svjedoči kako svjesna i odlučna suradnja među ljudima može služiti obogaćenju naših stremljenja i vrijednosti naše kulture

Ljeti 2003. godine, ugledavši više stotina ljudi koji su došli gledati program prve manifestacije Hrvatski dani, prožeo me nezaboravan osjećaj. Ugodna smirenost, zadovoljstvo. Uspjelo je! Događaj ovakve vrste dugo se nije održao u gradu Šopronu, a možda ga nije ni bilo. Ali, to sada nije ni važno. Postali smo svjesni dijelovi onoga čega smo bili dio, obogaćujući ga, nesvjesno i samozatajno, mogao bih reći, pri tome stavljeni u stranu.

Knjiga koja je pred vama nije udžbenik povijesti. Nema znanstvenih pretenzija, nego pokušava poštovanim čitateljima podariti jedan osjećaj, percepciju čovjeka o tom gradu, njegovim ljudima i ritmu, čovjeka koji si je postavio pitanje, u ogledalu povijesti pokraj toliko spominjanih Nijemaca i Mađara, gdje je Hrvat? Što je on dodao, gdje je pomagao – mnogo puta ne sluteći svoju važnost – ovom gradu u kojem svi nosimo u sebi nešto od drugih, u kojem živi u nama naše zajedničko naslijede i za koji se može reći da je bio i njemački i mađarski, ali je ponekad progovorio i hrvatski.

Šopronca nije oblikovao govor, jezik, nego pripadnost ovom kraju, ovom kulturnom okruženju, ovoj sredini. Riječ je o čovjeku koji je svojom mudrošću, pristojnim ponašanjem, ali i odlučnošću znao i zna graditi budućnost. Za izgradnju budućnosti neizbjegno je poznavanje prošlosti. Samo nas ova staza vodi prema međusobnom poštovanju. O tome priča ova knjiga. Naglašavaju se vrijednosti Šoprona koji s pravom smatramo primjerom u današnjem promjenjivom, često proturječnom svijetu, u kojem se vrijednosti izopačuju, a ljepota prlja. Mjerilo koje čovjek osjeća kada se u sadašnjosti susreće s poviješću i zamišlja svoju budućnost.

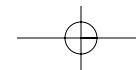
Da, Šopron je grad po ljudskoj mjeri, zajednica koju naši snovi mogu prihvatići, za razliku od divovskih konglomeracija. Pokušaš li ih rukom zahvatiti, razumom shvatiti, ostat će ti samo pokušaj jer su divovski naspram tvojih ljudskih dimenzija.

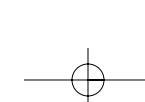
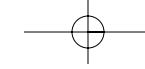
Multikulturalnost i tolerancija oduvijek su prisutni u ovoj sredini. Ti su pojmovi bili samorazumljivi stoljećima, izuzev nekoliko anomalija koje ćemo u priči podrobno obraditi. Neka povijest Šoprona bude primjer budućim naraštajima, živi dokaz kako svjesna, umjereni, ali i odlučna suradnja među ljudima doprinosi bogaćenju naše kulture i naših vrijednosti. Zahvaljujem autorima i svima koji su radom, savjetima i materijalno pridonijeli objavljivanju ove knjige, a posebice Izdavačkoj kući Meridijani.

Koljnof, studeni 2007. godine

Franjo Pajrić

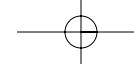
Uvod

Opovijesti grada Šoprona objavljeno je u prošlim desetljećima, pa i stoljećima, mnogo studija, znanstvenih članaka, popularnih i turističkih izdanja. Gradsko je poglavarstvo vrlo rano, već u 17. stoljeću, potaknulo pisanje povijesti grada na temelju sustavnog prikupljanja arhivske građe. Željelo se pridonijeti slici grada koja je već bila stvorena i na međunarodnoj razini. Rezultat tog pokušaja bila je rukopisna gradska kronika Marka Flauta, nastala oko 1610. godine. O svjesnom oblikovanju slike o gradu govori i podatak da Šopron spada među rijetke mađarske gradove čiju su vedutu – slično Augsburgu, Ulmu i Nürnbergu – ovjekovječili i domaći majstori.

Duga je tradicija u Šopronu sebe samoga predstavljati strancima i upoznavati svijet sa svojim vrijednostima i svojom kulturom. Tako je i s ovom knjigom. Iako je isti cilj vodio i autore knjige, rezultat se ipak na više mjesta razlikuje od poznatih gradskih kronika. Formalna rješenja, stil i priča su novi, ali zadržana je tradicionalna čitkost. Nastojalo se u prvi plan staviti stručnost, ali tako da dosadno znanstveno elaboriranje historiografske građe ne prijeđe u širi čitateljski krug. Prvi dio teksta obrađuje povijest grada do sredine 17. stoljeća. U izdanju se paralelno mogu pratiti dopune koje, bogato ilustrirane, čine tijek zbivanja raznolikim i informativnim. Podijeljen u dva stupca, tekst upoznaje čitatelja s lokalnim zbivanjima i hrvatskom poviješću, hrvatskim narodom i ugarsko-hrvatskim odnosima.

Izdanje se sadržajem bitno razlikuje od dosadašnjih radova povijesti grada utoliko što je u njegovu prošlost i sadašnjost uključena i hrvatska sastavnica, nazočna na ovim prostorima već pola milenija.

Hrvati su u 16. stoljeću naselili zapadna rubna područja Ugarske. Njihova integracija, gospodarski uspjesi, uloga u izgradnji kulturne baštine, njihova spona s ovim krajem i uloga mosta u mađarsko-hrvatskim odnosima još čeka istraživače. Knjiga pokušava sažeti poznate elemente te složene uzajamne povezanosti, ne negirajući pritom da postoji još dosta otvorenih pitanja, bijelih mrlja i poglavlja koja čekaju na otkrivanje. Jedna od osebujnosti knjige jest građa koja potječe iz sredine 19. stoljeća, a u kojoj se opisuju doživljaji jednog trgovackog šegrta iz Hrvatske. Taj povjesni izvor prvi je put objavljen na mađarskom jeziku i služi kao vrijedan dodatak povijesti grada 1838./1840. godine. Nije tajna da smo ovim izdanjem htjeli potaknuti povjesna istraživanja, odnosno obodriti na dijalog stručnjake koji se bave zajedničkom mađarsko-hrvatskom poviješću kako bismo se međusobno upoznali s postignutim rezultatima i kroz dijalog približili naša stajališta.

Priopomene, uglavnom iz hrvatske povijesti, koje upotpunjaju glavni tekst

Pisanje povijesti vrlo je zanimljivo i odgovorno područje i već na početku moramo naglasiti da objašnjenje nekog događaja nikada ne smije biti crno-bijelo. Pokušali smo na nekim mjestima opširnije opisati značajke razdoblja kako bi postalo jasnije koliko različitih čimbenika utječe (bitno je da se događaji uvijek promatraju u kontekstu vremena) na čovjeka koji je u određenom razdoblju bio u poziciji odlučivanja. Cilj je naše knjige da susjedni narodi poznavajući kulturu drugih, bolje upoznaju i svoju te u izgradnji ljestve budućnosti nikad ne budu isključivi naspram drugih.

Na ovom su putu vukli kao zatočenika starog Quirina, biskupa iz Siska, u vrijeme vladavine cara Dioklecijana, progonačnika kršćana, kako bi ga odveli pred predstojnika Panonije putujućeg iz Carnuntuma za Savariju (Szombathely). Dvije kolone su se susrele baš u hataru Scarbantije, na mjestu današnjeg Rastkreuta (hrv. Križa za odmor). Kada su za njegov dolazak dočule kršćanke Scarbantije (danasa Šoprona), izišle su mu u susret, tješile hransom i okrijepile okovanog starca. Sveti je Quirin učinio čudo: dok je blagosiljao vjernike, pali su mu okovi, a darovima hrane ponudio je svakoga, čak i svoje mučitelje, dok se on zadovoljio mrvicama. Sljedeći car, Konstantin Veliki, Milanskim je ediktom 313. godine proglašio kršćanstvo jednakopravnim s drugim vjerama. Kršćanstvo postaje državna vjera tijekom vladavine cara Teodozija 391. godine. Sveti je Quirin završio svoj život kao mučenik u Savariji. O caru Dioklecijanu samo još toliko: za svoje zadnje dane dao je u Dalmaciji sagraditi prelijepu palaču na mjestu današnjeg Splita. Ondje još žive rimske građevine.

Hrvati su se naselili na obalu Jadrana, odnosno na područje između Save i mora uglavnom u 7. i 8. stoljeću. Prihvatali su kršćanstvo rimskog rituala. Prva hrvatska biskupija utemeljena je oko 864. u Ninu »episcopus croatorum« i bila je podređena neposredno Rimu. Prema nekim pretpostavkama, na području obitavanja Hrvata već su i prije djelovali učitelji vjere iz dalmatinskih gradova pod upravom Bizanta.

Povijest grada Šoprona do 16. stoljeća

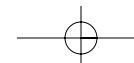
Prošlost i sadašnjost grada, zahvaljujući pretežno geografsko-topografskom položaju, najbolje obilježavaju riječi – u Šopronu je uvijek bila točka spajanja.

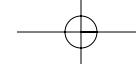
Svoju važnost, ugled i ljepotu Šopron može prije svega zahvaliti činjenici što je uvijek bio otvoren suvremenim utjecajima i primajući ih – mnogo puta i prenaglašeno u odnosu na ekonomski značaj – postao jedan od predvodnika mađarske urbanizacije i stvaranja građanskog društva. Otvorena vrata na starom gradskom grbu postala su simbol slobode komuniciranja, koja predstavlja ideal slobodnog građanskog života i otvorenog društva. Grad je tijekom cijele svoje povijesti bio jedan od najuvaženijih i najbogatijih u Ugarskoj. Njegov je sustav ustanova, kao i kultura, uvijek odgovarao izazovu različitih epoha. Glede osobitosti politike, gospodarstva i kulture, ubrajamo ga u red gradova austrijskih nasljednih pokrajina te uz njemačke i gradove sjeverne Italije. U mađarskim relacijama stoji nam na raspolaganju vrlo velika količina povijesnih vrela i suvremenih dokumenata, koji pomažu u stvaranju prave povijesne slike o Šopronu i njegovoj mađarskoj i europskoj ulozi.

Iz arheološke zbirke Gradskog muzeja u Šopronu – dio postava pretpovijesne, antičke i srednjovjekovne keramike

Na gradsku svakodnevnicu uvijek su utjecali široka okolna ravnica, nedostatak visokih planina, neprohodne močvare i brze rijeke, koje su značile prepreku gradanima željnim putovanja, trgovanja, učenja i avanture. Kroz grad su vodili ili su ga presijecali trgovачki putevi, što je privlačilo ljude od davnih vremena. Oni su ovo mjesto i njegovu okolicu učinili povijesnima. Prirodne prednosti upotpunila je i činjenica da je posljednjih 1100 godina svoje povijesti Šopron proživio kao pogranični grad i tako bio prva postaja putnika sa zapada i istoka, stjecište gospodarskih i duhovnih dobara Europe. Iz

Od 1. do 6. stoljeća Šopron je bio važan rimski municipij Iulia Scarabantiae – dio ostataka antičkih zidina dostupan je posjetiteljima

te prirodne uvjetovanosti, koja se transformirala u povijesnu, niknula je i višestoljetna kulturno-posrednička uloga grada.

Nalazi iz mlađeg kamenog, pa bakrenog i brončanog doba dokazuju da je okolica kasnijeg grada Šoprona bila naseljena već od 6. tisućljeća pr. Kr.

U tim ranim vremenima brežuljci oko grada privlačili su naseljenike. Materijalni ostaci, među kojima je najvredniji tzv. brončani disk iz Hasfalve, dokazuju da je već oko 1000. godine pr. Kr. naselje komuniciralo s udaljenim krajevima. Drugi par tog diska, vjeruje se, koji su koristili u obrambene svrhe, pronašli su na prostoru južne Švedske. Porijeklo oba predmeta povezuje se uz trgovacku os koja je presijecala pola Europe. Prema svemu sudeći, ta os i prirodna ljepota njezine okolice primamili su prve rimske osvajače koji su ovdje zatekli keltsko stanovništvo (Boje).

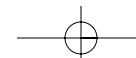
Prvi spomen rimskog Šoprona, koji se zvao Oppidum Iulie Scarabantiae i spominje se tijekom vladavine cara Tiberija (14. - 37.), nasljednika Augustova, čini grad otprilike suvremenikom naše ere. Mjesto naseljeno trgovcima i veteranimi rimskih legija ubrzo je postalo važno križište na cesti Vindobona (Beč) - Carnuntum (Deutsch-Altenburg). Trgovacku važnost naselja potvrđuje i to što je u posljednjoj trećini 1. st., vjerojatno u vrijeme vladavine cara Vespazijana (69. - 79.), dobilo naslov municipija. Taj je potez, osim jače samouprave, značio i veću slobodu ovdašnjim trgovcima. Scarabantiae se, uz jantarsku cestu, sa svojom planskom gradnjom, kućom pravde (curia), javnim kupalištem, forumom i kipovima kapitolskih bogova polako razvila u osebujan provincijski »mali Rim«. Zbog opasnosti do kojih je došlo tijekom seobe naroda, na početku 5. st. stanovnici su većinom utočište potražili u Italiji, a pretpostavlja se da je 456. godine potres oštetio gradske zidine.

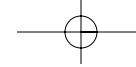
Novija genetička istraživanja upućuju na određene specifičnosti ovih prostora, u koje se do određene razine mogu uklopiti preci današnjih stanovnika. Ovaj panonsko-jadranski prostor izvorište je više prastarih kultura.

Forum municipija Scarabantije (Šoprona) nastao je na križanju starog keltskog i jantarskog puta koji su, otprilike, orijentacije istok-zapad i jug-sjever. Bio je popločen kamenom gneisom, a rub mu je bio od kamena iz obližnjeg kamenoloma u Fertőrákosu. Tu su podignuti hramovi Silvana i Herkula, oltari u čast Merkura i Liber Patera. Forum je građen u vrijeme Trajana (98. - 117.) i Hadrijana (117. - 138.). Nalazio se više od četiri metra ispod današnje kamene oznake blizu Glavnog trga. Toliko se materijala nataložilo u različitim stoljećima, i to zbog pustošenja i ponovne gradnje.

Detalj antičkog stupu iz Scarabantije iz 2. stoljeća

Srednjovjekovni je grad, prema svemu sudeći, nastao na bečkom brdu (Bécsi domb). Tamo je pravo križanje puteva i to je mjesto odakle se pruža lijep pogled na okolicu. Ondje je i najstarija gradska crkva – Sv. Mihovila.

U 8. stoljeću počelo je organiziranje hrvatske države. Na početku možemo uočiti njezin dvostruki razvoj. U Panonskoj Hrvatskoj u 9. stoljeću vladao je Braslav (880. - 896.). U Primorskoj (dalmatinskoj) Hrvatskoj Mislava (835. - 845.) nasljeđuje Trpimir (845. - 864.) kojega nazivaju praočem hrvatske kraljevske obitelji. Nakon njega vladaju Domagoj (864. - 879.), Zdeslav (878. - 879.) i Branimir (879. - 892.) u čije je vrijeme Hrvatska dobila međunarodno priznanje odlukom pape Ivana VIII. Ujedinjenje dva državna dijela izvršio je Tomislav (910. - 928.), a on je ujedno i prvi hrvatski monarh koji je nosio titulu kralja Hrvata (oko 925.).

Zbog zemljopisnog položaja ovo je područje naseljeno već od prastarih vremena. Okolica je raznolika jer se tu sastaju Alpe s Kisalföldom (hrv.

Mala nizina) Mađarske i Nežiderskim jezerom koje kao najzapadnije stepsko jezero naslućuje da tu nešto prestaje i počinje nešto drugo. Tu stvarnu i psihološku granicu naslućivali su i nadolazeći

Mađari kada su nakon razdoblja pljačkaških pohoda zapadnu granicu svoje države povukli baš ovdje. Prije toga je granica između Mađara i Bavarcima bila na rijeci Enns i odatle potječe izraz iz mađarskih bajki: ...iza oberenskog mora... (ober Enns). Utvrde Enns i Steyr Bavarcima su sagradili radi obrane od Mađara. Zapadnije su se Mađari susreli sa svijetom koji se vanjskim izgledom, mentalitetom i razvijenošću razlikovao od ovog.

Jačanjem njemačkoga građanstva oni su se iselili iz grada na mjesto današnjega gradskog centra gdje se prije nalazio Forum Romanum. U drugoj polovici 13. stoljeća već je taj dio postao pulsirajuća gradска jezgra, što potvrđuje kralj Ladislav IV. u povelji iz 1277. godine.

Prema imenima naselja i nađenih arheoloških nalaza, Mađari su našli područje relativno gusto naseljeno slavenskim pučanstvom. Prema mišljenju nekih mađarskih povjesničara, vodeći sloj slavenskog društva priključio se Madarima, preuzeo njihove običaje i sudjelovalo u pljačkaškim pohodima. Mađarski ustroj društva i sustav naselja nastao je miješanjem mađarskih i slavenskih elemenata. Na području materijalne i duhovne kulture mađarstvo može mnogo toga

Grad koji su napustili Rimljani prvo su zauzela plemena Langobarda, koja su se poslije naselila u sjevernoj Italiji. Kada su 568. godine napustili mjesto, nekadašnja Scarabantiae ostala je bez stanovnika i sljedećih 350 godina u ruševinama. No, izvan nekadašnjih zidina zbili su se važni događaji. Slavensko-avarška plemena iz okolnih su krajeva krajem 8. stoljeća zbog osvajanja Karla Velikog i njegova sina došla pod okrilje franačke države. Carstvo Karla Velikog, nazvanog i »ocem Europe«, suvremenici su poistovjećivali s pojmom Zapada. Panonija je postala dio te u kasnijim vremenima utjecajne duhovne i povijesne zajednice, kao istočno pogranično područje prvoga europskog barbarskog kršćanskog cara.

Širenjem Franačkog carstva na ovom su se području pojavili bavarski doseljenici i Crkva koja je u organiziranju države odigrala važnu ulogu. Spomen tog ranog organiziranja Crkve čuva se u sopronskom muzeju. To je pozlaćeni brončani tzv. Cundpald kalež, napravljen oko 800. godine, dakle u vrijeme kada je Karlo Veliki proglašen carem. Ime je dobio po natpisu »Cundpald fecit«, što znači »izradio Cundpald«.

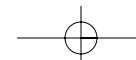
Ponovno oživljavanje grada počelo je nakon pojave mađarskih plemena na prekretnici 10. i 11. stoljeća. Područje su najvjerojatnije zaposjeli nakon bergsalausburške (požunske) bitke 907. godine kada su pobijedili vojsku bavarskog kralja Ludovika (Djeteta) III.

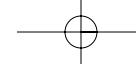
Osvajanje novih teritorija bilo je ograničeno na područja koja su klimom, konfiguracijom terena i biljnim pokrovom omogućavala nastavak nomadskog, stepskog načina života. Na našem su području oživljavali nenaseljeno područje, tzv. gyepű (pogranična zona), koje su branili narodi pridruženi Mađarima. Pretpostavlja se da su nakon poraza Mađara kod Augsburga u 10. stoljeću to bili Pečenezi i Rusini (stanovnici države koja se zvala Kijevska Rusija). Oni su imali obrambene zadaće i njihova su se imena očuvala u nazivima mjesta kao što su Oroszvár, Lövő, Pecsenyéd i Őrség.

S osvajanjima je mađarska nomadska plemenska država prestala tek nakon stotinu godina kada je učinila prve odlučne korake prema gradnji srednjovjekovnih europskih ustanova i priključenja kršćanskom Zapadu. Jedna od važnih postaja tog procesa bila je uspostava sustava županija. U drugoj trećini 11. stoljeća i u našoj okolici dolazi do formiranja kraljevske županije (vármegye) čiji je prvi župan (ispán) bio imenodavatelj naselja organiziranog oko tvrđave (Suprun). Novija toponomička istraživanja ukazuju da ime Suprun znači »pod brdom« ili »pod planinom«.

Pogranične utvrde na prijelazu iz 10. u 11. st. bile su građene od nabijene zemlje s učvršćenim gredama. Šopronska je bila jedna od najvećih takvih utvrda u panonskom bazenu, podignuta na rimskim temeljima. Pokraj nje bile su kolonije strijelaca (Lővér) i sela podložnika (Kovácsi).

Tvrđava zvana Cyperon već je 1096. godine na neko vrijeme zaustavila križare Gottfrieda Bouillona, a pet godina poslije važan izvor podataka za mađarsku povijest, Idrísz, sicilijanski arapski putnik, opisuje centar kao »značajan grad«. Šopronska županija je zbog obrambene zadaće u prvoj polovici 13. stoljeća bila dobro utvrđena baza kraljevske moći. Šopronski su župani u kraljevskim diplomama uvijek na visokom položaju, kao dokaz da su – osim što su puno puta imali važne dužnosti na dvoru – ubrajani među najuglednije članove Kraljevskog vijeća. Tijekom stoljeća ubrzan je proces raspadanja kraljevskog županijskog ustroja. Godine 1263. zbog dinastičke podjele države dukat mlađeg sina Bele IV., slavonskog hercega Bele, bio je proširen županija Valkó, Somogy, Zala, Vas, Moson, Pozsony, Nyitra i Šopron. U posljednjoj trećini

Ostaci okrugle srednjovjekovne obrambene kule – u to su doba snažne zidine opasavale staru gradsku jezgru

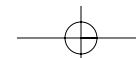

Unutarnje i vanjske srednjovjekovne obrambene zidine Šoprona – prema veduti iz 17. st. naslikao Ferenc Storno mladi

zahvaliti domicilnom slavenskom pučanstvu. Prema podacima koje ne tumače istovjerno mađarska i hrvatska historiografija, Mađari su na početku 10. stoljeća i prema Hrvatskoj vodili pljačkaške pohode, ali ih je kralj Tomislav uspješno suzbio.

Na molbu udovice kralja Zvonimira, Jelene, (sveti) kralj Ladislav I. je 1091. godine počeo vojni pohod na Hrvatsku. Svog je nećaka, hercega Álmosa, stavio na čelo osvojene pokrajine Slavonije. Álmos je u novom kraljevstvu vladao bez stvarnog priznanja, a situacija mu je bila veoma teška zbog sukobljavanja pape i bizantskog vladara.

U srednjem vijeku postojalo je tzv. pravo mača (*ius gladii*), kojim se oslobođeni teritorij inkorporirao u državu osvajača bez prava na prijašnji status. Na to su se pravo pozivali neki mađarski vladari i teoretičari državnog prava te su Slavoniju, a to je cijela sjeverna i sjeverozapadna Hrvatska do planine Gvozd (danas Petrova gora), smatrali sastavnim dijelom Mađarske, odnosno da se na taj teritorij ne odnosi sadržaj *Pacte convente*. Suprotno tome bilo je *ius regalis* na koje su se pozivali hrvatski teoretičari. Spor nije u historiografiji dviju država riješen do danas.

U proljeće 1102. godine mađarski kralj Koloman okrunio se u Biogradu i za hrvatskoga kralja. To je početak mađarsko-hrvatske državne zajednice.

Tijekom 1105. završava dolazak Hrvatske pod njegovu vlast, a Koloman je proširuje i na dalmatinske otoke pod bizantskom vlašću. Prvi se put spominje institucija hrvatskog bana kao potkralja. Prema hrvatskim izvorima (Kronika Tome splitskog arhiđakona, odnosno kasnija trogirska varijanta te kronike), kralj Koloman je u ugovoru sklopljenim s 12 uglednih hrvatskih rodova jamčio državno-pravni status Kraljevine Hrvatske. Prema tom dokumentu (Pacta Conventa), koji mađarsi povjesničari smatraju naknadnim umetkom, mađarski kraljevi nisu osvajanjem pokorili Hrvatsku. Vrlo je vjerojatno da je Koloman, kombinirajući vojne i diplomatske akcije (učvrstivši stara prava bizantskih dalmatinskih gradova), mogao osigurati svoju vlast nad ovim područjem. Valja imati na umu da ugovor iz

1102. nije sačuvan u izvorniku. Postoje samo indirektni dokazi o njemu iz druge polovice 14. stoljeća. U kolovozu 1115. godine Venecija je oduzela od Mađarsko-Hrvatskog Kraljevstva dio jadranske Hrvatske (Dalmaciju) zajedno sa Zadrom.

Dobar odnos između mađarsko-hrvatskih kraljeva i hrvatskih dalmatinskih gradova izdržao je kušnju vremena tijekom tatarskih pohoda kada je Bela IV., izgubivši državu i narod, sa svojom pratnjom od više tisuća ljudi našao sklonište u hrvatskim gradovima Splitu te poslije Trogiru.

Godinu dana nakon izdavanja povlastica gradu Šopronu Ladislav IV. u povelji priznaje samoupravu turopoljskih plemića na području pokraj Zagreba, čime je stvorena »Universitas Nobilium Campi Zagrebiensis (Turopolia)«.

Tijekom vladavine kraljeva iz kuće Árpád Hrvatska se samostalno razvijala i očuvala je svoju društvenu i političku strukturu.

Članovi dinastija Arpadovića i Anjou nosili su titule princ ili princeza Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Zbog njihove odsutnosti kontinuiranost veza osiguravali su banovi, od kojih su neki pripadali mađarskim plemićkim obiteljima.

13. stoljeća na čelu županije bili se članovi obitelji Kőszegi i Csák, koji su izgradili privatnu lokalnu vlast.

U to vrijeme počeo je polagani proces oblikovanja grada koji se našao na prekretnici. U višedesetljetnoj borbi za naslijede Babenberg, koje je značilo i austrijsko vojvodstvo, sredinom 13. stoljeća građani Šoprona stali su uz mađarske kraljeve, a protiv češkog kralja Otokara Przemysla II. Zbog njihove im je vjernosti Ladislav (Kun) IV. godine 1277. potvrdio povlastice svojih prethodnika (Bele IV. i Stjepana V.), koje su dosad zagubljene. Šopron se s vremenom digao u red slobodnih kraljevskih gradova. Bio je izuzet od županijske slobodne vlasti, dobivši pravo na slobodno biranje suca. Uz to, dopušteno je slobodno naseljavanje u grad, podizanje tornja i održavanje tjednih sajmova.

Taj privilegij, koji je, među ostalim, osiguravao građanima niz pravnih i upravnih prednosti, imao je i gospodarske pogodnosti. Naravno, proces formiranja grada trajao je više desetljeća. Ta kraljevska potvrda samo je dovršila taj put i otvorila novu stranicu u životu naselja.

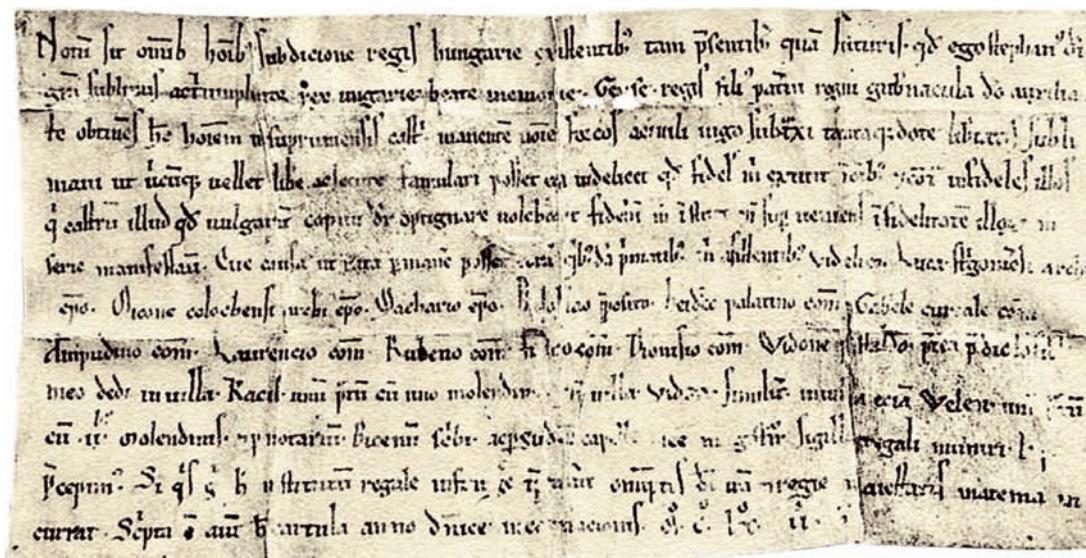
Važnost grada osiguravali su uloga u međunarodnoj trgovini i povezanost s važnim trgovackim putevima. Te su se prednosti, zbog prevage mađarskoga gospodarskog komunikacijskog sustava prema Zapadu, od 13. stoljeća protezale prvenstveno na Zadunavlje. Smjer dvaju najvažnijih puteva odredila su najvažnija središta nove europske ekonomije, razvijene zone gradova i poglavito sjeverna Italija (Venecija). Dok su iz smjera njemačkog područja – odnosno s njima tjesno povezane Flandrije –

dolazili proizvodi najrazvijenijega industrijskog središta tadašnje Europe, putem koji je u Zadunavlju dodirivao gradove Székesfehérvár (Stolni Biograd), Veszprém i Vasvár, da bi kod Muraszombata (Murska Subota Slo.) napustio državu Via Latinom (Talijanska cesta), odvijao se veći dio mađarskog izvoza srebra.

Taj se smjer preko Šoprona priključivao na cestu Bečko Novo Mjesto – Beč. Trgovci su se vrlo rado naseljavali uz trgovacke puteve. Na raskrižju trgovackih puteva sve snažnije zapadne trgovine Šopron se razvio u jedan od važnih prometnih središta. Slobodan grad, civitas, organiziran oko upravnog središta, utvrde župana, postao je važno raskrižje puteva podunavske trgovine (Győr – Bečko Novo Mjesto – Beč) i puta koji je povezao Veneciju s Bečom (u 13. stoljeću još nije bilo mogućnosti prelaženja, poslije tako popularnog, planinskog prijevoja Semmering). Prvi proizvod rane faze u trgovini, koji se može pratiti, bila je sol. Sajam soli na južnoj strani tvrđave (danasa Trg uršulinki, Orsolya) privukao je austrij-

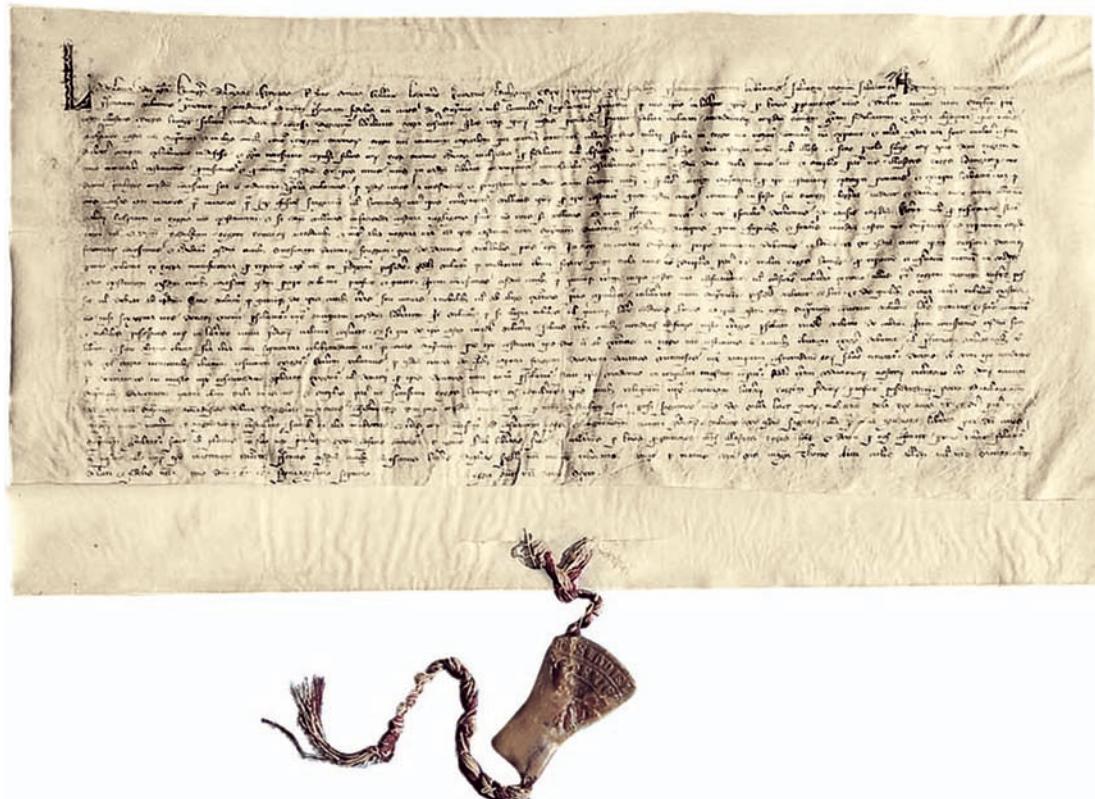
Kamene ostatke antičkog i poslije srednjovjekovnog trgovackog puta arheolozi su pronašli u samom središtu Šoprona

Prva poznata pisana diploma grada Šoprona, koju je 1162. godine izdao kralj Stjepan III.

ske trgovce, a poslije i njemačke doseljenike. Trgovci su u gradu 1297. godine bili oslobođeni plaćanja carina u cijeloj državi, u vrijeme Karla Roberta oslobođeni su davanja državnoj komori, a tijekom vladavine Sigismunda (1402.) dobili su pravo zaustavljanja robe.

Svojim se proizvodom Šopron u to vrijeme još nije mogao uključiti u krvotok svjetske trgovine. Kasniji najvažniji izvozni proizvod, vino, do 13. stoljeća nije imao

Povelja o pravima grada Šoprona iz 1277. godine

Krajem 13. stoljeća slabljenjem mađarske kraljevske vlasti hrvatskim je oligarsima uspjelo pridobiti bansku čast. Među najznačajnije hrvatske banove iz vremena posljednjih Arpadovića ubrajamo Šubiće, pristaše dinastije Anjou, koji su uživali veliku samostalnost, oslabivši time mađarsko-hrvatske odnose. Obitelj potječe iz stare županije Bribir u zaledu Šibenika. Spominju se bribirski knezovi (1234.), a ime Šubić članovi obitelji koriste od 1311. godine. Pavao Šubić, hrvatski ban (1274. - 1312.) u čije vrijeme obitelj doživjava svoje najmoćnije razdoblje, držao se vladarem cijele Bosne. On si je čak dopustio da samostalno vodi rat protiv bosanske hrvatske vladarske kuće Kotromanića za prevlast u Bosni. Niti hrvatsko-mađarske državnosti uspjelo se ponovo tjesnije približiti tek poslije 1320. kada je kralju Karlu Robertu uspjelo poraziti te velikaše koji su mu, usput rečeno, pomagali da se uspješno dočepa mađarsko-hrvatskog kraljevskog trona.

Lajta (kod Šoprona) kao pogranična rijeka bila je definirana još u vrijeme Sv. Stjepana 996. godine. Kada je nećakinja njemačkog cara Otona III. postala ženom kralja Stjepana, u miraz mu je donijela i Šopron, odredivši tako i granice interesnih sfera.

Godine 1402. Šopron, Požun (Bratislava), Lőcse i Bárta dobivaju pravo na naplatu maltarine od kralja Sigismunda (1387. - 1437.). Prije njih su to pravo posjedovali samo Budim i Kassa (Košice). Počinje i slobodna trgovina u Transilvaniju i Senj na Jadranu. Održavanje čistoće u gradu bila je tema i u srednjem vijeku. Povelja iz 1404. priča o odvozu smeća s Glavnog trga. Zabranjeno je bilo bacanje smeća u potok Ikva ili u gradski rov.

Ludovik Veliki, koji je Šopronu darovao pravo na održavanje sajma na dan Sv. Margarete, a od 1371. i na dan Sv. Elizabete, darovao je zbog vjernosti obitelji Šubić, do kraja pobijedene u vrijeme Karla Roberta, Grguru i sinu mu Jurju, umjesto strateški važne tvrđave Ostrovice u šibenskom zaledu, tvrđavu Zrin u središnjoj Hrvatskoj. Od tog akta obitelj koristi pridjev Zrinski. Njihovi će potomci stoljećima biti glavni čimbenici hrvatske i mađarske povijesti. Ludovik je uspio vanjskopolitičkim potezom vratiti Dalmaciju 1351. od Venecije, što je potvrđio Zadarskim mirom. Svojim se bosanskim vazalom uspješno suprotstavio teritorijalnim pretenzijama srpskog kralja Dušana.

Problemi nakon smrti Ludovika (1342. - 1382.) i dolaska Sigismunda na vlast bili su povod bosanskom kralju Tvrtku (1338. - 1382.) da iskoristi oslabljenu središnju vlast u svoju korist i pokuša povećati svoj teritorij. U Bosni su u to doba djelovali i bogumili, vjerska struja koju je Rimska crkva izopćila kao krivovjersku, a imali su popriličan broj sljedbenika. Njihov se utjecaj proširio čak i na kraljevski dvor. Prema svemu sudeći, bili su ostaci/sljedbenici hrvatske nacionalne kršćanske crkve koja se nakon onemogućavanja djelovanja zbog kraljeve nagodbe s Rimom oko 1000. godine morala povući u brdovite krajeve Bosne i Hercegovine te tamo nastavila živjeti još nekoliko stoljeća. To je jedan od tužnih i tragičnih događaja u hrvatskoj povijesti, a posljedice su prisutne i danas.

Sigismund je pozvao i zastupnike gradova na državni sabor 1405. godine. Naravno, uzrok je bio novac koji je pokušao pribaviti od sve snažnijeg građanstva. Zato je darovao privilegije, donacije i slobodne povelje gradovima, pa tako i Šopronu.

Prvo prenočište u Šopronu otvoreno je 1422. godine. Kralj boravi više vremena izvan domovine, nego u zemlji. Državom upravlja palatin. U to se vrijeme izgrađuju temelji staleške države.

Kraljica Elizabeta (kraljeva udovica) u međuvremenu je nepromišljenim potezima izazvala nezadovoljstvo moćnika Hrvata na jugu države, koji su zauzvrat pozvali napuljskog kralja Karla Malog, kao najstarijeg člana dinastije Anjou, da zauzme prijestolje. Karlo se na Silvestrovo 1386. godine dao u Stolnom Biogradu okrunuti za kralja.

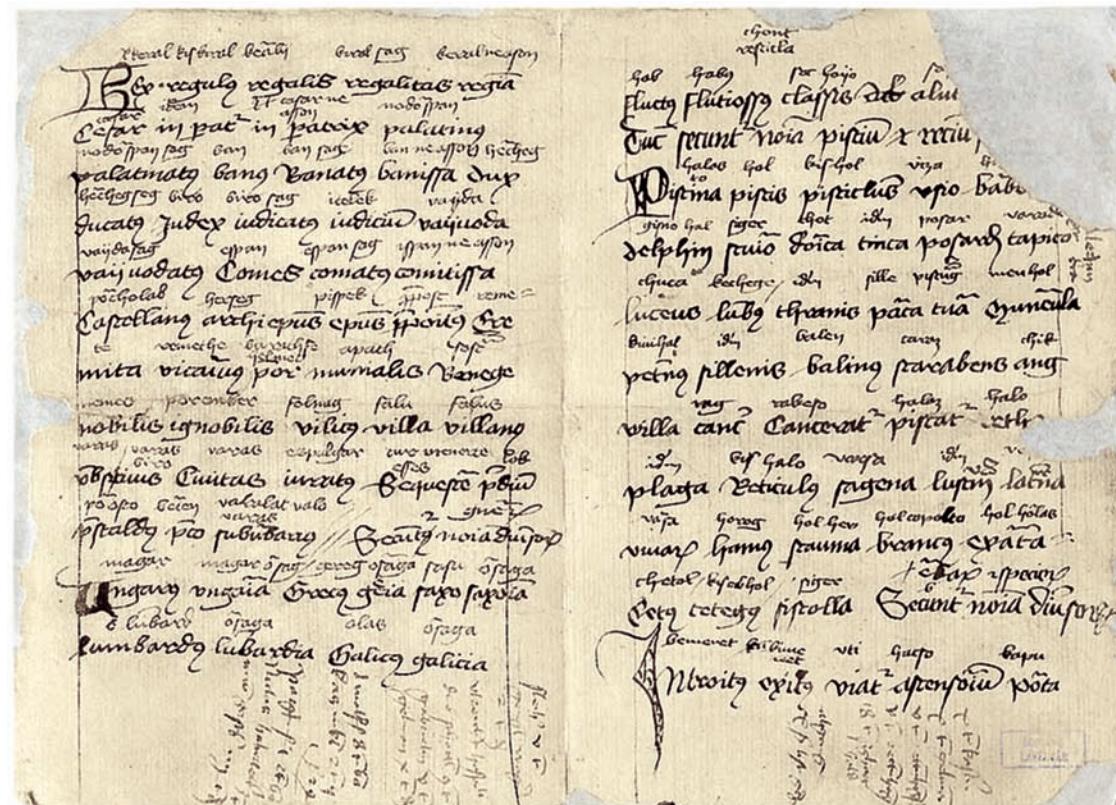
Ne trpeći to, kraljici vjerni Blaž Forgách i Nikola Gorjanski, u prisutnosti kraljice, smrtno su guranili te je 24. veljače 1387. podlegao ranama. Na tu vijest Hrvati su se pobunili. Elizabeta i njezina kćи Marija, kako bi vatrnu vrijeme ugasile, otputovale su na jug, pobunjenicima, pokušavajući rješiti spor. Već su ih kod Đakova (Gyakovár) uhiliti. Gorjanskog i Forgácha su na mjestu ubili, a dvije žene odveli u tvrdi grad Novigrad na Jadranu.

U Zadru opatice benediktinke u svom muzeju čuvaju krunu kraljice Elizabete.

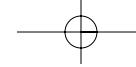
U 15. stoljeću počinje doba geografskih otkrića.

Zlatna bula koju je kralj Matijaš Korvin izdao Šopronu 1463. godine

U Šopronu je krajem 14. stoljeća napisan i mađarsko-latinski rječnik

vanjsko tržište, a stekao je važnost tek u 14. stoljeću. U prvom dijelu svoje povijesti naselje pokazuje karakteristike grada pretežno vezanog uz zemlju i zemljoradnju. Privlačna mu je moć prvenstveno ležala u bogatom prirodnom okruženju i zemljopisnom položaju. Taj čimbenik i pravni akt postanka grada stvorili su povoljne uvjete za stalno naseljavanje velikog broja trgovaca. Većinom je bila riječ o Nijemcima, a manje o Židovima. Pisani dokument o pomoći razvoju, tada još prema svemu sudeći rijetko naseljenoga grada, potječe od Karla I., a nastao je 29. siječnja 1324. godine u Višegradu (na Dunavu). Njime uzima pod zaštitu kršćane i Židove, s namjerom njihova stalnog naseljavanja.

Novoprdošli stranci donijeli su rezultate zapadne gradske civilizacije i tako po karakteru preobrazili naselje u grad u punom smislu te riječi, bitno pridonoseći promjeni gospodarskog, društvenog i političkog sustava u 13. stoljeću. Posljedica toga bila je što je država nakon dugog polunomadskog ustroja došla u poziciju prihvaćanja europskih struktura. U pogledu praćenja zapadnih modela Šopron je pretekao druge ugarske gradove. Postupno jačanje pridošlica u odnosu na plemićko Gradsko poglavarstvo dogodilo se tijekom 14. stoljeća. Iz 1317. godine raspolaćemo sigurnim podacima o delegiranju 12 prisežnika od strane imućnih građana, koji su uz gradskog suca činili Gradsko vijeće. Malo kasnije udomaćila se pod njemačkim utjecajem i čast gradonačelnika (magister civitum) koji se, osim u Šopronu, u tadašnjoj Ugarskoj ukorijenio još samo u Požunu.

Bogaćenje Šoprona u 14. stoljeću vidljivo je iz činjenice što je redom pokupovao ili dobio na dar okolna mjesta. Na taj su način građani postali jedni od najvećih zemljoposjednika u županiji. Redoslijed dobivanja okolnih sela izgleda ovako: Bánfalva (1277.), Balf (1325.), u međuvremenu Ágfalva, Meggyes, Harka Kelénpatak, a poslije, 1430. godine, Kópháza je kupljena od kralja Sigismunda.

Htjeli su doći u posjed Fertőrákosa, ali moć jurskog biskupa bila je prevelika i zato im to (osim vrlo kratkog vremena) nije uspjelo.

Iako je brojem obrtnika Šopron znatno zaostajao za europskim gradovima, u 14. stoljeću u gradu se ipak odvijao značajan proces urbanizacije. U to su se vrijeme učvrstile zidine unutar kojih su se pojavili prvi predstavnici crkvenih redova u Ugarskoj. To je bilo, na neki način, mjerilo urbaniteta jer su franjevci i dominikanci, uglavnom, za mjesta svoga naseljavanja birali razvijenije i napučenije centre koji su istodobno bili i mjesta velikih sajmova - »događanja ljudi«. U prvim desetljećima 13. stoljeća spomenuti crkveni redovi djelovali su samo u Budimu, Pečuhu, Segedinu, Debrecinu, Košicama, Bratislavi i Šopronu. Osim toga, rijetko dodjeljivano pravo na održavanje državnog sajma grad je dobio 1344. godine (prije su tim pravom raspolagali jedino Budim i Stolni Biograd, a Bratislava je dobila taj privilegij istodobno sa Šoprom). To pravo upućuje na daljnji razvoj vanjske trgovine i međunarodnih veza grada.

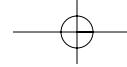
U 15. stoljeću Šopron je ponovno došao u sferu međunarodnih sukoba. Fridrich III., njemački kralj, kao skrbnik maloljetnog Ladislava V., okrunjenog još kao beba 1441. godine, zajedno s ugarskom krunom uzima u zalog i Šopron. Tek su se 1463. godine mogli Matijaš I. i Fridrich, koji je u međuvremenu postao car, nagoditi u Bečkom Novom Mjestu o vraćanju Šoprona Ugarskoj. Matijaš i država morali su platiti 80.000 zlatnika za otkup, naravno, zajedno s krunom koja mu je osiguravala kraljevski legitimitet. Vladar je 1464. godine na molbu gradskog suca, dva savjetnika i gradskog notara, nakon predočenja pet prijašnjih diploma, dao najvažnije točke iz njih prepisati u

Od 12. stoljeća između mađarskih i južnoslavenskih područja razvili su se intenzivni kulturni odnosi. Prije svega, Dalmacija je odigrala važnu posredničku ulogu između talijanskih utjecaja prema Mađarskoj. Romanska arhitektura Mađarske došla je preko Dalmacije do novih stilskih elemenata. Ta uloga u posredovanju još je više ojačala u vrijeme humanizma i renesanse, dakle u 16. stoljeću.

Staleži su 1440. godine u Budimu za kralja izabrali Vladislava Jagelovića, poljskog kralja, kako bi ujedinili snage za obranu od Osmanlija. Elizabeta je s Jelenom Kottaner, čiji je prvi muž bio iz Šoprona, ukrala krunu iz Višegrada na Dunavu i zatim dala da kraljevića-novorođenče u Stolnom Biogradu okruni mađarski katolički primas Széchy Dénes. Nakon toga su se povukli prema zapadu. Kraljica je 3. ožujka 1441. dala u zalog Šopron caru Fridriku i predala mu kraljevića, a on, budući da je u međuvremenu Elizabeta umrla, nije vratio niti krunu, niti novorođenče. To je novorođenče moralо prolaziti ovakvu kalvariju jer nije bilo obično dijete, nego nasljednik prijestolja, dakle ustavno-pravni čimbenik. Samo će zahvaljujući pregovorima u Bečkom Novom Mjestu od 19. do 23. srpnja 1463. Matijaš Korvin uspjeti vratiti iz zaloga Šopron i krunu, što ga je stajalo 80.000 zlatnih forinti. Nije na odmet napomenuti da je to bio godišnji državni prihod! Šopronci su u tom iznosu participirali s 200 bačvi vina.

U 15. su stoljeću na staleškim skupovima (congregatio generalis regni) Hrvatska i Slavonija delegale svoje predstavnike.

S mađarskoga gledišta, to su »zapadna vrata« i tako je bilo tijekom više stoljeća ne samo sa zemljopisnog aspekta, nego i mnogo šireg ljudskog, kao što je upoznavanje s novostima u kulturi, gospodarstvu i vjeri. To zapadno granično područje bilo je na početku 16. stoljeća nada za mnogo izbjeglica iz južnih krajeva, iz Hrvatske.

*Gotička crkva Sv. Mihovila građena tijekom
14. i 15. stoljeća – slika Ferenca Storna
starijeg iz 1860. godine*

*Mrežasti gotički svod u benediktinskoj crkvi u
središtu Šoprona (tzv. kozja crkva)*

Grb grada Šoprona iz 1566. godine

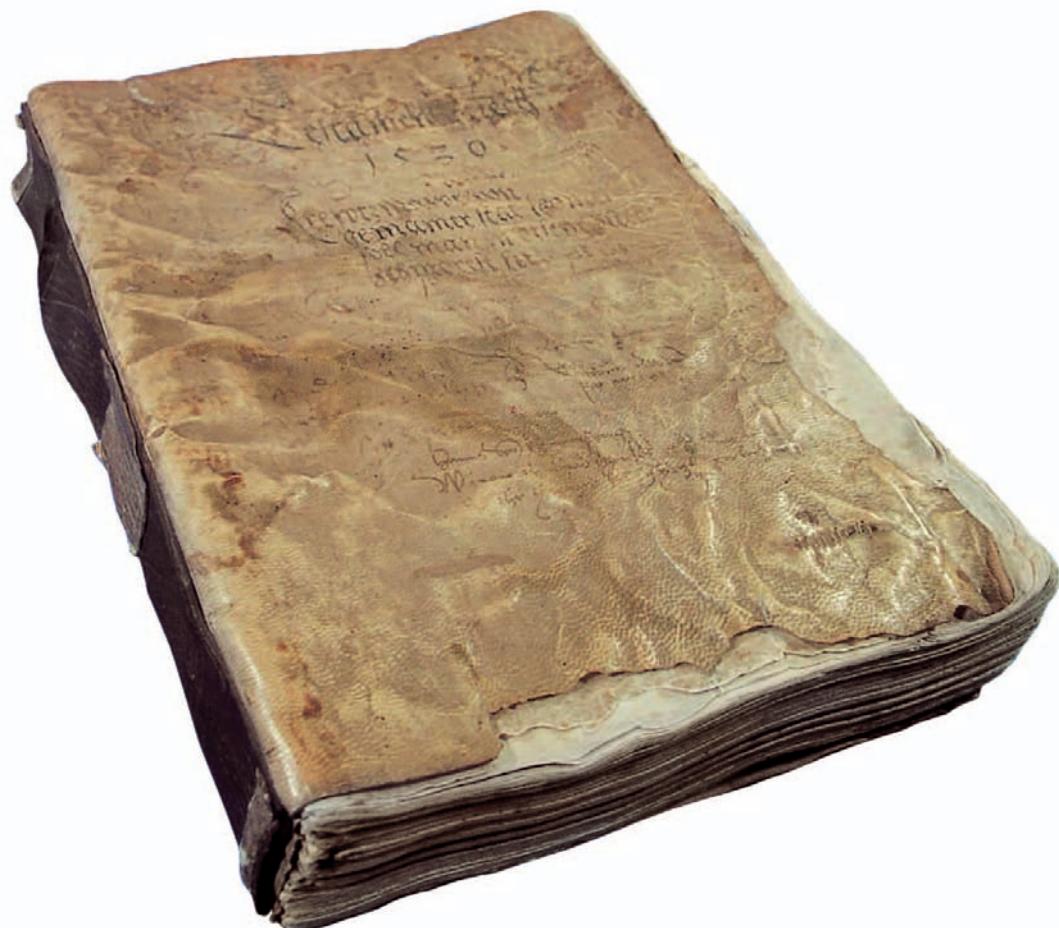
jedinstveni novi dokument, potvrdivši tako privilegije slobodnoga kraljevskoga grada Šoprona (dokument opskrbljen zlatnom bulom vjerojatno je jedini očuvan među dokumentima tog tipa svoga doba).

Matijaš je zauzvrat, tijekom pohoda na Beč 1485. godine, mogao uživati u gostoprimstvu svoga »skupog« grada Šoprona.

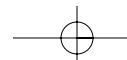
U 15. su stoljeću osnovani prvi cehovi i gradski arhiv. Istaknuto kulturno-povijesno djelo toga doba – najstarija poznata mađarska cvjetna pjesma, prvi sačuvani pisani dokument ljubavne literature u Mađarskoj, potječe upravo iz Šoprona. Napisao ju je oko 1490. godine Johann Gugelwein, gradski bilježnik, na prednjoj stranici neke gradske knjige.

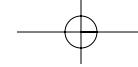
Mađarsku povijest 16. stoljeća obilježava pojavljivanje osvajačkih Osmanlija. Grad Šopron je, srećom, ispaо iz akcijskog radijusa Osmanlijskog Carstva, tako da nikada nije postao pokoren teritorij, premdа su čete sultana Sulejmana tijekom pohoda na Beč 1529. i 1532. godine ostavile iza sebe razorene vanjske (rubne) dijelove grada.

Grad, koji je bio u tjesnoj vezi s kršćanskim Zapadom, čekao je i nakon toga važan zadatak. U državi podijeljenoj na tri dijela imao je – spontano prihvaćen – zadatak prihvaćanja europske kulture i njezina prosljeđivanja.

*Knjiga nastala oko 1490. godine u kojoj je povjesničar Jenő Házi pronašao prvu poznatu
svjetovnu pjesničku strofu u Mađarskoj:
»Cvijetu znaj od tebe moram poći, i zbog tebe u crno se obući«*

Šopron i Šopronska županija poslije 1532. godine (naseljavanje Hrvata)

Zlokobna vijest o porazu mađarske vojske 29. kolovoza 1526. na Mohačkom polju stigla je početkom rujna u slobodni kraljevski grad Šopron i izazvala strah među građanima. Ono što su pričali u posljednje vrijeme u okolna podložnička sela useljeni kmetovi iz južnih dijelova Kraljevine Sv. Stjepana, slušali su sa zanimanjem, ali bez veće pozornosti. To se njih nije ticalo. Oni su kao purgeri slobodnoga kraljevskoga grada Šoprona sa svojim podložničkim selima živjeli u malom, osiguranom svijetu, utvrđenom zidinama i pod zaštitom statuta. Ono što se događalo daleko na južnim rubovima, bilo je daleko od njih. Da je hrvatska plemićka vojska pod vodstvom bana Derenčina na Krbavskom polju (danasm Udbina) 9. rujna 1493. od osmanske vojske najvećim dijelom pogubljena, čime su bila široko otvorena vrata prema Mađarskoj, to njih nije brinulo. Beograd, Jajce, sudska vesprimska biskupija Petra Berislavića, Dubica na Uni, Bihać, Ivan Karlović u obrani Knina i Skradina ili Petar Kružić u Klisu – to su njima bila nepoznata imena.

Njih nije zanimalo to što su Hrvati na Saboru u Križevcima (1526.), na čelu s Krstom Frankopanom, odlučno zahtjevali da se oslobole vlasti kralja Ludovika II. i odvoje od Mađarske, s nakanom da potraže novog suverena koji će ih braniti i štititi.

Građani Šoprona veću su pozornost posvećivali Stjepanu Verbőczyju jer im je štitio gradska prava i vezao kmetska sela uz gradsku gospoštiju te nisu marili za ratne pripreme Sulejmana II. protiv Mađarske. A sada, 1526., na ljetnoj žezi, najveći dio mađarske vojske od 22.000 vojnika Ludovika II. leži s velikim brojem biskupa i velikaša na bojnom Mohačkom polju. Bistrijima je bilo odmah jasno da je time pogubljena i sloboda ugarske države jer su znali da su Osmanlije pred vratima. Šopron je 1527. godine branila Ferdinandova teška konjica novoga mađarskog kralja koji je najprije morao ratovali protiv Ivana Zapolje koji je imao potporu turskog sultana.

Na turski napad nisu trebali dugo čekati. U ljetu 1529. godine Sulejman je ponovno krenuo prema Mađarskoj. Tada su Osmanlije prvi put pokušali zauzeti Beč, tzv. magičnu zlatnu jabuku (kizil elma) Zapada. Šopronci su na sjevernom obzorju, krajem ljetne žege, primjećivali kako sela guta plamen i postaju žrtva osmanlijske pljačke. Tada su Osmanlije opustošili šopronsko predgrađe i okolicu, a godine 1532. južni rub, kada je senjski kapetan Nikola Jurišić kod gradića Kisega vrlo uspješno odbijao osmanlijske napade, a carska vojska između Šoprona i Beča, na Steinfeldu kod Bečkog Novog Mjesta, porazila osmanlijsku vojsku. Ni Jurišićeva obrana, ni carska vojska nisu mogle obraniti neutvrđena mala naselja od pustošenja, a neka i od potpunog uništenja. Među njima su Klostermarienberg, Lackenbach, Neckenmarkt, Ödenburg, Bánfalva, St. Margarethen, Eisenstadt, Grosshöflein, Hornstein, a sigurno su pritom uništena i podložna sela šopronske gospoštije, Klingenthal i Kópháza, u koja su nakon toga naseljeni Hrvati. Pustošenjem i istrebljivanjem stanovništva toga prostora postalo je akutno novo naseljavanje zapadnougarskoga ograničnog prostora duž austrijske, madarske i slovačke granice, nekih dijelova Donje Austrije, sve do sjeverne linije Brna u Moravskoj.

Od sredine 16. stoljeća u Jurskoj biskupiji, pod koju je spadao i Šopron, možemo susresti hrvatska imena. Marko iz Velike bio je pomoćni biskup, a Pavao Gregorjanec od 1552. godine biskup. Godine 1553. u Šopronu, i to u franjevačkom samostanu, održan je državni sabor jer je u Požunu harala kuga.

U drugoj polovici 14. stoljeća Osmansko Carstvo proširilo je svoju vlast na prostor Balkana, zaprijetivši bosanskom, srpskom i hrvatskom teritoriju. Nakon 1420. godine sve se više osjećao turski utjecaj zbog upada i pljačkaških pohoda na području južne Mađarske, Slavonije i Hrvatske.

Protuturski vojni pohodi Jánoša Hunyadija (Sibinjanin Janko) 1444. i 1448. godine – premda bez većeg uspjeha – ipak su držali na distanci Osmanlike i spriječili da ponovno zauzmu oslobođena sjeverna i zapadna područja Balkana. Nakon uspješne obrane Beograda 1456. Hunyadi i Kapistran ubrzo umiru od epidemije kuge.

U Šopronu je na borbu protiv Husita i Turaka pozivao kasniji svetac, franjevac Ivan Kapistran. U nekadašnjoj franjevačkoj, a danas benediktinskoj crkvi, nasuprot ulazu, posjetitelja čeka propovjedaonica koja nosi njegovo ime.

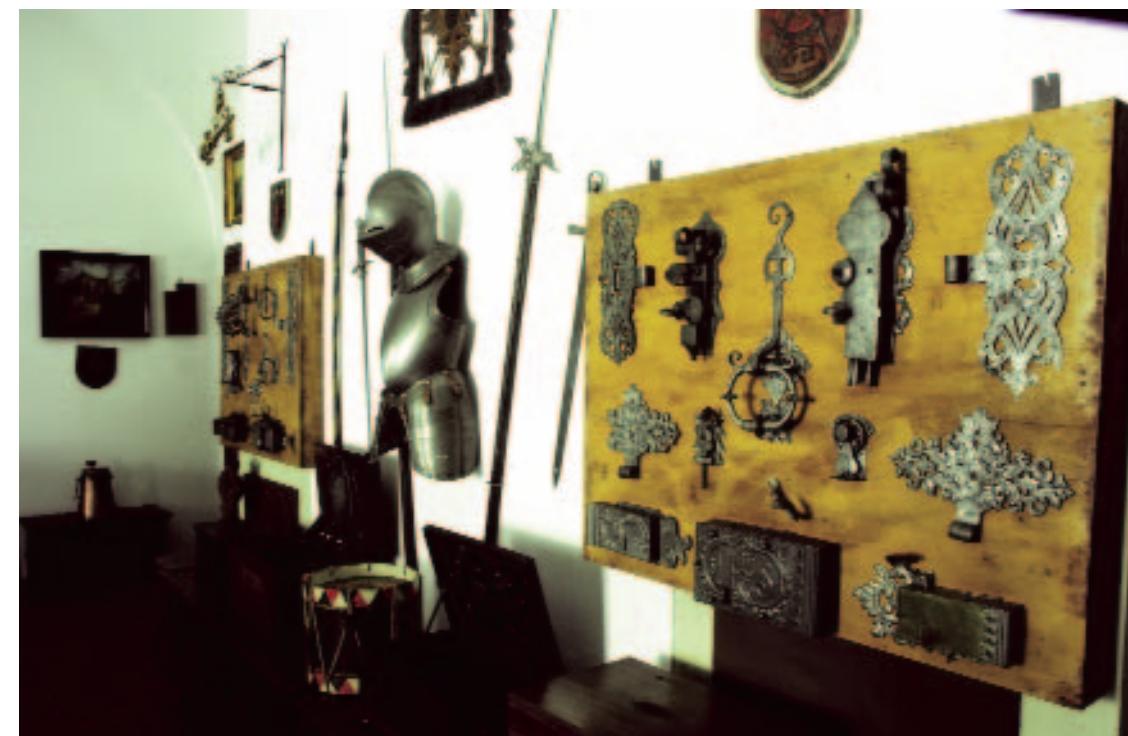
Protestantski duh je prilično rano ušao u grad. I sam Ferdinand I., novoizabrani kralj, slabio je poziciju Katoličke crkve. Poslije mohačke tragedije (1526.) nije popunio mjesto jurskoga biskupa kako bi mogao uživati njegove prihode. Tek 1535. imenovan je za biskupa Ferenc Ujlaki koji je 1540. posvećen za svećenika. Time je Katolička crkva Šopronske županije (Jurske biskupije) u najkritičnijem vremenu ostala bez vodstva, što je oslabilo njezin položaj na ovim prostorima. Uz sve to, najznačajniji i najmoćniji gospodar pokrajine, Tomo Nádasdy, 1535. godine prihvatio je sa svojima protestantsku vjeru. Na njegovu dvor u Sárváru poslovali su najznačajniji protestanti zapadne Mađarske, János Sylvester i Mátyás Dévai Biró. Po Nádasdyjevim gospoštijama se prilično brzo širila nova vjera. I u susjednoj gospoštiji Željezno, gospodara Fürsta, 1530. godine pojavio se prvi protestantski propovjednik.

Nádasdyjev sin Ferenc II. (1555. - 1604.) konsekventno izgrađuje protestantske strukture. Godine 1576. uspostavljen je Transdanubijski protestantski okrug kojemu pripada i slobodni kraljevski grad Šopron, a to je i razlog što protestantski svećenici nisu više sudjelovali na sinodi Jurja Draškovića u Sambotelu 1579. godine. Nádasdyjevi su u Čepregu 1557. osnovali protestantsku školu koja je uskoro stekla ugledan glas u pokrajini. U njoj su podučavale zasluzne i znamenite ličnosti kao što su Miklós Gabelmann, István Potyondy i Miklós Galgóczy, a među njima i hrvatski dušobrižnik György Thokoich (Juraj

Tokojić (1575. - 1600.). Nádasdy je zbog opasnosti od raskola luterane i kalviniste 1591. pozvao na razgovor. U sam Šopron je protestantski duh ušao odmah nakon pada Mohača. Prije 1524. u gradu je prva državna protuluteranska istraga u

Mađarskoj pokazala da i trgovac Móricz Pál, savjetnik vijeća i dva svećenika od njih 27, posjeđuju protestantske spise. Posljedica je bila da je 30. listopada 1524. na Fő téru (Glavni trg) gradski krvnik javno spalio u gradu pronađane protestantske spise, knjige i letke, a Móricz je javno morao priznati svoju privrženost katoličkoj vjeri. Iste je godine franjevac Kristof u svojim propovijedima javno kudio moralni život katoličkog svećenstva i židovskih lihvara. Već 1526./1527. godine Gradsko je vijeće sklono novoj vjeri, što se vidi iz činjenice da katolički svećenici moraju plaćati porez. Godine 1536. Gradsko vijeće mora opomenuti svećenike da drže svoje misne obveze (intencije). Od 1540. Gradsko vijeće zaposjeda ispravnjene crkvene prihode, a 1549. poziva iz Švicarske Petra Kalbermauta, pristašu Zwinglija, za propovjednika u grad. Od 1550. jača otpor protiv Katoličke crkve, ali ne dolazi do sloma.

Sljedeće godine gradski tajnik Konrad Jekkel prijava svoj grad kralju kao utočište za istjerane, izopćene svećenike lošeg moralja, zbog čega mora napustiti grad. Od tog vremena grad Šopron šalje svoju mladež (Mihály Wirt, Kristof Hummel) u njemačke visoke protestantske škole, u prvom redu u Wittenberg.

Srednjovjekovno oružje i druga oprema iz postave Gradskega muzeja u Šopronu

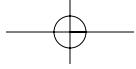
Tijekom turskog pohoda 1529. godine gubitak u ljudstvu, uz poginule, bio je velik. U ropolje je odvedeno 100.000 civila, a 1532. godine ta je brojka iznosila 30.000. Cijela je pokrajina doživjela etničko čišćenje.

U to se doba u većem broju javljaju i Židovi. Za kupnju, osobito sela, potreban je novac. Ako ga nema dovoljno, treba ga posuditi od onoga tko se bavi posudbom. Židovi praktično nisu niti imali drugi način izvora za preživljavanje, osim obrtanja novca. Naraštajima su se učili kako vratiti dugove i kako uvećavati kapital. Zato su i kraljevi pozdravljali njihovu pojavu, kako je to učinio i Karlo Roberto 1324. godine, nagovorivši ih da se nasele u Šopronu. Građani se tomu nisu veselili. Novac su od njih još nekako posuđivali, ali vraćanje dugova nije im se previše sviđalo. Zato su u 14. i 15. stoljeću više puta napali sljedbenike Tore.

U Židovskoj ulici, dok im je dobro išlo, djelovale su dvije sinagoge. Ona koja je pripadala židovskoj zajednici, danas pokazuju kao muzej, a od privatne sinagoge, koja se nalazila na broju 11 u Novoj ulici, nije ostalo mnogo.

Ulica je promijenila ime u Novu ulicu oko 1427. godine kada je Židovima lošije išlo. Njihovo najsurovije protjerivanje u srednjem vijeku dogodilo se neposredno nakon mohačke katastrofe. Neki su se Židovi htjeli zbog straha od Turaka odseliti na Zapad, zajedno s nekim građanima. No, kraljica Marija odlučila je na molbu gradskog vijeća da se njihova imovina zadrži. Tu odluku najviše instance Gradsko je poglavarstvo iskoristilo pa je protjeralo svih 400 Židova, dajući im samo jedan sat za pakiranje. Nastanili su se u Lackenbachu, Eisenstadtu i okolnim mjestima, pokušavajući i dalje trgovati. Njihovo protjerivanje trajalo je stoljećima. Ponovno su se mogli naseliti tek nakon 1830. godine.

Na početku 16. stoljeća počela se Europom širiti reformacija iz njemačkoga Wittenberga. Stalež u Ugarskoj koji je prihvatio vjersku reformu bilo je – uz kraljev i

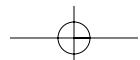
Detalj iz židovske sinagoge s karakterističnom menorom od sedam svijeća

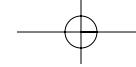
U hrvatskoj književnosti 16. stoljeća živahna je slika zajedničke borbe Hrvata i Mađara protiv Osmanlija. Likovi poput Hunyadija, Matijaša Korvina i Kanizsija prisutni su u narodnim pjesmama južnoslavenskih (pa tako i hrvatskog) naroda, u hrvatskoj literaturi renesanse i baroka te u epskim pjesmama. Korvin je u hrvatskom narodnom sjećanju, kao i Mađarima, voljena i pozitivna figura. Kajkavska izreka kaže: Dok Matijaš spava, nema ni pravice.

Mladi Ivaniš Korvin, Matijašev sin, čija je žena bila Beatrice Frankopan, mnogo se žrtvovao za Trojednu hrvatsku kraljevinu. Zahvaljujući toj činjenici, ključna utvrda do turske pobjede 1521. kod Beograda nije pala. Poslije su pali Knin (1522.) i Ostrovica (1523.).

Moramo spomenuti zanimljivu pojavu u zoni sukobljavanja dviju država, koja se iz godine u godinu pomaknula na sjever. Turci su više puta stavili hrvatske veleposjednike pograničnih područja pred dvojbu: ako ne jave zvonima njihov dolazak dalje prema sjeveru i zapadu, njih, njihove podložnike i posjede će poštjeti. Nažalost, ta kušnja, budući da je pomoć sa Zapada često kasnila, bila je često odlučena u korist Turaka. Zvona su ostala nijema. To su poslije neki vrlo skupo naplatili. Veliki vladari, kao što su bili Sv. Stjepan, Sv. Ladislav i Ludovik Veliki, umrli su bez muškog nasljednika.

Najistaknutije ličnosti kolektivnog sjećanja hrvatsko-mađarskih borbi protiv Turaka članovi su obitelji Zrin-ski. To su prvenstveno Nikola Šubić Zrinski, sigetski heroj, i njegov pra-unuk Nikola Zrinski IV., pjesnik i voj-sko-vodja. Njihovo herojstvo opjevano je u bezbroj umjetničkih djela. Posjedi te obitelji protezali su se od Jadrana do Međimurja, pa i sjevernije. Najstariji poznati preci bili su im poznati hegemoni i vitezi u doba Arpadovića, bribirski knezovi, koji su se pomejšali s još utjecajnijim Šubićima. Pjesnik Nikola Zrinski klasik je mađarske literature, a njegov brat Petar, mučenik u Bečkom Novom Mjestu i otac Jelene Zrinske, bio je hrvatski pjesnik i drže ga značajnom osobom hrvatske literature. Sudeći prema njihovim djelima i životu, živjela je vrlo jaka svijest o zajedničkoj državi.

Veliki renesansni napredak odigrao se na prekretu nici 16. stoljeća.

U tom razdoblju, kada žive i sveznajući polihistori koji još jedini mogu shvatiti cijelovitost svijeta, počinje vrtoglavi razvoj i znanost se odvaja od duhovnog.

Svjet će se raspasti na dijelove i prestati će osjećaj jedinstvenosti, celine. Dolazi druga epoha, s drugim pitanjima i drugim ljudima. U tim se vremenima u zapadnoj Ugarskoj naseljavaju Hrvati.

Godine 1451. u šopranskoj franjevačkoj crkvi još propovijeda Ivan Kapistran, a 1522. s istog se mjesata čuje protestantski nadahnuta prodika. Koliko se promijenio svijet za jedan ljudski vijek!

Poslije Mohačke bitke Ivana Zapolju, mađarskog kralja iz požeškog kraja (mjesto Zapolje leži pokraj Požege, bliže Novoj Gradiški u Slavoniji), okružilo je niz činovnika, diplomata hrvatskog podrijetla. Među njima bili su: Franjo Frangepan, kaločki biskup, Stjepan Brodarić, Stalieu dalmatinski biskup, Antun Vrančić, Petar Petrović i Gašpar Perušić, velmože. Na strani Ferdinanda Habsburškog isticao se Pavao Bakić srpskog podrijetla, koji je dobio vrlo velike posjede u zapadnoj Ugarskoj.

Grad Šopron je do 19. stoljeća bio većinsko njemački i stanovnici su bili ponosni na svoje bavarsko-njemačko, odnosno gornjeaustrijsko podrijetlo. Šopron leži na istočnoj granici kontinuiranoga njemačkog govornog područja. No, taj se sastav s vremenom mijenja.

Nikola Jurišić, vojskovođa i diplomat (Senj 1490. - Kiseg 1545.). Kapetan grada Senja, junak Kisega. U njegovo se doba pojavljuju prvi znaci kasnije tzv. Vojne krajine. Bio je jedan od inicijatora preseljenja Hrvata.

Iz Kosinja se 1494. u Senj preselila prva glagoljaška tiskara.

I vinogradarstvo je ušlo u život doseljenim Hrvatima. O tome svjedoče njihove napitnice, vinske izreke i običaji vezani uz vino.

kraljičin dvor – prvenstveno njemačko gradsko stanovništvo. Nije slučajno što je Šopron bio među prvim gradovima u kojima se našlo pogodno tlo za Lutherovo učenje. Ono je vrlo brzo dovelo do utemeljenja jednog od najstarijih evangeličkih liceja u Zadunavlju 1557. godine. Najsvježiji europski utjecaji pristigli su u grad, pa tako i u državu, posredovanjem učitelja i dušobrižnika obrazovanih u Njemačkoj. Sveučilišta Jene, Wittenberga, Tübingena, Leipziga, Hallea i Altdorfa školovala su vodeće učitelje, a oni su nakon toga nauk širili dalje putem svojih učenika kako bi od njih nastali najbolje educirani domaći intelektualci, teolozi, pravnici, matematičari, liječnici, botaničari i drugi.

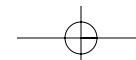
Karakteristično je da su i bečki izaslanici protestantskih zemalja dolazili na bogoslužja u otvoreni i u duhu slobodarski Šopron. Duhovnost građana pokazuje da odgovor na brzo šireću vjeru, koji se naziva protureformacija, u Šopronu nije imao karakter prisilne rekatolizacije, nego se prije svega pojavio u obliku katoličke reforme, što znači da su se pristaše stare vjere natjecali s Lutherovim vjernicima na području kulture, školstva, literature i glazbe. Zahvaljujući toj činjenici i stručnjacima školovanima u inozemstvu, kao i duhovnom bogatstvu koje je zahvaljujući njima nagomilano, bilo je moguće postaviti razvoj na sigurne temelje. To je omogućilo Ugarskoj, zbog turskih ratova daleko zaostaloj iza europskog razvoja, da se nevjerojatnom brzinom opet vrati u prve redove. Izuzetna osoba tog vremena bio je Kristof Lackner (1571. - 1631.) čije je djelovanje na dužnosti gradonačelnika Šoprona najljepši primjer te duhovne snage.

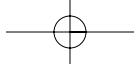
Kronika Györgya Payra sažela je djelovanje poznatoga gradonačelnika na sljedeći način: prvo, dao je očistiti oba gradska rova; drugo, dao je sagraditi jednu kulu pokraj Stražnjih vrata; treće, u toranj, koji je stajao kod »kalte Ecke«, dao je ugraditi novi sat; četvrto, dao je posaditi novi gradski vinograd na obalama jezera; peto, opasao je vanjski grad bedemom; šesto, dao je obnoviti gradsku kuću i iznutra je obojiti; sedmo, obranio je slobodu naše vjere i naših škola. Za sve to pripada mu slava i u povijest Šoprona upisan je kao jedan od najuspješnijih gradonačelnika.

U 16. i 17. stoljeću Šopron se vezao s tisuću spona uz zapadnoeuropski kulturni krug. Zahvaljujući državnim saborima (u 16. stoljeću jednom, a u idućem stoljeću četiri puta održan je državni sabor u gradu, dvije su kraljice ovdje okrunjene, a 1625. godine u Šopronu je okrunjen i kralj Ferdinand III.), Šopron je ušao u međunarodnu politiku. Od 17. stoljeća grad je kontinuirano prisutan u europskoj javnosti. Šopronsko je gradsko vodstvo već rano – u ovom vremenu – iniciralo sistematsko sakupljanje povijesne građe za sastavljanje gradske kronike. Kao rezultat tog pokušaja nastala je u rukopisu gradska kronika Marka Fauta iz 1610. godine.

U to je vrijeme (1604.) gradonačelnik Kristov Lackner (završio studij kao doktor utriusque juris u Padovu) osnovao prvu mađarsku udrugu znanstvenika, čiji su članovi mogli postati građani sa završenim fakultetom (litterari vel studiosi) i plemeniti muževi i građani (a s njima i njihove žene!). Udruga je bila preteča brojnih kasnijih šopronskih organizacija. Na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće vodeći intelektualni sloj grada, koji se bavio znanstvenim i kulturnim radom, dao je mnogo članova u inozemna – poglavito njemačka – znanstvena društva. Npr., János Gensel, György Liebezeit i Frigyes Loew bili su članovi prve po redu (osnovane 1652. godine) njemačke akademije Collegium Naturae Curiosum. János Ádám Gensel postao je supredsjedatelj Societas Regia Scientiarium, utemeljenog prema planovima Leibnitza.

Društvo znanstvenika dalo je prostora i glazbi, što dokazuje muzičku profinjenost građanstva. Uspomene na to doba su troglasna motetna madrigalna i quolibetna knjiga

Gotički kip u benediktinskoj crkvi u središtu Šoprona

Sultan Sulejman Veličanstveni zatražio je od Mađara slobodan prolaz kroz državu jer je njega prvenstveno zanimalo Beč. Mentalitet Osmanlija bio je sasvim drugačiji i znao je pokazati izne-nadjuće poteze. Mađari nisu pristali. Tko zna kakav bi bio tijek povijesti da Mađari zajedno s Hrvatima nisu kvarili 200 godina u borbi protiv stranog osvajača. Ta se misao pojavila 150 godina poslije u glavi Petra Zrinskog: naime, radije biti vazal Osmanlija, nego figura Habsburgovcima, koju bacaju amo-tamo po potrebi. Slično je bilo raspoloženje i kod mađarskih velikaša.

Od sredine stoljeća susrećemo se s hrvatskim imenima u Jurskoj biskupiji. Marko iz Velike bio je zamjenik biskupa, a Pavao Gregorjanec postao je biskup 1552. godine.

Državni sabor održan je 1553. u Šopronu jer je u Požunu kuga desetkovala stanovništvo.

Najstariji pisani dokument ovdašnjih Hrvata potječe iz Klimpicha (Klingenbacha), kmetskog sela Šoprona. Novija istraživanja pokazuju da je najstariji dokument bio potpis Nikole Jurišića pod Kisegom 1532. godine pisan bosančicom. U mađarskoj epskoj pjesmi Bankó lánya, preuze-toj iz hrvatskog, spominje se Vinodol. U šopron-skom evangeličkom liceju čuva se prvi katekizam tiskan za ovdašnje Hrvate.

Uvjeti dobivanja građanskog prava bili su: polaganje građanske zakletve, uplata određenog novčanog iznosa, vlasništvo nekretnine i jamac.

Nakon 1552. onome tko je oženio djevojku građanku ili udovicu, oprostili su novac za prijem među građane, a poslije toga bila je manja cijena.

Bečko vodstvo vodilo je konsekventnu centralističku politiku zbog koje su mađarska, pa tako i hrvatska državna samostalnost, samouprava, una-toč postojanju zakona, bile ugrožene. Vladajućoj habsburškoj kući uspjelo je Češku devalvirati na običnu pokrajinu i ta će se tendencija nastaviti u odnosu na Mađarsku i Hrvatsku. Sredinom 17. stoljeća došlo je do promjene vladara: Ferdinanda III. je, nakon rane smrti prestolonasljednika Ferdinanda IV., naslijedio Leopold I., i to na skoro 50 godina. Bio je odgojen za svećenika, a ne za državnika. Zbog velike neodlučnosti i povoljnosti praktično su vladali njegovi savjetni-ci. Između protestanata i katolika je izbio vjerski sukob, tzv. Tridesetogodišnji rat. Završen je Westfalskim mirom 1648. godine.

Poslije toga se vjersko pitanje povlačilo s povijesne scene. Možda nije pretjerano konstatirati da je težište srednjoeuropske političke scene preneseno na Zapad. Do kraja stoljeća Habsburgovci će oblikovati svoju srednjodunavsku državu.

Petar Pázmány, koji je rođen u protestantskoj obitelji, rano je prešao na katoličanstvo, počeo je karijeru kao isusovački svećenik i dospio do kardinalskog stolca. Bio je skrbnik dvoje djece Zrinskih, Nikole i Petra, te vodeća ličnost i pobornik mirne protureformacije.

16. stoljeće je još blistavo razdoblje Osmanskog Carstva. Ono se širi, pljačka, a tržnice su pune robova.

Prvi ozbiljan poraz Osmanlije su doživjeli 1593. godine kod Siska.

Počinje formiranje »stajaće granice« koja dvostruko pogoda Turke. S jedne se strane približava kraj pljačkanju unaokolo, a s druge su strane hrvatski i mađarski junaci, bodreni sve češćim uspjesima, postajali sve hrabriji.

U 16. stoljeću su Hrvatska i Dalmacija došle djelomično pod vlast Osmanlija i Venecije (Mlečana). Hrvatska državnost postojala je i dalje samo u nekoliko županija koje su pripadale mađarsko-hrvatskoj kruni. Znatan dio Hrvata povukao se prema sjeveru do crte Une i Drave, ali to gibanje nije zaustavljeno na rijekama. Značajan hrvatski korpus naselio se na zapadnom pograničnom području Ugarske, na teritoriju opustošenom tijekom turskih pohoda na Beč 1529. i 1532. godine. Tih se godina na potezu od Zale preko Šoprona, Bratislave sve do Nyitre naselilo Hrvata u oko 180 do 200 sela.

Na državnom saboru 1681. palatin je bio Juraj Drašković, a Nikola Erdődy je hrvatski ban.

Nažalost, s obitelji Erdődy Zrinski nisu imali dobre odnose jer se jednom prilikom, kada je Zrinski ponudio dobronamjernu pomoć i rješenje, obitelj uvrijedila da kod njih nema nitko ništa tražiti. U uroti su bili otvoreno na carevoj strani.

Malo poslije došlo je i cesarsko odlikovanje – banska titula. Slično je prošla i obitelj Esterházy.

Oni su bili pristaše vladara i nakon otkrivanja i kažnjavanja urotnika (1671.) vrlo su se brzo obogatili. Mnogo Nádasdyjevih posjeda u okolici završilo je u njihovim rukama.

Andráša Raucha i virginalna knjiga Jánosa Wohlmutha iz 1689. godine, pisane rukom. Uz pomoć tih knjiga krčmar Stark učio je svoga 12-godišnjeg sina svirati. Otad potječe i najstarija glazbena škola u Šopronu.

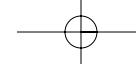
Karakteristično da je u teškim vremenima – nakon prijelaznog zastoja – ponovno ojačalo gospodarstvo Šoprona, pojavili su se novi cehovi (zlatarski, ceh gumbara i cinčara), pokraj domaćih majstora šopronsku su manufakturu osnažili i protestantski izbjeglice, gradska kuća je preuređena (1615.), a grad je opasan vanjskim zidinama. Graditeljsku vrijednost i kompaktnost cjeline gradske jezgre dokazuje i podatak da je Ludovik II. godine 1525. radi čuvanja izgleda gradskog središta zabranio rušenje jedne kuće na Glavnem (Fő) trgu (ta gesta postala je poznata kao prvi »dekret o čuvanju kulturne baštine«). Grad se brzo oporavio nakon katastrofalne epidemije kuge 1679. godine, a prebrodio je i uništavajući požar tri godine prije, poslije kojeg se iz pepela uzdignuo na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće kao nova barokna varoš. Tada je dobio svoj konačni oblik, a gradski simbol postao je toranj za požare, koji leži na rimskim temeljima, ali je od 13. do 15. stoljeća više puta pregrađivan.

Politički značaj grada potvrđuje održavanje državnih sabora u njemu. Među njima izuzetno je važan Sabor održan 1681. kada je Leopold I. popustio staležima i nakon 19 godina vratio im oduzeta prava. Vladar absolutističkih nastojanja, odbacivši tzv. teoriju o gubitku prava (Verwirkungstheorie), dao je izabrati palatina, dopustio slobodu vjeroispovijesti protestantima i ukinuo restriktivni porezni sustav. Obitelj Esterházy dobiva rang hercega, jedina u Mađarskoj.

U 16. stoljeću počelo je masovno naseljavanje Hrvata u gradsku okolicu. Poslije drugog turskog vojnog pohoda (1532.) u napuštena sela naselili su se, uz Mađare i Nijemce, i Hrvati. U okolini se pojavila nova narodna grupa koja govori hrvatski. Od tog doba ovaj kraj možemo nazvati trojezičnim, i to traje do danas (k tome valja još pribrojiti židovsku i romsku kulturu i jezik). Nije potpuno razjašnjeno zašto se morao nanovo naseliti ovaj prostor. Neki smatraju da je smanjenje broja stanovnika počelo već tijekom 16. stoljeća i da je ta migracija mogla imati gospodarske uzroke, prestrukturiranje društva i gospodarskog ustroja. To je prijelaz iz ograničenog robno-novčanog u rano građansko društvo kojemu se morala prilagoditi i obnovljena feudalna gospodarska produkcija. Za profitno orientiranu proizvodnju potrebna je radna snaga, svejedno odakle došla. Korvinovi sukobi s Fridrihom III. i epidemije zarazne bolesti dodatno su decimirali stanovništvo ovog prostora. K tome, osmanlijski pljačkaši radikalno su pustošili, pljačkali i odvodili stanovništvo u ropstvo, rušili sela, izvore prehrambene opskrbe gradova i sela. Šopronu susjedne gospoštije mogle su si kako-tako pomoći. Magnat Toma Nádasdy imao je velike feudalne posjede u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji te je jednostavno odande preseljavao kmetove na vlastite i sigurnije posjede u Mađarskoj. Kako da si pomogne u toj situaciji gradska gospoštija Šopron?

Prema povijesnim spoznajama, prakticirale su se tri mogućnosti naseljavanja novog pučanstva: spontano bježanje pred Osmanlijama, preseljavanje odlukom feudalnoga gospodara i djelovanjem povjerenika (lokatora) koji su po nalogu gospodara (prema malobrojnim dokazima bili su to sitni plemiči) organizirali i predvodili preseljenje.

Prema povijesnim podacima, Hrvati su se u neka sela Šopronske županije (Ujević 8, Breu 15) doselili već nakon osmanlijskog zauzimanja Like, Krbave i Gacke u razdoblju od 1522. do 1527. godine. Veliki valovi preseljavanja poznati su tek nakon napada Osmanlija na Kiseg 1532. i nakon pada Kostajnice 1556. godine.

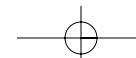
Detalj iz klaustra benediktinskog samostana u Šopronu

Poznato je da su šoprnska urbarijalna sela Kolnof i Klimpuh naseljena poslije Jurišićeve obrane Kisega, ali nije jasno na koji način. Sabor Kraljevine Hrvatske i Slavonije bio je prisiljen intervenirati kod cara i kralja da se preseljavanje kmetova zaustavi, a izbjeglice vrate u Hrvatsku, ali taj vapaj nije imao odjeka.

Car Ferdinand dopustio je doseljenim Hrvatima slobodno biranje svećenika. Možda je to učinio za nagradu zato što ga je Hrvatski sabor izabrao 1. siječnja 1527. godine za kralja. Iza te odluke može se, međutim, naslutiti politička realnost jer širenje protestantizma je sve snažnije, a vladar nema snage slomiti moć velikaša. Za to će Habsburgovci biti sposobni tek 150 godina poslije (Wesselényijeva urota, čiji je pandan izraz kod Hrvata, urota Zrinsko-Frankopanska), tako da su tu Hrvati bili instrumentalizirani. Štoviše, do kraja 16. stoljeća iz njihovih redova dolazi prvi kvalificirani naraštaj svećenika, koji se već mogao mjeriti s protestantskim kolegama. U prvom valu nadolazeći Hrvati bili su većinom kmetovi. U grad su uspijevali ući samo izabrani, i to zbog zasluga učinjenih gradu, npr. kao dar za doseljenje većeg broja kmetova u kmetska sela samoga grada. Prema ondašnjim uvjetima, radilo se o velikom broju Hrvata jer su uz pomoć posebnih protestantskih propovjednika pokušali dobiti pristaše nove vjere.

Do kraja 16. stoljeća već se i Hrvati pojavljuju kao građani u gradu. Oni su već dva - tri naraštaja živjeli u gradskoj okolici i mogli su, zahvaljujući materijalnom stanju, kupiti građansko pravo.

Godine 1597. od 5000 stanovnika Šoprana, samo je 20 katoličkih obitelji.

Borba između staleža i Habsburgovaca simbolično je borba protestantizma s katolicizmom. Bocskaijev ustanak (u mađarskoj literaturi: rat za oslobođenje) završio je mirom u Beču 1606. godine. U to doba vladar još nije bio dovoljno jak da obuzda stalež. Lackner postaje gradonačelnik Šoprona između 1600. i 1630. (više puta, ne u kontinuitetu).

Hans von Weisspriach, pristaša Ferdinanda I., dobio je 1537. godine gradsku kapetaniju Šoprona, a poslije u zalog i gospoštije Kiseg, (1549.), Fortanavu (1546.) te Željezno (1553.). Bio je odan prijatelj i promicatelj protestantizma te kao patronatski gospodar odgovoran za brojna hrvatska naselja u svojim gospoštijama. Sa svojim »ius patronatus« teško se probijao u hrvatskim selima, zato je pozvao hrvatskog propovjednika Stipana/Stjepana Konzula (podrijetlom iz Istre) iz Regensburga u svoju gospoštiju da širi novu vjeru među Hrvatima. Konzul je proljeća 1568., na dan Sv. Jurja, počeo svoje djelo u Željeznu i susjednim selima, ali, čini se, bez većeg uspjeha.

Zanimljivo je da je dr. Zvonimir Bartolić iz Čakovca u Šopronskoj evangeličkoj knjižnici (Evangélikus Gyülekezet könyvtár) našao nekoliko knjiga hrvatskoga jezika iz Konzulova tiska: 1) Katehismus, lat., Tubinga 1564.; 2) Govorenje vele prudno, glag., Tubinga 1963.; 3) Spovid, glag., Tubinga 1564.; 4) Bramba, glag., Tubinga 1564.; 5) Prvi del Novoga teštamenta, Tubinga 1563.; 6) Drugi del Novoga teštamenta, Tubinga 1563.; 7) La confesione, tal. Tubinga 1562.; 8) La defensa, tal., Tubinga 1563. Dodatno još djela: 9) Juraj Dalmatin, Passion, Ljubljana 1576.; 10) Ta celi katehismus, Wittenberg 1584.; 11) Juraj Dalmatin, Ta kratki witerberski katekismus, Wittenberg 1585.; veći broj Vlašičevih knjiga i jednu Marulićevu.

Zbog toliko protestantskih hrvatskih knjiga nije pretjerano pitanje za koga su one bile nabavljene?

Za koju svrhu? Je li ispravno tvrditi da su zapadnougarski Hrvati uvijek bili vjerni Katoličkoj crkvi i vjeri te u kojem smjeru moramo provesti differencijaciju i objasniti taj kulturološki fenomen?

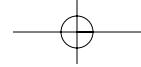
Ferdinand je dopustio slobodu vjeroispovijesti naseljenim Hrvatima koji su imali vlastite svećenike. Oni su se, zahvaljujući i slabijoj ekonomskoj razvijenosti, snažno vezali uz katoličku vjeru. To dokazuje evangelička vizitacija, po kojoj su Hrvati Klímpuha (Klingenbach, Kelénpatak), a i Koljnofa (Kópháza), tvrdoglavi i nikako ne žele prihvati novu vjeru. Hrvati su stvorili relativno zatvorene zajednice, držeći se svoje vjere i običaja, a brojčano su u nekim krajevima zapadne Ugarske postali većina. Unatoč iseljenju, biološki, brojčano gledano, pučanstvo pretpostavljenih 200 preseljenih sela nije se asimiliralo i nestalo, nego se dobro snalazilo u novoj sredini. U Šopronu se osjetilo povećanje broja stanovnika u okolnim selima, što se odrazilo na povećanje proizvodnje, i to prvenstveno za tržiste.

U tome se može ponovno osjetiti negativnost Matijaševe ere. On pri prijelazu na robnu proizvodnju nije bio u stanju ukinuti privilegije plemićima, pa su i oni tražili svoje mjesto u novonastaloj situaciji koja je, međutim, mogla postati samo deformirana kopija zapadnih promjena.

Prema gradskim propisima, građansko pravo dobiva samo onaj tko ima nekretninu u gradu i tko je položio građansku zakletvu za koju se plaćalo na temelju preporuke, s tim da se to pravo nije nasljeđivalo. Tko je posjedovao nekretninu, morao je participirati u zajedničkim dadžbinama. To je bio kriterij koji se plemićima nije svidao jer im je ugrožavao naslijedena prava, prema kojima nisu bili obvezatni plaćati porez. Grad je taj problem riješio tako što je plemićima dao na potpis obvezatno plaćanje poreza. I došlo ih je mnogo te su kupovali i gradili kuće u gradu Šopronu koji je bio na visokoj cijeni zbog dobro učvršćenih i visokih zidina. Učvršćivanje mađarske reformacije može se zahvaliti prvenstveno velikašima i gradovima. U drugoj polovici 16. stoljeća gospodar posjeda Zrinskih, Juraj, sin sigetskog junaka, prešao je u tabor sljedbenika nove vjere. On je pokušao imovinu i zemlju svoje obitelji spasiti preseljenjem sve više na sjever Hrvatske, pa i na teritorij Mađarske. Čak je imao posjede oko Sombathelyja, samo 50 kilometara udaljenog od Šoprona. Bio je veliki mecena, a tadašnji autori oslovjuju njega i njegova brata Nikolu (Mikula) kao dobročinitelje.

Najstarija književna ostvarenja Hrvata iz okolice Šoprona dolaze iz kmetskog sela Klímpuha. U evangeličkom liceju čuva se prvi tiskani katekizam za ovdašnje Hrvate. Autor je Anton Dalmatin. U proljeće 1553. godine održan je u Šopronu državni sabor koji je imao zadatku potaknuti približavanje Nijemaca i Mađara. Mjesto događaja bila je franjevačka crkva. Bili su nazočni Miklós Oláh, ostrogonski kardinal, Pavao Gregorjanec, jurski biskup, Tamás Nádasdy, kasniji palatin, i drugi. Godine 1557. u Csepregu je počela s radom protestantska gimnazija.

Katolici i protestanti u to su doba naizmjenično koristili crkve, zahvaljujući liberalnim načelima vladanja cara Maksimilijana. Njegov nasljednik Rudolf vrlo je energično postupao protiv protestanata. Biskupsku stolicu u Juri (Győru) zauzima Juraj Drašković koji je snažno širio katolicizam. Hrvati u okolini Šoprona mogu njemu zahvaliti za pomaganje i čuvanje njihove vjere. Kada je Győr (Jura) pao u osmanlijske ruke, biskupska sjedište seli se u Šopron, čime su katolici dobili snažnu potporu. Time su se u gradu vjerske nesuglasice pojačavale, dok se Osmanlije naziru kao realna opasnost.

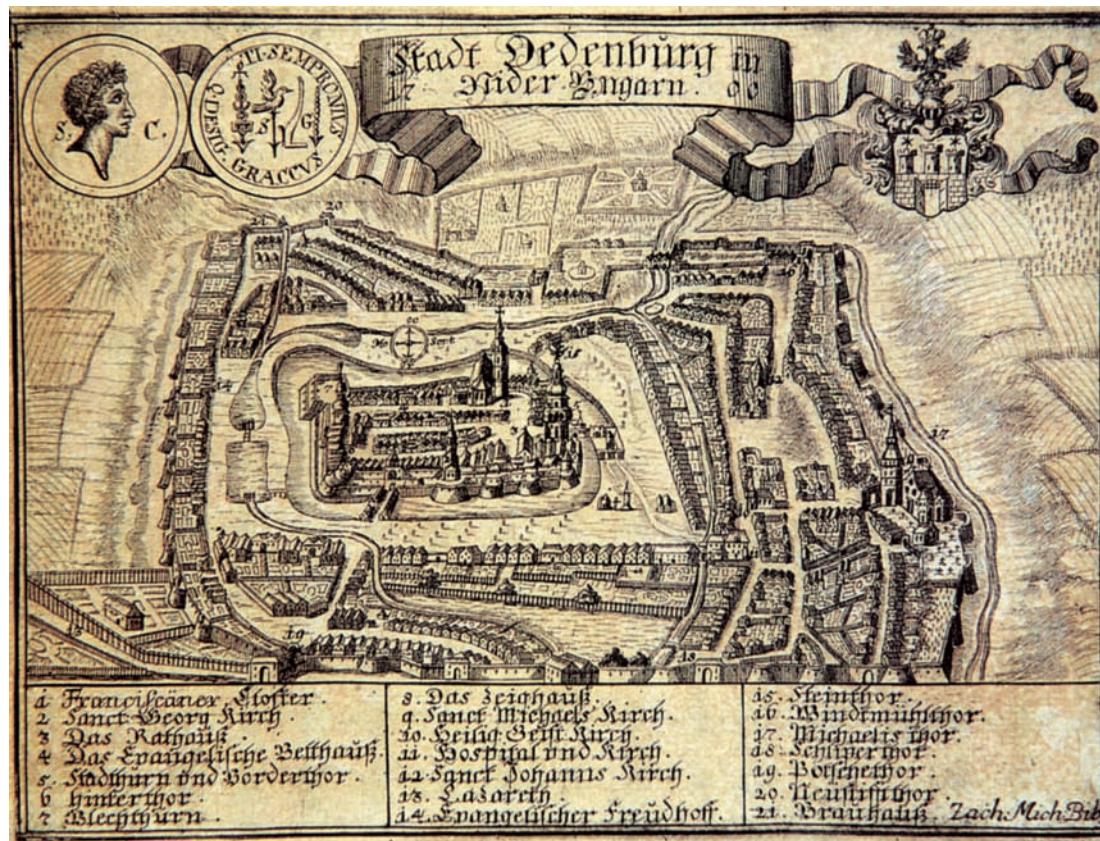
Šopron u 17. stoljeću

To je doba državnih sabora u Šopronu. Zbog čestih epidemija u Požunu/Bratislavi, tadašnjem glavnom gradu Ugarske (zbog osmanlijske okupacije središnjeg dijela zemlje, uključujući i Budim), u Šopronu, koji je bio na relativno sigurnom mjestu, održano je više krunidbi kraljeva i kraljica te biranja palatina.

Prva trećina 17. stoljeća u Šopronu je bila obilježena djelovanjem Kristofa Lacknera. Učvrstio je sustav bedema i radio na dobrobit grada. Moramo, međutim, spomenuti da se većinom svoga vremena bavio plasmanom šopronskih vina jer je tada slovila izreka: »Ako dobro ide vinu, dobro ide i gradu«.

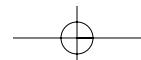
Privatna mu karijera nije bila tako blistava. Prijatelji su ga nagovorili da se rano oženi s vrlo bogatom udovicom. Na taj je način postao bogat i ugledan građanin Šoprona. Njegova je supruga živjela još 30-ak godina. Nakon njezine smrti Lackner, premda u poodmaklim godinama, odmah uzima za ženu mnogo mladu gospodu, ali ubrzo umire.

Požari su naučili stanovnike da umjesto pokrivanja krovova trstikom (što je bilo jeftino jer je trstike bilo u izobilju na obližnjem Nežiderskom jezeru), prijeđu na pokrivanje crijevom. Državni sabor 1681. godine (kojemu je nazičio i izaslanik grada Senja, Pavao Ritter Vitezović) donio je mnogo promjena. Primjerice, dvorski apsolutizam je oslabio. Godine 1683. Osmanlije, potpomognuti mađarskim četama Thökölyja, pod Bečom su pretrpjeli poraz od snaga Katoličke lige, a tim je činom počela 16-godišnja borba za oslobođanje dijelova Mađarske koji su bili pod osmanlijskom okupacijom. Upravo u Šopronu se Fridrik Lotrinški pripremao za ponovno zauzimanje Budima.

Veduta Šoprona s kraja 17. stoljeća (bakrorez Mihaela Zakariasa)

Nije potpuno razjašnjeno djelovanje Grgura Mekinina Pythiraeusa (? - 1617.) iz Kerestura, naselja u blizini Šoprona, pod okriljem Nádasdyjeve obitelji. Mollay (80) u svojem pregledu za razdoblje poslije Draškovićeve protureformacije navodi: Rendszeresen jártak ki a Sopron környékére és Sopronkeresztúrra távozott prédikátorokhoz ott keresztleltették gyermekkeket, esketették a párokat, temetették a halottakat. / Redovito su išli propovjednicima, koji su se iselili u okolicu Šoprona ili Kerestur, i davali tamo krstiti svoju djecu, vjenčali se i pokapali mrtve. Mekinić je 1609. i 1611. izdao u glasovitoj Manliusovoj, tada već Farkaševoj tiskari hrvatsku pjesmaricu DUSEVNE PESZNE... (Duševne pjesme) u dva sveska. Od te knjige pronađen je samo jedan jedini primjerak, i to u Biskupskoj knjižnici u Ljubljani. Je li to bio i drugačiji pokušaj, približavati se preko pjesme (jačke) tim »tvrdokornim« Hrvatima? Treba reći nešto o tajnom pismu cara Maksimilijana od 29. prosinca 1573. gospodarima založnih gospoštija Donjoaustrijske komore, koje je upućeno založnom gospodinu Kisega Francu Schönachu i pronađeno je u Šopronskom arhivu. Mollay u tom pismu vidi dokaz za politiku kolonizacije Habsburgovaca.

U pismu car Maksimilijan daje naredbu

- gdje Hrvati i Nijemci stanuju u jednom selu, ne treba Hrvata postaviti na vodeća mjesta
  - u sukobima između Nijemaca i Hrvata neka se Hrvatima uvijek sudi strože i određenije
  - za suca neka uvijek bude izabran Nijemac
  - u slučaju mijenjanja vlasništva imanja neka se prednost daje Nijemcima
  - Hrvatima ne treba dati više mogućnosti za naseljenje
  - u institucijama iz kojih se Hrvati zbog njihova broja ne mogu isključiti, neka se pazi da Hrvati ostanu u manjini
  - u selima neka se osigurava premoć Nijemaca
  - Hrvatima se ne smije pružati mogućnost da se uzdignu iznad Nijemaca (das sich die Krabathen vber ire benachbarte Teütsche nich erheben, auflainen oder sonstensich rebellisch erczaigen können vnd also in der sorg vnd gehorsamb geregiert werden) itd.

Vlast je to pismo držala u tajnosti da Hrvati ne doznaju za restriktivne naredbe kako ne bi u odnosu prema vlastelima stekli nepovjerenje i dobili povod za neposlušnost.

U takvom mišljenju vidi Mollay i uzrok što su se
među gradovima mogli uzdignuti Ruštan
i Željezno, a zaostali su Csepreg, Livir, Kapuvár i
Csorna.

Nikola Zrinski i Frangepan bili su nazočni na krunidbi 1625. godine u crkvi Sv. Mihovila u Šopronu.

Godine 1635. isusovci su osnovali svoju školu i knjižnicu. Evangeličko vijeće kao odgovor osniva drugu, sad već mađarsku protestantsku gimnaziju.

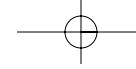
U Šopronu se školovao i József Esterházy,

Veduta Šoprona iz 1740. godine (bakrorez Leopolda Wernera)

Veduta Šoprona iz 1810. godine (bakrorez M. Richtera)

Šopron s početka 19. stoljeća (slika A. Siegela)

Na vjerskom području, u Šopronu je to bilo stoljeće protureformacije. Osim nekoliko kratkih razdoblja, rivalstvo dviju crkvi donosilo je i pozitivne rezultate.

U vrijeme Petra Pázmányja završava Wesselényijeva urota koja se u Hrvatskoj naziva urota Zrinsko-Frankopanska (1671.).

Niti te urote mogu se pratiti čak do Šoprona. U gradskom susjedstvu, u Šopronkereszturu (danasa Deutschkreutz), živio je u svome lijepom dvoru glavni državni sudac, tadašnji najveći moćnik Ugarske, Ferenc Nádasdy koji je prije ženidbe s Elizabetom Esterházy prešao s protestantske na rimokatoličku vjeru. Možda se naslućuju osobni interesi u pozadini te nagle odluke. Mađarsko je plemstvo gotovo u cijelosti prihvatiло Lutherovu sljedbu kršćanske vjere. Može se naslućivati da su motivi bili više svjetovni, nego vjerski ili duhovni. Neovisnost države činila se izgubljenom. Kruna kraljevstva bila je na glavi čovjeka koji se nije previše trudio za svoju državu, a osjećaja velikaške nedodirljivosti već je nestalo, tako da su stvarni ili potencijalni financijeri protuosmanlijske obrane, njemački staleži, stali na stranu nove vjere. U kaštelu obitelji Nádasdy odvijao se intenzivni politički život: tiskanje pisama, proklamacija, primanje poklisara, izaslanika...

Druga zanimljiva figura bio je József Wittnyédy, pravnik, izaslanik grada Šoprona u državnom saboru, povjerenik Nikole Zrinskog, unatoč protestantskoj vjeri njegov odvjetnik i veza između mađarskog i hrvatskog dijela urote. Umro je prije otkrivanja urote.

U Zrinskom je živjela vjera da će Osmanlije moguće protjerati i bez pomoći Habsburgovaca, samo je potrebna sloga Mađara i Hrvata. Vjerske suprotnosti ne smiju biti prepreka tome. U tom smislu piše caru Leopoldu, nastojeći unaprijediti problem šopronskih protestanata, u slučaju zvonarine. Zrinski je bio katolik. Unatoč tome, shvatio je da će bez protestanata, koji su činili većinu stanovništva u Mađarskoj, snaga

Do kraja 17. stoljeća katolici su preuzeли prevlast. 1672. u Gradskom se vijeću ponovno kao članovi pojavljuju katolici.

Od 1673. do 1674. crkve se vraćaju katolicima.

1676. na mjestu današnje protestantske crkve je drvena crkva.

1674. ukinuta je mađarsko-njemačka gimnazija protestanata.

To stanje rješava državni sabor 1681. godine u Šopronu.

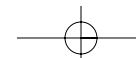
1722. drvena se crkva pregrađuje, i to u kamenu. U grad dolazi prvi tiskar.

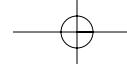
1730. prvi glumci.

1779. znanstveni tjednik na njemačkom jeziku.

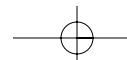
1790. prvo Mađarsko samouko društvo.

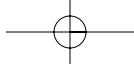
Šopronsku evangeličku gimnaziju pohađa Mátyás Ráth, osnivač prvih mađarskih novina, Mađarskog glasnika (Magyar Hírmondó).

Detalj iz baroknog središta Šoprona

Spomen-ploča o posjetu Nikole Zrinskog Šopronu iz prve polovice 17. stoljeća (u toj zgradi bilo je i prenoćište Kod bijelog konja)

države biti nedovoljna. Zbog tolerantnog ponašanja na tom polju, njega, autora »Syrene adrianskog mora«, vojskovođu i hrvatskog bana, priznala je cijela Mađarska, a i u kasnija ga se doba stavljalo uz bok najvećih Mađara, primjerice Istvána Széchenyija koji je, odrastajući u Šopronu i njegovoj okolini, bio ličnost koja je oblikovala naciju i koji je ponajviše naglašavao točke spajanja.

Nikola Zrinski bio je najobrazovaniji vojskovođa svoga vremena, utemeljitelj mađarske i hrvatske vojne literature te pobornik nacionalne vojske. Tijekom zime 1663./1664. godine zapalio je turski most Darda – Osijek, dugačak deset kilometara, podignut iznad močvara, svojevrsno čudo tog vremena.

Na taj su čin Osmanlije reagirali vojnim pohodom i porušili netom sagrađenu utvrdu Novi Zrin na Muri. Uspješnost rušenja pomogao je veliki suparnik Nikole Zrinskog, carski vrhovni zapovjednik Montecuccoli, tako što je sa svojom vojskom čekao u blizini i nije pritekao u pomoć Zrinskom. Unatoč tome, nakon pobjede kod Szentgottharda (Mogersdorfa) sklopljen je mir u Vasváru, koji je bio veoma loš glede Mađara i Hrvata.

U vezi s tom bitkom opstala je legenda koja nam daje šaljivo objašnjenje na lokalnom njemačkom izrazu »Hienzi« (podrugljivi izraz za stanovnike ovog kraja njemačke narodnosti). Prema toj priči, Montecuccoli, pobjednik kod Szentgotthárda, uza lud je čekao pomoćne čete Šopronske i Željezne županije jer one nisu htjele krenuti. Kada se, pak, pročuo glas o pobjedi, njihov je zapovjednik javio: »Hienz sei mi do!« (Evo nas, tu smo!). Otud riječ »Hienz«.

Nikola i Petar Zrinski nakon prerane očeve smrti – prešao je na katoličku vjeru prije ženidbe – a zahvaljujući skrbnicima među kojima je bio i Petar Pázmány, dobili su izvrsnu naobrazbu u katoličkom ozračju, ali nisu bili diskriminativni prema pripadnicima drugih vjera.

Tijekom francuske opsade u Šopronu borave i bavarski i talijanski vojnici.

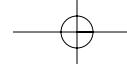
I 18. stoljeće skriva mnogo zanimljivosti. Moramo spomenuti opis Mátyása Béla iz tog doba.

O jeziku grada piše ovako:

Građani nisu iz istog sloja. Miješano žive tu zajedno plemići i obični ljudi. Među starosjedioce umiješali su se i došljaci. Iako im je podrijetlo različito, govore jedan jezik. Svi pričaju njemački. I oni koji su od svojih drugi jezik dobili, u suživotu su se navikli na njemački. Bili Mađari ili Hrvati, svoj jezik ne koriste, samo među sobom ili kada govore s gostima. Dijelom pripadaju katoličkoj, dijelom protestantskoj vjeri. Lijepi zajednički suživot mogao bi biti drugima primjer. Izrazito se spajaju duše vijećnika koji, premda su iz različitih redova, oni su u ljubljenju vijeća i općeg dobra svi kao jedni, ne dopuštaju olako običnom puku da narušava opći mir.

O Hrvatima piše ovako: Nijemce oponašaju, ali uvijek sa zakašnjnjem. To je zato što žive pod težim jarmom od svih, a djelomično zato što rade samo sluganske poslove. Inače su prema svakom skromni i pomirili su se sa sudbinom. Odijevanje im se natječe s mađarskim i njemačkim. Plava je boja najkarakterističnija za njih. Možda zato što se teže podere. Pojas rijetko tko nosi, osim na blagdane. Jako vole košulje i dugu gornju opravu, ako je moguće bijelu. Trake puštaju na ramena i paradiraju poput seljaka. Niti jedan narod ne obrađuje zemlju primjereno od njih, bilo da se radilo o oranju ili kopanju u vinogradu, i zato su veseliji u miru, nego u svađi. Sklapaju i miješane brakove, iako se većinom žene među sobom, a ne sa strancima. Mađari preziru hrvatski jezik, a Nijemci ga nauče jer im je u trgovaju potreban. Hrvati oba jezika rijetko nauče i onda kad im to uspije, sa slabim rezultatom jer se uvijek u njihovu govoru osjeća utjecaj hrvatskog. Mađarski govore tako pogrešno da uho čovjeka od ničega drugog ne zaboli jače.

Zrinskog smo već spomenuli. Vepar ga je usmratio 18. studenoga 1664. godine. Još su tu njegov brat Petar i Fran Krsto Frankopan, koji će 1671. završiti pod sjekirom krvnika i postati nacionalni heroji mučenici. Ista je sudbina zadesila Franju Nádasdyja u Beču. Ostali akteri urote, palatin Franjo Vessellényi i kardinal Juraj Lippay, umrli su još prije toga.

Franjo Rakóczy pomilovan je pod uvjetom plaćanja velike novčane kazne i puštanja njemačkih vojnika u svoje utvrde.

Nakon smrti Nikole Zrinskog urota je dobila nesretni tijek. Na vidjelo su došli sebični interesi.

Nažalost, njegov brat Petar nije bio tako vješt diplomat i među Mađarima nije uživao takav ugled kao Nikola. Leopold je nakon toga počeo još i s protjerivanjem protestanata.

Moramo spomenuti i ime Josepha Haydna koji je bio u službi obitelji Esterházy i većim dijelom je boravio u Eszterházi (danas Fertőd). Bio je dobar prijatelj sa župnicima iz Klimpuha i hrvatske su ga melodije po svemu sudeći inspirirale jer se u više njegovih djela pojavljuju ti elementi.

U vrijeme carice Marije Terezije na istočnom dijelu područja između Drave i Save, na teritoriju bivših županija Požega, Virovitica i Srijem, opet se uspostavila županijska vlast – organizirali su tzv. Donju Slavoniju i podredili je hrvatskom banu.

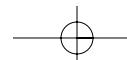
Postaja križnog puta kod gotičke crkve Sv. Mihovila

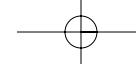
Glavna ličnost sredine 17. stoljeća postao je hrvatski ban Nikola Zrinski IV. koji je svojim primjerom očarao cijelu državu, pa čak i inozemstvo, te postao velika konkurenca vladajućoj dinastiji. Samo nekoliko desetljeća nakon njegove nesretnе smrti među živima iz obitelji bit će samo Jelena Zrinski. Sina Adama ubio je »zalutali« metak s leđa u krvavoј bitci kod Slankamena 1691. godine.

Zrinski je više puta boravio u Šopronu. Njegove intervencije kod cara u korist građana čuvaju brojni dokumenti u gradskom arhivu. Kao uspomena na posjet gostionici Bijeli konj, podsjeća nas spomen-ploča na zidu zgrade.

Bio je jedan od najznačajnijih pisaca svoga vremena te začetnik mađarskog i hrvatskog nauka o ratovanju. S njegovom i smrću njegova brata Petra nestao je tip mudrog čovjeka, lik energičnog muža, koji svoj život žrtvuje za interes domovine.

Među autorima u Tübingenu objavljenih posmrtnih pjesama u čast Zrinskom, dvojica su bili Šopronci.

Šopron u 18. stoljeću

Povijest grada u ovom stoljeću počinje i završava ratom. Dok mu početak označava Rákóczyjev ustanak (koji se u mađarskoj historiografiji naziva oslobođilačkim ratom), u šopronskim kronikama i suvremenim spisima opisuje se više kao beznačajni nemir, a završava dogadjajima koji su mu donijeli materijalnu propast: požarom 1808. godine i francuskom okupacijom godinu dana poslije.

Ratovi u 18. stoljeću

Rákóczyjev ustanak počeo je u istočnom dijelu Mađarske 1703. godine. Iste su godine, osim Transilvanije (Erdelj) i Zadunavlja, uspjeli ovladati čitavim teritorijem Mađarske. Nekoliko tvrđava i gradova, pa tako i Šopron, ostalo je cijelo vrijeme ustanka u carskim rukama. Grad je ostao vjeran svom vladaru, a pobunjenike (zvali su se kuruci) nije pustio unutar svojih zidina, zbog čega je morao pretrptjeti više opsada. Oni su se već 1704. godine pojavili u okolini grada i njihov dolazak prouzročio je popriličan strah među građanstvom. Grad je ojačao vanjske zidine i počeo pripreme za eventualnu dulju opsadu jer od Beča nije mogao očekivati ozbiljniju podršku. Slijedili su upadi pobunjenika, koje je zaustavljao gradski zid, ali je poljoprivredni urod pritom pretrpio veliku štetu. Prvi ozbiljniji okršaj dogodio se u blizini Koljnofa gdje su 23. ožujka 1704. godine Šopronci, združeni s austrijskom regularnom vojskom, uspjeli natjerati u bijeg četu brigadira Ocskaya. No, ratni plijen bio je skroman. Jedan dio su prodali da bi se od tako pribavljenog novca mogli opskrbiti ranjenici, a drugi su dio podijelili vojnicima.

Opsada Šoprona počela je na Božić 1705. godine i trajala je do početka siječnja iduće godine. Iako je vremenski to značilo nekoliko tjedana, zbog prouzročene štete važnost joj je mnogo veća. Ključ neuspjeha pobunjenika leži u njihovoј preslaboj artiljeriji. Trebamo ipak spomenuti herojsko držanje gradskog stanovništva bez čije se pomoći razaranje i pad ne bi mogli izbjegći. I gradonačelnik odan caru, Ferdinand Dobner, tijekom najžešćih napada bodrio je branitelje na gradskim zidinama. Gradska straža, koja je brojala 600 ljudi, nije se odviše naprezala, čak se razmišljalo i o predaji. Zbog strogog nastupa gradonačelnika ipak su prihvatali borbu. Topovi kojima su se branili, bili su postavljeni na Lénard brdu, danas Kurucdomb. Zbog božićnog bombardiranja u vanjskim četvrtima izgorjelo je 180 kuća, u centru četiri, a poslije još mnogo njih. Zbog neuspjelog proglosa Vaka Bottyányja od 1. siječnja 1706. grad je pretrpio još veću štetu. Tijekom posljednjeg juriša 6. siječnja 1706. na zidinama su se kao branitelji pojavile i žene. Kada su napadači vidjeli da silom neće moći zauzeti grad, pokušali su ucjenom, ponudivši obustavu napada topovima ako ih se pusti unutar zidina. Odgovor je bio negativan. Mađarima, predvođenim Vakom Bottyánjem, nije preostalo drugo nego da se povuku. Prema suvremenim izvorima, ostavili su navodno oko 760 mrtvih vojnika.

Ni poslije opsade nisu došla mirnija vremena. Kuruci (uskoci, hajduci), koji su harali u okolini, više su puta otjerali šopronsku stoku. Često je grad plaćao otkupninu kako bi se zaštitio od ponovnog pustošenja. Mnoga briga prouzročila je strana vojska nastanjena u gradu. Ti vojnici nisu bili nimalo bolji od napadača. Grad je tijekom cijelog rata ostao na strani cara. Iz aktualno-političkih razloga nemalu je ulogu igrala i blizina Beča. Naravno, i napadači su imali svoje simpatizere u gradu, ali tada je najveća pogrda bila nazvati nekoga kurucom.

Dobar dio povijesne Hrvatske preustrojen je u Vojnu krajinu. Prvobitna Slavonija (gornja Slavonija) spominjana je dalje kao Hrvatska. Dio Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na taj je način uklopljen u posebno upravljanu Vojnu krajinu (po ustavu neprihvatljivu) koja je bila izuzeta iz nadležnosti Hrvatskoga sabora.

U izjavi prilikom prihvatanja hrvatske Pragmatičke sankcije 1712. godine hrvatski su staleži pokazali da Hrvatska, iako u državnoj zajednici s Mađarskom, uživa posebnost. Naime, oni su tada izjavili da priznaju pravo na prijestolje ženskoj lozi Habsburgovaca bez ikakvih konzultacija s Mađarima.

Mađarska je Pragmatičku sankciju prihvatala poslije. Car je mađarsku Pragmatičku sankciju potvrdio, čime je ona stekla zakonsku valjanost, ali hrvatsku nije potvrdio, a u mađarskoj je pisalo da ona vrijedi i za Hrvatsku, čime je hrvatska Pragmatička sankcija bila pravno obezvrijedena, bez obzira na to što je faktički bila jasan iskaz hrvatske političke posebnosti.

Hrvatski barun Franjo Trenk borio se sa svojim pandurima od 1741. do 1748. godine na strani carice i kraljice Marije Terezije u austrijskom ratu za nasljedstvo. Volio je glazbu. Školovao se u Šopronu i Požegi. U svojim je četama uveo tzv. Turšku bandu – 12 svirača. U njemu pozdravljamo utemeljitelja vojne glazbe. Poslije osude svoja je imanja povjerio dvama dvorskim savjetnicima, Kempfu i Marku Pejačeviću. Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu pohađalo je mnogo kadeta hrvatskoga podrijetla, pa se može sa sigurnošću pretpostaviti da su zbog blizine Šoprona i važnosti grada većina njih boravili i ovdje.

Cehovi su bili vrlo zatvorene zajednice. Nakon smrti meštra ponovnom udajom udovice novi muž praktično dobiva obrt umrlog. To je bio najlakši način ulaska u ceh.

Premda hrvatsko-mađarski staleški odnosi u 18. stoljeću nisu bili bes-prijekorni, plemstvo obje države u vrijeme Josipa II. zajednički je istupalo u obrani staleških ustava. No, suprotnosti su nastale glede pitanja jezika. Dok su mađarski sabori između 1790. i 1844. godine postupno uveli mađarski kao državni jezik, Hrvati su se i dalje držali latinskog (sve do kraja hrvatskog narodnog preporoda).

Tijekom druge polovice 18. stoljeća vodile su se žestoke polemike oko nadležnosti nad tri slavonske županije i Rijeke i okolice. Nakon ukinjanja komercijalnog distrikta Austrijsko primorje sa središtem u Trstu 1776., Marija Terezija izdaje povelju kojom Rijeku (Fiume) s okolicom utjelovljuje Kraljevini Hrvatskoj i preko nje zemljama ugarske krune. Ukiđanjem Hrvatskog kraljevskog vijeća 1779. godine njegovi su poslovi preneseni na Ugarsko namjesničko vijeće u Budim, a tada je kraljica novom odlukom i Rijeku podredila njegovoj nadležnosti. U doba Josipa II. stvoreno je Ugarsko primorje (Littorale hungaricum) koje je kao »corpus separatum« obuhvaćalo grad Rijeku i riječki kotar.

Nakon smrti Josipa II. godine 1790. hrvatsko plemstvo, zaplašeno bečkim apsolutizmom, željeće se čvršće povezati s mađarskim plemstvom. Hrvatski je sabor 1790. donio odluku da izvršne poslove prenosi na Ugarsko namjesničko vijeće te da to vrijedi dok se ne oslobođe Dalmacija i »turska Hrvatska« (danas zapadna Bosna) i dok se Hrvatska teritorijalno ne kompletira da može opet imati vlastito Namjesničko vijeće kao od 1767. do 1779. u doba Marije Terezije. Ugarski sabor 1790. prihvata tu odluku, ali u zakonskim člancima 58. i 59. ne spominje nikakav uvjet u vezi s teritorijem. Ujedno donosi članak 10. kojim utvrđuje »nezavisnost« zemalja ugarske krune prema ostalim kraljevim zemljama, a u drugim člancima određuje također da kralj može vladati zemljama ugarske krune i donositi zakone samo s Ugarskim saborom. Time je potvrđen prvi korak prema realnoj uniji još iz 1723. kada je mađarskom Pragmatičkom sankcijom bila utvrđena nedjeljivost zemalja ugarske krune u nedjeljivoj Habsburškoj Monarhiji. Kralj Leopold II. potvrdio je 1791. sve te članke Ugarskog sabora, koji su vrijedili i za Hrvatsku i tako je stvorena hrvatsko-mađarska realna unija.

Poslije (od 30-ih do 50-ih godina 19. stoljeća), nastankom hrvatskoga narodnog preporoda (ilirizma), Hrvati su pretendirali na druga područja Monarhije gdje su živjeli Hrvati: Dalmaciju, Istru i Međimurje.

Iz tog je vremena ostala priča koja nam daje dragocjene detalje o Šoproncima. Jednog vojnika, koji je premješten iz Linza 1706. godine kako bi pomogao u obrani grada, umjesto svojim poznatim vinom, napojili su vodom. Ili su bili jako škrti, ili su pak veoma cijenili svaku kap tog vina te ga nepotrebno i bez plaćanja nisu davali nikome. O tom događaju nastala je pjesmica:

*»In Linz bin ich geboren
In Ödenburg bin ich schier verdorben
Hab alle Tag auf der Schanz
Wasser saufen müssen wie ein Gans.«*

Na hrvatskom jeziku to znači otprilike:

*Roden sam u Linzu,
Skoro sam se razbio u Šopronu
Gde sam svaki dan u rovu
Morao piti vodu kao guska.*

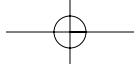
Ustanak je propao 1711. godine. Drugačije nije moglo završiti jer vojske pobunjenika nisu bile u stanju izboriti pobjedu. Dobivale su samo strateški nevažne bitke i postizale privremene rezultate. Svaka godina potrošena bez uspjeha predskazivala je približavanje poraza jer je carska vojska poslije bitke kod Höchstadta 1704. mogla sve više vojnika prebacivati iz zapadne Europe.

No, dolaskom mira nije se ništa bitno promijenilo. Još prije potpisivanja mira u Szátmaru, u državi je izbila kuga. Više je ljudi stradalo i u gradu, unatoč tome što je Gradsko vijeće uvelo karantenu, postavljenu ispred Magyar kapu (Mađarskih vrata), ne privilegirajući visoko plemstvo.

Grad sa smanjenim brojem stanovnika što od rata, što od kuge, procvat je mogao očekivati jedino od svojih građana, bez ikakve vanjske pomoći. U Njemačkom carstvu prikupljali su pošiljke pomoći za gradove koji su mnogo trpjeli, ali od toga Šopron nije dobio ništa. Vladar je odanost grada priznao samo potvrđivanjem starih i davanjem novih povlastica. Poslije toga ne mora nas začuditi što je obnova počela vrlo teško i što se, uvidom u državne spise iz 1715. i 1720. godine, može utvrditi slika o vrlo teškom stanju u gradu.

U gradu i carstvu počelo je razdoblje od 29 godina mira. Stupanjem Marije Terezije na prijestolje počeo je austrijski rat za naslijedstvo (1740. - 1748.).

U Beču su se već 1741. godine bojali da će bavarska vojska uskoro zauzeti prijestolnicu, pa je mnogo ljudi potražilo utočište u Šopronu. Zbog toga nije privremeno povećan samo broj stanovnika, nego su porasle i cijene. Iako rat nije neposredno dodirivao grad, troškovi stanovanja i davanje drugih usluga vojsci ne samo tada, nego i u tijeku sedmogodišnjeg rata (1756. - 1763.) bili su velik teret za grad. Malo prije izbijanja rata 1753. godine sagrađena je prva kamena vojna konjušnica u Šopronu. To je pridonijelo i oživljavanju gradske glazbe jer su, uz pridošle časničke obitelji, i vojnički orkestri bili djelatni sudionici kulturnih zbivanja. Zbog rata za naslijede Šopron je izgubio najveće tržište za svoje vino – Šlesku. Taj se trend nastavio, tako da je sve više gospodara, umjesto bavljenja vinogradarstvom, prešlo na ratarstvo. Istodobno je počeo

Pogled na baroknu jezgru Šoprona, nastalu uglavnom tijekom 18. stoljeća

i drugi proces: dok je početkom stoljeća svakom stanovniku u središtu grada pripadalo veće zemljište od onoga u predgrađu, pa tako i vinograd, od sredine 18. stoljeća oni su nastojali zemlju dati u zakup ili je čak prodati. Novi su vlasnici bili iz predgrađa. Sve to upućuje na sve intenzivnije razdvajanje poljoprivrede i obrta (manufakture), odnosno grada i agrarne okolice.

Gospodarstvo i društvo

Gubitak Šleske zadao je udarac najdragocjenijem izvoznom proizvodu grada – vinu. Zbog odanosti tijekom Rákóczyjeva ustanka grad je od cara dobio desetogodišnju tridesetinu na vino izvezeno u inozemstvo. Vrlo dobar urod ostvaren je 1719. godine kada su se Špronci čak veselili požaru pivovare i s pravom očekivali još veću potrošnju vina. Veći dio uroda te je godine izvezen u Šlesku. Gubitak tog teritorija i njegovo priključenje Prusiji osjetno su utjecali na grad. Iz jednog apela 1757. godine vidljivo je da je zbog zastaja u izvozu vina i ratnih poreza veći dio stanovništva bio prinuđen uzeti kredite. Grad je bio primoran prekinuti davanja u naturi bolnici i sirotištima.

Naravno, iz te bi se situacije mogao naći izlaz otvaranjem novih tržišta, ali ti pokušaji nisu davali trajne rezultate. Do kraja stoljeća glavno tržište šopronskih vina postala je Austrija.

Osim gubljenja šleskog tržišta, cijelo to razdoblje problem su predstavljali požari. Uzrok velikih požara bilo je i to što su se kuće pokrivale šindrom ili slamom. Iako je Gradsko vijeće pokušavalo zabraniti uporabu slame za pokrivanje krovova, u tome je trajno uspjelo tek 1752. godine. Kuće pokrivene crijeponom prevladavaju tek od 30-ih godina 19. stoljeća.

Nežidersko jezero je vrlo promjenjivog vodostaja, stoga se i moglo dogoditi da je više puta presušilo u posljednjih 400 godina. Taschnerova kronika spominje godinu 1866. kada su na sredini isušenog jezera mještani obližnjih naselja organizirali veliko veselje.

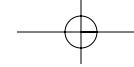
U 18. stoljeću smjer Sava – Jadran postao je glavna ruta mađarskog agrarnog izvoza. Cestama prema jadranskim lukama – Karolinom, Jozefinom i Lujzianom – odlazile su iz Slavonije i Mađarske goleme količine agrarnih proizvoda i drva.

Prema predaji, hrvatske doseljenike u Gradišće pratili su svećenici koji su sa sobom donijeli najpotrebnije knjige za liturgijske potrebe. O tim knjigama gotovo da nemamo potpunijih informacija. Kod zapadno-ugarskih Hrvata možemo naći knjige zagrebačkog narječja. Jezični kontinuitet, dakle, postoji. Iz 17. stoljeća imamo samo »Duhovne pesne« 1609., 1611. od Grgura Mekinića, tiskane u Keresturu u Farkaševoj tiskari. U 18. stoljeću prva knjiga zapadnougarskih Hrvata je Horvaccko evangelye, izdana 1732. godine u Juri (Győr).

Hrvatske knjige tiskane u Šopronu u 18. stoljeću:

- 1) Bogović Lovre i Palković Godefrid, Duhovni vertljac..., 1753., pri J. Siessu
- 2) Bogović Lovre, Hiža zlata... 1754., pri J. Siessu
- 3) Obćinske misije knjižice... 1759., 1., 2. i 3. sv., pri J. Siessu, pretpostavlja se da je autor najvjerojatnije Godefrid Palković
- 4) Sveti Križni put... 1761., separat iz Hiže zlate, prošireno, pri J. Siessu
- 5) Kragel, Eberhard Maria, Četveroverstni duhovni perstan... 1763., pri J. Siessu
- 6) Palković Godefrid, Duhovna kitica... 1778., pri J. Siessu
- 7) U J. Siessu tiskari tiskane su i apokrifne molitvice Molitva... 1780., i Pleblažene Divice Marie Sanja... istoga ljeta
- 8) Šostarić Jeremija, Mariansko cveće... 1781., pri J. Siessu
- 9) Evandjelje s epistolami... 1792., pri Ani Klari, udovici Siessovoj

Tiskar József Siess pravo građanstvo u Šopronu dobiva 1756. godine. Obitelj se doselila iz Bečkog Novog Mjesta, otac mu je kožar.

Supruga Ana Klara dobiva dozvolu 1794. godine za otvaranje tiskare u Šopronu i Szombathelyu.
Sinovi: Antal (Antun), tiskar, i Ferenc (Franjo), kirurg.

Protoreformacija, katolička restauracija, kod Hrvata završava velikim misionarskim putovanjem pod vodstvom Jurja Muliha, hrvatskog isusovca (1694. - 1754.), da bi ih učvrstio i produbio u katoličkoj vjeri. Kratko svoje misionarsko putovanje 1730. godine kod Hrvata Željezne županije, između 1749. i 1751. te 1754. godine proširio je na sve Hrvate zapadne Ugarske i Donje Austrije, tako da je održao misije i u hrvatskim kmetskim selima Šoprona, u Koljnofu i Klimpuhu. Zapadnougarskim Hrvatima izdao je dvije knjige: »Pripravlyanye k szpovidí« (1748.) i »Duhovne jacske« (1750.). Otac Mulih u zimskim je mjesecima boravio u šopronskom isusovačkom konventu. Drugi bitan događaj u razvijanju duhovnosti i obraćanja na posjedima Nádasdy, Battyhanyi i Esterhazy završava Mulihovom misijom. Vjersko vodstvo i brigu preuzimaju franjevci koji su bliže puku. Franjevci su u okolini Šoprona u 18. stoljeću razvili pomoću svojih pokrovitelja dva hodočasnička centra, u Željeznom i Loretu. Koljnofska hodočasnička crkva u to vrijeme dobiva velik značaj. U Željeznu je Lovre Bogović, franjevac, 1753. za kmetove obližnjih sela osnovao laički treći red pod imenom Horvaczko bratinsztvo, koji utemeljuje hrvatsku duhovnost, te izdaje školsku knjigu pod imenom »Slabikár« da bi odrasli sa svojom djecom naučili pisati i mogli čitati molitvenik, »Hižu zlata«. Ona će do druge polovice 19. stoljeća imati 46 izdanja.

Franjevci su svoje područje djelovanja proširili na Željeznu (Sambotel, Güssing), Mošonsku (Frauenkirchen) i Požunsku (Marianka) županiju. U tim su centrima fratri utemeljili i očvrstili kod zapadnougarskih Hrvata baroknu duhovnost koja do danas utječe na njihov vjerski život i razlikuje se od mađarske ili njemačko-austrijske religioznosti. Temelj su postavili protureformacijom kada su hrvatskoj kmetskoj djeci omogućili teološko studiranje zbog nestašice svećenika iz redova Mađara i Nijemaca. U toj činjenici leži ključ za prevagu hrvatskih svećenika u mađarskim i njemačkim župama od doba baroka do kraja 19. stoljeća od Blatnog jezera do Bečke šume.

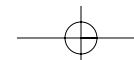

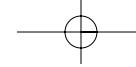
Prizor starinske tržnice na šopronskom trgu Várkerület (ulje na platnu, autor Károly Kokál)

Koliko su požari bili opasni i ozbiljni, možemo predočiti sljedećim primjerom. U Ulici sv. Mihovila 12. travnja 1765. godine počeo se iz kuće Deimel širiti požar zbog čega su izgorjele 33 kuće. U istoj je kući 3. svibnja 1765. buknuo podmetnuti požar. Slučaj je pobudio sumnju i počela su saslušanja u koja je upletena i sluškinja Borbala Ebner koja je živjela u okolini. U »strogom ispitivanju« sama je priznala da je od gospođe Deimel dobila više darova, između ostalog i pola svinje, kao naknadu za podmetanje tih požara. Štoviše, u jednoj je vatri zapaljenoj pokraj kuće prepoznala panj i identificirala ga kao svoj. Ispitanje, u kojem je korišten i steznik za prste kako bi došli do priznanja, pokazalo je sljedeće: budući da je prvi požar nastao nepažnjom gospođe Deimel, zbog čega su je svakodnevno vrijeđali, a ona je htjela izazvati sumnju da su podmetači tih požara bili zli ljudi, u tome joj je pomogla Borbala Ebner. Sud ih je obje osudio na smrt. Odrubili su im glave, a zatim ih spalili.

Važnu ulogu u gospodarskom životu imali su sajmovi. Nije se trgovalo samo vinom, nego voćem i životinjama. Bili su privlačni za trgovce i mešetare, koje sam grad nije niti mogao primiti, tako da je selo Koljnof 1746. godine dalo sagraditi konačište, od kojeg je imalo popriličnu korist.

Izvanpoljoprivredna proizvodnja 18. stoljeća bila je obrtničkog karaktera i u cehovskim okvirima. U tom se stoljeću udomačilo u Šopronu lijevanje zvona i topova. Utemeljitelj je 1745. godine bio Pfistermeister József János i njegova je inicijativa bila među prvima u zemlji. U blizini grada počelo je prvo iskopavanje kamenog ugljena u Mađarskoj. Sadašnje ime toga sela Brennbergbánya, koje danas pripada Šopronu, potječe od imena »am brennenden Berg«. Krajem 18. stoljeća karakteristična je bila poj-

va zastoja u razvoju cehovskog sustava. Dok je 1798. godine radilo 35 cehova, ta se brojka do 1840. povećala samo za dva.

U kontekstu gospodarskog života važno je spomenuti osam kmetskih sela grada Šoprona, među kojima dva hrvatska: Koljnof (Kópháza H) i Klimpuh (Klingenbach A). Grad, kao jedan od najvećih zemljoposjednika u županiji, pokušavao je kmetska davanja povećati. Situacija se poboljšala zakonom 1767. godine kada su im tereti smanjeni, čime im je i položaj postao povoljniji u odnosu na druge u županiji.

U 18. stoljeću mijenjao se i vanjski izgled grada. Broj stanovnika je zbog useljenja udvostručen (1720. godine 5486, a 1787. godine 12.338). Grad se širio, a i požari su bivali sve rijedi. Mogućnosti za proširenje u gradskoj jezgri nije bilo, tako da su se u njoj kuće obnavljale i poljepšavale. Na početku 18. stoljeća obnovljena je Gradska vijećnica, a 1782./1783. godine sagrađena je na mjestu stare drvne crkve nova evangelička. Grad je dao probiti i gradske zidine, a materijal je bačen u sada strateški nevažan vodenirov te je tako nastao prvi izlaz u vanjske četvrti koji nije bio srednjovjekovnog podrijetla. Poslije napada kuruca početkom 18. stoljeća krug bastiona oko gradske jezgre sve je više gubio na značenju. Pokraj gradskog bedema i bastiona gradile su se malene kuće i dućani. Oni su postali temelj današnjeg Várkerületa.

Premda je gradnju izvan vanjskih gradskih zidina Gradsko vijeće 1725. godine zabranilo, već sredinom stoljeća pojavile su se zgrade i na tom teritoriju. Do kraja našeg razdoblja to je područje ekonomski sve više dominiralo, što je vidljivo i po povećanju poreza po kućama. S tim procesom se gubio značaj srednjovjekovnog shvaćanja mjerena društvenog ranga, vezanog uz vlasništvo zgrade u središtu grada. U vanjskim četvrtima sagrađene su dominikanska crkva i kapela sestara uršulinki. Jak građanski karakter Šoprona pokazuje i činjenica da je u 55 posto zgrada bilo više stanova. U središtu grada smatralo se velikom razlikom je li zgrada u najmu ili vlasništvu. Ovdje

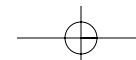

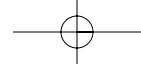
Današnji izgled trga Várkerület s pilom Blažene Djevice Marije

Grad Šopron je u vrijeme reformacije težiše stavio na izgradnju školskog sustava. Osnovna naobrazba na njemačkom i mađarskom tada je počela cvjetati. To se nije odnosilo na hrvatska sela Šoprona. Budući da su se oni tvrdoglavno držali katoličke vjere, njihovi gospodari za njih nisu marili. Unatoč tomu što vizitacije još u 17. stoljeću spominju brojne škole u hrvatskim selima, školstvo je proradilo tek u 18. stoljeću preko crkvenih škola. Na to upućuju »Slabikar« i više malih katekizama. Reformacija je donijela mogućnost osnovne naobrazbe za Nijemce i Mađare, ali za Hrvate u kmetskim selima Šoprona, Koljnofu i Klimpuhu, nisu marili.

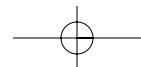
Mađarski jezikoslovci (slavisti, Hadrovics, Nyomárkay) slažu se da je pisana riječ zapadnougarskih Hrvata udarila temelje upravo preko vjerske – pretežno franjevačke – literature 18. stoljeća. Tu počinje (ili završava) jezično osamostaljenje od matice. Od tog vremena možemo govoriti o jezičnoj cjelini zapadnougarskih Hrvata, koja se temelji na čakavskom govoru Hrvata u okolini Šoprona i koja je očuvala do danas svoje jezične karakteristike i identitet. Centar duhovne vjernosti u hrvatskim selima oko Šoprona usmjeren je na franjevačku crkvu Kalvarija u Željeznom i hodočasnu crkvu u Loretu.

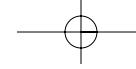
U prvoj polovici 18. stoljeća gospodarstvo Šoprona doživljava pad, zato zemljoposjednici povećavaju tlaku i davanja u naturi. Između 1730. i 1750. sklapaju štetne ugovore glede kmetskih sela. Uvođenjem Urbariuma (1767.) od Marije Terezije počinje se malo poboljšavati stanje. Potpuno oslobođanje donijet će tek ukinuće kmetstva 1848. godine. Godine 1700. u grad se doseljavaju dominikanci. Šopron 1709. vraća Klimpuh od isusovaca. Tijekom 1760. gradi se prva vojarna na Lacknerovu majuru. Dotad su se vojnici i plaćenici smještali u privatnim kućama i tako mnogo puta otežali život civilnom pučanstvu.

Pravila cehova iz šopronske gradske pismohrane – Šopron je od 17. do 19. stoljeća bio najjači obrtnički centar zapadne Ugarske

su kuće posjedovali, između ostalih, obitelji Esterházy i Széchenyi, barun Schilson Keresztély, grof Caraffa i drugi vlastelini. Od patricijskih obitelji, ovdje su živjeli Artneri, Dobneri, Wohlmuthi i drugi. Mogla se uočiti tendencija da se kretanjem iz središta prema periferiji broj stanara po jednoj sobi povećavao, a to znači i napuštenost. Dok je u središtu na jednu sobu prosječno spadao jedan stanovnik, u vanjskim je dijelovima taj broj iznosio pet. Društvene i ekonomske razlike na rubnim su područjima bile manje, iako se zbog zdravijih uvjeta ondje naseljavalo sve više velikaških i patricijskih obitelji. Najkarakterističniji stanovnici tih područja su želiri i vinogradari, koji su se od kraja 18. stoljeća nazivali Wirtschaftsbürger ili gazda-građanin. Taj izraz bio je karakterističan samo za Šopron. Označavao je zdravu mješavinu građanskog života i provincijske navike stjecanja imovine (nekretnine).

To je bio stalež vinogradara, malih posjednika koji su se bavili i zemljoradnjom, u okolini grada raspolagali velikim zemljanim posjedima, a istodobno su imali i građanska prava. Biti članom tog staleža, sve do nasilnog iseljavanja 1946. godine, značilo je posjedovati dobar društveni položaj i priznanje.

Ti posjednici raspolagali su građanskim pravom. Što je to zapravo značilo? Polaganjem građanske prisege građanin je postao članom građanstva čiji su pripadnici imali neusporedivo veća prava od kmetova. Građanin je živio u većoj osobnoj i materijalnoj sigurnosti, ponajviše tijekom ratova. Mogao je računati na materijalnu i moralnu potporu grada i sudjelovao je u biranju činovnika. Uz svoja prava, imali su, naravno, i obveze: plaćanje poreza te davanje službe na zidinama i gradskim vratima. Gradsko je vijeće 1775. godine olakšalo proceduru primanja u redove građanstva. Više nisu propi-

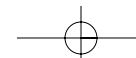

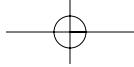
Dio Šoprona uz potok Ikvu (slika Feranca Storna mlađeg)

Najkraća cesta do Senja na Jadranu zove se Jozefina (od Karlovca do Senja). Ime je dobila po kralju Josipu II. Na kamenim stupovima koji označavaju udaljenost pojedinih gradova vidi se i ime Šoprona.

Trgovina je bila važan čimbenik gradskoga gospodarstva. Šopron je raspolagao pravom zaustavljanja robe, a njegovi su trgovci vozili svoju robu u daleke zemlje. Najvažnije je bilo vino. Na tu slatku i visokoalkoholnu kapljicu građani su veoma pazili. Grožđe je bilo poznato na ovim lokacijama prije Rimljana. Pretpostavlja se da su Kelte s umjetnošću vinogradarstva upoznali grčki trgovci vinom, koji su putujući prema sjeveru naišli na taj kraj i susreli se s Ilirima i drugim narodima. Ta veza nije slučajna: tu se miješaju tri klime, a tlo je odlično. Nežidersko jezero i gotovo stalni sjeverozapadni vjetar ublažavaju prevelike vrućine. Ne zaboravimo i na marljive ruke koje oplemenjuju te prirodne blagodati.

Duke Raimond Montecuccoli

Pogled na Šopron s pobrda Bécsi (akvarel Károly Strehenz)

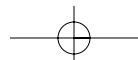
sivali vlasništvo kuća i dovoljno je bilo ako je ta osoba plaćala porez kao zanatlija ili posjednik nekretnina. Ostalo je, međutim, propisano da kandidat mora biti oženjen ili se morao u kratkom roku oženiti te je trebao platiti prijemninu. Bitno je da su pod određenim uvjetima mogli mjeriti svoja vina, više puta godišnje, ali ne bilo gdje, nego samo u svojoj kući, i to u prostoriji zvanoj Buschenschank. Ime je nastalo po borovoj grančici koju su objesili iznad uličnih vrata. Na nju su privezali crvenu ili bijelu vrpcu, ovisno o vrsti vina koje su mjerili. Pokraj vrpce bili su kao križ položeni drveni štapići, a označavali su staro vino.

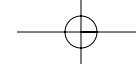
Jačao je i društveni život. Primjerice, godine 1745., nekoliko dana nakon krunidbe Franje Lotrinškog, gradsko streljačko društvo organiziralo je gađanje koje je pet dana pratila glazba. Na svečanoj večeri 18. listopada nazočni su nazdravili caru.

Na inicijativu imućnijih građana u to se vrijeme uljepšalo više zgrada. Uz mnogo bezimenih arhitekata, u gradu je djelovao i slikar István Dorfmeister. Njegove freske ukrašavale su crkve u gradu, gradsku kuću i više velikaških palača. U 18. stoljeću postavili su i kugin stup Presvetog Trojstva te kip Blažene Djevice Marije na Ringu. Gradu je pripala čast što su ga 26. travnja 1770. godine posjetili carica Marija Terezija i njezin sin Josip II. On je došao u pratnji mađarskog namjesnika hercega Alberta. U gostonici Kod bijelog konja s velikim su ih poštovanjem primili građani, Gradsko vijeće i časnički kor stacioniran u Šopronu. Uvečer su vladarica i njezina pratnja nazočili u kazalištu predstavi priređenoj u njihovu čast. Navodno je kraljica pješice prošla put do kazališta. Drugi dan bili su prisutni na misnom slavlju, poslije čega su otputovali. Marija Terezija bila je u gradu još i 1773. godine, na povratku iz Eszterháze gdje je kao gošća nazočila prijemu koji je priredio Miklós Esterházy. Svi su u gradu bili iznenadjeni, prije svega zato što je posjet bio najavljen tek na njezinu putu za

Croat qui vend de la vile.

Eszterházu. No, odmah su poredani glazbenici, a prijemne komisije i gradski strijelci morali su razočarano napustiti mjesta. Ukrašena povorka prošla je gradom bez zastajanja.

Na povratku je, međutim, njezina kočija polako prošla kroz Prednja vrata do palače Esterházy odakle je poslije ručka, u četiri sata poslijepodne, krenula dalje. Grad joj je nastojao dati sve počasti. Građanstvo je salutiralo u svečanom redu, sva zvona su zvonila, a topovi su gruvali svečane plotune. Tijekom toga dogodio se nesretan slučaj. Jedan je mesar prolazio baš u trenutku pucnjave poktaj jednog topa za koji se prepostavljalo da je prazan. Međutim, izlazeći plamen usmratio je mesara. Krunidbe vladara, njihov posjet ili smrt uvijek su uzrokovali mnogo uzbuđenja u gradskom životu.

Godina 1774. ostala je upamćena po potresu koji je trajao skoro punih devet minuta. Sve u svemu, 18. stoljeće bilo je važno razdoblje u razvoju grada.

Vjere, crkve i kultura u 18. stoljeću

Dok su početkom 17. stoljeća u gradu većinsko stanovništvo bili protestanti, zahvaljujući djelovanju protureformacije, u prvim desetljećima 18. stoljeća uz 3700 evangelista živjelo je već 1700 katolika. Godine 1777. već je 51 posto stanovništva bilo katoličko, a brojka se sve više povećavala. To se dogodilo zahvaljujući naseljavanju isusovaca koji su pomoću svoje škole znatno utjecali na gradski život. Naravno, ne smije se zaboraviti da su Habsburgovci bili pomagači katolicizma. U Šopronu je bilo važno djelovanje župnika Györgya Primesa kao istaknute osobe protureformacije u gradu. On je sredio situaciju u Katoličkom konventu, svoje imućnije vjernike bodrio je na utemeljenje zaklada i pripremio je osnivanje šopronskog vikarijata.

Naročito je bio energičan u nastupu prilikom krštenja djece rođene u miješanim brakovima – u katoličku vjeru. Prisilio je protestante na svetkovanje katoličkih blagdana, a protestantske članove ceha da prisustvuju procesijama. Namjesničko ga je vijeće zadužilo da cenzurira knjige. U njegovo su vrijeme u gradu radile tri katoličke pučke škole. Evangelička je crkva imala poznati i priznati licej u cijeloj zemlji. Ondje se školovao i rastao József Hajnóczy, tajnik i bibliotekar Feranca Széchenyija, kojega su pogubili zbog upletonosti u jakobinsku urotu. Ondje se školovao i János Kiss koji je prevdio pjesme Jánosa Aranya, Sándora Petőfija i Mihálya Vörösmartyja na njemački jezik, zatim Dániela Berzsenyija i još mnogo drugih.

Godine 1769. dovršeno je drugo kazalište u državi (poslije Bratislave/Požuna) sa stalnim postavom, a ujedno i prvo zidano. Predstave su se u to vrijeme održavale, naravno, na njemačkom jeziku.

Godine 1780., kada su oružarnicu u centru grada preuredili za školu jer je postalo suvišno skladišti zastarjelo oružje, našli su top sa sljedećim natpisom: »Stadt Ödenburg hat mich giessen lassen«, što znači »Grad Šopron me je dao izliti«.

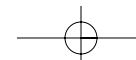
Iste je godine umrla Marija Terezija. Zbog žalosti su bile zabranjene sve zabave i muziciranje.

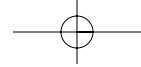
Kada je 1783. godine grof Pál Festetics (Pavao) dao prekopati svoj vrt, našli su rimske starine, kovanice i stari kamen.

Vladavina Josipa II. mnogo je toga promijenila. Počelo je tiskanjem tzv. Banchozettela. Taj papirnatni novac bio je ispočetka istovrijedan sa zlatnim i srebrenim kovanicama, ali s vremenom je počela njegova devalvacija. Istodobno su na carevu zapovijed pokrenuli numeriranje kuća u državi, ali je taj rad njegovom smrću obustavljen. Dekret »kralja sa šeširom« omogućio je protestantima slobodnije djelovanje. To se

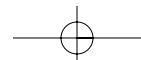
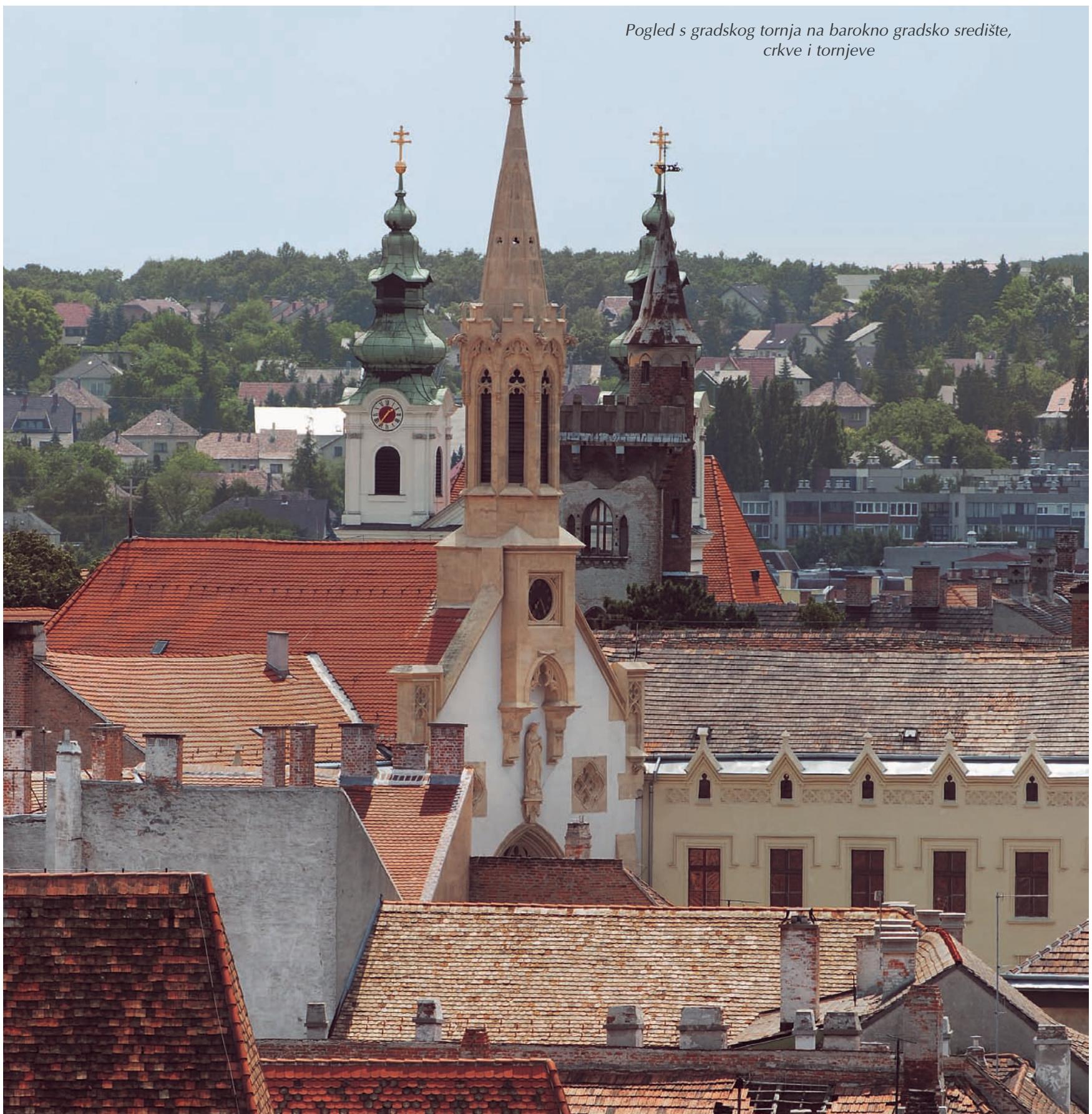

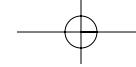
Spomenik mađarskom reformatoru i državljanu Istvánu Széchenyiju, a u pozadini je jedna od šopronskih baroknih crkvi (dominikanska)

*Pogled s gradskog tornja na barokno gradsko središte,
crkve i tornjeve*

pokazalo i u gradnji crkava te su poslije dvogodišnje gradnje 1783. godine posvetili današnju evangeličku crkvu, tada još bez tornja. Dušobrižnik je bio József Torkos.

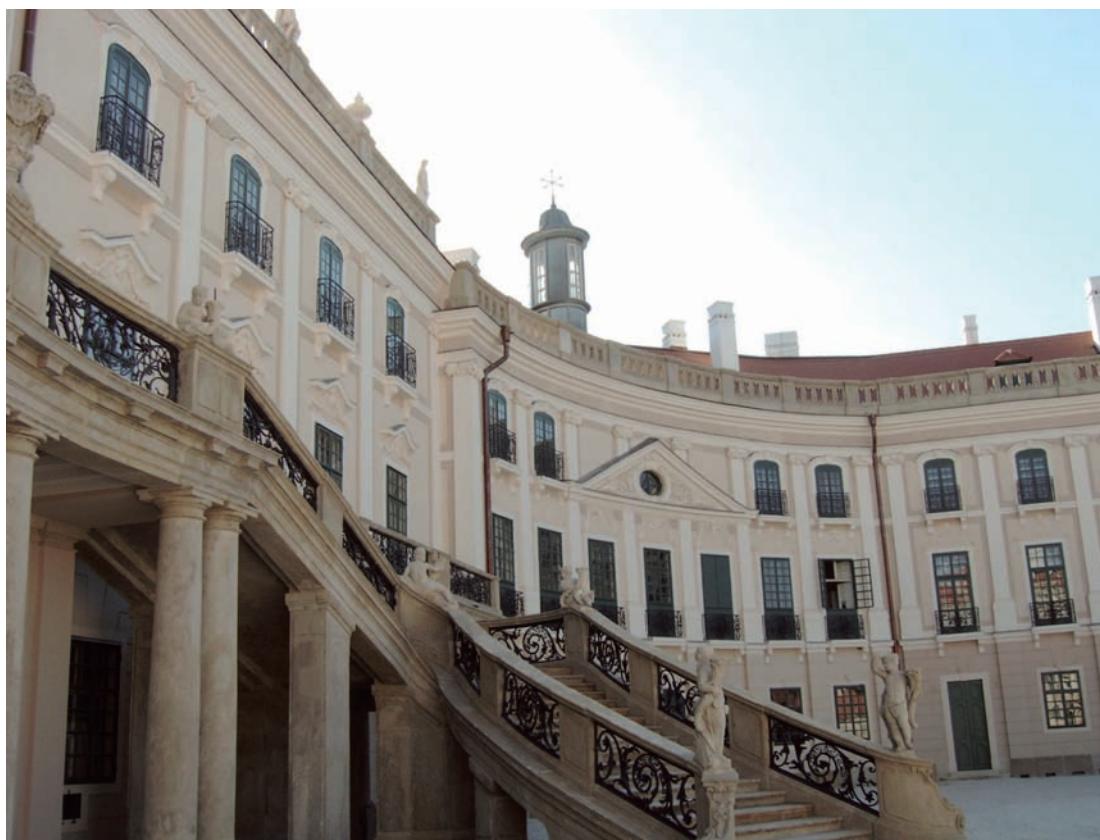
Godine 1787. grad je opustošila ozbiljna poplava. U ulicama Rózsa, Szélmalom i Patak vodostaj je bio tako visok da su sobe bile pod vodom.

Godina 1789. nije poznata samo po Francuskoj revoluciji, nego i po pobjedi Austrije nad Osmanlijama. Osobito važan događaj bilo je ponovno zauzeće Beograda, što se zabilo u listopadu iste godine. U cijeloj državi, pa tako i u Šopronu, održavali su Te Deume, a navečer su osvjetljavali cijeli grad. U proljeće 1790. godine u tzv. Dvorani Pejačević održana je sjednica Županijskog doma na kojoj je Antal Esterházy izabran za župana, a inauguracija je održana iduće godine u Eszterházi (danasa Fertőd).

Važan događaj u povijesti grada bilo je organiziranje građanske straže jer će ona imati važnu ulogu tijekom francuske opsade koja je drugi kamen međaš naše priče. Na čelu dragovoljaca bili su jedan stotnik, natporučnik, potporučnik, vodnik desetnik, odnosno trubač, a broj im se kretao oko 100. U posljednjim godinama stoljeća ispred vrata Pócsi počeli su pod nadzorom gradskog suca Ernsta graditi bolnicu.

Nacionalni odnosi

O nacionalnom sastavu u 18. stoljeću nemamo preciznih izvora. Jezični sastav građana mogao bi se rekonstruirati prema prezimenima, ali to bi u ovom okruženju dalo nesigurne rezultate. Sigurno je da je u 18. stoljeću u gradu bila njemačka većina, Mađari su prisutni u većem postotku nego u Željeznom (Eisenstadt A) i Rušti (Rust A), ali ih je bilo u manjem postotku nego u Kisegu (Kőszeg H). Broj drugih može se zanemari-

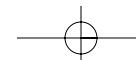

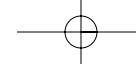
Esterházyijev dvorac (»mađarski Versailles«) u Fertődu, istočno od Šoprona

Na početku 19. stoljeća treba spomenuti dvije istaknute osobe u Šopronu i okolici. Prvi je Miklós Esterházy (»blistajući«) koji je u svom dvoru nalik na onaj u Versaillesu, u današnjem gradiću pokraj jezera Fertődu, pokazao nešto što dotad ovaj kraj nije vidio. Bio je čovjek koji je video dosta svijeta. Vrijeme vladavine Marije Terezije uglavnom se naziva doba rokokoa. Taj stil je utjecao i na razmišljanje i na vanjštinu ondašnjeg čovjeka. Nikola je živio tim stilom. Prekrasna palača, gozbe, predstave, Haydn kao privatni muzičar, kineska kuća itd. Trošio je i uživao u životu. Umro je 1790. godine. Tada je već u Šopronu drugi veliki mecena bio Karlo Pejačević koji je dao pečat životu grada na početku 19. stoljeća.

Tipične barokne palače u staroj gradskoj jezgri uglavnom su sagrađene tijekom 18., te u doba klasicističkog 19. stoljeća

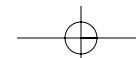
Skulptura skladatelja i glazbenika Ferenca Liszta ispred zdanja Kulturnog i konferencijskog centra u Šopronu

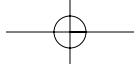
ti. Grad je, znači, bio pretežno njemački, s mađarskom manjinom, ali ne može se isključiti prisutnost Hrvata iz okolnih sela. Sve u svemu, sve do 1850. godine ne raspošlažemo neposrednim podacima o nacionalnoj strukturi, nego samo indirektnima.

Može se globalno ustvrditi da je to stoljeće bilo vrijeme napretka i Šopron je tada dobio prave karakteristike grada. Gradski kroničar, aludirajući na francuske događaje, završio je opisivanje tog stoljeća ovako: počela je nova era ne samo za nas Šopronce, nego i za cijelo čovječanstvo.

Malo kasnije, 1809. godine, najsuvremenija masovna vojska – francuska – zauzela je zapadnu Ugarsku, pa tako i Šopron.

Barokni šopronski krovovi i dimnjaci

Šopron u 19. stoljeću – usponi i reforme

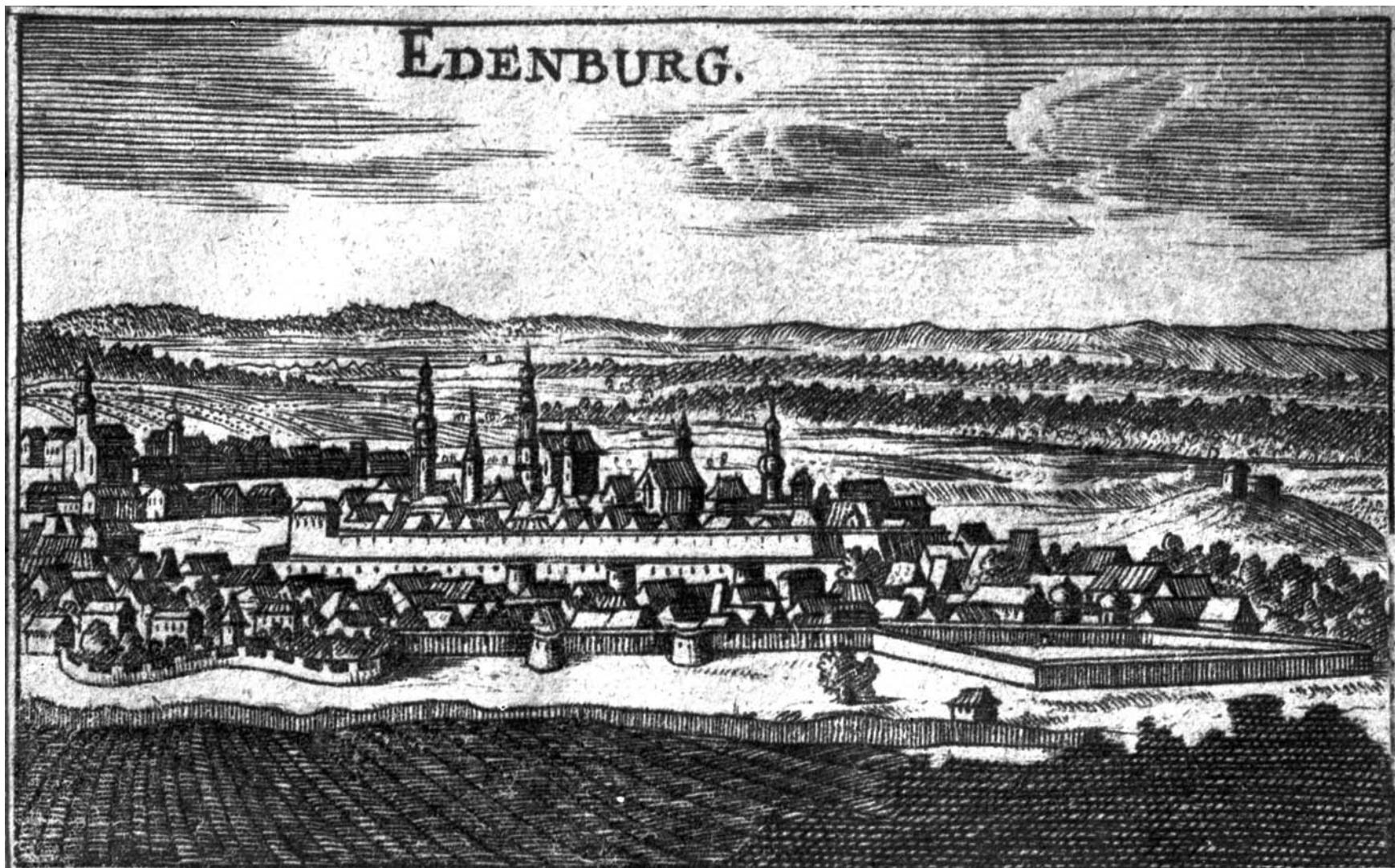
Trgovina, obrt i počeci industrijalizacije

S napoleonskim ratovima ubrzala se akumulacija novčanog kapitala. Godine 1794. György Nagy osnovao je prvu mađarsku manufakturu šećera koju je obitelj Rupprecht sredinom 19. stoljeća razvila u naprednu tvornicu. Godine 1828. potrebama stanovnika grada i okolice udovoljavale su 72 obrtničke i industrijske grane. Još je formirano novih cehova (1840. godine radilo ih je ukupno 37), ali su se već stvorila i industrijska poduzeća koja su prekorčila cehovske okvire: ljevaonica zvona, poslije tvornica protupožarnih aparata (1817.) vlasnika Seltenhofera, proizvodnja likera Vincea Hillebranda (1844.), poduzeće za proizvodnju alkohola i octa Józsefa Zettla (1844.), kamenoklesarska radionica Károlya Hilda itd. Godine 1836. pod pokroviteljstvom Istvána Scéchenyijá osnovano je paromlinsko dioničko društvo, a 1845. svilara kao dioničko društvo.

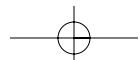
Industrijska izložba 1847. godine već je donijela slobodno gospodarsko natjecanje. Osim radova majstora, organizatori su prihvatali i radove pomoćnika i šegrtu.

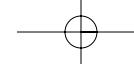
Zajednička borba protiv apsolutizma Josipa II. može se pronaći u hrvatskoj literaturi. Slika borbe Mađara za svoju ustavnost u biti je bila pozitivna u krugovima Hrvata.

Među pjesmama Matije Petra Katančića možemo naći odu iz 1790., napisanu u čast zajedničke mađarsko-hrvatske krune. U pjesmi »Mađarski lant« on piše o višestoljetnom mađarsko-hrvatskom prijateljstvu.

Veduta staroga grada Šoprona s kraja 18. stoljeća (nepoznati autor, bakrorez)

Doba prosvjetiteljstva i reformi Hrvatima oko Šoprona nije donijelo velike promjene jer ih je status kmetova vezao s njihovim zakonitim zemljoposjednicima. Iz liste građana ipak je vidljivo da se nekolicini posrećilo, mogli su se otkupiti i tako se useliti u grad ili su napustili selo.

Neki su, pak, ostali na selu i okušali se u prijevozu na velike udaljenosti jer željeznice još nije bilo. To je značilo dobar prihod, ali i dugi izostanak od svojih te nesigurnost (mogli su ih napasti, prisiliti na plaćanje carine, otkupnine) jer su se kretali između Rijeke, velikih gradova Monarhije i njemačkih pokrajina.

Hrvati su primili jozefinske reforme s velikim nezadovoljstvom jer su izbrisale sve što je njima bilo sveto: održavanje proštenja, pokope, narodne običaje i reduciranje svetih blagdana.

Zabranjivanjem redova pavlina i isusovaca u Hrvatskoj je znatno reducirano školstvo i na taj je način zadan težak udarac razvoju narodne pismenosti, stvaranju etničke elite i konstituiranju nacije.

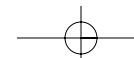
Pogled na Šopron s južnih plodnih polja početkom 19. stoljeća

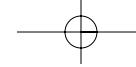
Glavni pokretač industrije bio je grof István Széchenyi. Njegovom je zaslugom sagrađen šopronski (1836. godine prvi u državi) parni mlin. U Engleskoj je dao izradići postrojenja i bio je glavni pokrovitelj mlinarskog društva. Počeo je uzgoj svilaca (1840.). Pod njegovim su utjecajem osnovani Štedionica (1842.) te šopronska Kasino društvo (čitaonica i knjižnica, 1843.). Na njegov se prijedlog Šopron povezao poštanskim linijama s drugim gradovima u unutrašnjosti, a bio je pokrovitelj gradnje željeznice koja je povezivala Šopron s Bečkim Novim Mjestom već 1847. godine.

Na šopronsko gospodarstvo pozitivno je djelovalo otkriće ugljena u Brennbergu i početak radova u ugljenokopu. Stavljanje u pogon prvog ugljenokopa kamenog ugljena

Vinogradarstvo i podrumarstvo u okolini Šoprona imaju izuzetno dugu i uspješnu tradiciju

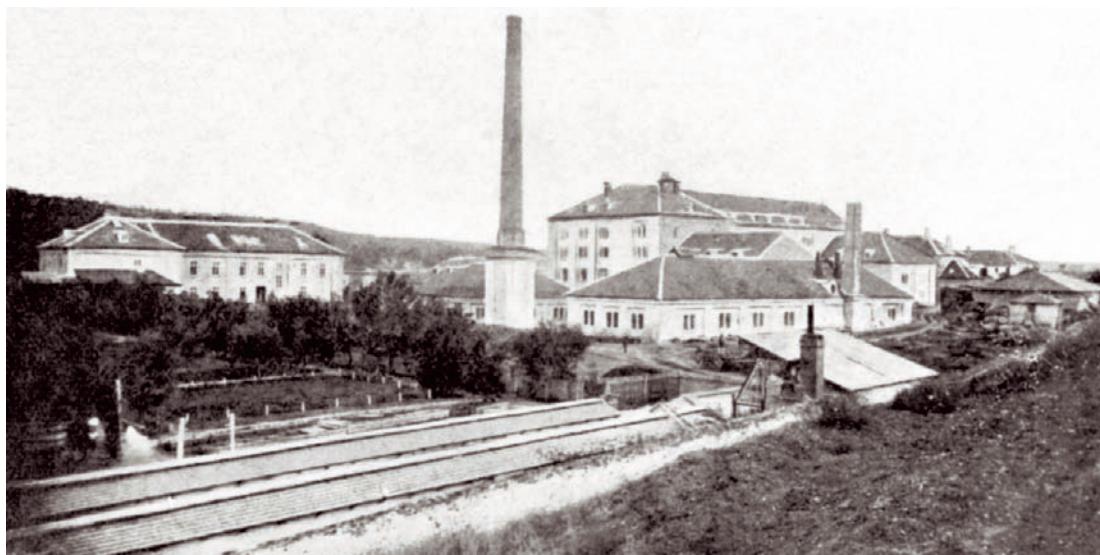

u državi može se zahvaliti tutorstvu majstora urara Zollera. Za eksploraciju ugljena osnovano je dioničko društvo na čelu s carem Franjom I.

Izvan gradskog središta i Magyar kapu (Mađarskih vrata) osnovana je tvornica salitre, a preko Balfi kapu (Balfí vrata) ministar Saurau sagradio je staklanu. Ondje su proizvodili boce za vino i likere. Ali, bilo je dosta problema s neredovitim dovozom ugljena. Godine 1805. osnovani su tvornica pamuka i pogon za proizvodnju pečatnog voska. Bio je to sumrak za cehove. Osim velike tvornice octa, proradilo je i više manjih pogona. Prva šopronska industrijska izložba održana je 1847. istodobno s državnim kongresom liječnika i prirodoslovaca. Materijal izložbe bio je predstavljen na tri lokacije, a najveći dio u Fövényverem ulici, u zgradbi bivše građanske ženske škole. Ondje se moglo pogledati industriju i umjetnost. Bio je tiskan i katalog na mađarskom i njemačkom jeziku. Drugi dio izložbe bio je u jednoj od kazališnih dvorana. Ondje su prikazivani rariteti i starine. Treći dio bio je izložen u kavani Kasina, i to poljoprivredni proizvodi i cvijeće. Poznatije struke bili su 24 stolara s 80 šegrta te 70 postolara majstora koji su proizvodili godišnje 40.000 pari obuće. Kuhači ljeplila su oko 1835. godine izvozili i u Italiju, ali tvornice u Požunu/Bratislavi i Papi su ih potisnule. Osam tokara istaknulo se u izradi roka – godišnja im je proizvodnja bila 800 komada. Pet majstora lončara natjecalo se sa selom Csáva. Češljača je bilo šest, a njihovo je tržište bila Hrvatska. Još je bilo proizvođača sapuna i deset bačvara, koji su godišnje proizveli 6000 sudova. Klobučara je bilo šest i oni su svoje mušterije imali u županijama Vaš i Zala, ali i u Austriji. Suknara je bilo 45 i njihova je proizvodnja godišnje iznosila 3000 mjera, a narudžbe su im stizale i iz Hrvatske. Proizvođača sapuna bilo je 11, ali krojača bundi samo tri i oni su godišnje plasirali 2000 komada svojih proizvoda na domaće sajmove i austrijsko tržište. Tri peći za cigle proizvodilo je tri milijuna cigli za zidove i 1,5 milijuna crepova. Pojavili su se izvrsni obrtnici: gumbar Igler, proizvođač alkohola Hillebrand, suknar Krausz, majstor perika Durat itd.

U Šopronu je, međutim, više cvjetala manufaktura i industrija.

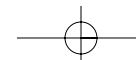
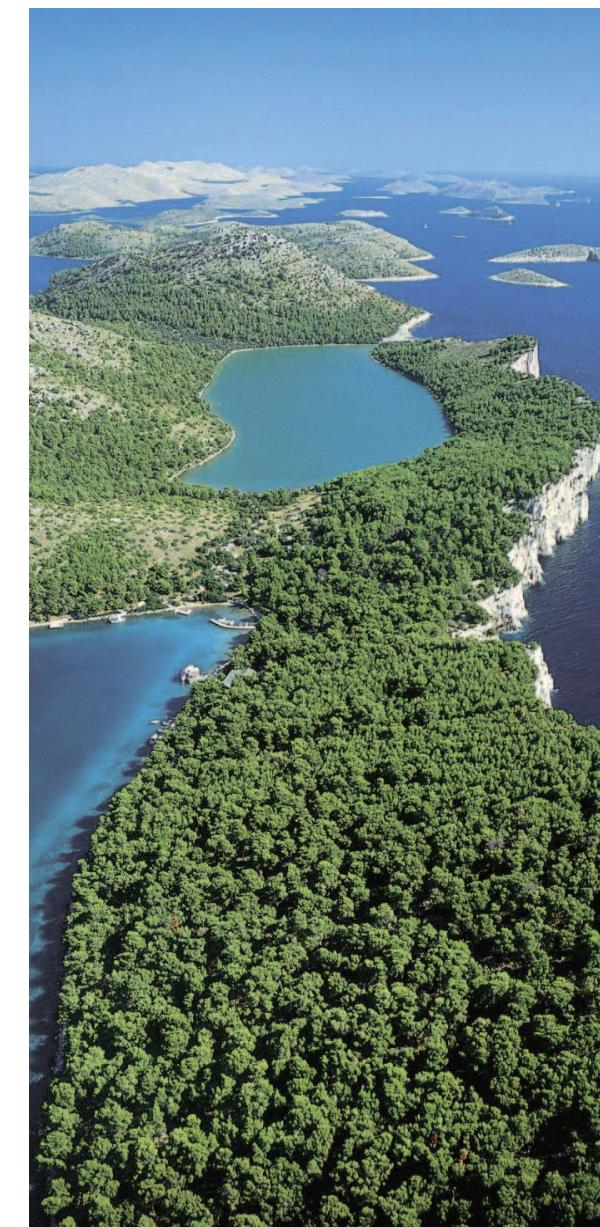
Golub je 1846. dao slikoviti opis grada. Grad su opasavale zidine, ali on ih je već prerastao. U grad su vodila petera vrata. Njih su čuvali čuvari. Ulice gradske jezgre

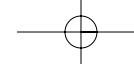

Znamenita ciglana Lenck u Šopronu iz 19. stoljeća

Unatoč konfliktu oko mađarskog jezika, do kraja prve trećine 19. stoljeća ne možemo govoriti o stalnom mađarsko-hrvatskom konfliktu. Za pripajanje Dalmacije mađarskoj kruni, primjerice, borili su se i hrvatski i mađarski staleži. Slična je bila suradnja i u urobi Martinovics.

Na početku 19. stoljeća Hrvatska je upravno spadala pod mađarsko Namjesničko vijeće. Istra, Dalmacija, Dubrovnik i Boka kotorska nakratko su za svog vladara priznavali Napoleona I., međutim te su zemlje došle nakon 1813. ponovno pod upravu Austrije.

István Széchenyi bio je pobornik strpljive manjinske politike, zbog čega nije bio omiljen u domaćim (mađarskim) krugovima.

Godine 1832. objavljen je letak Janka Draškovića, pod nazivom »Disertacija«, koji je kritizirao nasilnu mađarizacijsku politiku (pritom se prvenstveno misli na teritorijalne pretenzije čije je misli među mađarskim političarima prije svega dijelio Széchenyi. On je kritizirao nacionalizam mađarskog liberalnog plemstva i nasilno širenje mađarskog jezika.

Trg kasina sa zgradama grofova Pejačevića – veduta s početka 19. stoljeća (danas Petőfi trg)

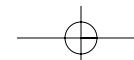
Tipična stara ponciherska kuća u Ulici sv. Mihovila

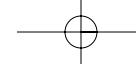
dotad su već bile u cijelosti popločene. Autor je istaknuo da tako ravnih nogostupa nema nigdje u državi. Reprezentativnih zgrada bilo je gotovo 700. Među njima spominje kazalište, županijsku zgradu, palaču Széchenyi i Kasino. Stanovnika je bilo više od 15.000. Trgovine na Ringu, jedna do druge, okičene su i raskoš izloga autor uspoređuje sa svjetlima iz »Tisuću i jedne noći«. »Što je u Šopronu industrija proizvela, a trgovina pokrenula, vidljivo je u dražesnoj ljepoti koja ispunjava ljepotom prolaznike.«

Napredak u trgovini značio je osnivanje veletrgovine začinima i kolonijalnom robom obitelji Lenck (1792.), a poslije Flandorffer (1814.). Njih su slijedile tvrtke Pétera Hofera, Antala Drobniča (1842.) i Antala Hauera (1848.). Ekonomsko učvršćivanje poduzetničkog građanstva otežale su devalvacije oko 1810. godine. Šopron je zastao u razvoju u usporedbi s gradovima pokraj dunavskog plovнog puta.

Grad ipak ima ulogu spone između zapadnih mađarskih krajeva i Austrije. Nakon gradnje željeznice Šopron si je izborio važno mjesto među tržištima Zadunavlja. Bio je prihvatno tržište za cijelo Međurablje. Kuće Hofer i Flandorffer bile su u trgovackim vezama s cijelom Njemačkom i primorskim gradovima Austrije.

Najveće dostignuće u prometu krajem prve polovice 19. stoljeća, željeznicu, uključujući je grad i okolicu u posljednjem desetljeću reformskog doba u željeznički promet Europe. István Széchenyi je kao predsjednik Željezničkog društva Šopron – Bečko Novo Mjesto 1843. godine (od 1845. kao čelnici čovjek komisije za promet Namjesničkog vijeća) poticao produženje željezničke pruge od Bečkog Novog Mjesta preko Šoprona do Kaniže (Nagykanizsa), a zatim do Rijeke. Prva šopronska željezница završena je 1847. godine, a vozila je između Šoprona i Bečkog Novog Mjesta.

Klasicistička željeznička postaja u Šopronu iz sredine 19. stoljeća (u povorci ispred kolodvora nalaze se i Hrvati iz Koljnofa)

Vrlo je značajna trgovina vinima tadašnjeg Šoprona. Najpoznatije vinarske kuće nosile su ime Boor i Lenck. Šopronske trgovce opisuje autor kao obrazovanu i finu gospodu koja naglašeno pazi na svoje ime. U Šopronu su se mogli nabaviti po najpovoljnijoj cijeni proizvodi domaće industrije i strani produkti. Trgovci su mamili mušterije ukusno ukrašenim izložima. Majstori su, usprkos snažnoj stranoj konkurenciji, svoj zanat doveli do savršenstva. Od svih grana, najviše je cvalo sukunarstvo. Golub hvali i šopronsku industriju. Piše o šećerani Ruppert koja je bila prva u Mađarskoj. Tvornica je za američko šećerno brašno plaćala 100.000 ft. carine. Istaknuo je još Hillebrandov pogon karbida i dvije tvornice čokolade. Pokraj potoka Ikva još je mnogo mlinova mljeilo brašno. Klesarstvo je također bilo unosan posao, i to zbog blizine kamenoloma. Najveće pohvale davao je zlatarima i urarima. Oni se »mogu mjeriti s majstorima bilo kojega grada na svijetu«, čitamo u opisu. Na izložbi 1847. godine sudjelovali su i Klennert i Niewelt. Proizvodnja piva bila je kvalitetna. Možda ga je samo Bratislava/Požun u tome malo pretekla. Majstori su bili vrlo otvoreni spram svake novosti. U svojim su se radionicama koristili strojevima. Kao vinogradari i voćari bili su poznati u svijetu.

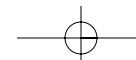
Sa svojim je vinom i sušenim voćem grad imao vrlo unosnu trgovinu na početku stoljeća. Proizvode su slali u ukrašenim malim kutijama od osam do 12 groša, međutim 1850. godine malo tko se toga sjećao. Uzrok je jednostavan: plantaže su prešle u ruke privatnika, a oni su htjeli zadovoljiti samo svoje potrebe. Izložba 1847. godine lijepo je pokazala razvijenost industrije u gradu, ali je upozorila i na nedostatke. Nedostajalo je prekomorske trgovine. Gradovi zapadnog Zadunavlja, koji su 1840. još samo sanjali o industriji, polako su prerastali u značajnija središta. Prvenstveno se pritom misli na Sambotel (Szombathely) i Juru (Győr).

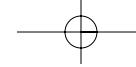
Grožđe, koje je najčešće spominjani plod u Bibliji, vrlo je rano dospijelo u ove krajeve. Lijepo označeno mjesto između Klimpuha i Cogrštofa najstariji je takav nalaz bobica u Austriji. Ako privatimo pretpostavku da je grožđe dolazilo s istoka, u Šopronu je bilo u isto vrijeme ili prije toga. Najstariji dokazi o tome iskopani su prilikom novogradnje u socijalističko doba na rubnom području grada. Riječ je o zrnima grožđa iz željeznog doba hallstadtske kulture.

Ovo je razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda koji je na početku imao naziv ilirski preporod. Pristaše tog pokreta borili su se za slobodno korištenje hrvatskog jezika te za kulturno zbližavanje južnoslavenskih naroda. To je ujedno i razdoblje buđenja hrvatske nacionalne svijesti.

Dominikanska crkva – pokraj nje se nekad nalazila poznata trgovina Tschurl u kojoj je radio i hrvatski gospodarstvenik Mijo Krešić

U uvodu statistike objavljene 1819. godine Pál Magda, poznati profesor šopronskog liceja, oštro je odbacio nacionalizam koji je, prema njegovu mišljenju, suprotnost patriotizmu i koji »cijepa na dijelove Mađarsku«. Istodobno, opažajući suprotnosti između Mađara i drugih narodnosti, smatrao je sasvim prirodnim da se svaki mađarski državljanin služi jezikom koji mu je najdraži.

Sopronbánfalva (Wandorf) Kloštar bio je samostan pavilina, koji je poslije pripadao časnim sestrama karmeličankama. Ispod samostana proteže se susav podruma koji su – znamo iz radova Eleka Fényes – koristili šopronski trgovci vinom jer se u grad strano vino nije smjelo unositi.

*Križ naputnjak nedaleko od Šoprona
(Križ odmora – Rastkreutz)*

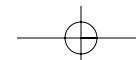
Razvoj grada je zastao. Zaobilazile su ga važnije željeznice. Između 1863. i 1865. najvažniji proizvod šopronskoga tržišta bilo je žito. Prekomorska trgovina zapadnog Zadunavlja otvorila se prema Jadranu. Godine 1865. otvorili su željezničku prugu Šopron – Kaniža. Počela je era jeftinog transporta na tračnicama. Manje je poznata činjenica da je 1865. centar trgovine svinjama ponovno postao Šopron. Od 70-ih godina 19. stoljeća 80 posto trgovine životnjama odnosilo se na svinje. Vodeći položaj pretele mu je 1881. godine Bečko Novo Mjesto.

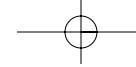
1848. i Šopron

U revoluciji 1848. grad je snažno sudjelovao, no važniji događaji su ga zaobišli. Građanstvo je žrtvovalo na oltaru domovine zlato, srebro i urod. U Neuhofu i gostonici Szarvas (jelen) provodilo se retrutiranje domobrana. Šopronska narodna garda, pod vodstvom Rudolfa Ihásza, sudjelovala je u ponovnom zauzimanju Međimurja. U gradu je zbog blizine Bratislave/Požuna među prvima osnovana narodna garda. Njihov se broj do listopada popeo na 1600. Čevali su mir i imovinu građana te strateški važna mjesta kao što su pošta, ured soli i tridesetine. Svaki stranac bio je pretresen, odnosno zaustavljen kod gradskih vrata. Teže branjive točke grada ojačali su za slučaj eventualnog napada. Časnik za obuke gardista grada i županije bio je kasniji mučenik Sámuel Murmann. Gradonačelnik revolucionarnog Šoprona bio je Péter Pfeiffer, a kapetan István Krensz. Na narodni sabor aklamacijom je delegiran Frigyes Martini koji je bio politički pristaša ustavne Monarhije. Do kraja je bio uz vladu Kossutha. Šopron se prilagođavao svojim ljudima koji su bili realisti i točno znali tko i kamo pripada, ali nikada ne zaboravljajući da je Beč udaljen samo 70-ak kilometara.

Prolazak Jelačićeve vojske kroz Šopronsku županiju 1848. godine

Moramo spomenuti još jedan povijesni događaj. Nakon bitke kod Schwechata/Pandorfa dio Jelačićeve vojske pod vodstvom generala Teodorovića odvojio se 8. listopada 1848. i počeo povratak prema Hrvatskoj. Već 9. listopada 1848. dočekali su ih šopronski domobrani i međurabljeni kod Eszterháze (danasa Fertőd), ali do okršaja nije došlo jer su se strane nagodile o slobodnom prolasku hrvatske vojske. Dana 10. listopada vojska se kretala preko Röjtöka prema selu Lövő i ondje su Mađari pod vodstvom Mihálya Kovácsa napali Hrvate koji su se branili odgovarajući na napad pucanjem iz pušaka i topova. Donji dio sela je zapaljen, na što su se loše naoružani domobrani s malo regularne vojske iz Ernő pukovnije povukli. Hrvatska vojska ušla je u selo, opljačkala ga i nastavila preko sela Völcsje i Horpács, utaborivši se na Ledeckom polju. Na putu je zaostale Hrvate narod poubijao. To se dogodilo u Lövőu, Franku/Frakanava/Répcesarudu (gdje danas стоји kip u njihovu uspomenu), zatim u Völcsjeu, Csepregu i Lédecu. Dana 11. listopada došlo je između Gogánfa, Gyalóka i Priske (Peresznye) do ponovnog okršaja. Mađari su se povukli tek poslijepodne, na što su Hrvati zapalili Zsiru. Na mjestu je prisički zemljoposjednik dao postaviti pilj koji stoji i danas. Hrvati su nastavili svojim putem prema Kisegu (Kőszeg) preko hrvatskih sela Priske i Židana (Horvátsidány) gdje su se vrlo uljudno ponašali. Istočno od Kisega, na jednom polju, Mađari su planirali 12. listopada napasti hrvatsku vojsku, ali je general Teodorović na vrijeme to doznao i povukao vojsku na austrijski teritorij u smjeru Kirschлага. Hrvatske zarobljenike je narod Kisega u bijelom danu ubio, a njihov grob se još i danas vidi na kisečkom groblju. O tome je pisao Adolf Möhl: Prelazak Hrvata preko Šopronske

županije. Möhl je bio vrsni poznavatelj zadunavskih Hrvata i žustri skupljač hrvatskoga narodnog blaga. Nakon sloma oslobođilačkog rata Jelačić je postao počasni građanin grada Šoprona.

Posljednji zapovjednik revolucionarnog Šoprona bio je Károly Pavlekovich, rođen 1815. godine u Rovnu. Otac mu je bio cesarski, pak kraljevski oficir. Podrijetlom Hrvat, rimokatolik i neoženjen. Nakon završetka vojne škole u Grazu, 1833. godine postaje poručnik u 48. pješačkoj pukovniji.

Od 13. srpnja 1848. dobiva čin natporučnika i postaje zapovjednik šopronskoga glavnog vojnog prihvatišta svoje pukovnije. Od početka je sudjelovao u borbama protiv Jelačića i jedan je od inicijatora bitke kod sela Lövő (10. listopada 1838.). Od 2. studenoga 1848. bio je mjesec dana posljednji zapovjednik Šoprona. Nakon pada Šoprona priključio se vojsci Görgeya 16. prosinca 1848., a na dan pada grada pao je u zarobljeništvo u bitci kod Nagyszombata. U austrijskom istražnom postupku lišen je čina. Tijekom nagodbe bio je kontrolor u Dunavskom parobrodskom društvu u Zemunu. Daljnja njegova sudbina je nepoznata.

Dana 16. prosinca 1848. godine za Šopron su se zauzele austrijsko-hrvatske postrojbe.

Gospodarski procvat Šoprona u drugoj polovici 19. stoljeća

U proljeće 1850. godine prizor prisilno regrutiranih mađarskih domobrana kako prolaze gradom probudio je veliku sućut građana. Revolucija, usprkos vojnom neuspjehu, nije završila porazom. Istina je da su rezultati te pobune postali vidljivi tek krajem stoljeća u brzom gospodarskom razvoju, društvenoj i duhovnoj promjeni koja se do kraja iskazala prilikom milenijskog slavlja (slavlje u povodu 1000. obljetnice doseljenja Mađara) i 1896. Mađarsku je približilo razini razvijenih zapadnih država.

Ta ulaznica u Europu dobivena je Austro-ugarskom nagodbom 1867. godine. Šopron je već učinio korake na putu razvoja. U vrijeme neoapsolutizma (Bachov režim) bio je – pokraj Budima, Požuna, Košica i Nagyvárada – jedan od pet vojnih i civilnih administrativnih središta.

Šopron te prednosti nije bolje osjećao od drugih mađarskih gradova, ali je upravo tada sagrađena nova željeznica koja je vodila do Kaniže, a doseljena brojna birokracija pridonijela je širenju tržišta. Štoviše, pojava činovnika donijela je i rezultate na kulturnom području (npr. razvoj tiska).

Povoljan položaj grada i njegova okolna poljoprivreda privukli su ulagače, što se prije svega pokazalo u oživljjenju kreditnog poslovanja.

Od novoprdošlih doseljenika s novim uredima dio se građanstva ogradio. Šopronski su zanatlje u znak prosvjeda nosili mađarsku nošnju. Vladala je velika nestaćica stanova jer su uredi bili većinom u privatnim zgradama. Počela je velika gradnja stanova. Dana 8. kolovoza 1857. car Franjo Josip bio je u višednevnom posjetu gradu. Pozdravili su ga rasvjetom, povorkama, bakljama i velikom paradom. S njim je došlo više od 10.000 stranaca. U Neuhofu je održano narodno veselje. Zajedno su se veselili Mađari, Nijemci i Hrvati.

Do danas je malo poznato da je u bitci kod Königgrätza 1866. godine carskom vojskom zapovijedao general Lajos Benedek, podrijetlom iz Šoprona. Predvidio je poraz Austrije i o tome izvjestio cara Franju Josipa. Poslije izgubljene bitke preuzeo je svu odgovornost na sebe.

Bathyányijeva vlada osnovana poslije revolucije, u ožujku, na sjednici 19. travnja 1848. izdala je priopćenje da će poduzeti sve glede očuvanja međusobnog povjerenja između Mađarske i Hrvatske.

Zakoni i odredbe objavljeni su i na hrvatskom jeziku. Odlučeno je da se Hrvatima dopusti uporaba materinskog jezika kada je riječ o imenovanjima hrvatskih državnih tajnika i činovnika te u općenju s vladom.

Ugarski zakoni 1848. ukidaju hrvatsku državno-pravnu autonomiju jer utvrđuju da se zastupnici biraju prema broju stanovnika, dok je Hrvatska prije imala pravo na delegaciju koja je u Ugarskom saboru predstavljala Hrvatsku paritetno ostalim izaslanicima. Uvođenjem izbora prema broju stanovnika narušava se ravnoteža na štetu Hrvatske, kojom se ne priznaje državnopravni status, nego samo autonomija na području između Drave i mora (bez Slavonije), s banom i vlastitim Saborom, ali bez definiranja njihovih stvarnih nadležnosti. Pokušaj stvaranja samostalne Mađarske bio je legitiman, ali ne i pokušaj da se to postigne pretvaranjem svih zemalja ugarske krune u mađarsku državu jer je to Mađare dovelo u sukob sa svima, uključujući i Hrvate koji su imali povijesno pravo na svoju državnu emancipaciju. Osim toga, po prirodnom pravu hrvatski je narod imao pravo na samostalnost kao i mađarski narod.

Hrvati su odbili kompetentnost mađarske vlade i pokušali uspostaviti ravnopravni personalnouj-ski odnos s Mađarima. Sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Trojednica) na zasjedanju 25. lipnja 1848. izglasao je izjavu prema kojoj kani s narodima Mađarske održavati prijateljske odnose – dok sve upravne i zakonske veze s Kraljevinom Mađarskom smatra prekinutima. Krajem kolovoza 1848. Mađarsko je vijeće – na inicijativu Ferenca Deáka – prihvatio prijedlog zakona, prema kojemu bi Kraljevina Hrvatska, osim zajedničkih vanjskih poslova, obrane, finan-cija i trgovine, uživala potpunu unutarnju autonomiju – samoupravu. Zajedničke bi poslove obnašalo zajedničko Vijeće ministara s hrvatskim državnim tajnicima. Ta inicijativa u Hrvatskoj, unatoč Jelačićevu susretu s Batthyányjem u Beču (koji nije dao rezultata), nije bila objavljena jer je ban Jelačić tada već u komunikaciji s Bečkim dvorom, a na valu hrvatskog pokreta za emanci-paciju, pripremao vojnu intervenciju protiv mađarske vlade, do koje je ubrzo i došlo. Naime, rat je objavljen 7. rujna, a hrvatska je vojska prešla granicu kod Varaždina 11. rujna 1848. godine.

Nakon neuspjeha zakasnjelih pokušaja hrvatsko-mađarskog pomirenja, hrvatski ban Jelačić sa svojim je graničarima zaposjeo Rijeku, Hrvatsko primorje, a zatim i Međimurje. To su teritorijalno povećanje u jesen 1849. godine u Beču prihvatali, a istodobno su odcijepili Srijemsku županiju od Hrvatske i pripojili je novouspostavljenoj vojno-političkoj jedinici nazvanoj Vojvodina.

Oko 1840., prema podacima Eleka Fényesa, u Kraljevini Mađarskoj, Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji te dijelovima Hrvatske koji su bili pretvoreni u vojno područje pod neposrednim zapovjedništvom i jurisdikcijom Vrhovne komande u Grazu, a koja se nazivala Vojna kraji-na, živjelo je 886.000 Hrvata, 430.000 »Slavonaca« i 41 Slovenac.

Popis iz 1850. više ne spominje Slavonce jer su njih dijelom ubrojili među Hrvate, a dijelom među Srbe. Tadašnji podaci registrirali su 1,180.000 Hrvata i 45 Slovenaca.

Hrvatski ban Josip Jelačić odigrao je prijelomnu ulogu tijekom revolucije 1848. godine – postao je i počasni građanin Šoprona

Vijest o nagodbi 1867. godine u gradu je primljena s velikim oduševljenjem. Povoljan položaj grada i poljoprivreda privlačili su ulagače poput magneta. Oživio je kreditni i bankarski život. Civilno je društvo nastavilo svoj neprekinuti razvoj. Broj udruga i udruženja povećavao se dotad neviđenom brzinom. Građani su stvarali udruge za pomoć bolesnima, samopomoć, gospodarstvo, kulturu, literaturu, umjetnost i šport. U Šopronu je nastala prva natkrivena dvorana za gimnastiku u državi, i to na Pap rétu (livadi). Grad se gradio i uljepšavao. Već 1872. godine podignuta je zgrada novoga gradskog kasina s ukrašenim plesnim dvoranama, bogatom knjižnicom i vrtom visoke hortikultурne vrijednosti.

Na Trgu Széchenyi sagrađena je impozantna zgrada šopronske Štedionice. Najbrže promjene dogodile su se u dijelu grada gdje su se nalazila dva kolodvora. U svojoj punoj ljepoti završen je i Trg Deák (Deák je bio jedna od ključnih figura Nagodbe). Na zapadnom dijelu trga stoji

ljetnikovac (muzej) Lenck, a s druge strane popriješko ga zatvara zgrada evangelističke učiteljske škole s tornjem. Erzsébet (Elizabetin) vrt s izvanrednim nasadima, drvoređima i restoranom postao je atrakcija za posjetitelje. U Ulici Rákóczi Ferenc II. nalazi se zgrada za odgoj časničkih djevojaka, dar cara Franje Josipa 1884. godine. Danas služi kao sveučilišni dom. Ulica Lajosa Kossutha postala je najljepšom u cijelom gradu, s ukrašenim gospodskim kućama, vilama i ljetnikovcima. Završene su vile Lenck, Fülöp Weiss i Flandhoffer. U Ulici Flandhoffer (danas Táncsics) sagrađeni su samostan Milosrdnih sestara s crkvom, tvornica karbida i Flandhofferovi veliki podrumi. Na kraju ulice stoje gradske vojarne. Sagrađena je vojarna za konjicu i pješaštvo. Na taj je način Šopron postao i vojnički grad. Godine 1866. prvi je put zasjala plinska rasvjeta, a 1892. sagrađena je vodovodna mreža.

Najveća milenijska investicija bila je gradnja nove zgrade Gradskoga poglavarstva. Gradsko zastupničko tijelo je nakon svečane sjednice 11. svibnja 1896. preuzele svečanu dvoranu ukrašenu portretom cara Franje Josipa.

U svibnju 1896. svečano je otkriven kip Széchenyija, a tijekom iste godine predana je nova palača pravde u Ulici Lackner u kojoj su svoje mjesto dobili kraljevski sudbeni stol, okružni sud i javno tužiteljstvo, koji su dotad uredovali na različitim lokacijama u unajmljenim stanovima. Istodobno je završena gradnja vojarne za artiljerijske jedinice. Dana 30. travnja 1900. u nazočnosti ministra trgovine puštena je u promet gradska tramvajska mreža koja je tijekom sljedeće 23 godine služila građanima. No, istodobno se financijsko stanje grada pogoršavalo, odnosno deficit proračuna povećavao, čemu su uvelike pridonijele navedene velike investicije. Izdaci vezani uz ta ulaganja djelovali su

negativno na proračun, ali su s druge strane povećali blještavost i ugled grada, pri-donijevši tako boljem općem raspoloženju građana.

Međutim, nagli skok koji je karakterizirao Mađarsku tijekom 80-ih i 90-ih godina izazvao je i nesigurnost u gospodarskom, političkom, društvenom i kulturnom razvoju krajem stoljeća. Sve češći skandali i nesuglasice na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće događali su se i u drugim gradovima, a ne samo u Šopronu. Tradicionalni kanon građanskog razmišljanja poljuljala je upravo dinamika temeljnih promjena.

U drugoj polovici 19. stoljeća oživjelo je u Hrvatskoj zanimanje za Hrvate u okolini Šoprona. Hrvatski znanstvenici I. Milčetić i F. Kuhač dali su zanimljive obavijesti o gradu. Politički život nakon Nagodbe progurao je i jednog Hrvata iz okoline Šoprona u mađarski parlament. Riječ je o Antunu Heriću (1825. - 1905.), župniku iz Cindrofa (Siegendorf A), koji je kao pristaša Deakove desno orijentirane stranke tijekom dva mandata (1875. - 1884.) bio žestoki zagovornik šopronsko-ebenfurtske željeznice.

Kulturni i književni život – razvoj kulture i jezika Hrvata

U salonima uglednih i magnatskih obitelji odigravao se aktivni kulturni život. U kućama Esterházy, Festetics, Erdődy i ostalih obitelji kao što su Auersperg, Amade, Laszberg, Pejačević, Sigray, Viczay, Zay, Horváth i Bezerédy vrlo su rado primali gradske uglednike i duhovne vode. Suvremenici u svojim izvještajima opisuju raskošne privatne balove grofa Pejačevića i barunice Marije Zay.

Djelovanje evangeličkoga superintendantanta Jánosa Kisa već je 1808. godine privlačilo u grad imena kao što su Ferenc Kazinczy i Dániel Berzsenyi. U osobi Berzsenyija poštujemo najvećeg mađarskog pjesnika oda divlje naravi. U gradu je živjela i pjesnikinja Judit Dukai Takács koja se potpisivala pseudonomom Malvina.

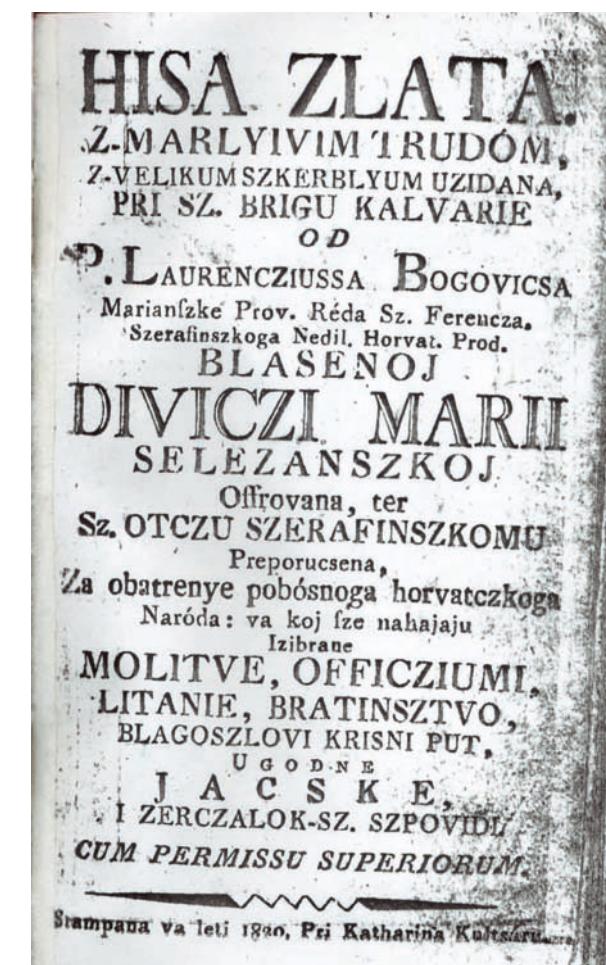
Vrlo nadareni János Kis (1770. - 1846.) bio je 36 godina dušobrižnik u gradu. Pravi organizator, koji je otkrio Berzsenyiju, bio je i sam značajan pisac i pjesnik. Njegovo najvažnije djelo, »Uspomene«, objavljeno je u Šopronu 1845. godine. U knjizi opisuje društveni život Šoprona.

Leopold Petz pisao je na njemačkom jeziku. Više njegovih djela uzvišenog tona bilo je uglazbljeno. Između ostalog, prevodio je Shakespearea. Od 40-ih godina naslijednik Kisa bio je Kolbenheyer Mór (1810. - 1884.) koji je na njemački prevodio kapitalna djela mađarske literature, kao što su »Miklós Toldi« (napisao ga je János Arany) i djela Vörösmartyja, Petőfija i Czuczora. Na gajenje mađarskog jezika velik je utjecaj imala omladinska udruga Deákfürdő Vármegye, osnovana 1827., koja je djelovala do 1883. godine.

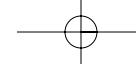
Do 1841. završena je klasicistička zgrada novog kazališta koje je 9. listopada otvorilo svoja vrata Bellinijevom operom »Norma«. U bečkoj protuvrijednosti stajala je 163.800 forinti.

U većinskom njemačkom gradu bastion mađarske kulture do kraja 18. stoljeća postalo je plemenito Mađarsko društvo (1790.) koje je djelovalo pod okriljem evangeličkog liceja (osnovanog 1557.). To je bilo prvo omladinsko društvo u državi. Tu su školu pohađali, između ostalih, János Kis, Dániel Berzsenyi i Gábor Döbrentei. Đaci su održavali književne večeri i kazališne predstave. Njihovim sjednicama i proslavama nazočili su i mađarski velmože (magnati). Među učenicima i članovima našao je svoje prijatelje (tijekom vojne obvezne u Šopronu) i Sándor Petrovics (Petőfi). Devetnaesto stoljeće razdoblje je osnivanja škola.

Nakon Listopadske diplome 1860., Međimurje je 1861. vraćeno mađarskom korpusu. Hrvatska je, pak, nakon nestanka Vojvodine dobila natrag Srijemsку županiju. Status Rijeke, koja je 1848. povezana s Hrvatskom, nije se promjenio, iako je talijansko stanovništvo zahtijevalo vraćanje stanja od prije 1848. godine i nije izabralo svog predstavnika u Hrvatski sabor. Godine 1861. ponovno se pojavio spor oko slavonskih županija kojima je dio Mađara bio privržen, iako je Deák opet odustao od njih. O prepuštanju Rijeke i Međimurja ni on nije htio čuti.

»Hiža zlata« iz 1754. godine – najčitanija knjiga medju Gradičanskim Hrvatima

Gradska nošnja u Špronu s kraja 19. stoljeća

Ormodi Bertalan:
Hrvatskoj braći (Pešta 1861.)

Moto:
Zajedno smo branili osam stoljeća
S krvlju našeg srca zajednički nam dom

Tko ne bi poznao turobnu priču
O bratu, koji protiv brata
U suludom bijesu, razjarenim usnama
Smrtnu borbu bije oružjem u ruci

Tko ne bi poznao turobnu priču
Kada jedan brat u prah padne
Još jedno hroptanje – i strašna kletva ta
Koja do neba dopre s umirajućih usana?

A drugi stoji ko nadgrobni kip
Skupu krv sa sablje pere, pere
Dao bi onom svoj život
Tko ubijenom život vratit može.

Jedna nakon druge otvarane su odgojno-obrazovne ustanove i privatne škole. Od protestantskih instituta 1853. godine osamostalila se Učiteljska škola i Teologija. U Šopron ponovno naseljeni benediktinci počeli su s nastavničkim radom 1802. godine. Njihova gimnazija u Ulici sv. Jurja sagrađena je 1875. godine. Zgrada gimnazije Széchenyi (realne škole) potječe iz 1856. godine. Bila je katolička institucija koju je 1875. preuzeila država.

Poznate su ustanove i odgojni instituti Laehne i Csöndes. Pri utemeljenju više državne djevojačke škole bio je aktivan i Ágoston/Augustin Trefort. Te su ustanove mađarskom javnom životu dale mnogo izvrsnih osoba.

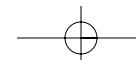
Duhovni život bio je određen neobaroknim smjerom koji je diktirao župnik iz Priske (Peresznye H), József Fickó (1777. - 1843.), svojim tzv. Prisičkim knjigama (velikim katekizmom, tumačem Novog zavjeta, modernizacijom Bogovićevih molitvenika). Obnova duhovnog i vjerskog života počela je tek u drugoj polovici stoljeća pod utjecajem mađarskih, njemačkih i ilirskih (hrvatskih) nacionalnih ideja.

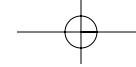
Među onima koji su se bavili slavenskim jezicima moramo istaknuti dvije ličnosti, a to su Fialka Móric i Fran Kurelac, koji su usmjerili pozornost slavista na Hrvate u okolini Šoprona i ujedno među njima djelovali kao (narodni-nacionalni) prosvjetitelji.

Fialka Móric (1809. - 1869.) bio je vojni učitelj češkog jezika u časničkoj školi Theresianum u Bečkom Novom Mjestu. Skupljao je narodne pjesme po hrvatskim selima u okolini Šoprona, a sakupljanje objavio u praškom znanstvenom listu Kwety (cvjetanje, procvjetanje) u više nastavaka 1842. godine. Njega je na daljnja istraživanja o ovoj zaboravljenoj i zapostavljenoj narodnoj grupi najvjerojatnije potaknula Csaplovicseva monografija (Kroaten und Wenden in Ungern, Požun/Bratislava 1828.). On je 1842.

Veduta Šoprona iz 19. stoljeća

godine vodio u okolicu Bečkog Novog Mjesta – Šoprona i Nežiderskog jezera poznatog ruskog slavista i filologa iz St. Peterburga, Izmaila Szerznjevskog (o tom putu Szerznjevski piše svojoj majci u pismu datiranom 16. ožujka 1842.).

Više traga ostavilo je putovanje Frana Kurelca (1811. - 1874.) šopronskim i zapadnougarskim Hrvatima. Tijekom sakupljanja pjesama 1846. i 1848. nije niti mogao

Vojna parada na Trgu Sándora Petőfija potkraj 19. stoljeća

prikriti svoje ilirske ideje. Kurelac je pobudio sumnju mađarske vlasti pa su ga u proljeće 1848. uhitili u Novom Selu (Neudorf A, mađarski: Mosonújfalu) i zatvorili u Starom Gradu (Mosonmagyaróvár H). Teškom mukom uspio je pobjeći u mutnim mjesecima revolucije.

Kurelac je posjetio zapadnougarska hrvatska sela radi sakupljanja narodnih pjesama. Mnogo ih je sakupio u Koljnofu i Klímpuhu, ali i u drugim selima Šopronske županije. Nakon obavljenog posla izdao je u Zagrebu 1871. zbirku pod nazivom »Jačke ili narodne pjesme«. Time je spasio zapadnougarske hrvatske narodne pjesme od zaborava i ujedno za njih potaknuo pozornost kasnijih sakupljača i obrađivača, sve do danas. Kurelac daje i opširniji opis svog putovanja u kojem vjerodostojno opisuje život zapadnougarskih hrvatskih sela prije revolucije. Prirodno je što je širio ideju o ilirizmu među ovdašnjim Hrvatima i davao političke savjete hrvatskim župnicima i učiteljima (pismo Ljudevitu Gaju iz Požuna/Bratislave 20. ožujka 1848. godine). Štoviše, njemu se prispisuje autorstvo dvaju (jedno na hrvatskom, drugo na njemačkom jeziku) anonimno izdanih letaka u povodu Jelačićeva ulaska u Mađarsku.

Školstvo Hrvata opisuje iz Kuhačeva opisa poznata Okružnica koju je koljnofski kantor-učitelj, ravnatelj škole Mihovil Naković (1840. - 1900.), poslao 16. listopada

Dugo tamo stoji kao nadgrobni kip
Al' na kraju suza kane
Ovakva pobjeda žalostnija od poraza
Čuti to u dubini njegovo srce.

I iza tog prizora, koji te gane
Stoji demon groznim osmjehom
U očima ruglo, na licu zloba
I kroz gnusni smijeh veli tihim šaptom:

Pobijedio si, sine, pobijedio, pravi si,
Al' pobjeda nije tvoja, nego moja
Jednog brata s drugim pobijedit
Stara mi je dobra pokušana navika

I sad žalosni sin siroče
Okovan na težak lanac demona
Poslije pak svojim prljavim bezbožnim rukama
I mrtvog je vukao i tukao

I u jeku tog mrcvarenja mrtvac
U kome je ostalo trunkice života
Počeo se micati i oživio se
I upitnim očima pogleda svog mučitelja

Ovaj se prestrašeno potetura natrag
I dva brata zagrlje se
I zakleli se da kopče njihovih srca
Nitko više otkopčati ne može

I jalan demon stoeći iza njih
Stalno kuje planove da uništi braću
Imaju oni već talisman svoj
Koje ne pobijeđuje ni pak'o

Taj talizman je: ljubav braće!
Koje sma našli u zajedničkoj nam bijedi,
I pod obrambom tog zlamenja
Suprotstavit ćemo se hrabro protiv pola svijeta.

Pazimo ga dobro, jer iza naših ledja
Škura sablast šulja se smješkajuć
Hrvat! Mađar! Pokažimo već jednom
Moć pakla ne može nas potuć!

U proljeće 1868. Hrvatski sabor sastavljen od unionista odustao je od principa personalne unije i prihvatio uvjete Nagodbe. Kao rezultat pregovora prihvaćen je zakonski članak XXX/1868.

(mađarski), odnosno I/1868. (hrvatski), prema kojemu Kraljevina Mađarska i Kraljevina Hrvatska tvore istu državnu zajednicu u kojoj posljednja ima političku naciju s posebnim teritorijem, a u unutarnjim poslovima ima svoje zakonodavstvo i izvršnu vlast. Samouprava je obuhvatila unutarnju upravu, vjeru, školstvo i sudstvo.

Glede Rijeke nisu se mogli ni 1868. godine dogоворити jer su se obje strane smatrале vlasnicima. Zato su 1870. privremeno riješili status grada i okolice. Rijeka i luka kao »posebno pripojeno tijelo mađarske krune« bile su direktno podređene upravi mađarske vlade. Službeni jezik postao je talijanski. Područje Bakra pripojeno je Hrvatskoj.

1877. župnicima i učiteljima Jurske biskupije i u kojoj upozorava na Gajevu jezičnu reformu. O čemu je riječ?

Zapadnougarski Hrvati su se sve do 70-ih godina 19. stoljeća koristili mađarskim pravopisom i ortografijom. Pod utjecajem Gajeve reforme prešli su na hrvatska slova i pravopis. Sve se to zabilo pod vodstvom koljnofskog školnika koji je predvodio učitelje te biskupije. On ima, međutim, još jednu veliku zaslugu. Predvodio je reformski program manjinskih škola poslije Nagodbe (1868.), što je, barem među manjinskim školama, primjer bez premca. Za svaki predmet posebno (abeceda, čitanka, gramatika, mađarski jezik, njemački jezik, vjeronauk, veliki i mali katekizam, povijest, fizika, prirodopis, jačkarica, ekonomija, nove mjere-standardi itd.) izdane su knjige. Namjeravao je obnoviti hrvatske molitvenike te redovito objavljivati kalendar. Pokušao je za seljačko pučanstvo pokrenuti časopis, ali taj je pokušaj završio neuspjehom.

»Crikvene jačke« (Jura/Győr, 1901.) objavljene su posthumno i postigle velik uspjeh. Do danas određuju praksu korištenja crkvenih pjesama kod zapadnougarskih Hrvata.

Šopron je ostao centar izdavaštva Hrvata, prije svega u prvoj polovici 19. stoljeća. Omiljena tiskara bila je ona obitelji Siess. Njima su se poslije priključili Katalin Kulcsár, András Jentsch, Károly Romwalter, József Printz, Károly Kenyeres i tiskara Litfass. U ovom stoljeću objavljeno je oko 40 naslova. Prvi poznati hrvatski kalendar, koji je i danas najrašireniji tiskani materijal zapadnougarskih Hrvata, tiskan je 1806. godine prvi put u Šopronu, i to u Siessovoj tiskari (Novi hrvatski kalendar).

8 HRVATSKE NOVINE

JUBILEJI I OBLJETNICE

21. IV. 2000.

Mihovil Naković - narodni učitelj - 100 ljet njegovoj smrti

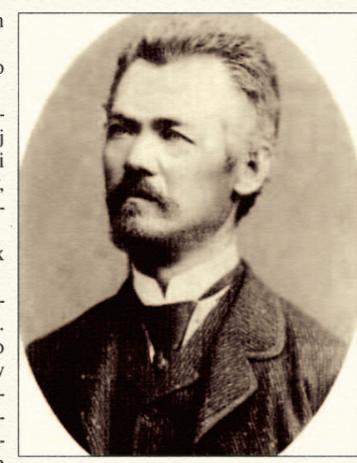
Naković je jedan od najzasluženijih gradiščansko-hrvatskih učiteljev. Med njimi moremo najti pametnih i razumnih, uglednih i marljivih, dobrih i čemernih, hvalisavcev i odvisnih od... ali rijetkokrat takovoga ki je toliko razuman, marljiv i nadaren organizacijskim talentom. On predstavlja još onoga tipičnoga gradiščanskohrvatskoga — pardon zapadnougarskohrvatskoga — učitelja koga moremo gledati idealnim učiteljem naroda, globalnom učiteljskom osobom svoje generacije. On je učitelj za mlade i stare. Za mlade, školare, svojim djelom na polju reforme hrvatskoga jezika i izдавanja hrvatskih školskih knjig, za održaćene svojom kantoriom i izdavanjem molitvenikov, kao i seoskom organizacijom koljnofskih *tüzoltájov* (ognjogascev). S njim zapravo preuzimaju svitski ljudi, jedan učitelj palicu kulture od svećenikov ki su ju imali sve od doseljenja u ruki. Ako-prem je bio učitelj u nekoliko sel, svoje blagoslovljeno uspije-

kventim djelom i znanjem na se.

Na kulturnom polju je to značilo:

- pripeljati hrvatski jezik zapadnougarskih Hrvatov novoj pravopisnoj normi u školi i crkvi, dakle upeljati *GAJICU*, ku su u Hrvatskoj upotribljavali od sredine 19. st.,
- stvoriti suvremeni molitvenik za narod i
- organizirati seoski život za kašnjenog tzv. *Gründereit*'-a.

G. Glavanić je 1859. izdao *Početnicu*, kom se je Karnerov marijaterezijanski *Šlabikar* izriavao iz škole, a ljetno dan kasnije *Pervu štanku*. No novi školski zakon je predviđao knjige za sve predmete. Na početku je nastalo naticanje između Jurske i Sambotelske biškupije, u kom je Sambotela s Beeryjem, Fridetzkyjem i Dreiskerom bila friža. Čim je ali Naković došao na čelo učiteljstva jurske biškupije se naglo promini situacija. Od 1873. se ta kulturna lokomotiva kreće sve jače, friže i friže, dokle ju ne zau-

M. Naković (* 27. IX. 1840. † 24. IV. 1900.)

lački duh nazočan u obliku riči i melodije, onda je kantor učitelj Naković med nami. U današnjem molitveniku *Kruh nebeski* imamo 29 crikvenih jačaka od Mihovila Nakovića.

Bio je i kulturni fantast kad je 1891. pokrenuo s nakladnikom Bélem Horvathom iz Niuzlja (*Nežidera-Neusiedl/See*) časopis *Knjžnicu za seljačke ljudi*, u znanju i seljaci tribaju štivo, za zabavu, lipe hrvatske riči u ufanju da će ga finansijsko podupirati, da kle preplatiti se, bar

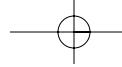
nom literaturom, ku je Jožef II. svojimi reformi zaustavio, a Jožef Ficko kanio s recipročnim kulturnim redom obnoviti, (ča je morebit prouzrokovalo vec škode nego koristi). Glavanićev *Kerstjansko-katoličanski kalendar* od 1864. nas upućuje na to. Naković je po Jožefu Ficki, ki je Bogovićevu *Hizu zlatu* predjelao u

toliko da more časopis preziveti. No u tom se je jako vkanio, naši ljudi su kanili (i onda) samo primati, a nek malo ili skoro ništ uplatiti na konto kulture. Uspilo mu je ali od 1891. sve do 1901. urediti redom »*KERSTJANSKO-KATOLIČANSKI KALENDAR*« vriđno štivo za selo, velike i male ljude hrvatskoga sela.

Članak o Mihovilu Nakoviću u Hrvatskim novinama

Hrvatski narodni učitelj i preporoditelj
Mihovil Naković iz Koljnofa

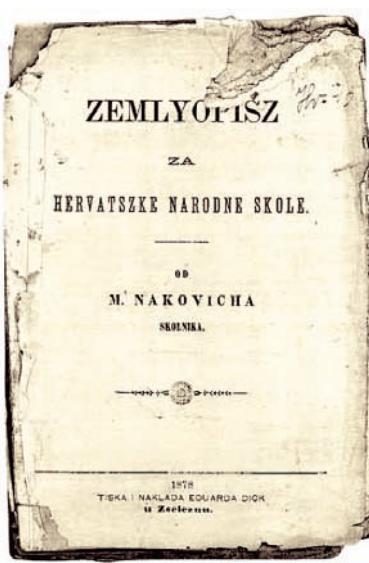

Na području znanstvenog života prvenstveno je cvjetalo pisanje povijesti. Zanesenjak lokalne historije bio je Teofil Gamauf. Vrlo je marljivo prikupljao domaću arhivsku građu. Pisao je na njemačkom jeziku, a njegova su djela objavljena u nekoliko svezaka. Unatoč činjenici što je bio liječnik-predstojnik, Károly Töpler napisao je u čast kongresa liječnika, održanog 1847. u Šopronu, srednjovjekovnu povijest grada. Od 1855. grad ima i svoje samostalne novine Ődenburger Intelligenz-und Anzeige-Blatt.

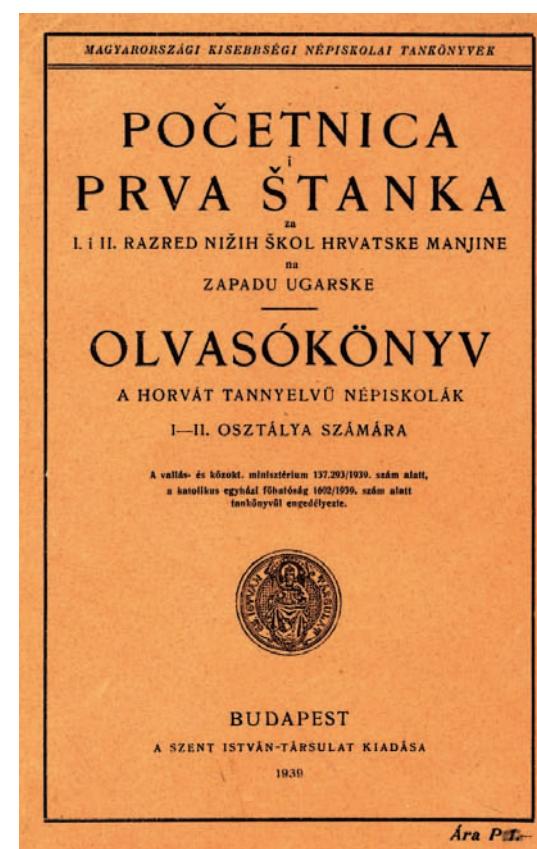
Mađarske novine izlaze prvi put 1878. pod imenom Sopron. Glavni pokretač književnog života od 1877. bio je šopronski književni i umjetnički krug koji je utemeljio Adolf Frankenburg. Godine 1896. osnovana je Šopronska udruga likovne umjetnosti, koja je organiziranjem izložbi na visokoj razini doprinijela razvoju umjetničkog ukusa građana. Ne smijemo zaboraviti ni glazbeni život. Građanstvo je održavalo orkestre i pjevačke družine. Od udruga koje su radile vrlo ozbiljno, izdvajaju se Šopronska muzičko društvo osnovano 1828., Liederkranz 1848. te Muški pjevački zbor 1878. godine.

Kurelčev putopis potaknuo je i druge na putovanje ovim etnografski vrlo zanimljivim područjem. Posebno je vrijedan sakupljački put Franje Ksavera Kuhača (1834. - 1911.), osjećkog muzikologa koji je 1878. posjetio sela u okolini Šoprona. Mnoge od zapisanih pjesama objavio je u knjizi od pet svezaka pod nazivom »Južno-slovjenske narodne popievke« (Zagreb, 1878. - 1941.). On je, za razliku od Kurelca, uz tekstove objavio i notni zapis.

Hrvate oko Šoprona 1898. posjetio je Ivan Milčetić (1853. - 1921.), hrvatski filolog i povjesničar književnosti koji se, pokraj donjoaustrijskih i moravskih Hrvata, bavio i vrednovanjem književnosti i jezika Hrvata u blizini Šoprona. On je potaknuo pouzornost sakupljača narodnih običaja na jačke koje su se pjevale na pogrebima te na oproštajne pjesme koje su u to doba još živjele u ovim selima.

Zemljopis – jedna od školskih knjiga Mihovila Nakovića (lijevo); Početnica – jedna od prvih knjiga za hrvatski jezik među Gradičanskim Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj (desno)

Taj riječki provizorij opstao je do 1918. godine. Grad je u doba dualizma predstavljao morska vrata Mađarske, koja su željezničke pruge povezivale s Budimpeštom i Velikom nizinom (Alföld). Mađarska je vlada znatnim ulaganjima razvila grad u modernu luku čiji je brodski i teretni promet rastao vrlo brzim tempom.

Nagodba 1868. godine nije donijela dugotrajni mir u mađarsko-hrvatskim odnosima. Hrvati su željeli svoju autonomiju proširiti do potpune državne neovisnosti i htjeli su poglavito financije i gospodarska pitanja uzeti isključivo u svoje ruke. Mađari su, međutim, nastojali suziti okvire autonomije, proširiti kontrolu peštanske vlade u hrvatskim pitanjima, a pokušali su proširiti i mađarski jezik u Hrvatskoj.

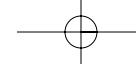
Osim što je agitirao i bio lider ovdašnjih Hrvata, Mihovil Naković prelijepo je svirao orgulje. Održao je više koncerata u crkvi Sv. Mihovila. Bio je izvrstan slikar i crtač. Svoja je izdanja ilustrirao sam. Privatni život nije mu bio tako sretan. Od 14 djece, odraslu dob doživjele su samo tri kćeri. Njegova unuka još danas živi u Šopronu i dala nam je mnogo zanimljivih obavijesti. U jednoj od njegovih pjesama, koja nosi naslov »Domovini«, stoji:

Domovini
Éljen! Ugarska zemljica,
domovina sladka!
Kade nas je hranil otac
i gojila majka.

Zaostaviti tebe nikad
va žitku nećemo,
Bogu, kralju, domovini
verni ostat ćemo.

Bude triba tebe branit
ili kralja svoga, stat,
ćemo se jedan za vse
a vši za jednoga.
Smećem vrući ćemo se bit
za ugarsku slavu,
naš žitak ćemo aldrovat
za slobodu pravu.

Nij med nami ništ razlike,
med sobom smo brati,
vsi smo tvoji verni sinji, a ti naša mati,
tebe serdačno ljubimo
vsi skupa jednako,
je naš jezik i hrvatski,
serdce je ugarsko.

Nacionalni odnosi

U opisanom razdoblju u gradu je živjelo pretežno njemačko stanovništvo čiji je broj u ukupnoj populaciji dosegnuo i 90 posto. Mađari su se ograničili na činovnike i nekoliko plemića, a u gradu nalazimo i hrvatske plemićke obitelji. Hrvati, koji su u prvoj polovici 16. stoljeća naselili područja opustošena turskim pohodima (među ostalim i Nádasdyjevo naseljavanje kmetova oko 1536.), stvorili su u okolini Šoprona brojna naselja. Iz tih se sela tijekom stoljeća uselio u grad popriličan broj Hrvata. Djevojke sa sela služile su u gradu. O tome možemo pročitati zanimljivosti iz opisa Vilmosa Goluba 1846. godine:

»Čeljad se u gradu prvenstveno sastoji od onih sa sela. Kao služavke zapošljavale su se Hrvatice, koje su nedjeljom svojim prekrasnim nošnjama ulicama davale slikovit izgled...«

Muškarci su bili prvenstveno kočijaši i radnici. István Thalbér, arhivar Šopronske županije, još slikovitije od Goluba opisuje nošnju Hrvata. Prema njegovu opisu, muškarci su nosili poduzi škuroplavi (tamnoplavi) prsluk i hlače, bundu s dugim rukavima i široki šešir s mnogo cvijeća i perja, a zimi plavu kabanicu i dugu, ispod gležnja viseću gunju od ovčjeg krvnog mlijeka. Žene nose vrpcom, leptirima i mašnama okićene mađarske ramenice te svijetle suknje od devina krvnog mlijeka, čiji je donji dio izrađen od još svjetlijeg materijala s ukrasenim pregačama. Djevojke pletu kosu u oblik puža i pokrivaju je vrpcom debelom pola pedlja, traku puštaju niz leđa i nose je kao partu. Žene glavu pokrivaju velikim bijelim ili šarenim rupcem.

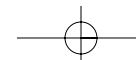
Stoljećima se na ovom području dodirivalo njemačko stanovništvo sa širećim mađarskim. Kao treći element s njima zajedno živi manje brojno hrvatsko pučanstvo. U gradu, koji je tada bio trojezičan, suživot triju narodnosti bio je uzorit. Od ta tri elementa sastojalo se i građanstvo koje postaje kamen temeljac tek nastajuće nacionalne kulture u navedenom razdoblju. Prvi se put nacionalna pripadnost počela bilježiti tijekom popisa 1850. godine. Prema tom popisu, u gradu je živjelo 13.883 Nijemaca, 314 Mađara, devet Hrvata i 98 Židova, ali broj Hrvata bio je u stalnom porastu:

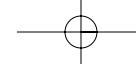
1880.: N – 17.115,	M – 4877,	H – 570
1890.: N – 17.390,	M – 8104,	H – 804
1900.: N – 17.924,	M – 13.540,	H – 946

Prema tome može se uočiti da je pod utjecajem industrijalizacije vladala tendencija useljavanja u grad iz obližnjih mađarskih i hrvatskih sela, dok se broj njemačkog pučanstva bitnije ne mijenja, čemu je jedan od uzroka prirodna asimilacija i školska politika s nakanom mađarizacije.

Velike promjene za seljačko stanovništvo donijelo je ukinuće kmetstva 1848., ali se konačno rješenje tog pitanja protegnulo do 70-ih godina 19. stoljeća. Vanjski izgled sela promijenio se tek u posljednjim desetljećima 19. stoljeća. Industrijalizacija, razvoj prometnica i promjena radnih uvjeta sasvim su promijenili seosku strukturu.

Jedno od glavnih središta hrvatsko-mađarske kulturne zajednice na početku 19. stoljeća bilo je peštansko sveučilište. U tom je razdoblju ovdje djelovao slavonski franjevac, pisac i znanstvenik Matija Petar Katančić.

Šopron u 20. stoljeću

Na početku stoljeća još ništa nije upućivalo na strašne ratove sljedećih desetljeća, na ekstremne političke opcije i na gospodarske krize. Ipak, povijest grada u 20. stoljeću počela je zastojem. Nagli razvoj gospodarstva, što je karakteriziralo Ugarsku od 1880. do 1890., pa tako i Šopron, izazvao je sada nesigurnost u društveno-političkim i kulturnim krugovima. Smutnje i panike koje su se širile državom zahvatile su i Šopron. Najočitiji znak toga bilo je proglašenje stečaja od strane sudbenog stola nad Šopron-skom građevinskom i zemljишnom kreditnom bankom 18. listopada 1901. godine. Pad banke kao uvertira u novo stoljeće značio je katastrofu za mnoge, ali posljedice nisu zaobišle ni gradski gospodarski i politički život. Dnevne novine Šopron vrlo su oštro i ne libeći se teških riječi artikulirale zabrinutost lokalnog društva.

Prema njima, Šopron nije više grad koji se kupa u bogatstvu i obilju svega i koji je nekada dominirao trgovinom i industrijom cijelog Prekodunavlja. U našem su se susjedstvu izdigli drugi gradovi i brzim razvojem postali centri svojih manjih ili većih okolica.

Gradu koji je nekada video i ljepeš dane potrebno je pošteno i probrano upravljanje i novo vodstvo. O staroj garnituri piše sažeto i podvučeno samo toliko: »Donijeli su sram – dolje s njima!«

Suvremenici nisu slutili da je taj zastoj samo početak velikog nazadovanja u idućim desetljećima. Najveći uzrok tome bio je Prvi svjetski rat, a zatim i nova teritorijalna rješenja koja su slijedila. Nacionalizam i rat zatvorili su na dulje vrijeme uvijek otvorena šopronska vrata. Velik dio ove županije, zajedno s dijelom teritorija Željezne i Starogradske županije, nastanjenima većinom njemačkim pučanstvom, nakon Prvoga svjetskog rata prema mirovnim sporazumima iz Saint-Germaina i Trianona pripojen je (Anschlussom) Austriji. Naš susjed je izabrao Šopron kao glavni grad za svoju novu pokrajinu Burgenland, ali je plebiscit održan u prosincu 1921. odlučio drugčije: Šopron je ostao mađarski.

Zapadnougarsko pitanje, plebiscit u Šopronu i okolici

Prvo političko artikuliranje zapadnougarskog pitanja možemo zapaziti tijekom oslobođilačkog pokreta 1848. godine kada je Schwarzenbergova bečka vlada – žečeći oslabiti mađarski revolucionarni pokret – izradila plan prema kojemu bi se Mađarska podijelila na više krunskih zemalja. Unutarnje granice namjeravali su povući po etničkim osnova-ma. Tim planovima predvidjelo se pripajanje Austriji dijelova Požunske, Starigradske, Šoprske i Željezne županije, koje graniče s Donjom Austrijom s većinskim njemačkim stanovništvom, i dijela Jurske županije sa sjedištem. Prema izrađenom planu ministra unutarnjih poslova Franza Stadiona, ti prostori gravitiraju u materijalnom, duhovnom i kulturnom smislu austrijskim pokrajinama. Te zamisli o teritorijalnom preustroju nastale su u prosincu 1848. godine. Zbog uvođenja vojne uprave ostale su samo slova na papiru. Stadion je, unatoč tome, pokušavao uvjeriti premijera da cijelo zapadnougarsko njemačko pučanstvo – izuzev manjine oko Požuna/Bratislave – jednoglasno želi pripajanje Austriji. Apsolutistički centralizam uveden poslije revolucije skinuo je taj prijedlog s dnevnog reda.

Oko 1860. carska je politika zauzela novi smjer koji je doveo do Austro-ugarske nagodbe 1867. godine. Sa stvaranjem konfederativne austrijsko-mađarske države stariji aristokratski i moderniji etnički pristup federalizma pokrio je veo zaborava.

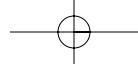
Početak 19. stoljeća donio je zaoštravanje mađarsko-hrvatskih odnosa. S hrvatske strane borba se vodila oko proširivanja staleške autonomije te za opstanak latinskog umjesto mađarskog jezika.

Mađarsko je plemstvo krenulo u sve odlučniju borbu za uvođenje mađarskog jezika, zbog čega su se – laganim razvojem građanskih odnosa i ilirizma – nastojanja hrvatske strane sve više ispunjavala civilnim (građanskim) sadržajem.

S hrvatskim ilircima, koji su nastojali ujediniti sve južnoslavenske narode, naročito su se oštro obračunavale mađarske novine, više puta apos-torfirajući zlonamjernim napomenama taj hrvatski pokret za obnovu jezika, osnivanje tiskara, znanstvenih društava i utemeljenje hrvatskih čitaonica.

S druge strane, članci objavljeni pod motom hrvatskoga nacionalnog pokreta – dok su odbijali mađarske stavove – i sami su s omalovažavanjem i uvredljivo pisali o mađarskim jezičnim i kulturnim nastojanjima.

Na međusobni utjecaj nacionalnih pokreta upućuje, međutim, činjenica da je važna figura hrvatskog jezičnog preporoda, Tomo Miklošić, upravo mađarski isticao kao primjer za proces razvijanja nacionalnog jezika.

Panoramska snimka suvremenog Šoprona- u pozadini se nalazi NP Fertő-Hanság i Nežidersko jezero

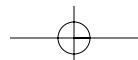
Nakon ponovnog uspostavljanja povijesne jedinstvene Ugarske nezaobilazno je postalo rješavanje etničkog pitanja. Zakon iz 1868. nije omogućio samoupravu ni kolektivna prava manjinama, ali im je jamčio slobodnu uporabu jezika i kulturna prava. Ova regulativa – unatoč tome što nije priznavala narodnosti kao kolektivitete, nego ih je tretila kao članove mađarskog društva koji govore strani jezik – odgovarala je naprednim izazovima vremena i nije bila u skladu samo s tadašnjim europskim metodama, nego ih je i pretekla. Međutim, jezične se odredbe u praksi nisu uvijek izvršavale, a vlada se nije potrudila u život provoditi ovu regulativu.

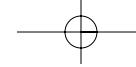
Politička elita dualističkog doba ipak je prekinula s liberalnim nacionalističkim naslijedeđem reformskog doba i nije bila pristaša nasilne mađarizacije. U jednom krugu nemajarskog stanovništva neovisno o tome u drugoj polovici 19. stoljeća odigrala se spontana asimilacija i pri kraju stoljeća mađarska politička elita je sve energičnije isticala vodeću ulogu mađarstva u panonskom bazenu. Njihovo ponašanje karakterizirala je pojačana tendencija asimilacije. Kao reakcija na pojačanu mađarizaciju došlo je do jačanja narodnosnog pokreta manjih naroda.

Prvi značajan korak Hrvata Šopronske županije bilo je pokretanje tjednika 1910. godine, koji je ugledao svjetlo dana u Šopronu pod imenom Naše novine.

Slijedeći primjer mađarskih i njemačkih (tzv. Leseverein) čitalačkih krugova, u hrvatskim selima Šopronske županije svećenici, koji su odgajani na novim idejama, i učitelji osnivaju čitaonice. U čitaonicama su stanovnici sela – pretežno u zimskim mjesecima te većinom muškarci – iz mađarskih ili njemačkih novina čitali najnovije vijesti. Na sastancima su diskutirali o događajima iz političkog i gospodarskog života te vijestima iz bliže okolice i stvarima sela. Za takve čitaonice s prijelaza 19. u 20. stoljeće znamo u Borištofu, Répcesarudu, Filežu i drugim mjestima. Uspjeh čitaonica dao je ideju vrlo energičnom i angažiranom župniku širokih političkih obzora, Martinu Meršiću starijem (1868. - 1943.), da osnuje hrvatske tjedne novine. Poslije dvogodišnje pripreme osnivačka sjednica održana je 5. kolovoza 1919. u šopronskom katoličkom krugu.

Taj skup, kojemu je nazočila većina istaknutih Hrvata Šopronske županije, razuvjedio je skeptike koji nisu računali ni sa 700 pretplatnika. Njima su se vrlo brzo priključili

i Hrvati iz Starogradske i Željezne županije. Zahvaljujući toj činjenici, broj pretplatnika već se sljedećih mjeseci popeo na dvije tisuće. Prvi odgovorni urednik bio je od 1910. do 1913. godine dr. Štefan Pinezić (1879. - 1962.), kasnije parlamentarni zastupnik, koji je bio do odcjepljenja politički i kulturni lider ovdajnjih Hrvata.

Naše novine premostile su županijski i jezični partikularizam te su do danas glas i ogledalo nekadašnjih zapadnougarskih (Gradičanskih) Hrvata. S kratkim prekidima – u vrijeme sovjetske republike i nacionalsocijalizma – izlazile su i poslije Drugoga svjetskog rata pod nazivom Naš tjednik, a poslije kao Hrvatske novine. Tiskane su do 1922. u jurskoj biskupskoj tiskari i samo pod pritiskom austrijskih vlasti uredništvo i tiskanje preseljeno je u Austriju.

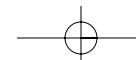
Zbog promjene mađarske politike prema manjinama i Nijemci u Mađarskoj osjetili su se ugroženi. U austrijskom dijelu carstva mnogo je ljudi u sklapanju kompromisa 1867. vidjelo prestanak povijesne hegemonije Nijemaca i sa zabrinutošću su gledali na slaveniziranje pojedinih dijelova imperija. Doživljavajući kao gubitak prestiža povećanu ulogu mađarskog elementa, mogućnost protuteže i pomoći u vraćanju njemačke vodeće pozicije vidjeli su u organiziranju različitih obrambenih organizacija. U austrijskim novinama s početka stoljeća možemo naći članke o želji zapadnougarskih, većinom Nijencima napuštenih teritorija, da se priključe Njemačkoj-Austriji. Između više predloženih mogućnosti, pojavila se i ona da u interesu rješavanja odnosa između Ugarske i Austrije Beč ponovno ujedini Dalmaciju s Hrvatskom te da se odrekne upravljanja Bosnom i Hercegovinom u korist Ugarske.

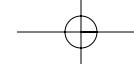
Do prije završetka Prvoga svjetskog rata, unatoč tim događanjima, ne možemo govoriti o zapadnougarskom pitanju. Rasprave su se vodile više na idejnem polju, dok na političkoj sceni nisu imale veći odjek. Rješenja poslije Prvoga svjetskog rata iz temelja su promijenila planove vezane uz zapadnougarski prostor. Zbog zabrane ujedinjenja Austrije s Njemačkom Austrijanci su pokušali uvjeriti arbitre na Pariškoj mirovnoj konferenciji u nemogućnost opstanka ako im se ne pripoji dijelovi zapadne Ugarske.

Predaja teritorija bila je dobra ideja jer se njome moglo spriječiti planove, prije svega čeških političara, o tzv. koridoru. Misao o spajanju južnih i sjevernih slavenskih područja pomoću koridora vjerojatno je nastala sredinom 19. stoljeća među studentima. Međutim, postojanjem Monarhije ti su snovi bili osuđeni na propast. Neposredno uoči Prvoga svjetskog rata, 7. lipnja 1914. godine, Karel Kramar – prvi premijer kasnije Čehoslovačke – predložio je ruskom izaslaniku memorandum od gotovo 40 stranica. U njemu je opisao viziju jedne velikoslavenske države koja bi pod pokroviteljstvom Rusije ujedinila poljski, češki i slovački teritorij. Priključivanjem Bugarske i južnoslavenske države stvorene pomoću Srba – po zamisli – stvorila bi se »Velikoslavenska federacija«. Vezu tih dviju grupa država na zapadu omogućio bi »koridor« kojim bi se onemogućilo povezivanje Austrije i Mađarske. Pojas koji bi poslužio kao komunikacijska veza prema Trstu i Rijeci – za razliku od kasnijih planova o koridoru – obuhvaćao bi pretežno austrijski teritorij.

Ideju o kasnije poznatom koridoru predložio je Rober Wiliam Seton-Watson poznatom povjesničaru za srednju i istočnu Europu, Tomasu G. Masaryku, koji je bio u emigraciji. Bit zamisli poslije je izložio u memorandumu napisanom za englesku vladu 3. svibnja 1915. godine. Ideja je objavljena i u polemičnom spisu Eduarda Beneša pod naslovom »Détruisez l'Autriche-Hongrie!« Ostvarenje koridora između Bratislave i Zagreba bilo je moguće samo oduzimanjem dijelova teritorija županija Požun,

Dana 29. listopada 1918. godine Hrvatski je sabor proglašio odcjepljenje od Austro-Ugarske Monarhije te udruživanje s južnoslavenskim narodima koji su živjeli u Monarhiji, u novu državu koja je dobila naziv Država Hrvata, Srba i Slovenaca (Država SHS), sa Zagrebom kao glavnim gradom. Dana 1. prosinca 1918. Država SHS ujedinjuje se s Kraljevinom Srbijom u novu državnu zajednicu nazvanu Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Zahvaljujući tajnom Londonskom dogovoru iz 1915., Istra, Rijeka i Zadar došli su pod talijansku jurisdikciju.

Godine 1921. površina Kraljevine Srba, Hrvata i

Slovenaca iznosila je 247.542 km². Na tom je području živjelo brojno nacionalno stanovništvo:

Srbi i Crnogorci 43 posto, Hrvati 23 posto, Slovenci 8,5 posto, Makedonci 5 posto, Bosanci 6 posto i nejužnoslaveni (Nijemci, Mađari, Albanci, Židovi itd.) 14,5 posto.

Regrutirani Hrvati u velikom su broju sudjelovali u Prvom svjetskom ratu, koristeći znanje koje im je pružao njihov hrvatski jezik. Većinom su vladali ne samo s dva, nego s tri jezika. Zbog toga su se dobro snalazili u raznim prilikama.

Za ilustraciju:

Koljnofčani, Hrvati blizu Šoprona, osjetili su i u Drugom svjetskom ratu prednosti znanja jezika. Neki su čak zato što su se deklarirali kao Hrvati bili pušteni iz zarobljeništva i poslati u Jugoslaviju kako bi se borili protiv Nijemaca. Došli su kući. Oni koji su se izjasnili kao Mađari, još su godinama »gradili komunizam« u Sibiru.

Mnogo se Hrvata iselilo iz zapadne Mađarske već krajem 19. stoljeća. Posljednji veliki egzodus dogodio se 1956., tijekom revolucije i poslije nje.

Nekim je Hrvatima iz zapadnougarskih krajeva vladanje stranim jezikom ponekad donijelo i neke neugodnosti, u tom smislu što su služeći u KuK vojsci na dalekim pograničnim mjestima (npr. u Bosni i Hercegovini) znali biti optuženi kao špijuni. Tek bi nakon dugih uvjeravanja i neugodnosti uspjeli raščistiti situaciju, odnosno objasniti da daleko, negdje na sjeverozapadu Ugarske, živi popriličan broj Hrvata.

Starograd, Šopron, Željezno i Zala. Sjeverni dio tako oblikovanog teritorijalnog pojasa pripao bi čehoslovačkoj državi, a južni jugoslavenskoj.

O koridoru su zapadnougarski Hrvati bili neobaviješteni i kao da nisu ništa slutili. Ovdašnji Hrvati raspolagali su malim političkim iskustvom i u javni život uključili su se tek poslije Nagodbe. Provincijalno im je razmišljanje uzburkalo naglo oživjeli partinski i politički sustav. Još su ih više zaobišli i bili za njih nerazumljivi diplomatski scenariji »visoke politike«, zato su naivno gledali politička nastojanja Čeha čijoj je politici poslužila upravo ovdašnja prisutnost hrvatskog pučanstva.

U posljednjim godinama rata, kada se već naslućivao preokret i osjećala kriza, Štefan Pinezić i Martin Meršić stariji počeli su intenzivno političko djelovanje. Mađarska vlada vrbovala je Hrvate pomoći svojih izaslanika. Kada se u vezi s teritorijem pojavilo pitanje njemačke samouprave, a u novonastali autonomni teritorij nastojalo integriратi Hrvate, oni su se u proglašu objavljenom u Šopronu u veljači 1919., pod nazivom »Hervati«, usprotivili tom pokušaju. Glavna parola bila je »Nedajmo se na daciplaćenike (poreznike) nimške kulture spravit!« U dokumentu su zahtjevali stvaranje malih hrvatskih okruga, i to uzvikom »Zapovidat s nami nima nedan!«

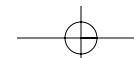
Pinezić je 5. siječnja 1919. godine u Koljnofu počeo s organiziranjem Hervackog Narodnog Tanača koji je od osnutka pa sve do 1921. bio predstavnik zapadnougarske hrvatske manjine, poslije pod imenom Kulturno društvo (1921.). Organizacija se nije mogla usprotiviti odcjepljenju hrvatskih sela. U Austriji je društvo preimenovano u Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću (1929.).

I sam Hervacki Narodni Tanač protivio se pripajanju Hrvata u njemačko autonomno područje, zahtjevajući posebnog zapadnougarskog hrvatskog biskupskega namjesnika. Odlučili su mađarskoj vladi poslati memorandum o hrvatskom pitanju, dati izjavu o zajedničkom hrvatskom jeziku i predložiti povoljnija rješenja hrvatskog pitanja. Slično koljnofskom memorandumu u vezi sa željezanskim Hrvatima, Petar Jandrišević predao je dokument sambotelskom vladinu povjereniku. Osim toga, poznata je poslanica Josipa Vukovića austrijskoj vladi o uređenju Gradišća i položaju Hrvata u novouspostavljenoj pokrajini.

Vrhovno vijeće prihvatio je zamisao pripajanja zapadnougarskog prostora – unutar toga i Šoprona – Austriji tek između 27. i 31. svibnja 1919. godine. Predaja teritorija odvijala bi se u kolovozu 1921. godine. No, to je bilo spriječeno zbog organiziranja slobodnih četa i njihova ustanka u okolici, šutke potpomognutih od mađarske vlade. Mađarska je strana, pozivajući se na ustanak, nastojala iznuditi popust od pobjednika i Šopron vratiti Mađarskoj. Poslije više diplomatskih zaobilaznih pokušaja talijanskim posredovanjem uspjelo je realizirati Venecijanski dogovor, prema kojem bi u Šopronu i okolnih osam sela trebalo provesti plebiscit o pripadnosti tog teritorija Austriji ili Mađarskoj.

Tijekom obostranih optuživanja i zaoštrenog propagandnog rata počele su pripreme za održavanje plebiscita. U propagandnom ratu – s obje strane – imali su svoju ulogu i Hrvati. Bili su podijeljeni glede svojih stajališta. Velik dio školovanih ljudi i stanovnika sela koji su se pretežno bavili poljoprivredom, naročito onih iz Šopronske županije, opredijelio se za ostanak u Mađarskoj jer su bili zabrinuti zbog unutarnjeg tržišta (Požun/Bratislava, Starograd, Šopron, Kiseg, Sambotel).

Nositelji njihovih interesa bili su Pinezić i Meršić te Jandrišević i Knausz u Željeznoj županiji. Stanovnici više radničkih sela, koja su bila udaljenija od Šoprona, bili su

povezani s tekstilnom industrijom donjoaustrijskog Pottendorfa, teškom industrijom Bečkog Novog Mjesta i schwehatskim industrijskim centrom. Stoga su se zauzimali za austrijsko rješenje. Predstavnici njihovih ideja sjedili su u glavnom gradu Beču i radili suglasno ciljevima gradišćanskih austrijsko-njemačkih organizacija. Među njih moramo uvrstiti Jožu Vukovića iz Željezne županije i Matu Jurasovića iz Klimpuha, kojima su se poslije priključili učitelj Koloman Tomšić i svećenik Ivan Čuković koji je djelovao u Wandorfu (Sopronbánfalva). Austrofilna Šopronska domobremska služba koristila se hrvatskim aktivistima. Vođe su im bili spomenuti Jurasović i Vuković kao savjetnici administrativnog ureda Gradišća te Čuković. Njihov je zadatak bio prevoditi letke na hrvatski jezik i dijeliti ih Hrvatima. Utemeljili su tjednik Novi glas koji je davao odgovore na promađarski pisane članke Naših novina. Mađarske novine bile su sigurne da mađarsko selo Nagycenk i hrvatsko Koljnof neće iznevjeriti očekivanja mađarske strane te da će u njemačkim selima glasovi biti podijeljeni.

Novi je glas, unatoč stavovima sličnih novina iz Hrvatske, nastavio propagandno djelovanje. Tamošnje su se novine odlučno priklonile austrijskoj strani uoči glasovanja 15. prosinca 1921. godine. Zagrebački listovi Hrvat i Jutarnji list doveli su u pitanje legitimitet plebiscita. Dok prvi piše o skandalu u vezi s glasovanjem, drugi okrivljuje talijansku diplomaciju da sklapajući savez s Mađarskom planira napad na države Male Antante, a zbog usluge u budućnosti Šopron vraća Mađarima. Prema članku, tim potezom žele ugroziti približavanje Austrije i Male Antante u posljednje vrijeme.

1907. godine Aponyijevom naredbom ukinute su narodnosne škole, čime je u stvarnosti uništena dotadašnja praksa i nanesena nenadoknadiva šteta narodnostima, pa tako i Hrvatima. Iz članka, koji nam je dospio u ruke zahvaljujući Đuri Frankoviću, vidi se kako su Hrvati svjesno i energično tražili vraćanje prijašnjoj praksi, bilo od koga na vlasti, u konkretnom slučaju, komunista.

Godina 1919. bila je burna. U Mađarskoj je formirana Sovjetska država pod vodstvom Bele Kuna. Njihovi agitatori su bili i u Šopronu i okolnim mjestima. Članak potječe iz Crvene zastave, novina Južnih Slavena u Mađarskoj, koje su naizmjениčno pisane srpskim i hrvatskim jezikom.

Iz povijesti hrvatskog tiska u Mađarskoj
Agitacija u zapadnoj Ugarskoj 1919. godine
Pošto je austrijska vlada, koja se sastoji od većine
socijalnih demokrata i krččanskih socijalista,
stupila u vezu s mađarskim kontrarevolucionari-
ma i povela agitaciju sa svrhom da zapadnu
Ugarsku pripoji Austriji, odaslati smo u onaj kraj
Sovjetske Ugarske osam naših agitatora pod vod-
stvom druga Klaića. Propaganda teće s velikim
uspjehom. Drug Klaić javlja nam:

Stjepan Pinezić (István Pinesich), hrvatski
preporoditelj i parlamentarni zastupnik
grada Šoprona

Mate Meršić (Mersich), jedan od najznačajnijih pisaca i preporoditelja Gradišćanskih Hrvata

NOVI GLAS

1, bro

Wien-Ödenburg, 1922. Ieto, 7. január.

2. leto.

Kad noć dohaia

Mađari i **Crnogorci** ne mogu da se
neze zaminjati, i
čepi zaminjati, ku

nja, če je p

i donese tebi glasod od banditov i od njeve ljubavi
k-tebi. Titho, da ga drugi ne čuju, povida tebi, da
kako tebe ljubi, i da ćeš kroz kratko vreme na
novoj dobiti. Povida tebi, da su esterjaci vsi komuni-
nisti, da ćeš tebi vesi zet, da od nad sećem mira,
niti srće imati.

njega, gde ga plati, da li je ugarski klob - tebi dohaja, iz
da nemruti? Pitaj, da kako je ugarska luda ljubav iz-
kazala u nemanju naroda? Pitaj, da su za banditi
same pinezje ljubili? Pitaj, da za nisu, kot su obi-
čali klob - jubi? I aliči, alodalovi za nas narod? Pitaj,
koga je esterajdi muzčila, koga su tukla, koga su va-
u odstupljanju, i vidi teško, da li te odgovor dužan
ostati. Da vaški bude vidli njeve laži, čemo je dobro
pozdržati.

Kad je estarske vojske našu državu posete, vasi vidili, da nisu došli sa svim delom, nego, da vas i vase imanje očuvaju. Jeste i banditi vase tako postovali i čuvali? Kad su vidili, da vam ješi niz za verovanje u zdrugom domu, Kad su morali g. banditi „Tlaka Bánit“ ostaviti, su vam obedali, da ćeđu najbolji dođi. Da je Šef u znaku, da ćeđu predočiti, da ćeđu učiniti, da ćeđu učiniti, da ćeđu predočiti drugih ljudi, kući su pri neslišnici. Pinea, vina, mesa, vjesela su nje viliči na vatru, da ćeđu, ne i likevani, ne kwan. Nelete se bolati, da ćeđu dečku, da ćeđu živante estarske vojske i z-druge strane gledaju na prste i znaju ugori, da, ale su gane, svu more, reči, zgubu, da ćeđu učiniti i pisanje i raušanje na nasek viliči, nimaju volju svog žitak adovatati išček, na uregica, konzne, živu.

još ni za ugarske korune ne.
Najveću naše ljude buni, da njima govoru, da
ćede pineze zguštiti, a ćedu je zamijeniti. Na ovu
laž morte sami odgovoriti.
Ki je med vami vidil, da su pineze drugačja pla-
nica, te ih drudri, vratio se na mizdu. Kama je
Zbog toga, da si nje
moći mu drugi služiti
ubistvi. Dosta smo do-
sad i oni meru ste-
gno vsak krotić,
zvane i srećne, a

*Novi glasi, jedan od listova
Hrvata koji su izlazili u Šopronu
u prvoj polovici 20. stoljeća*

Sazvao sam skupštinu 25. V. u Czinkfalu. Mjesto je daleko od Šoprona jedan sat kolima. U blizini sela nalazi se tvornica šećera, u kojoj radi sirotinja iz tog sela. Ostali stanovnici bave se zemljoradnjom. Kad sam stigao u selo, potražio sam predsjednika mjesnog sovjeta, druga

Špringšića, koji je bio o mome dolasku obaviješten. Vrlo se obradovao. Dobro smo se razumjeli, premda oni govore drugim dialektom.

Dopodne sam organizirao našu podružnicu a popodne smo u 1 sat otvorili skupštinu. Cijelo je selo od maloga do velikog, od djece do staraca, došlo na skupštinu, da čuju Srbina, komunistu što će im govoriti. Drug Špringšić otvorio je skupštinu i javio narodu da je došao izaslanik jugoslavenskih komunista iz Budimpešte, a zatim predao riječ meni. U sredini moga govora pojavili su se iz jedne ulice svatovi s glazbom.

Čim su zamjetili našu skupštinu, prestali su sa svirkom i priključili se skupštinarima. Na koncu moga govora izjavili su da su spremni ne samo radom u fabriци i na polju nego i puškom u ruci da priteknu u pomoć današnjoj vlasti radnika i seljaka. Vide da ih nije sovjetska vlast zaboravila. Da sve to nisu bile samo puste riječi, dokaz je što je poslije skupštine došlo k nama jedanaest ljudi,

koji su se prijavili u Crvenu armiju, da brane zemlju u kojoj se radni narod oslobođio fabrikanata i bankara.

Svi se drugovi u ovome selu tuže kako im se nisu davale dosada hrvatske škole, kako se sprama njima šovinistički postupalo. Vrlo su se razveselili kad sam im obećao da čemo mi jugoslavenski komunisti nastojati svim silama da osnujemo hrvatsku školu ne samo u njihovome selu nego i ostalim, gdje živi naš narod.

Drugovi zahtijevaju naše novine i knjige. Drug Savić priredio je skupštinu u Kópházi. Ljudi zahtijevaju naše škole. Obrazovana je podružnica. (...)

Konstatiramo da se agitacija vodi u zapadnoj Ugarskoj s vidljivim uspjehom – donosi Crvena zastava 7. lipnja 1919. godine.
(Odabralo Đuro Franković)

Dana 8. prosinca 1921. u gradu Šopronu pojavile su se međunarodne snage za očuvanje reda, a mađarske su postrojbe napustile teritorij plebiscita 12. prosinca. Austrijska se vlada tužila na kratak rok za pripreme i zahtijevala odgodu predviđenog termina plebiscita, od 14. do 17. prosinca. Komitet generala se, međutim, čvrsto držao tog termina, tako da je 14. i 15. u Šopronu, a 16. u Brennbergbányi i okolnih osam naselja obavljeno glasovanje. Od 16.900 osoba s pravom glasa, njih 24.063 pristupilo je glasanju. Od njih je 15.334 dalo glas za Mađarsku, a 8227 Austriji. To je bio uspjeh za mađarsku stranu: 65,8 posto na cijelom području glasanja i 72,5 posto u samom Šopronu.

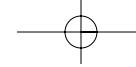
Austrija je podnijela tužbu Vijeću veleposlanika i pokušala poništiti rezultat plebiscita. No, 23. prosinca 1921. u Parizu su odbili austrijsku tužbu, a pet dana poslije Hainisch, savezni predsjednik, potpisao je međunarodnu povelju koja je modificirajući i bez Šoprona priznala odcepljenje zapadne Ugarske. Pobjednici su istodobno ovlastili mađarsku vladu da službeno preuzme teritorij, što je 1. siječnja 1922. i uslijedilo. Zbog izbijanja ustanka na teritoriju pripojenom Austriji tzv. Venecijanski ugovor ne samo da je odobrio šopronski plebiscit, nego je naredio da se pučanstvo u pograničnom pojasu širokom od tri do pet kilometara mora poslušati. Komisija za određivanje granice ispitivala je do 28. ožujka 1922. i za odluku se obratila tzv. nezainteresiranim zemljama i nizozemskoj kraljici. Nesigurna situacija trajala je skoro godinu dana. Stanovništvo sela ostalo je uz Mađarsku. Sukob je eskalirao i tako se deset pograničnih sela moglo 10. siječnja 1923. vratiti Mađarskoj. Velik dio tih sela bio je hrvatski, odnosno njemački.

Šopron poslije plebiscita – gospodarstvo i politika

Plebiscit potkraj 1921. godine bio je velika moralna pobjeda za mađarsku vladu, pa i za grad Šopron, ali njegove gospodarske posljedice bile su katastrofalne. Nakon uspostave novih granica gospodarska gravitacijska zona grada bitno se promijenila. Nestao je središnji položaj ovog područja unutar Monarhije, a gubitnicima su postali doseljeni industrijski pogoni i sve gospodarske grane. Definiranje novih granica imalo je posljedice na koje ljudi nisu bili pripremljeni. Nakon konačnog određivanja granica morali su se naviknuti na dotad nepoznate pojave (carinska rampa, carinici, pogranični dokumenti, putovnica, viza) koje su ovdašnji ljudi poznavali samo iz vijesti.

Najveći problemi nisu bile rampe, nego to što su granice označile kraj višestoljetnim gospodarskim i komunikacijskim vezama. U vrijeme Monarhije prvo tržište austrijskim industrijskim proizvodima i mađarskim sirovinama u regiji bio je Šopron. Ozbiljna situacija nastala je zapadno od Dunava i u porječju Rabe gdje je pad prometa šopronskog tržišta prouzročio poteškoće koje su se povećale uvođenjem različitih izvoznih i uvoznih zabrana. Kod nekih proizvoda pojавio se višak ponude, a kod drugih nedostatak. U ponovnom uspostavljanju olabavljenih, odnosno prekinutih spona golemu je ulogu odigralo krijumčarenje.

Šopron se, naravno, nije mogao izvući iz općih gospodarskih poteškoća koje su nastale u državi. U ratu i tijekom revolucija razrušeno gospodarstvo, teškom inflacijom izazvana monetarna kriza i gospodarske posljedice zbog umjetno povučenih granica bili su ondje još izraženiji. Gubitak zajedničkog tržišta Monarhije, a poslije i gubitak svog tržišnog okruženja, snažno je pogodio razvoj Šoprona. Jedina pozitivna – ne i zaneimariva – posljedica promjena granica bilo je preseljenje Akademije za rudarstvo i šum-

sko inženjerstvo iz Selmecbánye 1919., čime su se središnje funkcije Šoprona proširile nastavno-prosvjetnim elementima. (Ova visoka škola bila je krajem 18. stoljeća najvažnija tehnička akademija u Europi i poslužila je kao primjer pariškoj École Polytechnique. U njoj su prvi put na kontinentu koristili parni stroj za vađenje vode iz rudnika, a članovi znanstvene udruge – prve u svijetu – koja se vezala uz ovu školu bili su Goethe, J. Watt i Lavoisier).

Nakon 1921. posjetitelji grada bili su suočeni s tužnom slikom. Tržnica je čak i tijekom tjednog sajma pružala sumornu sliku, kao i prodavaonice koje su zjapile prazne. Šopron je pokušao izaći iz krize pomoću vlastitih snaga i potpore vladinih tijela. Iako je bilo i uspjeha u podrškama gradu – većinom do sredine 20-ih godina – većina grandioznih planova završila je na papiru. Obećanja vlade poslije velikog ushita 1921. godine polako su malaksala. Poslije ushita postalo je jasno: grad praktično može računati na vrlo malu potporu. Trebalo je prihvatići da se, osim slabe vanjske pomoći, treba prvenstveno osloniti na svoje snage.

Za ponovno organiziranje skučenih gospodarskih mogućnosti toga još vrlo značajnog trgovačkog središta bila je potrebna vrlo svjesna gradska politika koja će novim funkcijama obogatiti regionalnu i državnu gospodarsku ulogu Šoprona. Jedna od mogućnosti bila je da nakon odcjepljenja tradicionalna mađarska odmarališta koja su ostala u Austriji, pokuša preuzeti Šopron. Turizam je postao jedna od strateških grana gradskoga gospodarstva.

Sve je više ljudi iz unutrašnjosti otkrivalo njegove prirodne ljepote i kulturne vrijednosti, a posjet Civitas Fidelissimi (najvjerniji grad) postao je oblik svjedočenja domoljublja. S obzirom na tadašnje prilike, uspostavljene su relativno dobre veze sa stanovništvom na drugoj strani granice, s nakanom »usisavanja« kupaca.

Novost je značio i pokušaj proširenja tekstilne industrije, zahvaljujući kojemu je grad između dva svjetska rata bio spominjan kao »mađarski Manchester«. Gradsko je vodstvo u svemu tome pridonijelo stvaranjem infrastrukture i poreznim olakšicama. O uspješnoj pragmatičnoj gradskoj politici govori i činjenica da se u gospodarsko-političkim pitanjima i oporba našla na strani gradonačelnika koji je, pak, pokušao u tim pitanjima svoja politička i domoljubna opredjeljenja staviti na stranu. To je bilo itekako potrebno jer je tijekom 20-ih godina Šopron, osim na zapadu, izgubio veći dio gospodarskog utjecaja i prema istoku.

Poslije 1921. još je neko vrijeme šopronski stočni sajam bio glavno mjesto nabave za posjednike u Gradišću. Međutim, austrijske su službe uvođenjem različitih procedura za dobivanje dozvola i donošenjem stočno-zdravstvenih odredbi pokušale djelovati tako da Šopron ne ostane trgovačko središte Gradišća. Time su onemogućile rad sajmova. Istodobno se utjecajna zona grada smanjivala i u drugom smjeru. Seljaci iz županije radije su nosili svoju robu prema Juri (Győr), a na jugu je sve jače tržište Sambotela/Subotića (Szombathely) djelovalo kao snažna sila na regionalno gospodarstvo.

Možemo samo naslućivati da se usred mukotrpnih borbi trebalo pomiriti s realnošću i po cijenu dopuštanja domamljivanja austrijskog bankarskog i gospodarskog kapitala. Grad je i tada podupirao austrijske interese, kada je u susjednoj pokrajini poduzeto sve da se mađarski utjecaj kapitala smanji.

Polaganu konsolidaciju šopronskog i zapadnomađarskog gospodarskog života u biti dokrajčila je na početku sljedećeg desetljeća pojava eskalirane deprimirajuće svjetske gospodarske krize (od 1929. do 1933.).

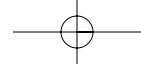
Stjepan Radić, hrvatski lider između dva rata, koji je sa svojim parlamentarnim kolegama mučenički ubijen u beogradskom parlamentu 1928., imao je odlične veze i prijatelje u Šopronu, pa je u kriznim vremenima sukoba sa Svetozarom Pribićevićem i velikosrpskom strujom razmišljao o preseljenju u Šopron. Grad se nalazio između Praga (odakle mu je bila žena) i Zagreba u kojemu mu je bilo srce.

Hrvatska i mađarska narodna nošnja
iz okolice Šoprona

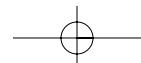
*Hrvatica iz okolice Šoprona s početka
20. stoljeća*

Ernő Ákos: Magla na šopronskom trgu

Mihály Thurner, znameniti šopronske gradonačelnik između dva svjetska rata

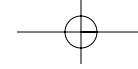

Grb grada Šoprona na zdanju Gradske vijećnice

Stanovništvo, narodnosti i društveni život u prvoj polovici 20. stoljeća

Prema podacima o popisu stanovništva iz 1910., u Šopronu je živjelo 44,2 posto Mađara i 51,1 posto Nijemaca, a 1920. ti su omjeri otprilike 48,8 prema 48 posto.

Glasovi pripadnika narodnosti odlučili su o konačnom rezultatu plebiscita u prosincu 1921. godine. Na njihovu odluku utjecali su složeni faktori. Jedan od njih bila je spontana asimilacija karakteristična za školovane gradske slojeve. Građani, koji su poslije školovanja našli posao i egzistenciju kao intelektualci, državni službenici i činovnici, više su se vezali uz mađarsku državu koja im je to omogućila. Trebamo naglasiti da su stanovništvo pogranične regije – naročito one na mađarsko-austrijskoj granici – obilježavali živi, stoljećima dugi multietnički odnosi. Dakako, stvaranjem granice 1920.-1921. godine pogranična su se društva polarizirala. Linije loma nisu obvezatno pratile njemačko-mađarsko-hrvatsku jezičnu crtu i više su bile izražaj političkih i vjerskih orientacija ili su izražavale ekonomske preferencije. Dosadašnja istraživanja daju naslutiti da je njemačko stanovništvo Šoprona i okolice u susjedstvu austrijskog teritorija Austro-Ugarske imalo razmjerno slab osjećaj o pripadanju Carstvu. Raspad Monarhije nije im zadao veću traumu. Hrvatstvo je zbog udaljenosti svoje domovine imalo narodni identitet vrlo jako vezan uz ovo područje. Premda su Hrvatska i

Mađarska živjele u državnoj zajednici u kojoj je Hrvatska imala svog bana s vlastitom izvršnom vlašću, Saborom, i s određenom političkom autonomijom i vlastitim pravosuđem, zapadnougarski Hrvati imali su slabe veze sa svojom starom domovinom. Nisu bili aktivni sudionici hrvatskoga narodnog prosvjetiteljstva i preporoda.

Zanimljivo mišljenje u traženju identiteta predstavlja prijedlog vođe zapadnougarskih Hrvata, Mate Meršića Miloradića. Prema njegovu mišljenju, hrvatski naziv za Burgenland trebao je biti Gradišće. Taj je prijedlog ovdašnji narod prihvatio i nakon toga ljudi su se počeli nazivati Gradiščanskim Hrvatima. Naziv je polako dobio subetničku oznaku, promijenivši tako identifikacijski sustav simbola pojedinaca koji ovdje

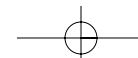
Panorama suvremenog Šoprona, snimljena sa sjeverne strane u smjeru šopronskog pobrđa

Trauma iseljenja njemačkog stanovništva iz grada i okolnih sela prouzročila je veliki šok koji se osjeća i dandanas. Nažalost, ni stari običaji nisu mogli dalje živjeti. Oni koji su ostali, zbog straha su se usudili samo kod kuće ponašati kao Nijemci. Ovaj grad s tako bogatom prošlošću zauvijek je izgubio velik dio svoje duše.

Iz okolnih hrvatskih sela mnogo se Hrvata doselilo u grad. U malom selu, tik uz granicu, u Sopronbánfalvi živio je Titov brat. Njegov sin Franjo Broz još i danas živi u Šopronu. Crkva Sv. Duha je jedina u gradu koja još od ranog srednjeg vijeka ima svoj katolički kontinuitet. U novije vrijeme Hrvati u njoj održavaju krajem svakog mjeseca svoje hrvatske mise.

Spomen-ploča podignuta 2004. godine
obitelji Pejačević u Šopronu
na njihovoj staroj palači

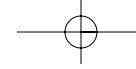

Šopronski trgovi puni su starijih ili modernih javnih spomenika – prizor s Várkerületa

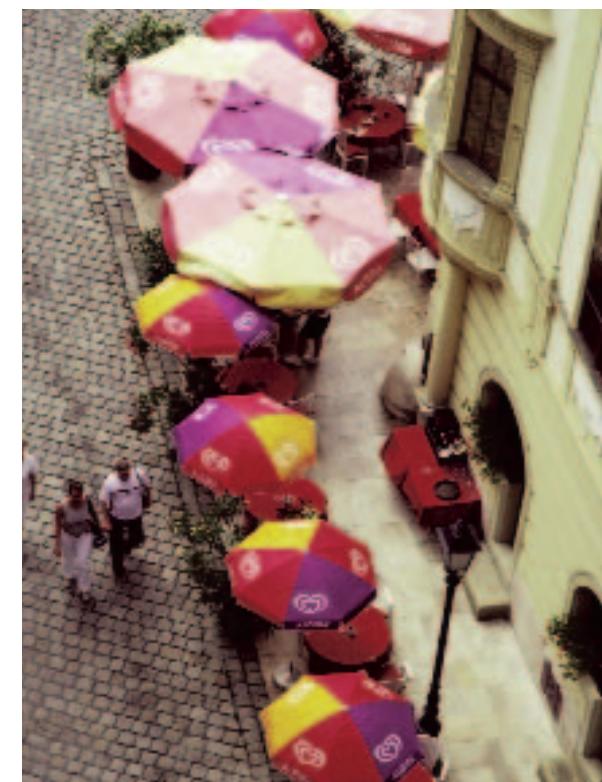
žive. Prema mišljenju nekih intelektualaca, Gradišćanski Hrvati raspolažu vlastitim povijesnim razvojem, vlastitom sviješću i posebnim etničkim identifikacijskim kodom. Razdvajanje hrvatskih zapadnougarskih sela od preostalih sunarodnjaka sasvim je zaustavilo i paraliziralo kulturni razvoj ovih dvanaestak sela. Prekinute su školske, crkvene, kulturne, gospodarske, jezične i individualne veze. Zapadnomaćarska hrvatska sela dospjela su u potpunu izolaciju i počela je njihova nagla asimilacija. U Mađarskoj (u Budimpešti) je tek 1939. objavljena čitanka za hrvatske manjinske škole (»Početnica«, »Prva štanka«), koja poslije Drugoga svjetskog rata više nije bila u uporabi. Iako su šopronske narodnosti – ponajviše predstavnici njemačke manjine – odredile svoje jezične i kulturne zahtjeve prema nositeljima vlasti, nisu se osjećale dužnicima mađarske narodnosne politike iz doba dualizma. Mislili bismo da će u gradu Šopronu, u dokazivanju čije su privrženosti naciji 1921. godine nemali udio imali i stanovnici nemađarskoga materinskog jezika, pokazati veće povjerenje prema narodnostima od mađarskog prosjeka. Nasuprot tome, iz komunikacije domaće političke elite poslije plebiscita proizlazi da su članovi drugog govora spadali u kategoriju »sumnjivih« i zbog toga se nisu niti mogli integrirati u tkivo društva koje ih je okruživalo. Budući da se »vjerne« od »nevjernih« - osim u nekim posebnim slučajevima – razlikovati nije moglo, diskriminativno opće ophodenje i radnje vezane uz to imali su negativan utjecaj na cijelu grupu građana druge narodnosti. S druge strane, austrijska državna tajna služba budno je pratila djelovanje Gradišćanskih Hrvata i pravila bezbroj tajnih izvješća o značajnim i bezznačajnim događanjima. Poslije 1925. postojala su samo godišnja sumirajuća izvješća o tzv. hrvatskom pitanju u Gradišću.

Što se stanovništva u cjelini tiče, valja reći da su stanovnici Šoprona – kao i drugi u

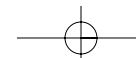

Europi – doživjeli goleme promjene u 20. stoljeću. Dok su tijekom prijašnjih stoljeća broj i sastav pučanstva ovisili o prirodnim resursima i razvoju tehnike, u 20. stoljeću glavni je čimbenik postala politika. Prvi veliki rat stoljeća otjerao je masu ljudi u smrt. Prije Prvoga svjetskog rata Šopron je raspolagao znatnim brojem vojničkog osoblja, ali se taj broj između dva svjetska rata smanjio s 2000 do 3000 na nekoliko stotina. Tijekom revolucija i kontrarevolucija svakodnevica ljudi postala je nesigurna, a poslije rata sklopljeni mirovni ugovori na dulje su vrijeme onemogućili uravnotežen život stanovnika uže i šire okolice. Zajedno s time, a zahvaljujući razvoju javnog zdravstva, nestale su epidemije koje su u prijašnjim stoljećima opetovano prouzročile demografske katastrofe. Grad je još prije rata počeo s gradnjom nove bolnice i poboljšali su se životni uvjeti, premda je stambena zbrinutost radnika još sredinom 20. stoljeća bila katastrofalna.

Gledajući životni ritam građana s početka stoljeća, sve se očitije povećavalo vrijeme koje je šopronski građanin proveo radeći, u odnosu na vrijeme odmora. Usprkos tome, razvijao se i društveni sportski život. Tjelesna kultura razvijala se i u Šopronu. U 19. stoljeću postala su sve omiljenija gradska i okolna prirodna ili umjetno stvorena mjesta za kupanje. U reformsko doba osim kupanja – oba su bila inicijativa grofa Széchenyija – pokušavalo se s udomaćivanjem jedrenja na Nežiderskom jezeru. Šopronci su počeli otkrivati ljepote okoline i sve se više priklanjati pješačenju u prirodi. Uz to su vježbali nove sportove poput bicikлизma, klizanja, nogomet, skijanja i tenisa. Sportsko gađanje i mačevanje bili su tradicionalno prisutni, no i oni su doživjeli dodatni razvoj. Pojedine discipline do bile su potkraj stoljeća svoja društva.

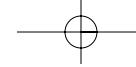

U gradskoj jezgri djeluju stare pivnica, krčme i male prodavaonice

Károlyi-palota, palota, rekonstrukciója 2001

Šopron poslije 1945. godine

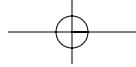
Znalo se reći da je Šopron poslije 1945. godine bio zapostavljen, da nisu marili za njega. To moramo korigirati zato što je u stvarnosti bio s velikom pozornošću praćen grad. Istina, od toga nije imao koristi i moglo bi se kazati da se više radilo o ignoranciji. Grad je u novom sustavu teško prihvaćala mađarska javnost. U novom su vremenu parole dvaju ratova (plebiscit, vjera, domovina) zbog nacionalističkih prizvuka izgubile valjanost. Šopron je bio nazvan »reakcionarnim« gradom. Nisu pozitivno djelovali ni kulturno naslijeđe, ni rang nekadašnjeg školstva, nasuprot gradu radnika jer se taj pojam mogao vrlo ograničeno upotrijebiti u slučaju Šoprona. U vezi s tim pojavila se, i dugo bila prisutna, ideja preseljenja fakulteta. U prilog preseljenju išlo je i ponašanje te institucije u prijašnjem režimu, naime domoljubno ponašanje studenata i profesora. Zahvaljujući tim činjenicama, ali i zemljopisnom položaju, Šopron je stavljen na »čekanje«: pri planiranju razvoja bio je izostavljen, ali se također cijelo vrijeme budnim okom pazilo na njega.

Kampanja budnosti tijekom 50-ih godina organizirana je po cijeloj zemlji, a u Šopronu se iskazivala mnogo dinamičnije. Tome su pridonijeli tradicionalno važna uloga Crkve, nedostatak revolucionarne prošlosti, a i to što se zbog kasnog oslobođenja u državi organiziranje vlasti u Šopronu dogodilo »odozgo«. Sve to nije pomagalo zaživljavanje političkog sustava. Prosudba o gradu bila je još gora zbog činjenice da je na izborima 1945. godine – slično drugim zapadnougarskim izbornim jedinicama – Nezavisna stranka malih posjednika, koja je slovila kao glavni protivnik Komunističke partije, izborila rezultat visoko iznad državnog prosjeka i u parlament iz županije poslala šest zastupnika.

Za komunistički svjetonazor, koji je u osnovi baratao internacionalizmom i klasnim strukturama, bili su problematični nacionalni sastav šopronskog pučanstva i njemačka kultura koju nisu uspjeli iskorijeniti. Još i poslije nasilnog iseljenja Nijemaca problem se održao u tolikoj mjeri da su dobivanje veće samostalnosti 1954. uvjetovali rješenjem narodnosnog pitanja. Komunistički sustav pokušao je ujediniti (gleichschaltati) i zapadnougarske Hrvate. Seosko stanovništvo bilo je prisiljeno stupiti u »Južnoslavenska društva« gdje im je propisano učenje »južnoslavenskog« jezika. Sve to izazvalo je pasivni otpor među zapadnougarskim Hrvatima, ali i pojačalo asimilaciju.

Ocjenu grada u osnovi je odredio njegov pogranični položaj. Usprkos tome što je dio susjedne Austrije postao dio sovjetske enklave (još ni susjedno Gradišće nije imalo niti jednu dodirnu točku sa zapadnim okupacijskim zonama), grad je dospio u neposredno susjedstvo željezne zavjese. Šopron i okolica postali su cordonne sanitarie koji je dva iduća desetljeća bio praktično nepristupačan ne samo sa zapada, nego i s istoka, iz unutrašnjosti države. To je rezultiralo stvaranjem slike u mađarskoj javnosti koja je jednostavno apostrofirala grad kao »Šopron-državu« i koja je postala žilavi dio svijesti građana u tolikoj mjeri da je poslije ukinuća pograničnog pojasa djelovala privlačno za ljude i iz udaljenijih krajeva.

Šopron je postao »civitas non grata« i bio je otpisan na dulje vrijeme. O razvoju nije bilo ni govora, čak su mu pokušali ograničiti i nekadašnju ulogu. Najočitija promjena bila je gubitak županijskog ranga, koji je okončan Zakonom o savjetima 1950. godine. Šopron je svoje mjesto županijskog središta ionako mogao održati između dva rata samo zbog političkih razloga. Najveća pljuska gradu nije bio taj gubitak, nego to što je izgubio i pravo sudbene ovlasti. Istodobno s administrativnim mjerama ukinuli su i

Atraktivna noćna snimka najvažnijeg kuta glavnoga trga s Gradskom vijećnicom i tornjem

posljednje novine iz bogate tiskarske tradicije grada, Sopronmegyei Hírlap (Vijesti Šopronske županije). Industrijski val velikih investicija 50-ih godina zaobišao je grad. Nedostatak strateških ulaganja nije bio rezultat nebrige, nego svjesne degradacije. U pograničnoj zoni svako ozbiljno industrijsko ulaganje činilo se opasnim. Tako je očuvana stara slika gradske jezgre. To je imalo odlučujuću ulogu u preuzimanju turističke uloge tijekom 60-ih godina, ali su se predznaci nazirali već u pedesetima. Promet je, međutim, znatno smanjen. Opskrba grada od 42.000 stanovnika nije bila besprijekorna, a cijene su bile veće od državnog prosjeka.

Nakon restauracije poslije privremenog popuštanja 1953. godine zadatak je ležao na građanima i studentima da, uz vraćanje građanskih sloboda, Šopronu vrate njegova prava. Godine 1956. studenti su se uključili u revoluciju. Osnovali su lokalnu udrugu mađarskih studenata i visokoškolaca te sa Šopronskim privremenim narodnim savjetom organizirali administraciju i opskrbu grada, podjelu pomoći koja je pristigla sa Zapada i njezino prosljeđivanje u unutrašnjost zemlje. Nekoliko kratkih dana revolucije 1956. bilo je premalo da bi se moglo postići bitne i nepovratne promjene glede razvoja grada.

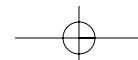
Ne samo političke, nego i gospodarske posljedice 1956. utjecale su negativno na razvoj, tako da se teškoće grada nisu smanjile. Godine 1957. sastavljena je poslanica adresirana na Ministarsko vijeće, Državni planski zavod i predsjednika parlamenta. S više mesta u središnjim državnim ustanovama poslanica je dobila potporu, odnosno prihvaćena je ideja da se razvojna pitanja Šoprona rasprave na otvorenoj tribini. Gradsko vodstvo vidjelo je izlaz prvenstveno u promjeni pravnog statusa grada i gospodarskom razvoju. Irealnost zahtjeva za industrijska ulaganja prihvaćena je te je u razvoju turizma tražen put izlaska iz krize.

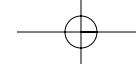
Početak razvoja turizma sadržavao je i mogućnost promjena sustava pravnih uvjeta. Za povratak nekadašnjeg pravnog položaja izgledi su bili mali, ali postupnim labavljenjem zatvorenosti oni su se povećavali. Naravno, 1957. za to nije bilo izgleda, ali nakon nekoliko godina osjetio se lagani pomak. Uvjet za taj napredak bilo je da vlada prihvati prostorno-razvojne koncepcije i značenje turizma. Grad je učinio prve korake 1951. i 1952. godine kada je osnovana Potkomisija za čuvanje kulturno-zaštićenih objekata pri Gradskom savjetu, sa zadatkom istraživanja srednjovjekovnog grada. No, činilo se da će pozitivne ideje razvoja turizma biti zaustavljene zbog međunarodnih tenzija u drugoj polovici 50-ih godina.

Raketna diplomacija, koja je naslijedila »hruščovljevsko otvaranje«, odjednom je ponovno zamrzala međunarodne odnose. Žrtva tih promjena bio je i Šopron gdje je mogućnost oporavka ovisila o normalizaciji situacije. Međunarodne tenzije počele su se rješavati tek poslije najteže krize 1962. godine.

Realizacija planova potpomognuta je pridobivanjem stručne elite zaštitara kulturne baštine i povjesničara umjetnosti. Njihovom je intervencijom otkrivanje gradske jezgre pratilo međunarodno zanimanje, i to je pozitivno djelovalo na gradsko vodstvo. Slučaj šopronske zaštite spomenika podignut je do 1962. na razinu vladina programa i za unapređenje radova pristiglo je tadašnjih 200 milijuna forinti. Ozbiljni rezultat postignut je tijekom 70-ih godina kada je grad – drugi po redu poslije njemačkoga Colmara – dobio Europsko zlatno odličje za čuvanje kulturne baštine. Najvažnija politička posljedica tog priznanja bila je to što se Šopron više nije mogao držati na strani, a to je davalo znatnu zaštitu gradu.

U međuvremenu se dalo naslutiti i slabljenje administrativnog pritiska. (Na početku

se čak morala voditi bitka da grad uđe u izvješća državnog hidrometeorološkog zavoda na mađarskom radiju, i više puta neutralizirati odredbe drugih regionalnih tijela). Vlada je pokazivala sve veće razumijevanje za razvojne planove gradskog rukovodstva. Godine 1963. za Šopronske svečane tjedne uvedena je procedura olakšanog dobivanja viza kako bi se omogućio strani promet. Napokon 1969. godine postignuti su pomaci u liberalizaciji pograničnog pojasa. Dana 1. svibnja 1969. ukinuta su više od dva desetljeća stara pogranična ograničenja. Tijekom 60-ih godina poboljšao se rejting grada u očima vladajućih, duboko ukorijenjen lokalpatriotizam ponovno je dobio svoju potvrdu i polako je pokrenut (nastavljen) na neki način proces – prije svega potrošački – stvaranja srednjeg građanskog sloja. Pojavom specifičnog »izložbenog socijalizma«, 70-ih je godina instrumentarij lokalne politike proširen novim »oružjem«. Šopron, vraćajući nešto od prijašnjih povijesnih uloga, ponovno postaje »Zapadna vrata« gdje su stranci stjecali prve dojmove o socijalističkom sustavu. Sve je važnija postajala činjenica da je valuta koju su ovdje tijekom svog boravka ostavili stranci pridonijela poboljšanju platežne moći države. Kapitalistički turistički prihod po stanovniku bio je deseterostruko veći od državnog prosjeka. To je bio dodatni argument koji je vlast bila primorana akceptirati. U to je vrijeme već zavladao moderniji način razmišljanja, neka vrsta tehnokratizma i u državnoj, pa tako i u lokalnoj politici, a ponajviše tamo gdje je imalo odlučujuću ulogu – unutar Partije.

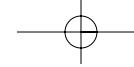
Dotad vladajući tradicionalni aparat bio je zamijenjen novim, prije svega sastavljenim od ekonomista. Imanentan element nove kadrovske politike postala je stručnost, nasuprot prijašnjoj podobnosti. Od centralnog aparata više nije dolazila negativna ocjena Šoprona, ali je zbog geografskog položaja ostala potencirana pozornost. Na to upućuje rad Grupnog zapovjedništva III/II Ministarstva unutarnjih poslova. Malo prije promjene režima u Gospodarsko-političkom tajništvu Mađarske socijalističke radničke partije pojavila se ideja o stvaranju bescarinke šopronske zone. Tim planom predviđeno je stvaranje malog »Hong Konga«. To je, međutim, toliko rastezalo okvire sustava da je ideja privremeno zastala, a poslije postala bezrazložnom.

Šopron na prekretnici milenija

Devedesete godine donijele su promjenu slike o gradu. Privlačna moć grada je oslabljena, a otvaranjem granice izgubio je i svoju prijašnju osobitost. Otvaranje granice putem Paneuropskog piknika (1990. - 1991.) ipak je dalo novu boju simboličnom okruženju grada. Opet je dopušteno da Šopron odigra svoju povijesnu ulogu i otvoriti vrata prema svijetu. Piknik organiziran u kolovozu 1989. godine u Šopronpuszti postao je simbolički događaj u procesu raspradanja bipolarnog svjetskog poretka.

Pad socijalističkog svjetskog poretka, slom vodeće pozicije Sovjetskog Saveza, kraj hladnog rata i skup dugogodišnjih gospodarskih i vojnopolitičkih procesa stvorili su povoljnu priliku da Šopron postane jedan od simbola ponovnog ujedinjenja, otvaranja europskih granica i pomagač rušenja željezne zavjese.

Nakon geopolitičkih promjena od 1989. do 1991. godine razvoj Šoprona i okolice počeo se svrstavati u nove okvire. Uz izgradnju pluralne demokracije došle su i strane investicije, a grad je, zahvaljujući susjednoj Austriji, dospio u blizinu Europske unije. Programi PHARE CBS (Cross Border Cooperation) Europske unije snažno su pridonijeli integriranom razvoju ovog mađarsko-austrijskog pograničnog područja, a Županija je od 1988. godine dio Zapadnopanonske euroregije.

Godine 2002. osnovana je Šopronska manjinska samouprava, a godinu dana poslije i Hrvatsko društvo šopronskih Hrvata.

Počelo je otkrivanje prošlosti lokalnog hrvatstva. Preko obitelji Pejačević, kao spone, omogućena je suradnja sa slavonskim gradom Našicama.

Na lokalnom Corvinus radiju Hrvati su imali svoj tjedni program. Taj je program prekinut, ali je uvedena emisija »Dalekozor« na internetskoj stranici www.hrvati.hu. Realizacija konferencijskog putovanja, predavanja i izdanja dokazuju djelatnost ovdašnjih Hrvata.

Godine 2005. u Šopronu je organiziran Dan Hrvata, u sklopu kojega su grad posjetila dvojica predsjednika, Mađarske i Hrvatske.

Od 2004. svake se godine u gradu organizira Državni tamburaški i plesački tabor.

Šopronski Hrvati su pomoću slučajnog otkrića jednog Koljnofčana, Istvána Krizanitsa, koji je sa svojim kolegom otkrio malo selo Šopron u Hrvatskoj podno Kalnika, uspostavili s tim selom vezu. Ne zna se kako je naselje dobilo upravo to ime. Nadamo se da ćemo pomoći dobre suradnje, koja je već počela, otkriti više o povijesti tog kraja.

Godine 2005. su Špronci više puta posjetili to malo mjesto u Koprivničko-križevačkoj županiji. Ovaj kraj ima više veza s mađarskom poviješću. Križevački krvavi sabor, na kojem su po zapovijedi kralja Sigismunda ubili hrvatskog bana i njegovu pratinju, poznat je mnogima. Isti je kralj darovaо Koljnof Šopronu i dao spaliti Jana Husa na sinodi u Konstanci. Tvrđava Kalnik poznata je po njegovoј ženi, Barbari.

Ista je tvrđava - koja je zbog strateškog položaja bila kraljevsko imanje - poslužila kralju Beli IV. da se skloni od tatarskih četa koje su ga ugrožavale.

Šopron u novom tisućljeću

Formiranjem Hrvatske manjinske samouprave u gradu, Hrvati u Šopronu prvi put dobivaju predstavničko tijelo, a nakon osnivanja Hrvatskoga kulturnog društva počeo je i njihov organizirani društveni život.

Među planovima važno mjesto ima vraćanje gradu statusa središnjeg mesta za Hrvate u okolini. Riječ je o težnji da Šopron postane svojevrsna spona među Hrvatima, bez obzira na kojoj strani granice žive.

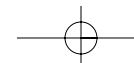
Ovom smo knjigom htjeli upoznati veći krug ljudi sa zanimljivostima Šoprona, od kojih su neke dosad možda bile nepoznate široj javnosti, a hrvatskim izdanjem htjeli smo dati stanovnicima stare domovine obavijesti o Šopronu jer posjetitelja iz Hrvatske ima sve više u našem gradu.

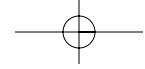
Budućnost Gradičanskih Hrvata vrlo je neizvjesna. Iako jedna od najstarijih te sigurno najaktivnijih autohtonih hrvatskih zajednica u svijetu, koja živi u tri države, nažalost još ni danas ne dobivaju dovoljno pažnje od svoje matične domovine. Posljedica toga jest da im ni njihove sadašnje domovine ne daju dovoljno mesta i važnosti, potrebne da i u ovim, za svakoga teškim, vremenima barem očuvaju ono što trenutačno imaju.

Vjerujemo da ovakvim i sličnim projektima ipak možemo na neki način povećati zainteresiranost naših ljudi, pa i Hrvata u domovini, za ovu lijepu našu granu jer, vjerujte, posjeti naših ljudi uvijek su dobro došli i pridonose većem samopoštovanju samih sebe.

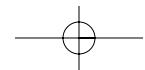
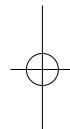
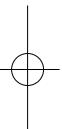
Nadamo se da je ovo izdanje pridonijelo boljem razumijevanju međusobnih mađarsko-hrvatskih povijesnih odnosa i omogućilo čitatelju da malo suptilnije razmišlja o narodnim grupama koje već stoljećima žive zajedno, daleko od svojih domicilnih država, gradeći zajedno bolju budućnost.

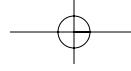
Šopronsko Hrvatsko kulturno društvo organizira svaku godinu barem dva putovanja po Hrvatskoj. Također šopronski Hrvati svake godine primaju dviju kulturne grupe iz Hrvatske i organiziraju nastupe u Šopronu i okolici. To pridonosi međusobnom prijateljstvu, kao i održanju hrvatskog jezika i običaja u Mađarskoj.

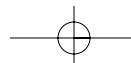

DODACI

Obnovljene barokne i klasicističke palače u središtu Šoprona - obnovljeni Petőfijev trg

Opet dalje u svijet – Šopronu očima jednog hrvatskog putnika

Opis trgovackog pripravnika Mije Krešića, 1838. – 1840.

Živa želja za putovanjem u daleke veće gradove, gdje se vide drugi narodi, njihove zemlje i običaji, mojoj je naravi prirodjena, te nisam mogao tomu nagnuću odoljeti, nego da čim prije podjem opet dalje, kamo me sreća nanese. Da sam živio u kojem primorskom kraju, to bi osnove moga izleta bile mnogo obsežnije, jerbo su i jedrenjače ladje mogle čovjeka za kratko vrieme prebaciti u priekomorske zemlje, u Afriku, Aziju, ali ljudi na kopnu bili su ograničeni na vrlo mučnu i skupu komunikaciju, pa bilo i do bližnjeg samo grada.

Kad još nije bilo niti omnibusa, a kamo li druge kakove brže sveze medju udaljenimi mjesti, bili putni programi po vrlo čedno odmjerene stranah Europe s toga se je i rijetko tko odlučio na putovanje.

Predmeti, o kojih čujemo samo po živahnem poviedanju putnika, imaju osobitu zanimivost, naša nam mašta slika nepoznate stvari ružičastimi boja što nam se sve čini još mnogo izvrstnije, nego što svakog dana vidimo u domaćem krugu. Izlet, što sam poduzeo do mletačkih laguna, razdražio je moju znatiželjnost još većma i tad mi je Zagreb bio dosadan, sam svakako nastojao, kako da se ogledam po drugih gradovih po Gradcu, Beču, itd., gdje bi mogao nastaviti svoj trgovacki nauk u većih poslovih, na znamenitih žištih, gdje bi si u obće razširio svoje znanje i naobraz.

Da taj cilj postignem, stadoh pisati ponude trgovcem na sve kraje širokog carstva austrijskoga, sva ta moja korespondencija ostade na moju težku žal bez uspjeha, od nikuda ne dobih povoljnoga glasa. Znaci i prijatelji razbjegli su kojekuda po svetu. Suputnik Čedik ode u Njemačku, a i prijatelj Crnadak ostavi Zagreb, jedini mi ostade drug Ivan Vrančić, moćnik u Nosanovoj trgovini, s kojim sam još občio.

Medutim ne prestadoh misliti, da si nadjem mojoj žudnji povoljnju. Slučajno začuh, da je u Šoprunu (Ödenburg) u Ugarskoj izpražnjeno jedno mjesto u kotaru neke velike kuće od željeznarske struke, te pisah što brže svoju molbenicu i ponudu. Kao svaki mladi čovjek, čekajući na uspješno riešenje svoje molbe za stipendij ili za kakovo namještenje, živio sam u trajnoj zbunjenosti, tako sam se i ja nalazio u nemirnom iščekivanju odgovora na moje pismo. Listonoša donašao svakog tjedna samo po dva puta bečku poštu, koja i šoprun-ska pisma imala i kad je stupio taj jedini stari zagrebački »brieftrager« u dučan, izčekivao sam napetošću, da li će i za mene biti koji list, ali uzalud se nadah dulje vremena tomu, dok mi napokon jednom predade odgovor sa poštovnom biljegom »Ödenburg«. Kolika me radost obuhvatila, kad primih to pismo, ali ujedno i tjeskoba, nije li opet kao i kod prijašnjih nepovoljan dekret. Na moju neopisivu radost opazih, da koncept pisma nije po običaju uzkratne naravi t. j. kratak sa odbitkom molbe, već pisan na cijeloj strani, što me poput električne struje obrabri, da to mora biti najugodniji sadržaj. Pročitah na brzo, ili preletih sve redke napetošću, te razumivši, da je moja ponuda primljena, čitah po drugi put mirnije i radostno čuvstvo obuzme mi dušu, vidivši izpunjenu mi goruću želju.

U mom veselju javih tu ugodnu viest mojim roditeljem u Karlovcu, koji su odma preuzeli brigu da me obskrbe sa svim, što mi je trebalо u tudjem svetu, sa rubeninom, novom odjećom i putnim troškom. Bezodviačno odkazah svomu gospodaru, zahvaliv mu se na službi i na svemu dobru, što sam u njegovoj kući uživao, gdje sam se mnogo naučio i krasno proveo nekoliko godina svoje mladosti. Nakon osam dana posjetio sam rođbinu u Karlovcu i digao si putni list. U to doba je još vladao u Ugarskoj i svoj našoj domovini Tekst putovnika glasio je: Non Judex, Consul, Capitaneus, caeterique jurati senatores liberae ac regiae civitatis Carolostad. damus pro memoria etc., Vienam-suum suscepereit etc.

Na put krenuh 15. svibnja 1838., oprostim se od svog otčinskog principala i od njegove kuće, na koju su me mnoge ugodne uspomene vezale, te odoh praćen mojim prijanom Vrančićem do pošte, od kuda je jedina prilika za Beč svake nedjelje po dva puta išla. Pošta bijaše tada uz ruševine crkve Opatičke u samom nekadašnjem samostanu, gdje je danas glavni državni financijalni ured, a na praznom prostoru same crkve, gdje su kod gradjenja palače grofa Draškovića, kasnijeg Narodnog doma izkapali raku i ciele hrpe mrtvačkih kosti, rasao je razni drač.

U takov »Brankardwagen« primahu po tri putnika za Beč, ako takovih nije bilo, što se je višekrat dogadjalo, tad se moglo putovati i u drugo koje mjesto na toj prugi. S toga se mogoh i ja voziti do Šopruna, jer i ovog puta nebdje za Beč nikakova putnika. Koli slaba bijaše to frekvencija napram današnjem gorostasnem prometu putnika i robe. Pokušali su i privatni ljudi sa svojimi »Stellwageni« konkurirati, te su njihova kola stigla za pet dana u Beč i stali u gostioni »Drei Kronen« na Wiedenu, nu taj pothvat nije se izplatio uz carske diligence i radi premalog broja putnika.

U pol jedan sat po podne krenusmo iz poštanske kuće preko Kipne ulice niz Dugu ulicu, kroz koju je kostimirani postilion puhaо u svoj rog i svjet hrlio na prozore, da vidi tu expediciju u daleki Beč. Varaždinskom cestom preko Maksimira kotrljaše se težka kola sa tri

konja, u kolih bje samnom jedini kondukter – (siroma prije nekoliko godina skočio je u Savu i utopio se) izsluženi vojnik, zabavan čovjek, jer si je stekao puno raznog izkustva po talijanskih garnizonah i znao mnogo pripoviedati o liepoj kulturi Lombardije, o raznih dogodjajih, što su ih naši krajišnici doživili po Italiji, i tako nam prodje vrieme ugodno, te u pet sati po podne stadoše kola u Svetom Ivanu Zelini, gdje su se konji mienjali i gdje nas je južina čekala.

Sat zatim potjera novi postilon konje i noć nastupi. Meni se nije dalo zaspati, već mi se vrti po glavi Šoprun, nova kondicija, veletrgovački posao, komtoar itd., o čem sam svem već u Zagrebu svašta ugodna slušao. Dugo sam tako razmišljao o svojoj budućnosti, te napokon zaspah i ja uz svoga suputnika, dok me u Varaždinu ne probudi postilon, tražeći svoj običajni »trinkgeld« od štacije do štacije, što je cieko putovanje dosta poskupilo. U Čakovcu objedovasmo, okolo, pet sati po podne stignu kola akša. Tu bijasmo sada u pravoj Magjariji, naime u predjelu, gdje se nalaze zloglasna mjesta Bakša, Lövö, Körwend, gdje su koreniti magjarski razbojnici. »Szegény leginek« uzdržavalni nesigurnost na cestah i bili na strah i trepet putnikom, te je svakog tuda vozećeg se popala muka, da ga iz te guste šume, kroz koju cesta vodi, ne ustavi toj Toldi Janoš ili Roža Šandor, i u Bakši stala je diligencia čitav sat, a da mi vrieme brže prodje, odoh u čardu da što založim, ali medju timi čikoši nisi mogao ništa dobiti osim hleeba, slanine i rampaša. Kad sam se vratio k pošti, već je sjedio na boku jedan vojnik nabitom puškom, da nas brani i čuva od hajduka, nu bila bi nam slaba pomoć od njega, kad bi iza grma navalilo nekoliko bećara na naša kola, kako se je to dosta puta dogodilo u toj šumi, gdje su odmah nesretni putnici kraj ceste zakopani. Za pol sata krenusmo dalje na Lövö i na Körwend, kamo smo prispjeli u tri sata u jutro, veseli, da nam se nije ništa neugodna dogodilo. Tu nas ostavi naša straža, da prati i čuva natrag drugi bečki diližanci. Konji se brzo izmjeniše i mi odjurimo na Szombately (Stein am Anger), kamo smo došli u 8 sati u jutro, tu je bila postaja, da se okriepimo doručkom. Suvišno vrieme upotrebih, da si pogledam taj grad gdje su naši hrvatski plemečki mladići znali polaziti gimnaziju, da se nauče domorodni magjarski jezik i tim sredstvom da »prigrle ideje naše braće, a da uguše u sebi i onu slabu klicu hrvatske, samosviesti, što im je većim dielom i uspješno za rukom pošto, jerbo su svi takovi učenjaci, s malom iznimkom, postali perfektni magjarofili, koji su u svojoj hrvatskoj obitelji činili tudju propagandu, nazivajući si sinove imeni Arpad, Geza, Bela itd., te koje pleme nije niti noviji hrvatsko-kulturni pokret, književnost, umjetnost, narodni ponos, plemenito patriocično čuvstvo moglo opet na pravi put pokrenuti«.

Varošinac taj ima karakter magjarski, osim te osobite znamenitosti opazio sam vrlo krasnu stolnu crkvu, doduše izvana jednostavnu, ali unutra veličanstveno ukrašenu sa golemimi pilovi. Blizu jedne kavane vidih moga konduktora i tuj popisno zajedno kavu, da ne ogladnimo do Kisega (Güns). Upravo je odbilo dvanaest sati i mi udjemo u Kiseg. Stanovnici toga gradića skoro su sami Niemci, a u okolici sama hrvatska sela. To je domovina hrvatskih ljudi, koje sviet nazivlje Henci (Wasser Kroaten) i koji u veliko trguju vozeći razni živež u daleke strane monarkije. Ovi imućni seljaci dolaziše redovito i u Hrvatsku, razvažajući bečku i šoprunku robu, naročito u Zagreb i Karlovac, tuj prodavahu i proizvode šoprunkog poljodjelstva i mlinarstva, kao što je izvrstna leća, hajdinsko brašno, pšenična krupica, švajcarski sir. U Beč su vozili živad u posebno napravljenih goleme kolah. Naš voz stane pred jednom prizemnom kućom, gdje nas krčmar jur čekaše i upeljaše u »Ekstrazimmer«. Tu bje već kao redovito na taj dan priredjen stol za putnike, koji dolazahu iz Zagreba carskom poštom. Nas dvojica suputnici sjedosmo za stol, uvjereni već u napried, da ćemo ovdje dobar objed naći, što nam bijaše upravo već i od potrebe, pošto od Zagreba nismo ručali kako valja. Poslie objeda, ukočen od dvodnevne vožnje jedva dočekah malo uduhe, dok konduktter na poštanskom uredu ređa pisma i novce, pa dok preuzme nove depeše, da razvidim to mjesto, koje je u povjesti toli znamenito postao po junačtvu Hrvata Jurišića kod navale silnog Turčina. Na vratih jednoga željeznoga dućana opazih nekoga mladića i spoznah u njemu komija, koj je s menom u istoj kući u Zagrebu služio. Vrlo je ugodno u tudjem svetu vidjeti kojeg znanca. Koliko se puta dogodi, da se u običnomu prebivalištu mnogi ljudi i negledaju kao da se i nepoznaju, a kad se isti u dudjini sastanu, tad se i nehotice pozdrave i dragi im je gledati poznato lice.

Taj čovjek, premda mi ne bijaše nikako po čudi, uzradova me, te izmjenismo nekoliko razgovora, što mi je vrlo godilo jer bijaše to prvi znanac na mom putovanju medju tudjimi ljudi. Život toga mladića u Zagrebu bijaše vrlo razuzdan. U ono doba zavladala je u Zagrebu nesretna strast kartanja i osim mnogih obskurnih krčmah bijaše na zlom glasu gostiona »Zum schwarzen Adler« u Ilici kraj Lovačkoga roga (gdje danas стоји палаča Priesterova). Tu se je s kartama igralo za velik novac. Koliki su juratuši, jedva došavši punimi džepovi od kakove komisije i ne išav kući, navratili se odmah u taj glavni stan fortune, kamo se sticahu mnogi lahkoumnići, da potrate vrieme po ciele noći kod karta. I ovaj momak namuti se u to družtvo, gdje se u šampanjcu plivalo i banknotama lule palile. Kao što to obično biva, nasmiešila mu se je po koj put sreća i uslied toga nauči se od trošiti na sve, što se mlađu čovjeku mili i 'napokon mu ne bi niti trostruka plaća dosegla na sve njegove pustolovine'. I plaća podpora od kuće, i igra i dugovi sve mu to bijaše premalo, da pokrije lahkoumne potrebe i izdatke. Kako bi takov comis mogao biti od koristi svomu gospodaru, kad čitave noći biva izvan kuće u takovih

liepih družtvih, pa drugi dan da mamuran i pospan zastupa u dućanu gospodareve interese! Kad mu razne neprilike narastoše preko glave i gospodareve opomene ne koristiše, dodje jednoč u sukob sa nekojimi goropadnijimi vjerovnici, kojim je bio dužan za toaletu i za razne stvari, pa mu tu zla kob zaigra u ružne svirale, te on jednog jutra pobježe pješke sa pozorišta svojih razbluda. Tu sad življaše u malom mjestancu, dočim mu u Zagreb već ne bijaše dosta bučno. Dok smo se o prošlih liepih danih u Zagrebu spominjali i on se s uzdisajem sjećao svojih avantura – prošlo nam je vrieme brzo, da nisam mogao ništa od toga gradića vidjeti, ali i ne ima tu baš nikakovih osobitosti.

Postilon je medjutim kola i konje u red postavio i mi se požurismo dalje. U osam sati na večer trećega dana unidjosmo sretno u Šoprun i kola stadoše pred poštarskom zgradom, da za jedan sat opet dalje idu do Beča.

Kiša, dapače oluja, pratila nas je već putem, no ovdje je upravo lievala kao iz kabla, da smo uzprkos kišobranom morali na pošti pričekati, dok se kiša utiša. Za pol ure prestade ljevati a konduktér medjutim obavio svoje poslove, predao pisma i novce, te iduć u grad pozove i mene sobom do kazine, što mi je vrlo dobro došlo, jer sam bio posve nepoznat u tom gradu. U toj krasnoj zgradi, tri puta većoj od narodnog doma u Zagrebu, bijaše u prostorijah razizemljive pune odličnoga pučanstva, što mi je učinilo liep utisak, jer sudeć po tom obćinstvu i po eleganciji te kavane, morao sam suditi, da je to znamenit grad. Odtuda sam sprovadjao moga prijaznoga suputnika do neke kuće, gdje je on imao nešto za predati. Donle mi se je sve činilo upravo po gradsku, tu nije imao grad ništa magjarskoga, što je karakteriziralo gradove od Čakovca do ovdje. Dodjosmo do Benediktinskog trga, gdje stoji liepa palača Županije šopranske, i tu vidjeh same liepe, visoke starinske zgrade čestitoga grada. Tu nam se pridruži neki znanac konduktérov, koj nas je dalje vodio preko »Grabena« i tumačio svašta, a meni pokazao kuću moga budućeg gospodara »Tschulr & Sohn«, željeznara k srpu Oedenburg je bio onda posve njemačka varoš, svi poslovni ljudi, trgovci i obrtnici bijalu Niemci i većim dielom protestanti. Magjarskih napisa moglo se je vidjeti na županiji i na gostionah »Vendégfogado«, a drugo sve njemački. Kad se približimo toj naznačenoj kući, započelo mi je srce živahno kucati. Doduše kuća je bila na dva kata, nu uzka samo sa tri prozora, zavirim mimo iduć u posao, na tezgi gori jedna lojeva svieća i za tezgom stoji jedan momak u uzkom dućanu, uredjenu po starinskom ukusu i običaju, otarga komtoar slabo razsvjetljen i sve tiho. – Je li to moguće! pomislih, da li je to zbiglja ta veletrgovina? Pogledam još jedanput na firmu i cimer, da li se ne varam. Ali ne, ne prevarih se, taj dućan je doista bio pod tvrdkom G. T. S. – Vajme! kako sam bio ljuto nasjeo. Kakav je gorostasan dućan Hatzov u Zagrebu, a ja sanjah o jošte mnogo većem skladištu, o impozantnom lokaluu itd., a sada eto vidim dućančić, kakovih ima i u Vlaškoj ulici. Koliko me prevari moja mašta! Ne daleko u istoj ulici nalazi se gostiona k bieloj ruži. Tu se razstadoh s mojim suputnikom, da se nikad više neugledamo. U toj gostioni uzmem si robu i dopremim si po slugi od pošte svoje stvari. Preobučem se, da odem u restauraciju na večeru. Tu nadjoh u dosta liepoj blagovaoni prilično mnogo gostiju, županijskih magjarskih činovnika i njemačke gospode. Ura je upravo odbila 10 sati i zaigra liepi komad iz jedne opere. Poslije večere odoh u kavanu, koja bje posve prazna i bez ikakove rasvjete, do jedne samo svieće, koja je melankolično tamno svjetlila driemajućemu markern, a ipak bijaše to »Hotel ersten Ranges«, čudnovato!

Iduć napolje uhvati me netko za rame i pozdravi njemački. Tko bi to mogao biti, pomislih, tko me pozna u tom stranom svetu? U tmini ne mogoh poznati toga čovjeka. On mi se odkrije kao Zagrebčanin od neke obitelji u Opatovini i reče mi, da je on u kući gg T. i S. kamo sam ja nakanio stupiti u službu. Taj iznenadni slučaj me je vrlo zanimalo i mjesto da idem spavati, zadjem s njim na ulicu.

Oblaci su se razvukli i na vedrom nebu svjetlio je mjesec, te mi hodasmo po gradu i meni je bilo dragoo slušati njegovo pripoviedanje o toj kući. »Ne bi mene bilo više ovdje, da su me odustigli prije nego što ste Vi došli. Sada hvalim Bogu, što sam po Vami oslobođen od tih luteranah«. U tom smislu bijahu svi odgovori na moje izpitivanje i moram reći, da me je to pripoviedanje uznemirilo i da sam se počeo kajati, što sam ostavio svoje liepo mjesto u Zagrebu. Vrativ se u gostionu, ne mogoh dugo zaspasti razmišljavajuć o svem, što sam tako na brzo razumio i video nu napokon zaključih: bilo kako mu dragoo, tu sam sada i vidiću kakvi su ti luterani i odnošaji u toj kući, možebiti da ipak nisu tako crni, kako mi ih je moj »domorodac« ocrtao. Čudnim osjećajem pošao sam sutra dan u kuću svojih novih gospodara iza mojih iluzija i odkrića po mom zemljaku. U dućanu stajaše jedan momak, koj me je zvedljivo motrio, kad sam ga upitao za šefu, koj je bio već u pisarni. Predstavim mu se i on me primi vrlo prijazno, da mi se je odmah srce ohrabriloo videć pred sobom ozbiljna siedoglava gospodina, dostojanstvenog držanja. Mladi, gospodin compagnon, njegov sin, dolazio je uviek kasnije u pisarnu medjutim dopratih si svoje stvari u svoj novi stan u drugom katu, gdje bje soba uredjena sa tri kreveta. Došav opet dolje u Comptoir, nadjem mladoga gazdu. Bijaše to snažan, fin čovjek oko 30 godina, naobražen na trgovčkih akademijah u Beču i po Njemačkoj, osoba povisoka, svjetle brade i u najčistijem odielu, moj uzor ne bijaše ljepši nego što mi se je pokazao ovaj gentleman svojim ljubeznim ponašanjem.

Tako me isto očara i stari gospodin, otac tvrdke, miran i dostojan trgovac. Prvi taj utisak u samoj kući osokoli me, da mi se je nuda obnovila, da ću ovdje postignuti željeni cilj, uzprkos onomu izvješću moga zagrebačkoga prijatelja. Ova je obitelj bila protestantska, kao što je i veći dio Šoprana luteranski.

Zauzeh svoj pisači stol i dobih raznih pisarija za izradnju, koje se trudih što bolje da izvedem. Činilo mi se je, da nisam svoje zadaće lošo izradio, pošto se je moja korespondencija i računi primili bez prigovora i po običaju podpisala. Pisarna bijaše dosta velika, da je ova originalna obitelj tu i objedovala, radi premala prostora u gornjih spratih te stišnjene kuće, a pošto se dućan o podne nije zatvarao to se je moglo pripaziti, ako bi slučajno što važnijega bilo, što naučnik vani nebi mogao sam obaviti. Isti dan izstupi moj Zagrebčan, koj mi je sinoć odnošaje ove firme tako liepo naslikao. Tu sam dakle o podne bio predstavljen staroj gospoji, mladi gospodar nije bio još oženjen. Ta gospoja bijaše unikum u Šoprnu, osoba poput Marije Terezije, oštra pogleda i vrlo bistra uma. Ona je vladala u kući i dućanu, samo ne u komptoiru. Ona se je razumjela u sve gospodarstvene poslove i dućanske potankosti, da je na tjedne sajmovne dane vriedila kod tezulje za tri momka. Onaj mali dućan, što ga sinoć vidih nekim začudjenjem, bijaše samo za mali Pazar, ali export-magazini i tavani u istoj kući i u drugoj susjednoj iznenadiše me, da sam posve drugi dojam dobio o skladištu velike trgovine. Tu se je posao razvijao »en gros« na sve strane Ugarske, a roba nabavljala se iz prvihi tvornica štajerskih, bečkih i englezkih, da se nije nitko mogao natjecati sa tako razgranjenim etablissementom, koj je veliku vjeriju otvarao čestitim tvrdkam, ali sam ne upotrebljuje nikakova kredita, budući kuća kupovala sve per camptant, za gotov novac.

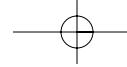
O podne sakupila se oko stola čitava obitelj i dva pomoćnika i kao što ja redom motrih pojedine članove, tako bijah opet i ja novim predmetom u tom zanimivom familijarnom krugu. Bile su još tri gospodične kćeri, dočim je stariji sin kuće imao u Pešti svoju bankovnu kuću, iza kako se je iz Londona povratio u magyar-orszag. Nije dugo potrajalo vremena, da sam bio domaći po svuda i moram reći, da sam bio u obče zadovoljan, kako se nisam mogao nadati po pripoviedanju svoga zemljaka. Bile su u istinu neke uredbe u kući posebne i čudne, nu bile su razumljive u takovoj patriarkalnoj kući. Košta je u obče bila jednostavna, pak to sve ne bijaše po čudi mladićem, koji idjahu samo za udobnošću i razkošnim životom, dočim je meni glavna težnja bila usavršenje u svom zvanju. Tu sam mogao opaziti, kako ljudi kod nas previše troše na jelo, toaletu i razni pretjerani luksus, dočim se drugud više pazi na štednju, pa su s toga ljudi i mnogo imućniji. Upravo ovu kuću računahu Šoprunci za miliunarsku, s toga sam i ja više puta pomislio, da je ta štednja u tako sjajnih novčanih okolnostih pretjerana. Ali uz sav princip, da se suvišno ne troši, bijaše ova obitelj veoma ugledna u gradu i dosta sjajno reprezentirana po svih članovih.

Bio sam iskreno privržen svim u kući i u poslu pa opazivši to moji gospodari, oblubiše me na toliko, da su me pozivali na svoje zabave i kad bi šta izvanrednoga bilo, tu se nije na mene zaboravilo. Tomu se čudiše moji kolege, kad prijašnji knjigovodje živiše više izvan kuće, nego li simpatično uz obitelj. Osim mene bijahu dva komija i dva naučnika. U poslovnom smislu upoznao sam staroga gospodina kao vrlo obzirna trgovca i dobru dušu, koja rado podupire javne zavode, a mladi chef bio je vanredno čedan i ljubezan, i veoma naočražen ne samo u komptuarskih poslovih, već i u literarnom znanju, u glazbi i socijalnom gibanju, po mom nazoru pravi uzor-trgovac. Sve što sam se ovdje naučio, imam se njemu zahvaliti, jer je na mene, znatiželjna, djelovala njegova inteligencija plodonosno, dočim su moji predčastnici više uzimali u obzir slabu plaću i neobično strogi kućni red, te radi toga dosta zlo govorili i ogovarali. Za godinu dana bio sam i u nekih drugih obiteljskih kružih upoznat, te se nisam mogao tužiti na svoj položaj.

Okolica šoprunska dosta je zanimiva. Svuda na okolo su u tom dielu magjar-orszaga sama njemačka, hrvatska sela, i na brežuljcijih blizu grada velike pivnice vinarskih kuća na glasu, kao što su tvrdke: Ignatz Flandorfer, Peter Hofer, I. Brunner, same stoljetne tvrdke, što se danas sve to manje nalazi, gdje trgovci niču kao gljive i kojih opet nestaje preko noći, gdje su firme sve redje, koje u solidnosti obstoje na decenija. U blizini grada ima zabavnih mjesta, restauracija, gradski park i nižidersko jezero, kamo sve šoprunsко pučanstvo u ljetu hrli, da se okupa i ugodno zabavi.

Svakog je tjedna u četvrtak veliki sajam i samo na takove dane moglo se je vidjeti pravih korenitih magjarskih seljaka od Keszthelyja i Körmenda itd., koji bi dolazili na taj vašar. Prevagu ipak činjaše uviek pučanstvo njemački i hrvacko (Henci), koji posljednji element me osobito zanimaše, a mnogi od tih putovahu i po Hrvatskoj, te mi dosta puta donesoše od kuće ugodne vesti. U okolici goje se mnogo vinogradi, pak su upravo i stanovnici grada Šopruna ex professo vinogradari, koji se i ne bave ničim drugim već, samo vinskom lozom te se i zovu »Weinbauerburschen«. Tu se tvori glasoviti »Oedenburger Ausbruch«, u obče je ovdje kultura čokota na visoku stepenu, a trgovačke vinske kuće bave se ponajviše fabrikacijom toga samotoka. U to doba, nije me ta struka toliko zanimala, nu ipak sam mimogred opazio, koliku množinu cibeba povlačiše iz Trsta ti vinari, vidio sam na stotine lajtića takovih rosina od kojih su pravili kuhanjem i mješanjem sa mačimi kapljicami onaj veliki izvozni artikl i ina stolna vina prve vrsti.

Sa mnogimi trgovačkim mladićima upoznao sam se takodjer, ali se najviše bavih sa dvojicom komija od manufakturne struke, koji su slobodne svoje časove rado koristnom zabavom znali upotrebljavati. Jedan od tih dvaju umio je prekrasnih papeterija praviti, te je uslied toga bio kod krasnog spola vrlo oblubljen pošto je na to mnogo trošio i galantno darivao. S ovimi prijatelji, oba Niemca, obhadjao sam

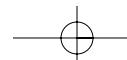

okolicu i selska proštenja, te ugodno proživio polazeć plesna vježbanja, obiteljske pique-nique i javne plesove. Uz to sve mislio sam i na moje hrvatske drugove, s kojima sam prijateljski dopisivao. Žalibože da u Šoprunu nije bilo nijednoga komija Hrvata, već sami Niemci i po gdjekoji Magjar.

U Zagrebu je u to doba izlazila »Croatia« beletristički njemački list kad bi ga bio poštovao dobio, tad mi to bijaše duši razkoš. U obće kad bi što god iz domovine čuo uzplamtilo mi je srdce, pa su i u kući znali o mom patriotičnom hrvatskom entuzijazmu, jerbo sam im znao pripoviedati o junačkom svom narodu, o bojevih s Turci, o krasoti naših gora i planina. Jednoč opazih na ulici nekoga poznatogu mi mladoga gospodina aristokrata, činovnika, nu u Zagrebu nisam s njim kao čovjek »minorum gentium« mogao občiti, ali sam dobro poznavao njega i njegovu obitelj. Vanredno me je razveselilo teda negda vidjeti koga iz Hrvatske. Nepoznat s njim nisam imao povoda da mu se približim, ali me je srce vuklo simpatično k njemu, te iduć nekoliko koraka za njim, želio sam mu se oglasiti fičukanjem na rodne pjesme »Još Hrvatska nij' propala«, nadajući se, da poznati ovaj hrvatski napjev i sried Magyarorszaga dirnuti njega, da se ogle-

Na Gradske tornje u Šoprunu Hrvati su 2000. godine vezali veliku kravatu sa simbolom tornja, podsjećajući da kravata potječe od Hrvata

da, da će i njemu nešto reći: gle, to je naše gore list – tko je taj? Ali on se i ne ogleda. Koliko me je ta ohola nemarnost raztužila! Pomislih, da će domovina od takova čovjeka, ako se s vremenom kod magjarsko-hrvatske dvorske kancelarije, gdje je služio, uzdigne i do časti Hofratha – slabe uživati koristi, kad niti u mladosti ne ima čuvstva niti zanosa za svetu stvar, za koju bi vatreći mladić i glavu žrtvovao. Kasnije ga više ne vidjeh, dok se nije povratio u domovinu, koja o njem nikad nije spominjala i koju je pod stare dane opet ostavio, da u tudjini troši hrvatsku mirovinu.

U kući podučavao je mladi neki protestantski učitelj gospodične, koje nisu polazile javne učione, od toga učitelja učio sam i ja nekoliko mjeseci magjarski jezik ali na jednoč bude on njekud premješten i tim je bio prekinut nauk, ipak sam znao prilično govoriti – što mi je trebalo na sajmeni dan kod posla sa magjarskim obćinstvom.

Glazbeni zavod davao je svakog mjeseca veliki koncert, oratoria, simfonije, a dolazio je više puta i mladi pianista List, koji je bio rodom iz blizog mjesta Željeznog (Eisenstadt). Pošto je moj chef podupiratelj toga instituta, to sam ja svaki put od mladoga chefa dobivao ulaznicu i na taj način uživao prekrasnu zabavu, kakove u Zagrebu nisam nikad čuo, budući da je »Agramer Musik Verein« u ono doba još na slabih noguh stajao.

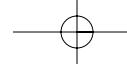
Kad su bila dva blagdana ili norma dani, tada se dogovorimo više nas komija da idemo bečki život vidjeti, što me je osobito zanimalo, jer još nikad nisam bio u tom orijaškom gradu. U večer, kad su se poslovi zatvorili, sjedosmo nas petorica u jedne karuce i vozeć se preko noći dodjosmo u jutro u Beč. Moja fantazija je uviek težila za velikim gradovima, gdje je sve u najvećem stepenu usredotočeno, budući u smislu poslovnom ili znanstvenom, u zabavnom ili u čem izvanrednom, a Beč bijaše mi vrhunac svih mojih želja. Premda smo bili od vožnje ukočeni i pospani, ipak nam to nije smetalo da zaplivamo u taj bujni ulični život, da čitav dan i svaku uru što važna i zanimiva pogledamo, i da se naužijemo divote. Dok su moji drugi kolege tražili više zabave, to sam ja s prijateljem divio se monumentalnim zgradama i palačama, glasovitim bašćama bečkih kavalira, a na večer tražio kazališta. Prodju tako dva dana bez počinka i odmora, a treću noć opet na put. Koliki je to tjelesni napor bio, pak tek za one, koji su još i na kojem plesu noć probdili! U mladosti čovjek može mnogo šta podnositi, nu ovakovo prezurno uživanje u toliku kratkom vremenu moglo bi bilo i zlo izpasti po zdravlje. Javni plesovi su u Šoprunu o pokladah bili mnogo sjajniji, nego sam ih u Zagrebu do onda video, jerbo su bili i posve drugi odnošaji u ovom bogatom trgovackom gradu.

Premda nisam bio nikad gorljivi plesač, to me je ipak ovaj elegantni metež finog obćinstva na soireah, pique-niqueah i balovih u prekrasnih dvorana vrlo zanimalo, pa je mnogo puta i orkestar iz Beča došao pod osobnim ravnanjem Straussa ili Fabrbacha. Takov ples je stojao silu novaca, no Šoprun je mogao podnositi takov trošak, pošto je bio grad sa velikim prometom, gdje su trgovački mladići prvu ulogu igrali. U Zagrebu je aristokracija svoje zabave izključivo za sebe imala u neznatnih prostorijah, a gradjanstvo se istom u novo sagradjenoj strieljani, u maloj dvorani i neuglednih pobočnih sobicah bez dovoljnog komferta sastajalo. Prije nije imao Zagreb sjajnih lokaliteta do dvorane »Hajde de probemus« u Kaptolu i »Paradeisl« u Jurjevsкоj ulici, kasnije u redoutnoj dvorani u kazalištu. Naravno da su mi imponirale gorostasne one prostorije, uredjene najfinijim ukusom uz dvie elegantno dekorirane dvorane, velike blagovaone, saloni za konverzaciju i za konditoriju, dočim se kod nas slastičarnice obično potiskuju u kakav tiesni kutić.

Više puta išao sam i u protestantski bram, da čujem, što ti luterani i propoviedaju svojim viernim, to je bilo mojim gospodarom vrlo po volji. Kroz tri godine preživio sam u toj kući ugodnih dana, premda me je dosta puta uhvatila melankolija, sjetivši se svoga doma, a ja medju tudjim svjetom, ljubeć si rod i domovinu, a još većma kad mi je prijatelj Vraničić u svom sangviničnom temperamentu i ilirskom oduševljenju znao uviek pisati, kako hrvatska narodnost napreduje, kako ovaj ili onaj aristokrat zida palaču. (Grof Drašković je upravo u to doba gradio si kuću, koju je kasnije kupilo društvo narodnog doma i dvorane). Takove vesti uzbunile su me i radovao sam se tobož velikom napredku zemlje hrvatske – a tek se je onda sijalo sjeme, da u buduća vremena urodi dobrim plodom.

Beč me je uviek vanredno zanimalo, pa sam više puta znao izletiti onamo, kad sam prišedio nekoliko forinti. Tako sam želio vidjeti mnogo hvaljenu sjajnu tjelovsku procesiju. Opet se dogovorismo prijatelji i najmismo si kočiju (fijakera tada još nije bilo tamo, kao niti u Zagrebu) te zadobivši dopust na nekoliko dana, odvezosmo se jutrom preko Wiener-Neustadta u glavni grad monarkije.

Ob ovom izletu pisao sam svojim roditeljem u Karlovac i nacrtao im cielu svečanost i svoj boravak u Beču, kako sliedeći prepis glasi.

Dne 22. lipnja 1840.

...Ovim vam želim opisati svoje putovanje u Beč o Tielovu.

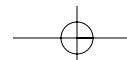
U utorak odvezeo sam se iz Šopruna u tu carsku rezidenciju i stigao tamo u 7 sati na večer. Već sam si unapred preduzeo, da će odmaći u c. dvorsko operno kazalište, gdje su te večeri dali veliku Bellinijevu operu »I Caputleti e Montechi«, ali vam ne bih mogao opisati, kako me je ljepota predstave, muzika i krasno uredjena kuća očarala. Spavao sam u Beču jedva pet sati, uviek bijah na noguh, da u kratkom vremenu što više vidim. Nu u četiri sata u jutro, jedva da je bilo vidjeti, išao sam okolo, da se nagledam toga silnoga grada. Vi ćete si moći predstaviti veličinu Beča, kad Vam rečem, da osim nutarnjega varoša, koj je visokimi bedemi širokim grabama obkružen – ima još trideset i pet predgradja, koji je svaki veći, nego Karlovac ili dapače Zagreb, i sve skoro kuće na tri do pet kata visoke a nekoje još i višje. Tu stanuje pol milijuna ljudi (danas već na Tielovo grne već pet sati u jutro sa svih predgradja množtvo ljudi i sijaset stranoga svieta u nutarnji grad, da si gdje osvoji dobro mjesto, odkuda bi mogao dobro vidjeti to svečano Brašančevo. Eto i mene u šest sati medju tom silnom svjetinom i već se sakupljahu regimenti vojnika, da se razrede u špalire. Svuda su po cestah daske pometane i posipane sa travom i cviećem. Preko dvie sto hiljada ljudi bilo je tu na ulici, po kućah, na tribinah i po krovovih, svi su želili, da vide tu glasovitu crkvenu svečanost.

U devet sati odpočeо je obhod iz stolnog hrama sv. Stjepana. Neki znanac mi je u Karnthnerstrasse na visokoj tribini pod kapijom pribavio liepo mjesto, od kuda sam mogao cielu povorku pregledati.

Najprije dodjoše petdeset i dva obrtnička cesa sa svojim starinskim cimeri i zastavami, za njimi svi sirotinski zavodi za djecu mužku i žensku te za starce, svaka hrpa u jednakoj mundruri, zatim svećenici servite, milosrdnici, kapucini, franjevci, dominikanci, redemptoristi itd., opet trideset bečkih župnika, svaki svojim klerom, zvonari i ministranti u kostimu i zastavami crkvenimi, čitavi magistrat, sijaset crnih djaka i svećenika, častnici od gradjanskih garda, c. k. paži, kamerfuriri, truhsesi, komornici, ministri, vitezovi raznih redova, kanonici, biskupi, papin nuncius, nadvojvode i princi sa svojimi dvorjanici, pa napokon pod bogatom nebnicom nadbiskup sa svetim tielom. Kite od nebnice držaju c. k. komornici, a kol neba c. k. tjelesna straža i bakljonoše iz najviših krugova. Iza neba koracao je sam cesar Ferdinand, a za njim carica sa mnogo dvorskih gospoja, koja imadajaše svaka po dva mlada plemića za skutonoše. Carica i ostale gospodje blistahu se od mnogoga dragoga kamenja, zlatnoga nakita i silnoga milionarskoga bogatstva. Nisam znao kuda da gledam, toliko se je sjaja razvilo pred očima. Za ovim najvišim gospodstvom sledila je c. k. švajcarska garda na konjih, ugarska tjelesna garda u krasnom odielu i svi na bielih vatrenih konjih, a kao završetak satnija pješaka.

Kad smo stie to vidjeli, odpelja me moj znanac na Stjepanog trg, gdje su stajale dvorske kočije u najvećoj paradi, starinski carski hincovi iz prošlih stoljeća i novi skroz pozlaćeni sve do kotača, trinaest takovih ekvipaša, upreženih po šest konja u svili i pozlaćenimi hamovi. Na Hofplatzu stražili su draguni na konjih, kud je imala vojska defilirati. U 12 sati počeo je taj zanimiv prizor sa pet bataljuna grenadira, više eskadrona konjanika, dva bataljuna gradjanske straže i opet – dva bataljuna gradjanskih grenadira, gradjansko topništvo, lovci, akademiska garda umjetnika i napokon jedna eskadrona gradjanskih draguna sa svojimi trubljači. Glazbe svirahu redom, da se nije ništa drugo moglo čuti. Kolika to bijaše živahnost, sjajne uniforme, razno svjetlo oružje, svjetle čake i goleme kape grenadira, toliko krasnih konja i nebrojeno množtvo elegantnog občinstva. Takav impozantni balabučni prizor mora da ne naučena na to čovjeka obmami.

Poslije ručka odvezoh se u Schönbrun, da vidim taj ljetni carski dvor, gdje je i Napoleon I. privremeno stanovao, da se razgledam po tom glasu perivoju, da vidim menažeriju, vodoskoke, staklenu kuću sa eksotičnimi rastlinami i sve, što se u naglosti može znamenita opaziti. U svojoj zabuni nisam primjetio, kako se je naoblaci: na jednoč počme kiša lievati, a ja bez kišobrana. Na pol mokar spasim se u jednu arhitektoničku šupljinu carske palače, dok ili prestane oluja ili koj omnibus nadodje. Svi omnibusi dolaziše od Hitzinga napunjeni a tako i fijakeri. Dugo čekajuć u tom zakloništu činilo mi se, kan da je jedno mjesto prazno, u mimo mene vozećem se Stellwagenu, skočim bliže i srećom nisam se prevario. Do malo nas izbacu naš kočijaš »am Peter«, od kuda sam opet pol sata morao pješke ići do gacione na Wieden. Kiša je prestala i rado bih se bio presvukao, ali za takov slučaj ne bijah obskrbljen, te zagrnuv se u kabanicu, pustih se opet na ulicu. Pred jednom gacionom zabavljah se, gledajuć, kako jedan »Landkutscher« skida kovčege sa gorostatnih kola, kao da je Noenova ladja, čovjek prokljinao kišu i vjetar, što mu je putem toliko dodijalo, pa se još sada s prtljagom mora da muči. Putnici od puta i zla vremena izmučeni jauču, što u hotelu neima više stana i gospoje strane i nepoznate ne znaju, šta bi počele u neprilici. Osobito neki stari gospodin ne zna si pomoći. Kočijaš iz daleka puta jedva što se je dočepao svratišta i ne će da čuje toga pasažira, koj ga moli, da ga odveze u drugu koju gacionu, već se otrese na njega po bečki, valjda mu nije putem taj gospodin ponudio niti čašu vina. Meni je bilo žao toga zabrinutoga starca, a kad ga, bliže pogledam, upoznah u njemu staroga čovjeka iz moga rodnog grada, te ga odmah pozdra-

vim, ali on ne htjede meni vjerovati da sam ja taj, kad me mnogo godina nije vidio, te se je bojao, da sam mož biti kakov gauner, o kojih je čuo, da se u velikom gradu pridruže staromu, pa mu se ponude na uslugu, da ga napokon oglobe i prevare. Kad se je napokon uvjedio, da sam ja zbilja taj, počme Bogu hvaliti, koj me je u dobar čas poslao, da mu budem u pomoć. Mojim trudom ipak sam mu izvojevao u istoj gostionici jednu sobicu i dao mu dopremiti njegove stvari. Tužio mi se je, da ga prsa bole i da ide k Priesnicu u Gerauberg da ga – on izliče. Nikad ga jošte nije bilo u Beču, te da se ne zna u ničem snaći, s toga me umoli, da ostanem još i drugi dan u Beču, da idem s njim sutra po tom Babilonu, te da će mi on trošak naplatiti. Njemu za volju ostadoh dakle još jedan dan prieko moga dopusta i vodih ga po Beču. Starac nij se mogao dosta načuditi toli gorostasnom gradu i kad sam ga na prvi i jedini onda kolodvor »Nordbahn« dopeljao, da vidi taj novovieki željeznički promet, nije se mogao dosta nagledati i načuditi svemu. Računao sam, da će on zbilja taj dan za mene trošiti, on bogat trgovac, a ja ubogi komis, ali on i ne haje za to. Moji su mi se groši na taj način izašli, te sam bio prisiljen zamoliti ga, da mi pozajmi pet forinti, da se mogu natrag u Šoprun odvesti. Eto mi liepe hvale za moju uljudnu požrtvovnost. Nisam mogao slutiti, da je taj stari lihvar toliko škrty zamazanac.

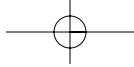
Kad sam se iza toga puta povratio kući, nije dugo potrajalo vrieme, da me je s nova popala žudnja, da idem opet dalje u svjet. Činilo mi se je, da sam kroz te tri godine bio dosta dugo u Šoprunu, i da bi mogao dalje pokušati sreću. Beč je bio magnet, kamo me je srce vuklo, gdje mi se je toli mililo u svakom smislu. Zanimala me je ona razgranjena trgovina sa cijelim svjetom, tvornice, toliko raznovrstne robe, silno odpremničtvo, uvoz i izvoz, veliki komptoari, golema skladišta austrijskih i inozemnih proizvoda, pa osim tolikog poslovnog prometa još toliko raznih zavoda, muzeji i galerije, što sam sve mogao samo površno viditi, te si još većma razdražih znatiželjnost. Premda nisam imao nikakova važna uzroka, da ostavim kuću, koja mi je uz svu monotoniju bila dosta ugodna, ipak sam se toga inače tujeg polmagjarskoga grada zasitio, koj je prama Beču toli neznatan, a meni taj centralni velegrad bio mnogo simpatičan.

Stadoh na novo pisati na mnoge bečke kuće i tražiti si mjesto, ali goruća moja želja ne bje žalibože nigdje uslišana, jerbo je u to doba bilo mnogo stotina mladića bez službe i sve kuće obskrbljene sa ljudmi. U nadi, da će to biti laglji posao, nego što je u istinu bio, da si nadjem drugo mjesto, vidih se u istinu prevarenim i sva moja iluzija bijaše uništena. Sada mi se tim manje dopalo u Šoprunu i probudi se živahna uspomena na rod i dom i čvrsta odluka, da se vratim u Hrvatsku, pak tamo što Bog dade!

Odkazah službu svojim gospodarom i doskora rekoh s Bogom svim milim stanarom te čestite kuće, gdje mi je više od tisuć dana moje mladosti prošlo ugodnije, nego igdje drugdje. I grad sam sa svojom okolicom bio mi je dosta drag i mio, te i njemu rekoh valjda za uviek S Bogom.

Hrvati u Šoprunu krajem 19. stoljeća – slika Mihovila Gludovatza (2006.)

Šopronske zanimljivosti

Nikola Karlo Župančić

Nikola Karlo Župančić utedmeljitelj je specifične šopronske muzičke atmosfere. Rođen je 20. rujna 1858. u Karlovcu. Kao vojni glazbenik dolazi s 18 godina u Šopron. S bravurozno odsviranim čelo solom Vilhelma Tella zauvijek je primljen u srca muzikalne šopronske publice. Došao je na samo jedan tjedan, kao čelist orkestra 1876. godine, ali ljepota grada ga je zarobila zauvijek. Poslije vojske 1879. godine doselio se u Šopron. Na početku je davao privatne satove glazbe. Svojim blagoslovjenim učiteljskim djelovanjem, bezgraničnim oduševljenjem odgajao je učenika za ljubav i poniznost prema glazbi. Stvorio je intimnu atmosferu i obiteljsko okruženje komornog muziciranja. Godine 1887. preuzeo je katedru za klavir i gordonku Muzičke škole šopronskoga glazbenog društva, a uz to je učenicima škole Laehne predavao klavir i pjevanje. Bio je neumoran u odgajanju i sviranju. O svojem novcu utedmeljio je Haydn – Mozart – Beethoven klub, koji je kao družina prvi put nastupao 22. studenoga 1896. godine. Njegov prijatelj Oszkár Rusz, koji je također bio vrsni čelist, nastavljući obiteljsku tradiciju otvorio je vrata svoje obiteljske kuće pune gostoprимstva i ona je postala centar ljubitelja glazbe. Na početku su imali godišnje tri redovna i nekoliko izvanrednih koncerata s poznatim umjetnicima. Zbog velikih organizacijskih troškova Zupančićev klub poslije je održavao samo jedan koncert godišnje. Kao profesor glazbe oduševio ga je Haydn. Zbog duboke zahvalnosti prema njemu poslije su nastupali u željezanskoj (Eisenstadt) crkvi na brijezu.

Na Veliki petak svake godine nad grobom Haydna izvodili su oratorij op. 51. velikog skladatelja. Od 18. ožujka 1930. godine na koru crkve može se čitati spomen-ploča na latinskom jeziku: Nikoli Župančiću, utedmeljitelju šopronskog kluba Haydn – Mozart – Beethoven, koji je na ovom koru 33 godine izvodio djelo Josefa Haydna »Sedam riječi Otkupiteljevih«. Na priredbu su hodočastili do 1948. godine njegovi učenici. Fanatičnu ljubav prema glazbi povezao je s izletima u prirodu. Bio je izvrsni gorski vodič i penjač. Bila je čast kad je nekoga od svojih učenika poveo na izlet. Prema njemu, gorski potoci žubore uvijek u C-duru. Ženio se dva puta. Sinovi su mu bez izuzetka postali vrsni glazbenici. Bio je idealist goruće duše. Izdržao je u svojim stavovima tvrdoćom i fanatizmom hrvatskog čovjeka. Nikad se nije pokorio pred velikanima svoga doba i uvijek je ponizno služio interesima siromaha i patnika. Sviraо je u Mythras šipilji u Fertošákosu, a ranjenicima iz Prvoga svjetskog rata u Kasinu preuređenom u bolnicu. Nakon duge i teške bolesti, umro je 13. studenoga 1929. godine. Na šopronskom evangeličkom groblju ispratio ga je Oszkár Budaker. Uspomenu na njega čuvaju spomen-ploče koje su postavili njegovi zahvalni učenici na zidu njegove bivše kuće na Petőfijevu trgu u Šopronu i Željeznom.

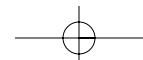
Onu na kući pod brojem 15 u Šopronu dao je postaviti njegov učenik Ottó Hoffer 1942. godine.

Jedan od dobročinitelja grada, grof Karlo Pejačević

Ime grofa Karla Pejačevića (1745. – 1815.) ostaje zabilježeno u gradskim kronikama, suvremenim šopronskim novinama i zapisnicima Gradskog vijeća, kao prosvjetitelja šopronske kazališne kulture i kao njezina širokogrudnog mecene. Karlo se sa svojim ocem Josipom doselio 1784. u Šopron, kupivši današnju palaču Pejačević na Petőfijevu trgu. Sa svojom suprugom španjolskoga podrijetla živio je u srijemskoj Rumi, koja je postala gradom upravo djelovanjem te obitelji i njihovim doseljenjem u njega, nakon što je dekretom Marije Terezije Sremska Mitrovica, inače obiteljski centar, postala regionalno središte novoosnovane Vojne krajine. Nakon toga je od novčane odštete grof Marko Pejačević kupio virovitičko imanje gdje je na mjestu staroga dvorca dao sagraditi novi, a kupio je i imanje Rétfala pokraj Osijeka.

Nakon posljednjeg poroda Karlova supruga je preminula i on je želio početi novi život na novom mjestu. Preselio se u Šopron koji je bio na mađarskom teritoriju, ali blizu Beča. Njegovo materijalno stanje i veliki prihodi s rumskog imanja omogućili su mu mecenstvo. U godini njegova doseljenja dogodio se i prvi popis stanovništva u gradu. U vrijeme njegove druge ženidbe engleska industrijska revolucija već je u punom tijeku, a za tri godine izbila je i Francuska revolucija. Grof Josip Pejačević, koji se sa sinom Karlom doselio u Šopron, imao je četvero djece: Sigismunda, Jozefu, Antunu i Karlu. O Karlu znamo dosta, međutim bila nam je nepoznata činjenica da je prvo stalno zagrebačko kazalište našlo svoje mjesto u palači njegova drugorodenog sina Antuna, 22. siječnja 1797. godine.

Važan Karlov pothvat bilo je to što je šopronsko kazalište, koje je nastalo od ruševnog starog suhog mlina, o svom trošku pregradio i uz njega dao još sagraditi i stari kasino. Ime kasina bilo je Kuća za balove. Vrlo je teško dobio dozvolu kako bi u zgradili uredio kavanu i restoran. Na kraju je uspio. Plesna dvorana Kasina bila je 15 hvati duga i šest hvati široka. U zgradili je dao napraviti dvostruku ložu. Zgrada u obliku palače bila je smještena na uglu nekadašnjeg kasina, danas Petőfijeva trga, na mjestu današnje osnovne škole. Na mjestu zgrade na broju 2, bio je prostor i lijep vrtni prostor. Kao mecena, nakon bankrota društva Bartsch, 1788. primio je na sebe najam

kazališta i održavanje balova. Grad i grof sklopili su ugovor. Troškovi gradnje iznosili su 50.000 forinti. Pravo na održavanje balova pri-palo mu je na 16 godina za 150 forinti godišnjeg najma. Kao mecena, više je puta pokazao gradskom rukovodstvu da održavanje kazališta i glumaca od njega iziskuje dosta materijalnih sredstava. Svoju je ložu platio kao i bilo koji grof u to doba!

Čak je platio svoju ložu u vrijeme pauze izdavanja mjesecnih karata.

Na imendane članova svoje obitelji darovao je direktoru kazališta 50 forinti. Za svaku nagradnu predstavu bogato je nagradio glumce i glumice. Njegovo djelovanje trajalo je 26 godina i s pravom ga smatramo najblistavijim razdobljem šopronskog kazališta.

Materijalno je gubio. No, ipak je svojim izdržljivim i marljivim radom postigao da je šopronsko kazalište, zahvaljujući njegovu vještom organiziranju, podignuto na bečku razinu. Osim renoviranja zgrade, očekivali su od njega da sagradi i pogodnu dvoranu za ples. Osim toga, primio je na sebe polovicu troškova rasvjete kazališta i plaće svirača. Umjesto te kazališne plesne dvorane, nakon mnogo poteškoća uspjelo mu je sagraditi kasino i tim je potezom stvorio pogodnije mjesto za balove i plesna događanja. Svoje radnike, svirače, koje je ugovorom angažirao, u svakoj je prilici štitio od napada usmjerenih protiv njih. Tako se dogodilo i 26. srpnja 1789. godine kada je intervenirao u Gradskom vijeću u slučaju svirača u tornju Planck Gáspára i meštra tornja Gaszner Lajosa. U Kasinu su ljeti i zimi svirali svirači tornja. Grofu treba zahvaliti, kako o tome možemo čitati u Pressburger Zeitungu, što je u prosincu 1795. godine tri puta bila prikazana Mozartova »Čarobna frula«. Grof je 14. listopada 1800. prepustio svoje dvije kuće (Petőfijev trg 6 i 7) princu Josipu i njego-

voj supruzi kako bi sa svojom pratnjom tamo prebivali. Bilo je to vrijeme mađarskog plemićkog ustanka. Iz novina Magyar Hírmondó (Mađarski glasnik) doznajemo da je 17. studenoga održana u čast palatina kazališna predstava. Prije predstave su izvrsni komad Terezije Artner predstavile Ana i Franciska Pejačević. Terezija Artner se poslije preselila u Hrvatsku i uključila u književni život Zagreba.

Početak 19. stoljeća bio je iz gledišta društvenog života, zabave i muziciranja jedno od najživljih razdoblja. Plemstvo je 29. siječnja 1801. organiziralo bal u Pejačevićevu kasinu. Bili su pozvani i časnici četa plemićkog ustanka, stacionirani u okolici. Grof je 11. veljače u velikoj dvorani Kasina dao organizirati veliki bal. Osim domaćih visokih uzvanika, bili su nazočni i časnici plemićkog ustanka županije Szatmár i Szabolcs. Karlo Pejačević je 23. lipnja osobno organizirao veselje kod Deákova zdenca. Osim princa Ferdinanda, bili su nazočni i članovi časničkog kora. Od 1. prosinca 1801. tjedno su se održavali koncerti u šopronskom kazalištu. Godina 1802. počela je velikim pokladnim balovima koji su bili još glamurozniji od prijašnjih. Naime, osim plesnih veselja u redoutu (Kasinu), u Pejačevićevu palaču su se svake srijede održavali i privatni balovi.

U veljači je održana veličanstvena večer u čast princa Ferdinanda u redoutu. Između ostalih, nazočni su vidjeli alegoričnu, čak i pantomimsku predstavu.

Grof Karlo jedan je od prvih koji su uljepšavali grad. Lijep je primjer, koji potkrepljuje tu činjenicu, što su u studenome 1802. grof Ferenc Széchenyi, on i još osam velikaša zamolili Gradsko vijeće da bi o svom trošku odstranili stup sramote iz centra (na uglu današnjeg Várkerületa i Ötvös – Zlatarske ulice) negdje izvan grada. Dana 17. prosinca 1802. godine u čast povratka princa Ferdinanda iz Bečkog Novog Mjesta u domu Pejačevićevih održana je predstava pod naslovom »Kotzebue: Die beiden Klingsberg«. Arhivski zapis datiran 28. srpnja 1803. čuva riječi grofa Karla o važnosti šopronskog kazališta. »Pošto je ovaj grad vrlo blizu carskoj prijestolnici, u kojoj ljubitelji kazališta imaju bezbroj mogućnosti potražiti velika bečka kazališta, zato neovisno o jeftinim ulaznicama oni i tu zahtijevaju nove i izvrsne komedije, spektakularne predstave, tragedije, opere, lijepo kostime, dobri glazbu, dobre glumce i glumice.«

Društvenu atmosferu Šoprona možemo najbolje upoznati listajući proljetne brojeve Pressburger Zeitunga iz 1804. godine. Iz njih doznajemo da visoko plemstvo i časnici stacioniranog garnizona Vértes sebi osiguravaju sve raznolikiju i ljepšu razonodu. Prijašnje konjske igre, sanjanja i balovi polako, ali sigurno prepustaju mjesto plemenitijim zabavama, koncertima, kazališnim i oratorijskim predstavama. Gotovo svaki tjedan sastalo bi se visoko plemstvo i časnički kor u palači Pejačević kako bi nazočilo organiziranim predstavama vrijednih pisaca tog vremena.

Prvi ugovor grofa s gradom istekao je 1804., međutim produljen je na još deset godina za održavanje kazališta. Iz tog dokumenta doznajemo čak i cijenu ulaznica. Mjesečna ulaznica za ložu na prvom katu za 12 predstava stajala je 12 ft, a za one na drugom katu deset Ft. Ulaznica za prvaklano sjedalo stajala je 20 krajcara po predstavi, a ona drugorazredna deset krajcara. Za mjesta na galeriji plaćalo se sedam krajcara. Od siječnja 1805. nastavili su se zimski koncerti. Svaki se petak održavao koncert ili kazališna predstava u privatnom kazalištu Pejačevićevih. Svake se srijede održavao i piknik u maloj dvorani Kasina. Veljača je bila vrijeme poklada. Za karnevalski maskenbal 10. veljače 1805. godine zbog velikog zanimanja nije se moglo doći do ulaznica.

Ozbivanjima tri godine poslije možemo naći podatke u Fridler kronici. Godine 1808. posjećenost kazališta, dvorana za ples i kavanu bila je velika neovisno o društvenom položaju osoba. U plesnoj dvorani broj ljudi željnih zabave više puta premašio je 500. Đaci liceja su 8. siječnja 1808. godine s velikim uspjehom odigrali predstavu u četiri čina »Nikola Zrinski i njegovi prijatelji«. Čijom dozvolom i gdje?

Odgovor nam daje jedini još postojeći kazališni listić: »Dozvoljavanjem dostojanstvenog virovitičkog grofa Karla Pejačevića... U kazališnoj dvorani gore navedenog dostojanstvenika...«

Krajem srpnja 1808. palača je izgorjela, kako se doznaje iz kronike Wischy. Ponovno sagrađena palača bila je još sjajnija od prethodne. Grad je nakon isteka najma kazalište preuzeo pod svoje okrilje. Iz inventara Kasina iz 1814. godine doznajemo da je u dvorani na katu bilo osigurano mjesto (orkestar) za nastup 20 svirača, a u donjoj za njih 18.

Grof je preminuo 1. travnja 1815. u 70. godini. Zbog unapređenja i procvata šopronskoga glazbenog i kazališnog života sebi i svojoj obitelji osigurao je neprolazne zasluge. Grad je 8. listopada 1815. od Vincea Pejačevića za 60.000 ft. kupio kasino. Godine 1840. umrla je udovica grofa Karla, Eleonora, koju po opisima iz Storno kronike poznajemo kao najvećeg dobrotvora siromašnih i njihovu majku, od koje bolja žena nikad neće biti rođena.

Ferenc Storno stariji – slavni slikar i restaurator

Poznatog majstora likovnih umjetnosti i restauratora Ferenca Storna starijeg vezale su prijateljske veze uz obitelj Pejačević. Preci Ferenca Storna starijeg potjecali su iz mjesta Solduno u švicarskoj pokrajini Tessin, ali obitelj se nastanila u bavarskom gradu Landshutu. On se rodio 1821. godine u Eisenstadt (hrv. Željezno, mađ. Kismarton) koji je tada pripadao Ugarskoj (danas glavni grad savezne pokrajine Burgenland u Austriji), kamo mu je otac dospio tijekom napoleonskih ratova. Poslije se obitelj vratila u Landshut. Članovi obitelji Storno bili su tradicionalno tiskari knjiga i dimnjačari, tako da je i u crtanju vrlo nadareni Ferenc morao izučiti dimnjačarski zanat. Mladi dimnjačar po svom sjećanju došao je u Šopron sasvim slučajno.

Tijekom svojih šegrtskih putovanja potražio je rodni gradić, Eisenstadt, odakle je htio posjetiti Budim i Požun i tako se vratiti kući. Dogodilo se, naime, kako piše, da je u okolini Vorištana, nekadašnji mađarski naziv Szarvkő, danas Hornstein (A), upitao staricu Hrvaticu kuda vodi cesta za Požun. Budući da njemački nije razumjela, usmjerila je umornog putnika prema Šopronu.

Grad mu se toliko svidio da se u njemu i naselio. Godine 1845. našao je posao u jednoj dimnjačarskoj obitelji, a nakon smrti majstora oženio je njegovu udovicu i na taj način naslijedio dobrostojeću radnju. Zahvaljujući umjetničkoj radoznalosti i nadarenosti, uskoro dobiva restauratorske ponude ne samo u Šopronu, nego i u cijeloj državi, pa čak i u inozemstvu. Počeo je skupljati stare umjetnine kojima je ukrašavao svoju kuću. Zbirka mu je postala jedan od najstarijih obiteljskih pramuzeja u Ugarskoj. Pionir nije bio samo u tome, nego i u restauriranju spomenika kulture, nastojeći koristiti stilska obilježja koja odgovaraju izvorniku. Restaurirao je crkve i dvorce u kojima je planirao i obnavljanje namještaja. Kao poznati arhitekt i slikar na molbu obitelji Pejačević počeo je s proširivanjem našičkog dvorca. Proširio ga je u tada vrlo popularnom historicističkom stilu. To obiteljsko grijezdo danas je jedan od najljepših dvoraca Slavonije i veoma posjećena destinacija. U sklopu renoviranja šopronske crkve Sv. Mihovila, stariji Storno renovirao je i preuređio prekrasni nadgrobni spomenik, epitaf obitelji Pejačević.

U njegovu radu naslijedili su ga sinovi (jedan od njih postao je arhitekt, a drugi slikar). Obiteljsku zbirku do 80-ih je godina 20. stoljeća posjećivao sve veći broj posjetitelja, a nalazila se u vlasništvu i pod upravom potomaka obitelji. Nakon smrti izravnih nasljednika zbirku, koja se nalazi u najljepšoj baroknoj zgradici Glavnog trga Šoprona, kupila je gradska općina, preuzevši o njoj daljnju skrb. Ona je i danas glavna atrakcija kulturne turističke ponude grada, a u zgradici je smješten muzej.

Ferenc Liszt i Šopron

Na početku želimo napomenuti da prezime Liszt kao pojam, odnosno leksem, ima značenje na sva tri jezika našega kraja. Mađarski – muka, brašno, hrvatski – list, njemački – podmukao.

Liszt nije rođen u Rajdingu, kako je uvriježeno u historiografiji, nego se obitelj, zbog radova na kući, u vrijeme poroda premjestila na nagovor Esterhazija u jednu od njegovih kuća koja se nalazila u obližnjem hrvatskom selu Veliki Borištof. Liszta je krstio u Unterfrauenheedu (hrv. Svetice) hrvatski svećenik.

Šopronci vole svoj grad vezati uz prezime Liszt. U jesen 1820. dalo je jedno devetogodišnje dijete svoj prv koncert (preciznije, to nije bio prvi, ali je po važnosti za daljnji razvoj genija bio presudan) u Šopronu. Uspjeh je bio tako velik da su koncert ponovili. Dvadeset godina poslije, 17. veljače 1840., tada već glazbenik svjetske slave opet je nastupao u Šopronu, u gradskom kasinu.

Bio je to glasoviti koncert na koji je Petőfi, tada još Petrovics, prkoseći svojim nadređenima, pobjegao u civilnoj odjeći iz kasarne u Ulici Halász. Toga dana umjetnik je primljen u red šopronskih časnih građana. Nakon koncerta bio je pozvan na svečanu večeru svome prijatelju Istvánu Bezerédyju (Templom ulica 6) na kojoj su mu, slušajući njegovu glazbu, oduševljene dame ukrale jednu rukavicu i razrežući je podijelile među sobom. Drugu je rukavicu, padajući na koljena, Liszt predao najljepšoj dami Šoprona, Etelki Schlachta. Umjetnik je 19. veljače posjetio i svoje rodno selo Raiding (A) (mađarski Doborján). O tom putu piše u jednom pismu. Nakon toga bio je opet gost Šoprona 1846. godine. Održao je koncert 3. kolovoza. Županijska skupština proglašila ga je sucem županijske ploče i darovala mu srebrenu dirigentsku palicu. Grad Šopron mu je 1857. godine odao počast tako što je posredstvom majstora Károlya Steinackera dao oslikati Lisztovu rodnu kuću u Raidingu. Sliku su poslali majstoru u Weimar. Evangeličko licejsko omladinsko glazbeno društvo osnovano 1869. izabralo ga je za svoga patrona i počasnog predsjednika. Godine 1872. Liszt je iz Sopronhorpácsa u Šopronskoj županiji ponovno posjetio, u pratinji domaćina grofova Imre Széchenyija i Ödöna Mihalovića, svoje rodno mjesto. Godine 1873., u povodu 50. obljetnice prvoga bečkog nastupa, potražilo ga je gradsko izaslanstvo. Nakon zdravice Józsefa Pála Királya ponovno je pozvan u Šopron. Do posjeta je došlo 12. veljače 1874. godine, a sav prihod od koncerta, 2879 forinti, darovao je šopronskom dječjem vrtiću i županijskoj siročadi. Posljednji posjet dogodio se 1881. godine, 6. ožujka, kada je održao vrlo uspješan koncert čiji je prihod posvetio

Književnom krugu, vrtiću u predgrađu te za osnivanje Lisztove stipendije. Drugi je dan velika množina krenula u Doborján. Na zidu umjetnikove rodne kuće Književni i umjetnički krug dali su postaviti spomen-ploču. Grad mu je dvije godine poslije smrti postavio spomenik, poprsje, djelo skulptora Viktora Tilgera, koje i danas stoji ispred zgrade koja nosi njegovo ime. Moramo spomenuti da je Liszt tijekom svojih slavonskih, prvenstveno privatnih posjeta, bio gost obitelji Mihalović. Pretpostavlja se da to može zahvaliti obitelji Pejačević koja je bila u rodbinskim vezama s navedenom obitelji. Poslije Liszt kao predstojnik Mađarske muzičke akademije za svog nasljednika preporuča talentiranog Ödöna Mihalovića.

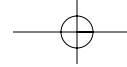
Šopronski muzej

Građani su 1. prosinca 1867. godine utemeljili Šopronsku povjesnu i umjetničku udrugu. To je bio prvi muzej u provinciji. Imao je dvostruki cilj: s jedne su strane htjeli skupiti materijalne i arheološke dokaze iz povijesti grada, a s druge pak, prema postojećim izvorima, napisati povijest grada. Da bi ostvarila te ciljeve, udruga je utemeljila muzej. Zbog neuspjeha u traženju sponzora udruga je nakon 14 godina prestala s radom. Izložbene predmete, koje su dobivali samo tijekom izložbi, njihovi su vlasnici uzeli natrag. Zaostalu trećinu udruga u rasformiranju ponudila je u svrhu utemeljenog budućeg gradskog muzeja. Tako je nastao gradski muzej koji je od 1881. do 1896. godine bio smješten u generalovoj kući na Glavnem trgu. Funkcionirao je kao dopuna gradskog arhiva, a materijom je upravljao gradski arhivar. Godine 1883. mađarsko Povjesno društvo održalo je sjednicu u Šopronu, izvan Budimpešte, i za taj događaj su praktično svi zamoljeni cehovi predali svoje uspomene. Nagli priljev prikupljene građe može se zahvaliti Lajosu Bellau i Alajosu Kugleru. Bella je od 1887. vršio iskopavanja na Várhelyu. Ondje iskopane artefakte iz željeznog doba i rimskog razdoblja, koji su se nalazili na rubu grada, spasili su za muzej. Izvrsna se prilika stvorila za čuvanje nalaza prilikom velikih gradnjina Deákova trgu, tijekom gradnje hotela Panonija i postavljanja temelja nove gradske zgrade (capitoljski trias) ili kod postavljanja vodovoda, odnosno tijekom zemljanih rada na katoličkom groblju. Sadržaj gradskog muzeja ispočetka su činili nalazi iz željeznog doba i rimskog razdoblja, a zatim šopronske cehovske materijalne uspomene. Na osnivajućoj sjednici Arheološkog društva Šopronske županije 12. studenoga 1885. godine Iván Paúr, posljednji arhivar obitelji Széchenyi, ponudio je svoju vrijednu i sistematiziranu zbirku »Šopronskoj županiji i njezinoj oduševljenoj publici«. To je bio rođendan Muzeja Šopronske županije (vármegye). Grad Šopron tako od 1886. ima dva muzeja. O ujedinjenju je moglo biti govora samo poslije Paúrove smrti. Dr. Adolf Kunc, predsjednik arheološke udruge, 1893. je inicirao spajanje dvaju muzeja. Zadnja riječ o spajanju pala je 1896. godine. Gradski muzej se uselio na svoje novo mjesto, u prostorije na drugom katu gradske zgrade (Városháza) 1897., a županijski godinu dana poslije. Novi dio ujedinjenog muzeja bila je etnografska zbarka koja je sadržavala materiju triju narodnosti županije. Bila je izložena po jedna seljačka soba tijekom slavlja, Mađara, Nijemaca i Hrvata.

Hrvatska je soba bila uređena po vorištansku. Iz sela su predmeti dolazili kupnjom. Osnovna boja bila joj je zelena. Karakteristični križ u kutu sobe bio je dar seoskog župnika Matije Pavičića. Zipku i 20 drugih predmeta (slike, svjećnice, drvene žlice) sakupio je Endre Kuzmić, školnik u Štokapronu. Muzej je za široku javnost otvoren 29. prosinca 1901. godine. Otvoren je bio nedjeljom između 10 i 12 sati. Godine 1903. zbog udovoljenja povećane zainteresiranosti arhivar i glavni čuvar muzeja, Alajos Kugler, izdao je ukusno uređeni, 60 stranica opsežni vodič za posjetitelje, sa 17 slikovnih tablica.

Jedna od publikacija o Ferencu Lisztu u šopronskom muzeju – pozivnica na koncert u Kasinu

Udruga za poljepšavanje grada Šoprona

Osnivanje udruge može se zahvaliti prebogatom vitezu Ignácu Flanderfferu. Kao nasljednik obiteljskog imanja kuće Flandhoffer, kao izvrstan poduzetnik obnovio je vinsku tradiciju Šoprona i okoline, osiguravajući vinu inozemno, pa čak i prekoceansko tržište. Svoj novac i imanje žrtvovao je za zajednicu. Već 1842. godine sa svojim tastom i Istvánom Széchenyiem osnovao je Šopronsku štedionicu. Uz njegovo ime veže se realizacija željezničke pruge Šopron – Katzelsdorf 1846. godine. Uz njegovu materijalnu potporu sagrađen je samostan šopronskih ursulinki na gradilištu Pejačevićevih. Godine 1866. u rodnom je gradu osnovao plinaru, 1872. utemeljio sirotište, a 1882. godine bolnicu. Bio je predsjednik mnogih društava. Uz sve to pronašao je vrijeme i snagu za bavljenje uljepšavanjem grada. Godine 1865. počeo je širiti tu plemenitu ideju. Nakon početne pasivnosti intelektualni su krugovi, osobito gradski trgovci, poduprli plemenitu zamisao i njegova nastojanja. Do kraja godine imao je 146 istomisljenika. Prve tri godine trajalo je udruživanje. Udruga za uljepšavanje grada Šoprona osnovana je 1869. godine. U svibnju je prihvaćen statut društva, koji je ostao na snazi do 1912. godine. Rezultati su se pokazali nakon deset godina rada. Posadili su 3761 drvo, od čega 350 voćki, podigli 35 mostova i 347 branika te zasadili uz puteve drveće do Elizabetina vrta i vidikovca Nádor. Među njihove najvažnije poslove oko grada ubraja se sređivanje okolice i puta oko Deákova zdenca. Licejska mladež je ondje održavala svoje svibanjske piknike na koje nije dolazio samo srednji sloj građana, nego i uglednici. Zapisи iz dnevnika Etelke Schlachte svjedoče o tim događanjima.

Kriza i burzovni slom 1873. godine negativno su utjecali na proces uljepšavanja grada. Od 80-ih godina 19. stoljeća ponovno dolazi na red uređivanje Promenade. Palača Széchenyi današnju formu dobiva već 1851. godine. Dvadeset godina poslije počeli su s rušenjem stare talijanske kule, a na njezinu je mjestu sagrađen drugi kasino. Društvo je dalo na trg dovesti zemlju te posaditi kestene i bagreme. Godine 1889. počela je gradnja parka na Deákovu trgu. Izdaci su iznosili gotovo 1000 forinti. Nakon smrti Flandhoffera predsjednik postaje energični Ferenc Printz. Počeo je proces širenja grada prema dijelu Lővérek. Posljednji poticaj tom procesu dala je gradnja željeznice GySEV. Na Deákovu trgu, zahvaljujući pokrivanju potoka Banfalvi, od 1870. niču sve ljepše i ljepše zgrade. Impozantan blok zgrade ženske gimnazije završen je 1886. prema planovima Alajosa Hausmanna. Šopron je 1899. dobio prekrasan trg ukrašen fontanom. Na uljepšavanju lővérskih dijelova grada aktivno je radila »Lővér komisija«. Endre Muck je u suradnji s Društvom za uljepšavanje grada na veliku radost izletnika i ljubitelja prirode dao sagraditi sustav šumskih puteva.

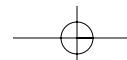
Dr. Ferenc Printz shvatio je da je turizam važan za razvoj grada. Prva turistička informativna knjiga o gradu tiskana je 1886., a nakon pet godina slijedilo je drugo izdanje. Vodič ilustriran s 45 slika i dopunskim kartama prikazivao je grad, okolicu, jezera i izletničke puteve šopronskih šuma.

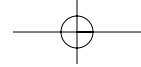

Šopron je grad pun cvijeća i zelenih površina

Šopronsko vino

Već od 1846. godine radi u gradu s prihvaćenim statutom vinska udruga Weinbau Verein. Malo je poznato da je obitelj Pejačević raspolagala punorodnim vinogradima u šopronskom hataru, na obalama Nežiderskog jezera. Bilo je malo obitelji u Šopronu koje ne bi posjedovale vinograd. Već je 1849. gradskim vlasništvom postao 24 funti (1536 hvati) velik vinograd na položaju Satz i deset funti (640 hvati) velik na Hochklausneru, koji su prije pripadali obitelji Pejačević na adresi Petőfijev trg 6. Skupština je odlučila o prodaji tih vinograda. Manji su procijenili na 500 ft, a njegov urod na 144 Ft. Položaj Satz prodan je tek poslije za 781 ft. Nakon odlaska grofovske obitelji podrum ispod kuće iznajmio je majstor suknar Knausz. U velikom podrumu za 16 bačvi, ispred ulaza još se nalazilo vino u obiteljskom vlasništvu. Vijeće je proglašilo namjeru o iznajmljivanju. To im je uspjelo 1849. godine kada su već prazan podrum iznajmili za godišnjih 12 ft (forinti). Preša je prodana 1857. za 20 ft. Na svjetskim izložbama vina 1855. u Parizu i 1862. u Londonu šopronska i ruštanska vina odlično su primljena.

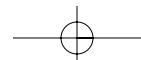

Šopronsko vinogorje osobito je poznato po sorti frankovki

Šopron je u to doba svoju slavu vinskoga grada mogao prvenstveno zahvaliti asu vinima (vrlo slatka bijela vina iz kasne berbe). Višestoljetna je bila tradicija pripravljanja tih vina. Ona su došla na tržište pod imenom šopronska i ruštanska vina. Oba su imala vrlo dobar rejting i bila su važan proizvod trgovine vinima. U izvješću gospodarske i industrijske komore za 1878. godinu može se pročitati da je vinska veletrgovina Flandhoffer nakon višegodišnjih napora uspjela otvoriti šopronskim vinima tržište Engleske. Trgovinom vina na velike udaljenosti bavili su se još Samu Lencku i Buck & Co. Šopronska su se vina pila u Njemačkoj i Švicarskoj. U slučaju lošijeg uroda u toj zemlji čak se izvozilo i u Francusku. Flandhofferova vina dospjela su nakon sužavanja europskog tržišta i u Južnu Ameriku. Prema Miklósu Nikszácsu (2002.), najstarije šopronske sorte grožđa bile su furmint, bjelopjegasta, smeđe grožđe (divljecrno), biserka i blatnobijelka. Te se sorte spominju na jednom kupoprodajnom ugovoru još 1230. godine. Iz najslavnijeg plavog grožđa nastala je frankovka. József Kücsán (1999.) je od Rušte do Fertőrákosa, pa čak i u rubnom dijelu grada Lövérek pisao o vinogradima ili vinskim topnimima iz srednjeg vijeka.

Od srpnja 1890. šopronske vinograde napala je filoksera. Zaraza se širila vrtoglavom brzinom. Godine 1893. registrirali su bolest na 63 lokacije, 1895. na 241 lokaciji, a godinu dana poslije već na 2101 mjestu. Pustošenje je trajalo cijelo desetljeće. Poslije se doznao da je pošast u Mađarsku došla iz austrijskoga Klosterneuburga gdje je registrirana još 1872. godine. Odande se širila pošiljkama trsova po cijeloj zemlji. Prvo su bolest uočili u Pančevu. S te lokacije širila se dalje. Moramo spomenuti da filoksera ne može opstati u pjeskovitom tlu. Od tog vremena počinje masovno širenje nasada loza na Alföldu (Velika nizina u Mađarskoj).

Šopronski vinogradari počeli su s velikim zanosom ponovno saditi vinograde. Korištenje ugljenog sumpora i američke osnove spasili su vinograde cijelog ovog područja oko jezera od propasti. Dobar primjer u svemu tome pokazao je Šopron osnivanjem pomoću troškova od 14.000 ft János telep (posada, nasadi) gdje su proizveli i nudili na prodaju sorte na američkoj matici, otporne na filokseru. Godine 1893. prodano je 488.350 komada šiba. Polovica je izvezena u Hrvatsku, Slavoniju i Austriju. Šopronci su dobivali šibe u pola cijene i mogli su nazočiti tečajevima na kojima je Vetter Pál, pozunskog podrijetla, učio gazde cijepljenju (bio je pogrdno nazivan kao Laushanz, znači »ušljivi Ivan«, jer su mislili da je on donio bolest). Vinogradari su vrlo smjelo stare sorte zamijenili novima i tako je u osvajački pohod krenula plava frankovka.

Veliku je promjenu za seljačko stanovništvo značilo ukidanje kmetstva 1848., ali rješavanje tog problema odgovrila se do 70-ih godina. Izgled sela promijenio se tek u posljednjim desetljećima stoljeća. Industrijalizacija, gradnja komunikacija i promjena radnih odnosa sasvim su promijenili seosku strukturu.

U Šopronu i okolici stoljećima se razvijala jedna posebna kultura obrade vinograda pomoću ruku tipičnoga vinogradara građanina-seljaka, koji je uveo nekoliko rijetkih metoda, pa čak i takve koje se mogu pronaći jedino u ovom vinorodnom kraju.

Spomenut ćemo samo neke od njih. Na primjer, podrumi u ovom kraju nisu bili u vinogradima, klijetima, nego u gradu. Uzrok se može pronaći u ograničnom položaju grada i neobičnoj podjeli kod nasljeđivanja. Naime, grožđe se bralo – zbog povoljne klime, a bolesti tada još nije bilo – kasno, u studenome i prosincu. Od tog grožđa radio se poznati šopronski Ausbruch (Ödenburger), slatko bijelo desertno vino iz kasne berbe. Nije svaka godina bila povoljna za askovanje. Vino je nastalo od muškatne sorte i sorte slične furmintu (danasa više ne postoji), slično tokajcu. Riječ je o visokoalkoholnom skupocjenom vinu čija se proizvodnja vezala uz točno određenu proceduru. Odatle potječe bogatstvo Šoprona.

Od početka je vinogradarstvo bilo primarno poljoprivredno zanimanje šopronskih građana. Šopronsko vino nije bilo samo posvuda poznati izvozni produkt, nego je dobivalo ulogu kao prilog gradskoj diplomaciji. Bilo je i jedno od uzroka višestoljetnog prepiranja s Jurskom biskupijom, i to najčešće zbog različitog tumačenja poreza zvanog desetina ili vinska daća, njegova plaćanja, skladištenja vina i granica vinograda.

Grad je 1440. godine sklopio savez s još šest kraljevskih gradova kako bi sudske parnice mogli većom težinom predstavljati kod viših instanci. Imali su svoja mjesta na državnim saborima, iako bez prava glasa.

Vinograde su obrađivali u sustavu kolac-pomoćni kolac, omogućivši tako stalni podmladak i selekciju potpomognutu čovjekom.

Šibe su vezali raženom slamom.

Nažalost, umijeće postupanja prema vinu do pojave veletgovaca vinom nije bilo na najvišoj razini, i to prvenstveno zato što se u skučenim gradskim podrumima miješalo povrće, i to kupus i vino, što nije pridonijelo čuvanju kvalitete. Zbog toga su trgovci vino kupovali dok je bilo mlado. Kupovali su ga zajedno s bačvom još na kiselici jer su iz iskustva znali da ponovno pomiješano, »zmućkano« vino nakon bistrenja dobiva na kvaliteti.

Zbog toga su cehovi pintara i bačvara bili vrlo jaki.

Nemojmo zaboraviti: u srednjem vijeku osim meda, sušenog voća i slatkog vina, nije bilo drugih slatkiša. Sladak okus koji ispunjava čovjeka ugodnim osjećajem i puno puta služi kao nadomjestak drugih – često duševnih potreba – uvijek je imao svoju ulogu i bio tražen.

Kod velikih i skupih gozbi na kraju je uvijek dolazilo kao desert slatko vino. Zbog toga je imalo i visoku cijenu.

Ako bi se pokušalo procijeniti količinu vina proizvedenu u Šopronu, možda se ne bi došlo do velikih brojki jer ga nije bilo mnogo, ali je imalo veoma visoku cijenu. Proizvođač to vino nije niti pio. On je za svoje potrebe napravio Wassermichl, što nastaje od već prešanih bobica uz dodatak vode. To je bilo vino radnika.

Zbog svoje visoke količine šećera vino je trebalo mnogo vremena za vrenje.

Pazilo se i na to da vinograđi jednog vlasnika ni slučajno ne budu previše blizu jedan drugog jer je u slučaju velikih tuča ostala barem nada da gospodar nije izgubio sav svoj urod.

Između redova užgajali su grah, pa otud potječe i njihovo ime: Bohnenzüchter. Ovako su iskoristili slobodnu površinu, gdje nije bilo trsa, grah nije smetao vinogradu, niti su trebali plaćati porez za taj proizvod. Pun pogodak!

Važnost vina i Šoprona pokazuje i važnost desetine na vino, koju je Šopron još od 12. stoljeća plaćao Jurskoj biskupiji. Grad više puta nije htio platiti pa su uslijedili sudski procesi. Te procese su većinom izgubili, ali su kao protumjeru zabranili da se ovako ubrano vino ne smije prodati u Šopronu. Grad je raspolagao slobodnom trgovinom vina još od 1297. godine. Jedna od mnogih funkcija gradskog tornja bila je izviđanje tuđih trgovaca vinom, koji su htjeli ući u grad ili su prošli pokraj njega, da ih se zaustavi i ubere od njih porez.

Dodaci za bolje razumijevanje razdoblja u 16. i 17. stoljeću

Koljnof je 1531. potpuno prazno naselje iznajmljeno Hrvatima u Pajngrtu kao pašnjak. Godine 1537. u popisu regrutiranih za obranu grada u slučaju turskog ponovnog napada iz Koljnofa su imenovani: Peter Blasowitz, Matheus Collfatschitz, Martin Dunkowitz, Bartzl Grubitz, Gregor Grubitz, Mathias Grubitz, Hanns Malaschitz, Peter Marilzoling, Marko Mirkowitz, Wenntzl Myhaschitz, Nemesch Janusch, Jacob Orthowutz, Märkho Pintschelytz, Peter Svtani, Blasi Zternedi, Jorg Wärschitz, plebanus bez imena (možda ga nije bilo), što bi moglo značiti da je u međuvremenu ponovno naseljeno selo Koljnof.

Poznato je da su se iz Male Cenke, koja se tada zvala Tótcenk (Totchynk), 1555. preselile obitelji Petar Kovachich, Mikula Kralich, Mihovil Paztorich i Mihovil Chernetych. Isto tako je opustošeno i drugo selo na sjevernoj strani grada uz državnu cestu **Klimpuh**.

Moritz Fürst, gospodar Željezna, piše 1532. godine vlad »durch Türkchen verberbt und die armen underthanen zum thail erschlagen worden«, što jasno prikazuje stvarno stanje. Prema popisu djece 1559., Klimpuh je imao samo sedam porta s ukupno 24 obitelji, koje su bile Nijemci i Hrvati. Poznato je da je gospoštija doseljenike oslobođila na nekoliko godina od plaćanja poreza i tek poslije dala popis urbara. Za Klimpuh je prvi popis proveden 1565. pa ako prepostavimo da su na šest godina oslobođeni poreza, Hrvati su se u Klimpuh doselili vjerojatno između 1558. i 1565. godine. To bi morao potvrditi i zapis Georga Vuccovycza iz Jastrebarskog, datiran 1564. godine. Zapis je napisan bosančicom na posljednjoj strani korica latinske misne knjige »Hvala samomu Bogu«. Smijemo prepostaviti da je naseljavanje Hrvata u gospoštiju grada Šoprona završeno u posljednjoj četvrtini 16. stoljeća. Pretpostavlja se da je Klimpuh naseljen Hrvatima 20-ak godina poslije naseljavanja okolnih sela (Pajngrt, Cindrof, Otava, Cogrštof, Rasporak).

Protestantizam i protureformacija

Gáspár DRAGONUS (? – † Rohunac, 1612.?) bio je od 1576. mađarski i hrvatski protestantski propovjednik u Šopronu. U toj funkciji propovijedao je i u hrvatskim selima Klimpuhu i Koljnofu. Bio je oženjen od 1576. Katalinom Deven iz Hegykoža (Heđka). Grad ga 1580. uvrštava u red svojih građana. Sredinom 1582. mora napustiti grad zbog otpora novom gregorijanskom kalendaru. Bio je nakratko 1584. zatvoren u Draškovićevoj tvrđavi Keszö. U Sambotelu ga nalazimo 1586. Kao propovjednik i profesor visoke teološke škole djeluje u Körmentu, odakle odlazi za svećenika u Rohunac. Godine 1587. prodao je kuću u Šopronu. Godine 1591. bio je sudionik kolokviјa u Čepregu. Izdaje knjigu Speculum Theologicum..., Monyorókerék 1591.

Simon GERENGEL (? – † 1570.), evangelički propovjednik, 1565. prvi je javni propovjednik i svećenik u Šopronu gdje je došao iz austrijskog Aspanga. Četiri i pol godine boravio je u zatvoru u Salzburgu. Pisac je djela Catechismus und Erklärung der christlichen Kinderlehre..., Ödenburg 1569., što je doživjelo još četiri izdanja: Beč 1619., Halle 1715., Sopron 1775. i 1792. Za prvo tiskanje Gradsko mu je vijeće dodijelilo iz Kristof Hummelove ostavštine 115 fl.

Kristof LACKNER (*1571. – † 1631.), doktor prava i šopronski gradonačelnik. Njegov otac Adam doselio se iz bavarskog Tittmaninga kao zlatar u Šopron gdje stječe građansko pravo 1568. Kristof je rođen u braku s prvom ženom Barbarom Schiffer 22. studenoga 1571. S osam godina je izgubio majku, a mačeha mu je postala Ana Conzul koja ga je brižno pratila i odgajala. Osnovno školanje je dobio u Čepregu od glasovitoga Nikole Gabelmanna. Ondje je naučio i mađarski jezik. Od 1591. je kraće vrijeme boravio na sveučilištu u Grazu, a od 1593. u Padovi gdje 1595. završava s doktoratom studij prava. Odatle odlazi u Bolognu i Sienu. Godine 1597. je u Šopronu gdje se iduće godine ženi starijom bogatom udovicom Ursulom Gürtnar. Od 1599. sudjeluje u javnom životu Šoprona, i to najprije kao savjetnik, a od 1613. kao gradonačelnik, šest puta kao gradski sudac, gradski izaslanik na državnim saborima i na kraljevskom dvoru u Pragu. Umro je 29. prosinca 1631. u Šopronu. Budući da nije imao potomaka, ostavio je oporukom Šopronu svoje golemo imanje. Poznato je 12 njegovih tiskanih djela. Jedno od najslavnijih njegovih djela je Foedus Studiosorum Nobilium Semproniense (Soproni Nemes Tudós Társaság, Šopronsko plemenito znanstveno društvo, 1604. – 1674.).

Gergely SZIGETI FRANKOVITH, liječnik. Szigeti ne znači plemićki naslov, nego podrijetlo iz Sárvára (dio grada). Znamenita je njegova knjiga Hasznos Es Fölölte szikseges könyv, az Isten fiainak es vtek felő hiueknen lelki vigasztalásokra es testi épöletökre..., Monyorókerék 1588.

Knjiga sadrži evangeličke vjerske meditacije s liječničkim savjetima. To je prva medicinska knjiga na mađarskom jeziku. Posvećena je grofu Franji Nádasdyju, plemićima i podžupanu (vicežupanu) Šopronske županije Imri Megyeryju, a datirana je 18. srpnja 1588. godine. Osim navedenoga, sadrži spor dvaju zavidnih liječnika, molitve i pjesme te na kraju opise lijekova, što uključuje i nazine na mađarskom jeziku za 60 biljaka.

Širenje protestantizma

Od 1565. u Šopronu djeluje propovjednik Simon Gerengel kojega su zbog poznavanja hrvatskoga jezika slali i u hrvatska sela Klimpuh i Koljnof. U to vrijeme najveći dio šopronskog svećenstva živi u braku i pričešće se u obje prilike. Gradsko vijeće priznalo je protestantsku vjeru i osiguralo slobodno ispovijedanje vjere svakom stanovniku. Zbog toga je grad postao utočište za istjerane protestantske pastore ili činovnike, kao što su npr. Antal Ákosházi Sárkány (1544.), Nádasdijev glavni upravitelj dobara, i Gáspár Szedgedi Faximus, liječnik. Na Saboru u Požunu/Bratislavi 1564. zastupa grad Ferenc Gasپitz, gradski tajnik i advokat, koji nadobudno piše gradskom vijeću: ...hoffen, das dismal diesefürgenommena Reformation in allen schon beschlossen werde. Gott heb gnad, dass es schirist geschehe (Házi, Levelek VII.). Po sebi se razumije da je Gradsko vijeće bilo vođeno idejom preuzimanja patronatskoga prava i duhovne (ne)ovisnosti od Katoličke crkve. Godine 1574. čak je i školu oduzeo Crkvi te je pretvorio u gradsku, s četiri učitelja (za latinski, njemački i dva pomoćna učitelja, tzv. praceptor). Međutim, po naredbi nadvojvode Ernesta 1584. – pod pritiskom jurskoga biskupa Jurja Draškovića – grad mora otpustiti dva predikatora i evangeličkog školskog meštara, ali se protestantizam i dalje širi. Kada nisu mogli u gradu obavljati obrede, otišli su u susjedna protestantska sela, u prvom redu u Kerestur. Opiru se i uvođenju gregorijanskog kalendara koji je naredbom uveden 1582., a zatim ponovno 24. lipnja 1584. godine. Krajem stoljeća, 1597., grad ima 5000 stanovnika, a vizitacija otkriva da u njemu živi samo 20 katoličkih obitelji. Gradsko vijeće 1603. više ne priznaje crkvenu jurisdikciju u gradu.

Kuriozitet je to što je takav razvoj imao posljedice i na cehovska udruženja koja su većinom bila pod zaštitom nekog sveca i imala fondacije u katoličkim crkvama. Grad je 1550. sam preuzeo upravu tim fondacijama i financirao sirotišta i socijalne nadležnosti.

Veliki zaštitnik protestanata u gradu je bio Kristof Lackner. Poslije njegove smrti 1631., u grad se 1636. useljuju isusovci koji počinju s protureformacijom, u prvom redu izgrađivanjem školstva, pa tako osnivaju isusovačku gimnaziju 1636. godine.

Učvršćivanje protestantizma počinje 1570. godine u selima Šopronske gospoštije, ali ne i u hrvatskim selima **Koljnofu i Klimpuhu**. Prema svjedočanstvu gradskih povijesnih dokumenata, ta sela nisu prihvatile novu vjeru i sigurno je grad od sredine 70-ih godina redovito slao protestantske propovjednike. Zbog toga je možda i Dragonus namješten kao znalač hrvatskog jezika, kako tvrdi i Sándor Payr u svojem djelu »A soproni evangelikus egyház története« (II., str. 130), te upućen u Koljnof, ali 27. studenoga 1581. predao je sudu tužbu s obrazloženjem da se Koljnofčani ne žele poboljšati, ne daju prostor gdje bi propovijedao i vršio obred te mu ne žele plaćati desetinu (lukno). Koljnof je jednostavno dodijeljen kao filijala njemačkoj župi Horki (Havka). Poslije Dragonusova odlaska za Koljnof i Klimpuh brinuo je franjevac Vincenc. Za kratko vrijeme u Koljnofu se javlja Marko Payrich (1590.), a između 1591. i 1593. svećenik se zove Mihovil. Stanovnici Koljnofa i Klimpuhu još su i godine 1605. bili bez svećenika. Duhovnu skrb o njima vjerojatno su preuzeli Šopronski franjevci. Godine 1619. Koljnofčani su se sami pobrinuli za dušobrižništvo u svome mjestu, dovevši redovnika pavlina iz Bandorfa/Vondorf, ali im ga gradska vlast nije odobrila, nakon čega podnose molbu Gradskom vijeću da se samo pobrine za njihova svećenika i njegovu plaću (50 fl + kabao pšenice). Vijeće im je i to odbilo s argumentacijom da katoličkog župnika, ako ga žele, sami i plaćaju. Pavao Horvat navodi za 1651. godinu Slovence Juru Dollara kao župnika u Koljnofu. Od toga vremena koljnofska župa ima redovitog dušobrižnika.

Grad je 1636. godine prodao 70 jutara njiva i tada su u Klimpuh prestali dolaziti franjevci. Od sljedeće godine cindrofski župnik Andrija Ilienić vodi duhovnu skrb o Klimpuhu. Druga indirektna kazna protestantskoga grada bilo je to što za hrvatska kmetska sela nisu organizirali ni elementarno školstvo na materinskom jeziku. Dok je njihova njemačka gradska škola postajala jedna od najglasovitijih u ovim krajevima, zanemarili su školovanje svojih hrvatskih podanika. Prvo poznato učiteljsko ime je Jure Wulinka iz 1651. godine, ali u selu nije bilo školske zgrade.

Odgovor: brinite se za svog dušobrižnika. Takav stav upućuje na privilegij proizašao iz crkvene **autonomije** u (nekim) hrvatskim selima (možda pokrajini?). O autonomiji nemamo jasnih povijesnih dokaza. Hrvatski su svećenici kao pravi dušobrižnici slijedili svoje vjernike u novu postojbinu, a gospodari gospoštija su ih prihvaćali i trpjeli u svojim vjerskim općinama jer nisu za njih imali rješenja, ali su računali s vremenom. Prvosvećenik Šoprona, Konrad Glöckel, 12. rujna 1592. godine piše Samostanskom savjetu (Klosterrat) o nesporazumu između župnika (svećenika) i vjernika u hrvatskim selima, čini se u susjedskim gospoštijama (Željezno, Vorištan, Fortnava,

možda Šorna, Donja Austrija). U pismu potvrđuje tzv. crkvenu autonomiju: *daß nach temporem Ferdinandi, da die khrabaten dieser unserer orthen ankommen, unnd sich mit hauß niedergelassen, sunderlich da der lutheranismus heftig eingerissen, seyndt sy ir majestät zue fuessen gefallen, diesselbig unndterhänigst, sy bey irer religion hanndt zuhaben unnd vor den rebellischen zue schützen, angelangt, wellches ir Mtt. Zugesagt, daneben waß innen für catholischer priester gefellig, auf zunehmen, genadigist bewilligt Daher ihnen die khrabatischen pauern daß ius patronatus in verleihung der pfarren in praeiudicium suaे maiestatis zue gignen...* Čini se da je »bewilligt« samo usmeno izrečeno jer pisani dokaz nije pronađen.

Zna se da su 1568. godine carski povjerenici boravili u Željeznom gdje su se pred njima pojavili svećenici iz okolnih hrvatskih sela gospoštije i zamolili *da se njima može dopustiti iznova služenje svete mise na stari način jer im je Weisspriach to prije kratka vremena zabranio*. Pritom nije jasno rečeno što se pod sintagmom »na stari način« točno misli. Ovdje se postavljaju dva pitanja: obrednog jezika i slobodnog izbora svećenika. Za ukinuće slobodnog izbora svećenika već je spomenuti Konrad Glöckel u navedenom pismu predlagao Samostanskom savjetu: *unnd gaben den priestern auß dem pfarrlehen was sy gelust, namen auch die priesster auf und sezens widerumb ab, ihres gefallens ut paucis agam imperiose nimis agunt cum sui sacerdotibus... Derohalben es die noturf extreмо erfordern will, daß alle priester, sowohl die Khrabatischen alß die Teutschen ire praesentationes haben unnd ordentlich instaliert werden, damit sy wissen, was sy nach lauth deß inventariy gewerdtten sollen, sonst so sy ex gratia rusticorum leben muessen, ist ihnen daß maul schon gesperdt, unnd muessen sagen, waß den pauern wollgeföhlt...* (KLA K165, Ödenburg fol. 56 n 677).

Svakako možemo s velikom sigurnošću pretpostavljati da su u Klimpuškom misalu navedeni svećenici upravo po takvom pravu postavljeni na čelo vjerskih općina, a to su Georg Vuccowych de Jastrebarsko 1561., Fylypowich i pop Juray Zywanich.

Pretpostavljamo da se to odnosilo i za Endréd, Hof, Prellenkirchen, Schönau-Günseldorf-Teesdorf kod Bečkog Novog Mjesta u Donjoj Austriji i Banskoj Bystrici u Slovačkoj.

Činjenica što je autonomija izbora svećenika u hrvatskim selima, a time i slavenska liturgija, ukinuta, svakako je u vezi sa širenjem protestantizma, ali i teškoćama (udaljenost) glede izobrazbe svećenika slavenskog obreda. Od početka 17. stoljeća sinovi hrvatskih novoseljenika školju se na teologijama u Grazu, Beču i Trnavi, a među njima prevladavaju svećenici, potvrđujući time da su Hrvati jedini narod koji je na ovom prostoru ostao vjeran Rimokatoličkoj crkvi. Ondje školovani svećenici popunjavaju župe, bez obzira na to jesu li bile njemačke, mađarske ili hrvatske, a njihov je velik udio i u različitim redovničkim zajednicama.

Svakako možemo ustvrditi da je upis u Klimpuški misal naš prvi pismeni spomenik vezan uz katolicizam i Crkvu.

Taj je latinski misal bio tiskan u Ostrogonu 1501. godine, a od 1504. u vlasništvu je župe Klimpuh. Na prvim stranicama korica nalaze se rukopisni njemački zapisi, a 1564. i hrvatski rukopisni zapis: »Hvala samomu Bogu, 1564.«, »Oče naš« i uskrsna pjesma »Kristuš je gore ustal«, pisana bosančicom, dok je posljednji red pisan glagoljicom: »Zdravo budi Božju« s već navedenim imenima. Među redovima je latinicom napisano »1564 Cancio de refureccione domini«, prema kraju »finis per me georgium voccoys de Jastrebebarska 1564.« – možda 1561. – pa »Gaudet paer Inonorificabilitidinetitacionitatbus« s prijevodom »Weselye byte welykym pochtenye jesth. Fylypowich«, već navedeni glagoljaški tekst s imenom »pop Juray Sywanych«.

Tekst je otkrio Floris Rómer i publicirao u Györi *történelmi és régészeti füzetek*, 1861., 40 – 64, te ga uvrstio među spomenike slavenskog jezika u Mađarskoj. Prema tome, za prave otkrivače moramo smatrati Jandru Vedenića, profesora teologije u Beču i Juri (1932.), i Martina Meršića ml. (1935.).

Iz pisma Bartolomea Pice od 16. rujna 1568. prijatelju superintendentu Nikolausu Gallusu u Regensburg doznajemo da *Consul beklagt sich in Briefen an seine lutherische Freunde bitter über den Aberglauben und das störische Wesen der katholischen Kroaten.* (Landestoph. Eisenstadt, II/2, 1013).

Konzul nije došao praznih ruku u Weisspriachovu gospoštiju, nego je ponio sa sobom Brenzovu »Postilu« pisanu latiničnim pismom, u dva dijela, koju je preveo s Antunom Dalmatinom i dao tiskati u Regensburgu 1568. godine. Konzul je, prema pismu svojem gospodaru 28. siječnja 1568., ponio sa sobom 100 primjeraka »Postile«, od kojih se sačuvalo desetak i samo jedan (u Požunu) u zapadnomađarskom kulturnom ozračju.

Nije jasno koliko je dugo Konzul djelovao u Željeznoj gospoštiji. Svakako mu se gubi trag poslije Weisspriachove smrti 11. svibnja 1571. godine u Beču.

KONZUL Stipan Istrijan (Stjepan Istranin), protestantski pisac i propovjednik, rodom iz Buzeta u Istri (Hrvatska), 1521. – Željezno (1579.), pop glagoljaš u Pazinu, osumnjičen zbog novevjere i protjeran 1549. godine. Najprije je radio u Metliki, a poslije odlazi u

Njemačku i pod zaštitom Hansa Ungnada osniva tiskaru u Urachu (1561. – 1566.) pokraj Tübingena. Od 1559. stalni mu je suradnik bio Anton Dalmatin. Izdaje velik broj protestantskih knjiga na glagoljici, cirilici i latinici. Posljednja knjiga je »Postila«, objavljena u Regensburgu 1568. godine za zapadnougarske Hrvate.

Između građanstva i mađarskih plemića, čiji se broj poslije Mohačke bitke u Šopronu znatno povećao jer su kupovali kuće u relativno sigurnom gradu koji je bio blizu Beča, suprotnosti i napetosti bile su velike.

Taj proces počeo je još u vrijeme Sigismunda i bio je općedržavna pojava. Naime, on im je dodijelio staleška prava i pozvao gradove na državne sabore. Domaći Nijemci nisu gledali mirnim okom na novoprdošle plemiće, ali pojmom nove vjere te su se suprotnosti ublažile i dvije su strane napokon poslije državnog sabora 1553. shvatile važnost zajedničkog djelovanja i međusobne pomoći. Protestantstvo visoko plemstvo – kao što su bili Battyhyány, Zrinski i Nádasdy – više je puta interveniralo pomažući Šoproncima, ali to je vrijedilo i obratno. Da su tu puhali drugi vjetrovi, za razliku od južnih krajeva države, pokazuje činjenica da svećenstvo ima pune ruke posla s luteranskim sektom 1524., 1525. i 1526. godine. Na Glavnom se trgu spaljuju heretične knjige. Sve je to bio paravan jer su nove ideje i misli protestantizma već zarazili gotovo cijelo pučanstvo Šoprona i Lutherova su učenja pala na vrlo plodno tlo u gradu, kao na malo mjesta u državi. Gradsko poglavarstvo zamagljuje situaciju u strahu da ne izgubi ugled kod vladara i onda kad je kraljica otvoreno simpatizirala novo učenje. Međusobno se optužuju, a u međuvremenu država polako, ali sigurno propada.

Kada je 1526. veći dio od 22.000 hrabrih momaka mađarske vojske – zajedno s kraljem, biskupima i velikašima – ležao na Mohačkom polju, pametnjima je postalo jasno da je državna samostalnost prestala egzistirati. Najveća je tragedija bila pogibija kralja koji se nije mogao samo tako nadomjestiti. Da su dva ključna Hrvata toga doba, kraljevski kancelar Brodarić i poznati junak Krsto Frangepan, dobili povjerenje mađarskog plemstva, možda bi se sve drugačije odvijalo. Niti je Nikola Jurišić otisao na bojno polje smatrajući da je sigurnost hrvatskih zemalja važnija jer se od kandidata za prijestolje, Ferdinanda, kojega je podržavao, nudio osigurati bolju budućnost. Grad Šopron je 1527. godine branila teška konjica nadvojvode Ferdinanda koji se tek trebao dokazati protiv protukralja Ivana Zapolje / Jánosa Szapolyaia, koji je uživao potporu Visoke porte, tj. Otomanskog Carstva.

Radi bolje orijentacije u vremenu želimo napomenuti da su na početku 16. stoljeća Engleska i Francuska centralističke monarhije gdje je Crkva bila pod kontrolom države. Svoju veliku potrebu za novcem Rimska je crkva pokušavala namiriti pomoću instituta oprosta grijeha (indulgencija) iz njemačkih i nizozemskih pokrajina. Kada je riječ o pomoći mađarsko-hrvatskoj državi sa Zapada, situacija se činila bezizgledna jer je poticatelj skupljanja pomoći, papa Lav X. koji je pozvao na protuturski križarski rat, bio poglavar te Crkve protiv koje je na njemačkom govornom području zavladalo veliko nezadovoljstvo. Zbog toga je prijedlog morao kod njemačkih staleža, nažlost, propasti.

Godine 1454. Gutenberg je izumio tiskarski stroj i time širom otvorio vrata bržem širenju informacija. Prvi se put u povijesti nešto širilo većom brzinom nego što bi ga bilo koji represivni aparat (npr. inkvizicija) moglo uništiti ili zataškati. Samo za usporedbu: 95 točaka koje je Martin Luther objavio, za nepuna dva tjedna došla su u svako mjesto Njemačke. Godine 1524./1525. u Njemačkoj je izbio seljački ustanak. Kaos je bio potpun. Karlo V. je 1526., pobijedivši svoje protivnike, htio riješiti i problem protestanata. Sreća reformatora bila je u tome što je protiv cara formirana liga u Cognacu, tako da se ponovno morao pripremati za rat. Budući da je član toga saveza bio i papa, sljedbenici nove vjere imali su zapravo slobodan put za njezino širenje.

Godine 1526., kada je mađarsko-hrvatsku državu zadesila strašna mohačka katastrofa, princ Filip proglašio je pokrajinu Hessen evanđeličkom. Godinu dana prije veliki meštar posljednjega njemačkog viteškog reda na svom je teritoriju utemeljio svjetovnu Prusku kneževinu.

U takvim okolnostima razumljivo je da je zapadni svijet bio okupiran sasvim drugim problemima te da nije bio kadar pomagati mađarsko-hrvatskoj državi koja se nalazila u smrtnoj opasnosti.

Tri vladara iz kuće Habsburg u 16. stoljeću bili su: Ferdinand I. (1527. – 1564.), Maksimilijan II. (1564. – 1576.) i Rudolf II. (1576. – 1608.).

Godine 1527. pali su hrvatski gradovi Obrovac i Udbina, kao i Jajce koje je još kralj Matijaš vratio u poznatom zimskom pohodu 1463. godine.

Grad Šopron se u međuvremenu sporio sa Židovima. Ferdinand uz veliku pomoć svoje sestre, udovice Marije koja je dvor tada imala u Požunu/Bratislavi, širi svoje kraljevske ambicije. Šopron i Požun/Bratislava uvijek su bili uz njega.

Šopron je svoje ulice popločio 1529., u istoj godini kada su Osmanlije prvi put zaprijetili Beču.

Zbog veoma snažne trgovinske veze gradskih gospodarstvenika naučavanje nove vjere u grad je ušlo gotovo bez vremenskog zakašnjenja.

U idućoj se godini pojavljuju prvi protestantski propovjednici u gradu i okolici.

Zbog sigurnosnih razloga tijekom opsade Kisega morali su u gradu srušiti dvije crkve. Riječ je o crkvama Sv. Sebastijana i Blažene Djevice Marije koje su bile izvan gradskih zidina, a postojala je opasnost da neprijatelj iz njihovih zvonika napadne gradsku jezgru.

Turci su 1532. godine s 200.000 vojnica pod vodstvom sultana Sulejmana Veličanstvenog počeli vojni pohod na Beč. Posljedica je bila da je u Njemačkoj sklopljeno vjersko primirje, tzv. mir u Nürnbergu, kako bi se mogli suprotstaviti Osmanlijama.

Sve to vrijeme brodovi s blagom uplovjavaju iz Novog svijeta u Španjolsku.

Godine 1535. veliki posjedi obitelji Kanizsai dolaze putem ženidbe Tome Nádasdyja s Ursulom Kanizsai u njegovo vlasništvo, čime on postaje jedan od najvećih velmoža Mađarske. Imao je više posjeda u Hrvatskoj, koji su bili izloženi osmanskoj opasnosti.

Doseljavanje Hrvata u valovima

Počeo je proces masovnog naseljavanja Hrvata. Poslije drugog turskog pohoda na Beč 1532. godine u opustošena naselja, osim Mađara i Nijemaca, doseljavaju se i Hrvati. Pojavio se novi čimbenik u ovom kraju, čimbenik koji govori drugim jezikom – hrvatskim. Otad je ovaj kraj trojezičan, i to traje do danas.

Ferdinand je dopustio novonaseljenim Hrvatima slobodno biranje župnika možda zbog toga jer ga je Hrvatski sabor u Cetingradu 1. siječnja 1527. godine proglašio suverenom Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Možda je u pozadini ipak politička realnost – naime, širenje protestantizma uzelo je takav zamah da je njegova moć bila preslabza za slom moćne oligarhije. To će Habsburgovcima uspjeti tek 150 godina poslije. Moguće je da su Hrvati poslužili kao instrument; dakako, krajem stoljeća iz njihovih će redova izlaziti prvi naraštaj kvalificiranih svećenika koji su se mogli mjeriti s protestantskim svećenicima. Knjiga Johanna Andritscha (Ivan Andrić) dokazuje tu činjenicu.

Prvi val doseljenika čine pretežno kmetovi. U sam grad može rijetko tko dospijeti, osim zbog učinjenih usluga, npr. dovođenja većeg broja doseljenika u kmetska sela grada. Bio je to velik broj Hrvata za tadašnje prilike jer su, primjerice, iz njihovih redova pokušavali pomoći protestantskim propovjedniku pridobiti sljedbenike za novu vjeru.

Kralj Ferdinand dopustio je slobodu vjeroispovijesti naseljenim Hrvatima i njihovim svećenicima. Zbog lošije socijalne situacije Hrvati su tradicionalno bili privrženi katoličkoj vjeri. Kao primjer može poslužiti protestantsko izvješće, prema kojem se Hrvati Klímpuha i Koljnafa tvrdoglavu drže svoje katoličke vjere i nisu u stanju prihvati novi učenje. Živjeli su u zatvorenim zajednicama i držali se svojih običaja i svoje vjere. Tijekom jednog stoljeća u nekim su naseljima zapadne Ugarske Hrvati postali većina. Usprkos iseljavanju, od procijenjenog broja ljudi, u nekim oko 200, hrvatsko se pučanstvo nije asimiliralo i etnički nestalo, nego se, s obzirom na prilike, i dobro snašlo.

I u Šopronu se osjećao povećani broj ljudi u okolnim selima, naročito u robnoj proizvodnji. Godine 1541. na njemačkom saboru u Regensburgu car osjeća da do konačnog obračuna s protestantima može doći samo oružanom silom. Turci su ponovno bili u Ugarskoj. Pao je i Budim. Zanimljiv je podatak da je Nikola Zrinski, sigetski junak, iz Beča nabavio za sebe protestantske knjige. Njegov sin Juraj već je prešao na novu vjeru.

Šopron u 16. stoljeću

Nakon pada Budima uništena je velika i vrijedna biblioteka, a s njom i velike vrijednosti koje su bile neprocjenjiv izvor informacija za buduća pokolenja.

Šopron je postao središte zapadnih krajeva sljedećih 150 godina. Vrlo su tjesne veze s novim glavnim gradom Požunom/Bratislavom, a karakteriziraju ih živa trgovina i trgovačka razmjena.

Početkom 16. stoljeća većim dijelom Europe vladao je Karlo V., španjolski kralj i njemačko-rimski car. Zahvaljujući zemljopisnim otkrićima, u njegovoj se državi sunce nikad nije spušтало ispod horizonta. Iz zlatnih i srebrenih rudokopa Meksika i Perua stizale su goleme količine tih metala koji su kući Habsburg dali veliku moć i utemeljili svjetsku slavu Španjolske. Dok Španjolska izrabljuje Ameriku, Visoka porta zauzima sve više srednje Europe, tj. Ugarske i Hrvatske.

To veliko bogatstvo, koje je iz prekoceanskih zemalja pristiglo, podiglo je životni standard Europe. Važnija posljedica otkrića Novoga svijeta bilo je širenje svjetonazora, potpuni krah konzervativnog shvaćanja svijeta. Duh tog vremena osjećao je putnik u gradu Šopronu u kojem su se, zahvaljujući njegovim trgovcima i studentima, nove ideje vrlo rano pojavile i brzo bile prihvaćene.

Godine 1541. na svjetsku je scenu stupio Ignacije Loyola, osnivač reda isusovaca. Rimski crkveni stroj se pokrenuo. Papa Pavao III. je 1542. godine osnovao Sveti oficij čije je najmoćnije oružje bila inkvizicija. Glavna institucija inkvizicije pretvorila se 1965. godine u

Kongregaciju za nauk vjere na čijem se čelu nalazio hrvatski kardinal Šeper kojega je, pak, naslijedio današnji papa Benedikt XVI., krsnim imenom Joseph Ratzinger.

Na Tridentskoj sinodi od 1545. do 1563. godine odigrala se unutarnja reforma Katoličke crkve. Lutherov prekid s dotadašnjom praksom, prikazivanje pogrešaka i nastajanje nove varijante kršćanske vjere ponukali su Rimsku kuriju da se i sama promijeni, da se evanđelja stvarno prouče i da se starokršćanske misli ponovno prerade jer će samo to donijeti očekivani rezultat. Izopćenje i strašenje u tim vremenima nije bilo dovoljno. To dobro predočava primjer Šoprona. Samo nakon mukotrpog višedesetljetnog rada katolici su uspjeli pomaknuti jezičak vase u svoju korist. Veliku potporu imali su u isusovcima koji su značili nešto novo u gradskom životu. Ne smijemo zaboraviti ni da je prokatoličko raspoloženje kraljevskog doma mnogo značilo zbog blizine Beča.

Gradski magistrat odredbom 1543. godine zabranjuje trgovanje žitom na turskim područjima. Tijekom sajmova moglo se dogoditi, naime, da su trgovci iz Pápe i Sárvára, iskoristivši nestašicu žitarica na okupiranim područjima, pokupovali po visokoj cijeni ovdašnje zalihe i tako izazvali nestašicu u okolini.

Grad energično postupa i prema kandidatima za useljavanje. Vodstvo je moralo postaviti jasne kriterije jer su se u to doba svi htjeli naseliti. Za svoju i dobrobit grada građanstvo postavlja jasna pravila i uvjete za useljavanje. Godine 1548. stiže u grad švicarski propovjednik Zwinglijeve struje Peter Kolbenmaut. To je od evangelističke radikalnija protestantska struja nove vjere.

Šopronu je nedostajao taj vođa, smjeli i odlučni propovjednik koji bi latentni luterizam pretvorio u silu iz koje bi nastala nova vjerska zajednica. Građani su bili oprezni jer su blizina Beča i budno oko jurskog biskupa to diktirali i nisu smjeli riskirati prava slobodnoga kraljevskoga grada.

Tako su došli do mnogo propovjednika koji su stigli iz Njemačke, Švicarske i Moravske. Čak su se i anabaptisti – koje su nazivali novim kršćanima, a bili su izvrsni majstori – naselili u gradu. Nádasdyjevi časnici nazivali su ih zbog grkokatoličkog fratarskog ruha kaluđerima. Godine 1553. zbog epidemije je državni sabor održan u Šopronu, a otvorili su ga 9. travnja u nazočnosti Ferdinanda I. Grad je dobio privilegij za održavanje četiri državna sajma.

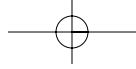
Godine 1556. Ferdinand postaje i njemačko-rimski car, čime se ostvario san Matijaša I. da se mađarska, češka i njemačka kruna ujedine u jednoj osobi.

Nažalost, situacija se bitno promjenila.

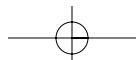
Zanimljiva je činjenica da se reformacija nije proširila izvan povijesnih granica Ugarske. Još je važan jedan kriterij u vezi sa širenjem reformacije: naime, gdje su novu vjeru prihvatali vladari, pa je tako postala institucionalnom vjerom, tamo su se Lutherova učenja širila, primjerice u Švedskoj, Danskoj, Norveškoj i dijelu Engleske. Gdje je novu vjeru prihvatio narod i snagu novog učenja pokušavao iskoristiti za slabljenje središnje moći vladara, kao što je to bilo u Francuskoj, Nizozemskoj, Škotskoj i Mađarskoj, više se širila švicarska struja reformacije.

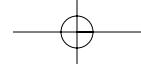
Paul Wolzogen, poštanski meštar iz Donje Austrije, po nalogu dvorskoga Ratnog vijeća (Hofkriegsrat) pokrenuo je prvu poštansku liniju s kočijama od Šoprona preko Varaždina do Sigeta. Zbog napredovanja Turaka 1566. godine linija je vozila samo do Nagykanizse.

Godine 1560. katolici i protestanti naizmjeno koriste crkve te se osjeća liberalniji svjetonazor cara Maksimilijana. Njegov nasljednik Rudolf postupao je oštro protiv sljedbenika nove vjere. Na jursku biskupsку stolicu dolazi energični Juraj Drašković koji je bio veliki pobornik katolicizma. Hrvati u okolini Šoprona mogu mu zahvaliti za rad na čuvanju njihove vjere. Poslije pada Jure/Győra biskupija se preselila u Šopron, čime su katolici dobili još jedno pojačanje. Vjerski nesporazumi postali su sve učestaliji u gradu koji je zbog turske prijetnje ionako bio nemiran.

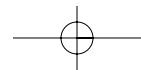

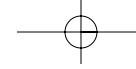
*Spomenik na granici Mađarske i Austrije gdje je odstranjena ograda i žica »željezne zavjese« - učinili su to 27. lipnja 1989.
ministri vanjskih poslova Austrije i Mađarske, Alois Mock i Gyula Horn*

Šumovito i vinorodno šopronske pogrđe - to je park prirode južno od grada gdje se nalazi i televizijski odašiljač

Dopisivanje Šopranske i Zagrebačke županije 1861.

Poslanica Županije šopranske na Županiju zagrebačku

Draga braćo i priatelji! Ona nesretna načela i zlosretna sistema, pod kojom samo neograničena svojevolja gospodjaše, nevode k usrećenju narodah i blagostanju pukovah. To je dokazao i posvjedočio onaj nevoljni položaj, u kojem tečajem 12 godinah muke neiskazane pretrpi naša ljubljena domovina i svi njezini puci. Gledali mi državno gospodarstvo, ili jakost države ili naš položaj naprama inostranstvu to iskreno ispovijediti moramo, da smo za tog vremena osiromašili u pomanjkanju pako silah nećemo nikada u evropskom ravnovesju postići ono stanovište, koje bi nas u upravljanju poslovah ovog svijeta išlo. Nemora li i negledeć na ove nevolje odvratiti se sa užasom srce domoljuba od listinah povijestnice, ako promisli kako su na stranputice zavedeni sinovi naroda u pomaganju i u promicanju spomenutih nesrećah bratinsku krv prolijevajući kao sliepo oruđe služili. Ali bacimo na prošlost zaboravnosti veo. – Nebiaše Magjar i Hrvat neprijatelji, jer su njihovi predji pod stijegovi Zrinjiah i Frankopanah za obćenitu i ljubljenu domovinu kroz vijekove primjerima junačtvom svoju krv proljevali – niti će se ovaj srodnici puk nikada više medju se povaditi, već u bratskom sporazumljenju za onaj sustav i slobodu revnovati, koji ga po pravu ide, i kog kroz stoljetja uživaše. Države i narode, koji tečajem 700 godinah u bratskom sporazumljenju u dobroj i zloj sreći zajedno živiše, nije moći jednim pera potezom uništiti li činiti, da kao narodi s pozorišta sveta isčeznu.

Sada, gdje naš apoštolski vladar, proniknut od potribe i shodnosti ustavnog života, i smatrajući za svoju najsvetiju dužnost, da na usrijećenje pukovah svete ugarske krune ustavnost i slobodu, povrati, za javno viećanje o poslovima ove ljubljene domovine ne samo županjske već i orsačku dvoranu otvoriti, može biti gdje priečijeg cilja i toplije želje, već da ondje, i posvuda prijateljski se rukujući za dobro obće domovine u bratskom sporazumljenju radimo.

Sedamsto godišnje narodno zajedničko bitovanje zaboraviti se ne da, i to tim manje, čim je Magjar uvaživši interes svog hrvatskog brata i ostalih pod ugarskom krunom živućih bez razlike jezika, kao i njihove u ustavnom duhu očitovane domorodne težnje, pripravan š njima bratinskim srcem sva ona dijeliti, koja i sam zahtijeva.

Stožer glavni i jedini obstanku svih gospodojućih u državi sv. Ugarske krune pukovah, oko tog se vrti, da se od viekovah obstojavše zajedničko bitovanje uzdrži.

Sloga i pravo na izkrenosti osnovano prijateljstvo, neće samo svako vuhvenstvo i napore spletkarah razbiti, već će nas ujedno i voditi k budućnosti, nas jednakom i trajano usrjećujućoj, koja čini nesamo našu već i vašu glavnu svrhu.

Dato u Šopronu iz glave skupštine 7. siječnja 1861. držane.

Skupština županije zagrebačke

(Čitao i s izvornim prijevodom sravnio
D. Dragojlo Kušlan)

Odgovor Županije zagrebačke na prediduće pismo Županije šopronske

Draga braćo i prijatelji! Vi ste iz Vaše dne 7. siječnja t. g. u Šoprnu držane glavne skupštine upravili na nas pismo, u kojem glede nas kao Hrvata a i glede ostalih u državi s. v. ugarske krune gospodujućih pukovah svoja bratskom ljubavlju i duhom slobode i pravednosti nadahnuta čućenja nama priobćiti i vruću želju vašu očitovati izvoliste, da sprovedeno zajedničko sedamstogodišnje bitovanje u vašem i našem interesu neraskidamo, a Magjar, koji nije nikada neprijatelj bio Hrvatu, da je uvaživši sve naše hrvatske i ostalih više spomenutih inojezičnih pukovah u ustavnome duhu očitovane težnje pripravan bratinskim srcem sva ona dieliti, koja i sam zahtieva.

Ova čućenja vaša, draga braćo, tako su plemenita, uzvišena, dapače puna divne samozataje, da im nitko živ svoje odobrenje potpuno uskratiti neće, najmanje pako mi, koji jedan gotovo isti državni interes imademo, kojih se dakle to isto tako kao i vas tiče.

Ali uz sve to, draga braćo, jedno je ipak u vašem pismu, koje, ako se na nas protezati ima, odobravati ne možemo.

Vi u njemu govorite medju ostalim o zavedenim sinovima naroda, koji u potpomaganju svrhah i težnjah zlosretne propale sisteme bratinsku krv prolijevajući kao sliepo oružje služiše. Glede ovoga, draga braćo, moramo vam iskreno izpoviediti da vi čitajući povijestnicu god. 1848. samo učinak pred očima imate, prvobitni uzrok pako i onaj uzročni savez, koji medju njima obстоji, izvan vida puštate.

Mi draga braćo i prijatelji, čitajući povijestnicu nezaboravljamo nikada, da među uzrokom i učinkom imate uzročna sveza, koja se ignorirati nipošto ne smije, ako nismo radi posve i mi rezultat postići, nego što slediti mora iz uvažavanja ovih bitnih činaca svake povijestnice. Bez da smo državnici na glasu, zato ipak znamo, da svaki umni državnik, motreći dogadjaje svijeta i njezine uzroke, nikada neće iz povijestnice naroda kojega, samo zadnje liste proštit. A još manje iz posliednjega kojega povijestničkoga čina zaključivati na shodnost ili neshodnost takovoga, najmanje pako narod koji usuditi i baciti na njega svakoga samosvjestnoga čovjeka, a kamo li ne narod k potpunoj samosvesti svojega pravnoga i političkoga položaja dospijevši duboko vrijedajući ukor, da je slijepo oruđe bio i to jedino zato, jer je ovako ili onako radio.

Vi draga braćo i prijatelji, koji već svojim pismom pokazaste, da plemenito i uznosito mislite, da vam strast nije nimalo zamutila, bistri vaš vid, vi, koji s nama zajednički oplakujete onaj u povijestnici narodah naših prežalostni 1848. godine opeta ostalom se svjetu ukavši pojav, gdje je brat Hrvat sa ostalom svojom jednoplemenom slavenskom braćom ugarskim Srbljima proti državno-političkom bratu Magjaru na oružje ustati morao, ne kao sliepo orudje, već kao samonamjera: vi ćete kao iskreno i pravedno čuteći ljudi s rukom na srcu priznati morati, da se uzrok tomu tražiti mora jedino u nesretnoj politici vlade, kojoj je svaka prilika dobro došla bila, gdje je mogla medju razne narode ugarske zemlje, imenito pako medju nas Hrvate i vas Magjare sjeme razdora i nesloge baciti a drugo u vašoj narodnoj zanešenosti, koja vam nedozvoli upoznati zanjke stavljene vam i nam!

Mi ovo samo zato spominjemo, jer vidimo, da se ista igra s nama igrati kani, čim opet u vašim javnim organima, u njekojim vašim županijskim dvoranami, dapače u istim kruzima vaše vlade u Beču onaj isti duh svoju sveživu glavu dizati poče, koji nas je godine 1848. s vama zakrvario. Medju mnogim drugima dopustite nam, da samo neke najnovije čine navedemo. Vaša dvorska kancelarija, koje vladarske čine vi samo sa gledišta ustavnosti osudnjete, a u ostalom odobravate, spojila je faktično Vojvodinu srpsku sa Ugarskom, bez da je Srbljima priliku dala, na svom narodnom saboru svoje želje izjaviti. To bijaše politički grieħ i to tim veći, čim proti vašim prije razglašenim načelam jednakosti i ravnopravnosti vojuje. Ovo bijaše djelo nesretno, ovo bijaše, kao što rekosmo, golemi politički grieħ, kojega ste vi dielnici, jer – je na vaše iz razno zahtjevanje počinjen.

Isti organ vaše narodne vlade u Beču znao je svojimi spletkami kod našega i vašega kralja izposlovati, da se faktično Medjumurje od hrvatske kraljevine, skojom je od 1848. godine spojeno bilo, odciepi, i sa zaladskom županijom sjedini.

Medjumurje je po pravom historičkom naše, to pokazuje medju mnogim inim povijestničkim datama i zak. Čl. 50. od godine 1486., koji svjedoči, da je dio županije zagorske ujedno s Medjumurjem privakžljen županiji varaždinskoj, zatim povelja kralja Ladislava posmrtnoga od god. 1455. podieljena samostanu paulinskom sv. Jelene u Čakovcu, nadalje četiri druge povelje, dvie od Matije Krvina (od god. 1458. i 1465.), a dvie od Ferdinanda II. (od god. 1554.) i povelja kralja Rudolfa II. (od god. 1603.), napokon III. dekret 34. članak § 4. kralja Vladislava II. od god. 1498., gdje se čita naročito: u Slavoniji (gornjoj) glavne su harmice Zagreb, Nedjelište, Mura Sombath (ležeće u Medjumurju) i Varaždin.

Ovo ne taji niti vaš najslavniji statistik Fényes, a i vi proučivši potanje povijestnicu našu i vašu ćete to priznati morati.

Kako je Medjumurje zadnjih 200 i nješto više godinah sa zaladskom županijom sdruženo, u to se upuštati nećemo, samo to kao za izvjestno napomenuti moramo, da to nije po nikakovom medjunarodnom ugovoru učinjeno, niti oružjem izvojevano, već jedino tečajem vremenah onih se dogodilo, gdje smo se mi Hrvati imali boriti proti zakletom dušmanu kršćanstva, te neimali vremena glede Medjumurja naše posjedno pravo čuvati.

Kada ništa drugo za nas u tom pitanju vojevalo nebi, a to vojuje pravo historičko, za koje i vi tako jako revnujete, pravo proti kojemu zastare neima, pa da je ima ono je god. 1848. mačem prekinuto. Uzmite dakle braćo draga stvar bezpistrastno razsudjivati, pa ćete uvidjeti, da je naše pravo na Medjumurje, i negledeći na njegovo nam po krvi i narodnosti pripadajuće žiteljstvo, svakako pretežnije od vašega, jer dočim vi za se dogodine 1848. imadoste 200 godišnji faktički posjed, mi ga imademo sada u najnovije vrieme od ovo posliednjih 12 godinah, a imadosmo ga prije toga vašega posjeda – sedam i više vjekovah.

Neima dakle dvojbe, da je upitno zahtevanje utjelovljenja Medjumurja drugi vaš politički grieħ, koji bi mogao najžalostnije posliedice za sobom povući. To što navedosmo učini vaša vlada, a vi to ne samo odobriste, već upravo tražiste. Nu vaša vlada nije time zadovoljna. Ona ide korak po korak dalje, i sada traži naše Primorje, a za njim će iskati Slavoniju, a na konac konca iskati će, da se i Hrvatska kraljevina faktično Ugarskoj utjelovi!! Osim toga doznasmo iz pouzdana izvora, da se vaša vlada sdrženju Dalmacije i utjelovljenju naše vojničke Krajine k našoj kraljevini, kamo po zakonu od vjekovah spadaju, protivi, a vi braćo mila ove težnje i korake vaše vlade ne samo što odobravate, već još javnim vašim organima: privremenom štampom i županijskim zaključcima podupirate.

Kažite nam sada draga braćo po duši, nije li ovo stranputica, kojom se narod magjarski povede, niste li upravo vi sada oni, koji se upotrebljuju kao sliepo orudje budi u rukama spletkarah političkih, budi pod težom neobuzdane strasti, koja će vas sjegurno a možebiti s vami i nas strmoglavit.

Mi se bojimo, da će vas postupajuće udarenom u najnovije vrieme stazom sjegurno strmoglaviti, jer se mi glede vašeg položaja nimalo neobsjenjujemo! Vi, kao što znate, živite okruženi i obkoljeni narodima, koji su se iz narodnog mrtvila probudili, narodima, koji su ideom narodnosti isto tako kao i vi oduševljeni. Je li se draga braćo s vašim interesom slaže, ako se s ovim po broju mnogo pretežnijim narodima u fizičku borbu, koja bi iz vaših činah, proizteći mogla, upustili budete? – Nije li dakle samoubitačna ruka, koju proti sebi sami dižete?

Nemojte mila braćo nama zamjeriti ovu iskrenost, koja bi mogla vaš narodni ponos uvrijediti: nemojte za Boga misliti, da nas u tome što drugo vodi nego najčistija namjera, vjerujte nam da nas ono isto sveto čuvstvo nadahnjiva, kojim i vaše pismo diše. Mi poznademo Magjara, kao iskrenoga, poštenoga i plemenito mislećega brata, mi znamo da mu njeki narodni ponos grudi širi, koji se zatajiti neda, ali upravo zato, što smo mu i mi Hrvati u tome srođni, mislimo, da ga iskrenost, i prostodušnost, koja izvire iz najčišćega vrutka, uvriediti neće, dapače sudimo, da će mu dobro doći, jer mu mrenu s oka vadi, koja mu smućuje vid, te nemože inače progledati na sve i sva, koja ga okružavaju. – Najmanje pako mislimo, da ćete nam vi ovo naše izjavljenje zamjeriti, koji nam k tomu u najodlučniji čas povoda daste.

Po svemu, što od vas vidimo, čini nam se, kao da vi naše historičko pravo nimalo ne uvažavate, jer da ga uvažavate vi nebi vazda gorovili o kruni sv. Stjepana, niti bi tvrdili, da smo mi stranke pridružene, da Slavonija, Medjumurje, hrvatsko Primorje k vama spada, vi ne bi od nas ono tražili, što se s dostojanstvom junačkoga naroda, koj je svoju samostalnost od VII. veka počemši sve do danas, gdje je trebalo i oružjem očuvati znao, nimalo neslaže, vi nebi iskali, da se živi u grob legnemo i našu zadaču na jugo-istoku Europe drugome prepušćamo!

Polie toga predbježnoga razmatranja treba, da za korak dalje podjemo i da vam priobćimo naše političko i narodno vjeroizpoviedanje, jer samo tako ćete vi razabrati, što mi želimo, te ćete u stanju biti uvažiti naše interes i pravednosti, koja je državah temelj, dužni danak platiti.

Dočim mi to prilogom, koja kao okružnica na sve autonomne vlasti hrvatske i ugarske kraljevine ide, činimo. Izručamo se vašoj daljnoj bratinskoj ljubavi s tom prijateljskom molbom, da u suglasju s vašimi u vašem pismu izraženimi čućenji na vašu jednoplemenu braću tako djelovati izvolite, da se želja vaša i naša za ponovljenjem državnopravnoga saveza trojedne kraljevine s kraljevinom ugarskom, utemeljena na garancijah, koje odgovaraju narodnoj časti, historičnim pravom, zasvjedočenoj životnoj snagi i historičnoj missiji trojedne kraljevine i naroda hrvatsko-slavonskoga – čim prije izpuni, a da to bude, da od vaše strane predstavku na našega i vašega apoštolskoga kralja iz glavne naše skupštine od 14. t. m. upravljenu u znak bratimске ljubavi i sloge poduprieti i ostale županije ugarske na to sklonuti izvolite.

U ostalom izručeni vašem dalnjem nagnuću ostajemo vaša Županija zagrebačka

Dano u Zagrebu iz naše dne 14. i sledeće dane
mjeseca veljače 1861., držane glavne skupštine.

Iskrena braća i prijatelji
Glavna skupština Županije zagrebačke

(Bilježio B. Dragojlo Kušlan,
veliki bilježnik Županije zagrebačke)

Hrvatska prezimena u gradu Šopronu od 16. do 19. stoljeća

U Šopron, koji je imao statut slobodnoga kraljevskoga grada, novodoseljenici se nisu mogli slobodno useliti, osim ako bi ih Gradsko vijeće primilo u svoje redove. Mjesto hrvatskih kmetova bilo je selo u kojemu su obavljali poljoprivredne poslove i teško su se mogli oslobođiti od vezanja za zemlju. To je bilo moguće otkupom ili bijegom. Ipak, imamo u 16. stoljeću u popisu građana Šoprona nekoliko imena koja bi mogla biti hrvatska. Popis je publicirao Házi Jenő u »Soproni polgárcsaládok«, Budapest 1535. – 1848., na osnovi građanskih popisa koji se čuvaju u gradskom arhivu. Iz ove knjige možemo ustanoviti ako za 16. stoljeće još nije karakteristično useljavanje u grad i dodjeljivanje građanskoga prava, od 17. stoljeća naglo raste broj hrvatskih imena u Šopronu, osobito među obrtnicima. Pretpostavljamo da je gospodarskom konsolidacijom i jačanjem doseljenika otkup od gospoštinske ovisnosti bio brojniji. Zajedno sa školovanim slojem kmetskih sinova, posebno u teološkom nauku, oslobođenje od kmetstva otkupom snažan je znak jačanja i osamostaljenja u novoj postojbini, ali i znak samosvjести.

Prije navođenja **popisa imena** iz 16. stoljeća, želimo upozoriti na dužničko pismo iz 1482., koje je pisao gradski bilježnik János Steck u ime Katarine: *Ich Katherina, wailent des Mihelenn Krabathenn, des schneiders, verlasene witib, bekenn für mich und all mein erben öffentlich mit dem grieve, das wir wnuerschaidentlich schuldig worden sein vnd gelten swllen einen jedenn pfarrer in Spital alhie zw Ödenburg zw Sannd Nicolas altar in Sand Elspeten Spital kirchenn gestifft czechenn pfunt pfenning landswerung in Österreich...* (Mollay Károly, Sopron vármegye vázlatos története, Budapest 1957., 66).

Iz navedenog odlomka možemo zaključiti da je krojač KRABATH svoje prezime dobio po narodnosti.

Gradići s hrvatskim prezimenima u 16. stoljeću

BISTARNITZ István (1594. – godina upućuje na datum dobivanja građanskog prava), CSERNKOWITSCH Peter, krojač (1568.), CSUN (Tzumy) Erhard (1547.), DOCTORITS Lőrinc, mađarski krojač (1581.), DRAGONUS Gáspár, mađarski i hrvatski protestantski dušobrižnik (1580.), SZIGETI FRANKOVITH Gergely, liječnik (1595.), GASPERICZ Gergely, plemeć, gradski bilježnik (1557.), GASPERICZ Gáspár (1563.), GEOSITZ (Gichich, Gaischicz, Zubitsch) György, brusač sabljov (1591.), REGSCHÜTZ Mátyás, cipelar (1567.), HORVÁTH (Krabath) Márk (1557.), ~ György (1578.)... stb. és még továbbá több mint 30 név a 17. sz. – tól a 19. századig., JENITSCHICKH Balázs (Jentschicz, Jannschütz), kovač, potkovač (1572.), KÁLY Benedek (1576.), KATSCHITSCH (Kaschitz, Kásitz, Gaschitz, Goschitz) Benedek (1572.), ~ Tamás, turmski muzičar (1580.), ~ György, klobučar (1578.), ~ János, plemeć (1635.), MÁTE (bez prezimena), stolar (1558.), MBLINITZ Jakab, klobučar (1569.), MULSCHITZ Ádám, igličar (1586.), PERDESICZ Pál (1559.), POLÁNYI (Polan, Polain), plemeći, ~ Gergely (1530.), ~ Mihály (1546.), ~ Ambrus (1571.), ~ Miklós (1585.), ~ Mátyás (1639.), ~ Pál (1652.), ~ János (1651.), ~ Dániel, čizmar (1789.), SZERDALOWITH Miklós, plemeć, brijač (1584.), TOMISCH András (1577.), ~ Lénárt (1524.), ~ Lénárt (1548.), ~ Mihály (1555.), ~ Keresztyél (1559.), ~ Farkas (1557.), ~ Sebestyén (1560.), Kristof (1559.), ~ János, zidar (1581.), ~ Márton, gradski sudac (1594.), TOMSITZ János, komorni sluga (1591.), ~ Janos, tesar (1785.), ~ Mátyás, zemljoradnik (1784.), TÓTH András, mađarski krojač (1663.), ~ István (1549.), ~ Péter (1543.), ~ Bendek (1555.), ~ Imre (1573.), ~ Pál (1578.), ~ Tamás (1614.), ~ István (1648.), TSCHORN Menyhért, krznar (1582.,) URSCHITZ Dávid, trgovac (1592), ZAKAN István (1567.).

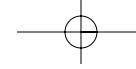
Gradići s hrvatskim prezimenima u 17. stoljeću

BALISITS Ambrus (1611.), BESITS (Beksicz, Petschitz, Desich, Wesitsch) Antal (1739.), ~ János, ug. cipelar (1645.), ~ János, kabaničar (1686.), ~ György, kabaničar (1753.), ~ Gergely, hrv. cipelar (1669.), ~ István, ug. cipelar (1682.), ~ Mátyás, gombkötő – gumbičar (1668.), ~ Sámu, hrv. cipelar (1734.), BONICZ Miklós, gombkötő (1683.), BORSIK Mátyás, gombkötő (1661.), CHIKATS Lőrinc (1614.), CZERBICZ György, kardcsiszár – sabljobrusač (1638.), CZEMLIKITSCH György (1623.), CSMALIKITSCH (Smelits) János (1689.), kmet iz Celindofa, DOBROVICS Miklós, ug. krojač (1625.), ~ András (1669.), ~ Márton, ug. cipelar (1636.), DOBRICSOVICS Márton (1629.), DOGACHICH (Dukawith) István, ug. krojač (1625.), DOMAVITS Jakab, ug. krojač (1637), DUDOSCHICZ Mihály, tesar (1686.), DUSICH Balázs, ug. krojač (1670.) iz Celindofa, FOGLINICH György (1624.), FRANETITS Tamás, hrv. krojač (1639.), GARSICKH Mátyás (1664.), GERGOVICH János, čizmar (1685.), GERNICH Boldizsár (1615.), ~ Jakab, kožar (1643.), GILLIGISCH György (1629.), ~ Mátyás, ~ János, GOBITSCH Ádám, mesar (1658.), GRASPLITZ Kristof (1673.), GREGORITS (Gregoritsch) György, ug. klobučar (1687.) ~ György, ug. klobučar (1711.), ~ János, ug. klobučar (1751.), ~ János, ug. klobučar (1739.), obitelj iz Sárvára, GRESCHICZ Kristov, savjetnik (1614.), ~ Mátyás, HANICHITH Miklós, plemeć, ug. krojač (1638.), HARANKOVITH Sebestyén,

cipelar (1629.), HORVÁTH... (?), HURKITSCH János (1646.), ~ Mihály (1646.), IHOSICZ (Ukosak) Mihály, čizmar (1641.), IPCHICH (Iwichich) Péter (1625.), JEGETICH Mátyás, szűrszabó (1672.), JOBSITH Péter, (1624.), JURISITH (Juritsch, Jurouits) Péter, klobučar (1634.), KALCHICH (Galsicz) Gergely, ug. krojač (1681.), KARCH Mihály, tűzkesszitű (1624.), KELEMENICZ (Kelenovicz) Miklós, gumbičar (1634.), KELENDITSCH János, cipelar (1673.), KEPOVITH Miklós (1630.) iz Koljnofa, KERPICS Ferenc, plemić (1699.), KERSNARITS János, plemić (1667.) iz Rasporka, brat mu György, ima 6 dice, ~ Mihály (1682.), KLEMENTSCHISCH Jakab, cipelar (1674.) iz Klímpuha, ~ János, hrv. cipelar (1730.), KLESITSCH Lukács, (1686.) iz Koljnofa, ~ Mátyás, (1730.), KLOGAWITZ János, krojač (1615.), KOOS Mátyás (1661.), ug. krojač, KOVACSICH György, plemić (1692.) iz Petőháza, ~ József (1788.) iz Cogrštofa, KOVARICZ János (1685.), KRISAN (Krisanitsch) János, hrv. cipelar (1667.), KRISTOVICZ Jakab (1633.), KUDELIA Mihály, sarkantyús – ostrugar (1670.), KUHARICH (Czuzarich) János, magy. Gombkötő, gumbar (1659.), ~ Tamás Pál, KUKTICZ (Katitsch) Péter (1629.), KUPRISITH mark, plemić (1613.) iz Hrastovice, KUZMICH András, čizmar (1666.), ~ Péter, čizmar ( ), György, János, cipelar, LAKICS István, čizmar (1683.) kmeti iz Solunaka s petero dice, LEHOTITSCH Mihály (1694.) iz Trenčina, LONSITS János, ug. cipelar (1636.), MAITSCH Pál, ug. cipelar (1665.) iz Fortnave, MALSITH (Malczia, Mässikh, Malsik) János (1627.), ~ Mátyás, remenar (1614.) iz Kisega, ~ János (1624.) premini ime na Czizmazia, ~ János, cipelar (1627.), MATKOVICH (Csiszár) Mihály, (1610.), MURITSCH János, cipelar (1629.), MEDVERICH Miklós, (1641.), MEHENOVITS Balázs (1625.), MESZERICH György, krznar (1643.) iz Koljnofa, kmet, iskupio se 1641. za 30 talira, NASICH György, (1681.) iz Klímpuha, OBRADOVICH Péter, brusač sabljov (1645.), OTTOVICZ Illés, staklar (1657.), PALICZ Mihály, remenar (1651.), ~ Máté, ~ György, PARASCHIECZ Amrus (1611.), PAULIKOVITS Tamás, gumbičar (1686.), PAULONITS Fülöp, kmet iz Klímpuha, otkupio se je 10 akov vina (1679.), PAVECHICH obitelj (1687.), PELIKAN Ferenc Ignac, kovač puškov i oružja, (1688.), PELLICZ Péter, ljekarnik (1624.), PEGNANITSCH Lőrincz (1615.), PETRITS (Berdaricz, Berderitsch, Perder) Mihály, trgovac (1646.), ~ Mihály (1668.), PETROGOVITH Márton, hrv. cipelar (1614.), PETROVITS Márton, čizmar (1690.), ~ Pál, čizmar (1754.), PLETERICH Mátyás (1633.), POGANITS György (1614.), POGATS Adam, (1691.), ~ Mátyás, krojač (1634.), ~ Pál, čarapar (1740.), ~ János Ádám, pisar (1750.), POLÁNYI iz 16. st. 17. st. ~ Mátyás (1639.), ~ Pál (1652.), ~ János (1651.), POKAKH Simon (1633.), PONARICZ Lőrincz, mesar (1629.), PRALICH Péter, ljekarnik (1623.), PREKRIT János, ug. krojač (1671.), SCHLEBITZ Márton, puškar (1625.), SCHLEBSCHICH János, krojač, (1627.), SCZHNISCHICZ András (1679.), STEFANOVIĆ János, plemić, hrv. cipelar (1689.), STUKATSCH Péter, cipelar (1604.), SZEBOVICS Márton (1681.), SZVETICS Mátyás, krojač (1618.): SZYNI Mihály, krčmar (1626.), RAHOVICZ Márton (1647.), RADICS György, ug. krznar (1617.), ~ Tamás (1629.), RATZ György, željezar, (1687.), REDNICZ Gergely, suknar (1635.), ~ Gergely (1669.), TALLYAN Péter, dreisker – carinar (1676.), TERBOTSCH Miklós, ug. cipelar (1650.), TITULICH (Detelich), ug. cipelar (1690.) iz Turopolja, TRAKTOWITSCH Mihály (1631.), TSCHERNICH György, suknar (1643.), TSCHIRK György, plemić, carinar (1652.), ~ Mátyás, VATITH Balázs, ug. cipelar (1636.), VILLSTICH András, urar (1689.), ~ Márton (otac) načinja karte, VOJNICH Balázs, (1630.), WLASICHE János, krojač (1687.), ULANICH Márton, (1681.) kmet iz Klímpuha, UKOSICS Mihály, brusač sabljov (1623.), ZMEITSCH Pál, cehovski meštar, hrv. cipelar (1674.), ZUBITSCH György, brusač sabljov (1647.), ZWITSCHITSCH Mátyás, plemić (1682.) – A XVIII. sz.

Gradići s hrvatskim prezimenima u 18. stoljeću

BESITS (Beksitz, Pethicz, Desicz, Wesitsch), Antal, (1739.), Sámuel, horv. postolar 1734.) – György, čuhaš 1753.), CSAPKOVITS Tamás, flaksar (1796.), DESSENITS Ferenc, suknar (1765.), DRAGON Pál, kovač šestar (1790.), FARKASITS János, plemić (1769.), tridesetaš, FILIPOVICS János (1749.), FRATRITS István, izrađivač perika (1792.), GAIDE Tamás (1742.), GALLOVICS Ignac, zemljoradnik (1786.), GREGORITS Györtgy klobučar (1711.), János, klobučar (1751.), János , klobučar (1739.), GUBICS Mihály, (1764.), HERICZ (Hérich) András, čizmar, (1703.), György, odvjetnik (1772.), HOLICK Jánosm (1701.), ILLENCHICH Mihály, plemić. (1742.), Miklós, plemić (1722.), (Turopolye), IVÁNSITS Ántal, cipelar (1777.), JANDRESITS János (1759.), KLEMENSITS István (1726.), KANITSCH Bernát (1777.), KLEMENTSCHISCH János, hrv. cipelar (1730.), KLESITSCH Mátyás, (1730.), KLUSCHOVITSCH János György, stolar (1732.), KMETH János, čizmar (1742.), KOLLATH Gáspár (1707.), KOPITS József, mlinar (1748.), KOVACHICH József (1788.), KOZÁR Mihály (1723.), KRAIL József, mađ. gumbičar, (1737.), LAURENCICS (Laurenschichtz), János Mihály, magy. klobučar, (1748.), MASSNAK Ferenc, (1762.), MOROVITZ Ferenc, (1788.), MUSSICH János Mihály, (1764.), OSTRISCH György, suknar, (1752.), PARTLICZ (Pertlitzu), Simon (1721.), PAYRITSCH András, mlinar (1771.), Tamás (1771.), PESKOVITS József proizv. čokolade, (1782.), PETROVITS Pál, čizmar, (1754.), PIKA Sámuel, trgovac (1775.), PILLICH József, tímár, (1794.), PINEZITS Pál (1774.), PINTERITS György, klobučar (1711.), János, klobučar, Ignac, csizmadia, (1784.), Mátyásd, suknar, PITROFF Lőrinc (1771.),

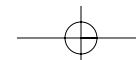
POGATSCH Pál, h. čarapar, (1740.), János Ádám, pisar, (1750.), POLÁNYI Dániel, scizmadia (1789.), STEFANICS János, trgovac, (1769.), STIPSICH Mátyás, mađarski gumbičar, (1702.), SUKICS Gottlieb, (1779.), Lipot, (1771.), Mihály, zemljoradnik, RAITSCH Péter, učitelj, (1794.), ROSENITS Frigyes (1789.), Ignác, zemljoradnik (1799.), ITNITZ János György (1771.), TOMSITS János, tesar (1758.), Mátyás, zemljoradnik, (1784.), TOPPOLITS András, liječnik (1763.), TROBOLICS András, mlinar, (1766.), VASICH Servác, mađ, cipelar, (1719.), WLASICH Pál (1773.), ZIKIN Ferenc Antal, (1774.), ZUBÁK Jáno, čuhaš, (1772.).

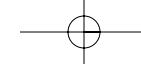
građani s hrvatskim prezimenima u 19. stoljeću

BERLÁKOVITS András, trgovac (1862.), BISITS (Bischits) Mihály, krojač (1835.), BOGOVICS Pál (1806.), BOJEDAEN Ferenc, suknorezac (1844.), CZEMERICH András, zemljoradnik (1813.), CSERNER György (1812.), DOMINKOVITS Ignac, zemljoradnik (1808.), DROBNITS Márton, kramar (1844.), FRANSITS Albert, pozamanter (1838.), GRABASICS Tamás, zemljoradnik (1815.), GALLOVICS Ignác (1809.), HERRNITZ Ferenc Imre, zemljoradnik (1815.), JELENITS József, szűrszabó (1833.), KOSZNYÁK Alajos, pozamanter (1830.), KOZIG Jakab (1842.), KRAICSOVICS Mihály, čizmar (1808.), MARTINOVITS Ernő, ljekarnik (1821.), MEDICKS Ferenc, zemljoradnik (1804.), ZWIRSCHITZ Mihály, izrađivač kobasica (1807.), Simon, zemljoradnik (1833.).

Ukupno: 36 (od kojih sedam zemljoradnika); 1848. godine prestaje obrada materijala.

Osim Hrvata koji su stekli građansko pravo (preko stoljeća, već od doseljenja), u gradu je bilo mnogo želira, sluga, služavki, šegrtka i inuša hrvatskoga podrijetla, čija imena nisu na listama popisanih građana.

Šopronska gradska jezgra zaštićeno je kulturno-povijesno dobro
Kip vjernosti postavljen 2001. godine

Važniji spomenici kulturne baštine Šoprona

Grad Šopron brojem spomenika kulturne baštine (oko 400) pripada među najbogatije u Mađarskoj, blizu Budimpešte. Kada počinjemo priču o istaknutim gradskim objektima, trebamo na prvome mjestu spomenuti simbol grada na Glavnem trgu, gradski, odnosno **Toranj ognja**. Razgledanje grada preporuča se početi s tog mjesta, gdje je predivna panorama ne samo mjesta, nego Šopronske planine i Nežiderskog jezera, koji ga opasuju sa zapadne strane.

Prvi pisani dokument o tornju datira iz 1409. godine. U velikom požaru 1676. godine stradao je poput većine zgrada, a nakon toga postupno dobiva današnji izgled. Taj su požar izazvala dva dječaka koji su nepažljivo pekli kestene. Toranj je imao praktične funkcije. Kao što i njegovo ime pokazuje, najvažnija funkcija čuvara u tornju bilo je promatranje požara i alarmiranje stanovništva. Osim toga, davao je znak prilikom pojavlivanja neprijatelja, ali mu je zadaća bila javiti i kad je stigao veći dostojanstvenik ili se strana pošiljka vina približavala gradu. Grad je, naime, vrlo strogo čuvao svoje vino. Njemačko-rimski cesarski grb podsjeća na sabor održan ovdje 1681. godine. Umjesto preko nekadašnjih velikih nadsvodenih ulaznih vrata, danas se ispod njih može proći samo pješice. Tu su postavljena, u znak sjećanja na plebiscit održan 1921. godine, tzv. Vrata vjernosti na kojima se vide građani kako iskazuju odanost Hungariji. Ukršena timpanom, dar su nacije gradu.

Pokraj tornja stoji današnja **gradska zgrada (Gradska vijećnica)** koja je završena 1896., u godini Milenijskih svečanosti. No, jedinstvo Glavnog trga je gradnjom te goleme zgrade nepopravljivo narušeno. Nije srušena samo stara, u 15. stoljeću datirana gradska zgrada, nego i više okolnih, pa tako i kuća čuvara tornja. No, moramo napomenuti da stara gradska kuća nije više odgovarala prvotnoj svrsi.

Jedan od ponosa Šoprona je tzv. **Apotekarska kuća**. Gradsko vijeće još je 1525. godine namjeravalo srušiti tu zgradu, ali je kralj Ludovik II. to spriječio, upozoravajući na važnost održavanja skladnosti trga. Tako je ta odredba postala u Mađarskoj prvi pisani dokument o »zaštiti spomenika«. Susjedna **zgrada Gambrinus** smatra se najstarijim sjedištem Gradskog vijeća i bila je u funkciji do 16. stoljeća. Zanimljivo je da sadrži karakteristike više stilova arhitekture, koji su se stoljećima nadogradivali. Pokraj nje vidi se dio **rimske jantarske ceste**. **Rimski grad** leži 4,3 metra ispod današnjega povijesnog središta. U blizini Glavnog trga bio je Capitolium s hramom troje bogova (Jupiter, Junona, Minevra) rimske državne religije. Tri kipa, koja se mogu i danas pogledati, najmonumentalnija su ostvarenja rimskoga Šoprona, Scarbantiae.

Pokraj nekadašnje **zgrade Županijske skupštine**, sagrađene između 1829. i 1934. godine u klasicističkom stilu, stoji **kuća Kossow**, kao tipična građanska kuća. Poznata je i pod imenom »Mala tvrđava« jer su tijekom državnih sabora 1622., 1625. i 1681. godine u njoj prebivali vladari Ferdinand II. sa suprugom, Ferdinand III. i Leopold I. Poznati stanaš bio je Karlo von Lotringen koji se u toj zgradi pripremao na ponovno zauzimanje Budima. Preko puta stoji nekadašnja franjevačka, a danas **benediktinska crkva** koju Špronci zovu samo »kozja« crkva. Prema legendi, sagrađena je od imetka koji je iskopala jedna koza. Vjerodostojnija je, međutim, priča o kojoj govori grb s kozjim likom iznad ulaznih vrata i glavne unutarnje lađe, grb obitelji Gaissel. Heinrich Gaissel ostavio je imetak franjevcima kao zalog vlastitog pokajanja (zbog upletenosti u jedno umorstvo).

Nasuprot gradskoj zgradi sagrađena je **kuća Storno**, srednjovjekovnih temelja, koja je današnji oblik dobila 1720. godine. Poznata je po tome što je zimi 1482.-1483. godine kralj Matijaš Korvin (Hunyadi) u njoj pripremao pohod na Austriju. Ime kuće potječe od Feranca Storna (Štorno) starijeg, koji je talijanskog podrijetla. On ju je kupio 1872. godine od obitelji Festetics. Osim dimnjačarskim zanatom, bavio se i slikarstvom te je bio vrstan restaurator. Strast skupljanja umjetničkih djela u toj obitelji poznata je i izvan granica Mađarske.

Do kuće Storno nalazi se **generalova ili Lackner kuća** gdje je stanovao glasoviti gradonačelnik Kristof Lackner (1571. – 1631.). Današnji oblik dobila je 1716. godine. Ispod balkona nalaze se spomen-ploča i portret gradonačelnika, a iznad njegov grb sa sloganom: »Fiat voluntas tua« (Neka bude volja Tvoja). Drugo ime zgrada je dobila po tome što su u njoj stanovali vojni zapovjednici grada. **Zgrada Fabricius**, s gotičkim elementima, ime je dobila po svom vlasniku 1806. godine, Andreasu Fabriciusu, doseljenom iz sjeverne Mađarske, koji je bio senator, gradonačelnik i gradski kapetan, odnosno saborski zastupnik grada Šoprona. Tijekom francuske okupacije 1809. godine u njoj je našlo smještaj više visokih časnika. Sredinu Glavnog trga ukrašava jedan od najljepših spomenika barokne umjetnosti u Mađarskoj, **kip Svetog Trojstva**, izrađen 1701. godine. Postavljen je kao dar bračnog para, Katalin Thököly i Jánosa Löwenburga, u znak zahvalnosti što su preživjeli epidemiju kuge.

U sklopu ovog kratkog opisa nemoguće je navesti sve znamenitosti grada, stoga navodimo samo neke od njih, kao i neke važnije dijelove grada. Ako Glavni trg napustimo preko Templom (Crkvene) ulice, tada prolazimo pokraj franjevačkog, a poslije benediktinskog samostana, koji se veže na crkvu.

Preko puta samostana je **gradska palača obitelji Esterházy** u kojoj je gostovala i carica Marija Terezija. Zgrada je zapravo patricijska kuća iz 15. stoljeća, koju je 1752. godine kupio Antal Eszterházy. Ondje je radio poznati skladatelj Andreas Rauch (1592. – 1656.) koji je skladao misu zadušnicu za pokop Kristofa Lacknera. U kuriji Bezerédy održao je Ferenc Liszt, rođen u Šopronskoj županiji 1840. godine, koncert tijekom kojega su prisutne dame trgale s ruke majstora rukavici kako bi dobile neku uspomenu od njega.

Isplati se baciti pogled na pročelje **kuće Schreiner** zbog uzidane dvije topovske kugle, ispaljene na grad tijekom opsade u Rákóczyjevu ustanku 1706. godine.

Spomena vrijedna u toj je ulici **evangelička crkva**. Kao rezultat protureformacije 1674. godine protestantima su bile oduzete njihove crkve, zbog čega su dvije godine bogoštovlje održavali u privatnim kućama. Godine 1676. na mjestu crkve stajali su drvena crkvica i hram. Promjenu je donio dekret o toleranciji Josipa II. Tada je počela gradnja današnje crkve, ali, prema odredbi zakona, bez tornja i iza gradskih kuća, a ni ulaz nije smio biti neposredno na ulici.

Jedan od evangeličkih župnih dvorova nalazi se uz crkvu. U njemu je živio biskup i pjesnik János Kis koji je otkrio poznatoga mađarskog pjesnika Dániela Berzsenija. Ondje se nalaze i evangelički arhiv i zbirka. Drugi župni dvor nalazi se na drugoj strani ulice, u baroknoj kući iz 17. stoljeća u kojoj je, uz ostale, stanovaao i Karl Örtl, prvi koji je sustavno obradio gradski arhiv. Obitelj Örtl darovala je kuću Evangeličkoj crkvi. Treći župni dvor nalazi se u istoj ulici i poznat je po tome što su se krajem 18. stoljeća ondje održavali ugledni balovi.

Među starim stanovnicima te ulice moramo spomenuti pijanista Viktora Altdörfera, rođenog ovdje, te Józsefa Hajnóczyja, doktora prava i prosvjetitelja koji je tragično završio zbog upletenosti u uroti Martinovics. Ulica Templom je do 1850. godine završavala gradskim bedemom (kao slijepa), a tada su je, nakon rušenja zida, produžili do Trga Széchenyi.

Ulicu Templom povezuje s Trgom Orsolya (uršulinki) Fegyvertár ulica. Ime je dobila po tome što je grad u jednoj kući ili **oružarnici** pohranjivao oružje i davao ga siromašnim stražarima koji si nisu mogli priuštiti potrebno oružje. Nakon toga su zastarjelo oružje prodali i zgradu prenamjenili u školu, a poslije u stambenu kuću. Druga poznata zgrada u ulici bila je mjesto **prvoga šopronskog poštanskog ureda** i pristaništa za poštanske kočije 1695. godine. Ferenc Greiner i njegovi potomci upravljali su poštom tri generacije, a poslije je Ferenc Széchenyi otkupio pravo od njih.

Na Trgu Orsolya, na mjestu starog sajma soli, 1747. godine nastanile su se uršulinke. **Crkva, samostan i škola uršulinki** završeni su sredinom 19. stoljeća i taj kompleks i dandanas dominira trgom. Jedna od najzanimljivijih i najljepših zgrada na trgu je tzv. **Lábasház** (kuća s nogama). Arkade zgrade iz 16. stoljeća još su sredinom 19. stoljeća zazidane, a došle su opet na vidjelo tek nakon bombardiranja u Drugom svjetskom ratu. Zgrade na trgu bile su jako oštećene tijekom 1944. i 1945. godine, a dvije su kuće – kuća Lunkányi (János Lunkányi bio je voditelj poslova »najvećeg Mađara« Istvána Széchenyeja) i kuća Géze Gyónija – sasvim uništene. Centar tog trga također nije ostao prazan. Ondje stoji **Marijin zdenac**, izrađen u drugoj polovici 18. stoljeća. Prvotno je stajao u dvorištu franjevačkog, odnosno benediktinskog samostana. Godine 1930. dospio je na trg gdje je bio oštećen tijekom bombardiranja, a poslije je obnovljen.

Dvije ulice vode s ovog trga natrag na Glavni (Fő) trg. Kraća je Új (Nova) ulica. Ime je zanimljivo zato što je ulica nastala »tek« u 13. stoljeću kada su susjedne ulice već postojale. Drugo joj je ime bilo Judengasse, podsjećajući da su u njoj živjeli Židovi. Na to podsjećaju **dvije sinagoge**, od kojih je starija građena u 14. stoljeću. Prema propisima, nije smjela biti u ravnini drugih kuća. U predvorju se obavljalo suđenje te trgovina. Slično drugim gradovima, 1526. godine Židovi su potjerani iz Šoprona. Uzrok je poznat: imali su najljepše kuće (a i građani su bili prezaduženi). Poslije toga kompleks je pregrađen u baroknu kuću i iako se znalo da je tu nekada bila sinagoga, tek je poslije rekonstrukcije 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća dobila današnji izgled. Nedaleko stoji srednjovjekovna sinagoga koju je bečki, a poslije šopronski Židov imenom Izrael dao sagraditi kao privatnu sinagogu. Poslije njihova protjerivanja preuređena je u kuću i na prvobitnu se namjenu zaboravilo. Új ulica se još prije Glavnog trga sastaje sa Szent György (Sv. Juraj) ulicom kojom se možemo vratiti na Trg Orsolya. Druga trokatnica u ulici pokraj tzv. **Neugebaude** ima zanimljivu priču. Kuća je, prema svemu sudeći, sagrađena krajem 15. stoljeća, a njezin vlasnik Mihály Pullendorfer, trgovac, dao ju je pregraditi. Godine 1677. bila je u vlasništvu isusovaca koji su u njoj napravili svoj konvikt. Nakon raspuštanja reda kuća je došla na javnu dražbu i poslije je u njoj bila gostonica Korona vlasnika Tóbiása Reischa. Nakon toga dolazi u vlasništvo obitelji Festetics, koja je opet pregrađuje. Poslije velikih šteta pretrpljenih u Drugom svjetskom ratu i restauracije postali su vidljivi gotički elementi na pročelju. Jedna od zanimljivosti kuće je prolaz – prolazi su vrlo karakteristični u Šopronu (Forum prolaz, malo dalje Lenck prolaz) – pomoću kojega se može doći na Várkerület (krug oko tvrđe, Ring). Početkom 20. stoljeća navodno je tramvajski promet bankrotirao zato što su građani, koristeći se tim prolazima, brže stizali na svoja odredišta!

Barokna kuća **Prépost** bila je mjesto prebivanja predstojnika nove crkvene strukture poslije ukinuća reda jezuita. Izgled je dobila još u vrijeme jezuita i tada je, između ostalih nadgrobnih kamenih ploča, stavljeni i ona Kristofu Lackneru, ugrađena u prag kuće.

U ovoj ulici moramo spomenuti još dvije kuće. Prva je **crkva ili Dom sv. Jurja** (Szent György) čija je gradnja u gotičkom stilu počela već u 14. stoljeću, dok je u 17. zadobila barokni izgled. Uz mijenjanje stilova, mijenjala je i pripadnost vjerama. Krajem 1500-ih godina postala je evangelička, a 1674. godine dobili su je jezuiti. Štetu nije pretrpjela samo tijekom požara 1676. godine, nego i 1705. i 1706. kada su kuruci gađali grad. Štoviše, 1867. godine srušio se i sam toranj. Tek su ga poslije 15 godina ponovno sagradili. Tijekom restauracije nakon Drugoga svjetskog rata postali su vidljivi i gotički elementi.

Druga vrijedna zgrada je **kuća Eggenberg**. Tijekom protureformacije, između 1674. i 1676. godine, u Šopronu se, osim u Lacknerovoju kući na Glavnem trgu, u ovoj zgradi moglo održavati bogoštovlje za protestante. Na ta vremena podsjeća lijepa kamena propovjedaonica na hodniku prvog kata.

Ulicu sv. Jurja s Ringom (Várkerület) spaja Hátsókapu ulica gdje je nakon rušenja gradskih vrata i drugih zgrada sagrađena prva gradska najamnička kuća. Tu je i tzv. **Zelena ili Cézár kuća**. Poznata je po tome što je tijekom državnog sabora 1681. godine u njoj zasjedao gornji dom Sabora i Pavao Esterházy bio izabran za nadora. Prema požunskom primjeru, dobila je ime Zelena kuća. Među kasnijim vlasnicima bili su Károly Martonyi, izumitelj plinske maske, i obitelj Caesar.

Preko Stražnjih (Hátsókapu) vrata stiže se na Ring koji ocrtava vanjski rub nekadašnjih gradskih bedema. Na vanjskoj su strani već 1400. godine stajale kuće. Do oko 1700. godine i taj je dio sasvim izgrađen. Tada se još nije koristio naziv Várkerület, nego se svaki dio nazivao drugačije. Naime, poslije Rákóczyjeva ustanka važnost gradskog bedema, koji je opasavao jezgru, sve se više gubio. Poslije toga počinju se na crtici bedema postupno graditi kućice, prodavaonice, a poslije i kamene zgrade. Gradsko vijeće napislostku to zamjećuje pa ih počinje oporezivati. Mnogo kuća građenih u rokoko i copf stilu stradalo je u Drugom svjetskom ratu, ali se barem ukazao dio gradskog bedema s velikim rendelom.

Usprkos rušenju, taj dio ima što pokazati. Treba prije svega spomenuti **gostioniku Bijeli konj** gdje je Nikolu Zrinskog 1644. godine, tijekom prolaska vojskom kroz grad, pogostio gradonačelnik. U njoj su stanovala i izaslanstva, kako turska, tako i cesarska. Kao gost, nekoliko je noći ovdje boravio i Joseph Haydn.

Između Prednjih vrata i mosta preko potoka Ikva Várkerület se proširuje, a uzrok je to što je na tome mjestu pokraj gradskog rova stajala crkva Blažene Djevice (danasa stoji kip Blažene Djevice Marije). Uz crkvu Sv. Mihovila, to je bila najveća i najstarija crkva u gradu. Poznat je već njezin župnik Ivan iz 1278. godine. Sudbinu su joj odredili njezin položaj i povećana vatrena moć oružja. Već su joj 1440. godine u sukobu između kraljice Elizabete i Ladislava I., a prema nalogu Gradskog vijeća, dali srušiti fasadu kako bi poboljšali pogled s gradskog bedema. Tijekom opsade Kisega 1532. godine grad se morao pripremiti na najgore i zato su odlučili, nakon odvoženja namještaja, srušiti crkvu.

Nakon napuštanja gradske jezgre i presijecanja bulevara dolazi se u tzv. Četvrt gazdi (gospodara), odnosno u predgrađe, u okolicu **crkve Szent Mihály** (Sv. Mihovila). Taj su dio napućivali njemački vinogradari, tzv. Ponzichteri (Bohnenzüchter). Ime su dobili po običaju da u vinogradima, među ostalim povrćem, sade i grah. Tu je i crkva Sv. Mihovila, prvi put spomenuta već u 13. stoljeću. Današnji izgled dobila je potkraj 14. stoljeća, a svečanom posvećenju navodno je nazočio i sam kralj Matijaš Korvin (1458. – 1490.) iz kuće Hunyadi. Na Trgu Sas (orao), nepravilnog oblika, susreli su se putevi iz Győra, Beča i Požuna. Ime je dobio u 18. stoljeću po restoranu Crni orao.

Iz smjera grada prema crkvi u Ulici sv. Mihovila isplati se pogledati **stan »dva Mora«**, koji je tipičan primjer barokne umjetnosti spletene s narodnim motivima. Ne znamo sigurno, ali pretpostavlja se da ju je dao sagraditi majstor klesar.

Karakteristična ulica predgrađa prema selu Balf (Wolfs) je Végsfordulat, čiji je stariji naziv Rückherzu. Prema predaji, ime potječe još iz 1706. godine kada su tijekom opsade branitelji grada malaksali te ovdje nagovarali svoje da im se priključe. Prema drugoj verziji, 1605. su hajduci Bocskaija bili ovdje primorani na povlačenje.

Nekadašnje šetalište ili promenada Šoprona bio je današnji Trg Széchenyi, dio prijašnje Lange Zeile. Početkom 19. stoljeća tu je još bilo jezero zvano Dva pekara. Po običaju, ondje su se morali na opću sramotu okupati pekari koji su varali mušterije. Jezero je 1828. godine isušeno te je počela gradnja trga. Prostorom vlada trokatnica **Poštanske palače**, koja izvana i iznutra nosi znakove secesije. S istočne strane trg zatvara **palača Széchenyi**. U njoj je Ferenc Széchenyi čuvao dio svoje vrijedne zbirke knjiga, karata i medalja, koja je poslužila kao osnova Nacionalnog muzeja u Budimpešti.

Petőfijev trg tik do njega također je vrlo zanimljiv. Na njemu se nalazi **stari kasino** koji je dao sagraditi Karlo Pejačević 1789. godine (bio je prvi u Ugarskoj), a danas radi kao škola. Zgrada je poznata po tome što je Ferenc Liszt u devetoj godini ondje održao jedan od svojih prvih koncerata, a kada je ponovno u njoj nastupao, slušao ga je Sándor Petőfi, poznati mađarski pjesnik (koji je zbog toga pobegao iz vojarne).

Na trgu stoji **gradsko kazalište** sagrađeno u secesijskom stilu. Prvo kazalište bilo je smješteno u zgradu preuređenog mlina 1769. godine (u susjednoj Ulici Ferenca Liszta). To je bilo drugo kameni (uzidano) kazalište u Ugarskoj, ali prvo takve vrste sa stalnim postavom. To je kazalište godinama u najmu imao Karlo Pejačević. Ta je zgrada srušena 1847. godine, nakon što je 1840./1841. godine na današnjem mjestu sagrađeno kazalište. Novo, današnje, kazalište sačuvalo je samo ulazni dio onoga starijeg.

Palača Pejačević dolazi u vlasništvo obitelji 1786. godine, a prije je na istome mjestu bio majur gradonačelnika Lipóta (Leopold) Nábla. Kod obitelji je gostovao Josip Nador sa suprugom 1800. i 1801. godine. Posljednji ugarski kralj Karlo IV. proveo je svoje dječačke dane od 1893. do 1898. u toj zgradi.

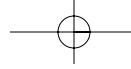
Pokraj park-naselja na cesti za Balf stoji **Križ odmora**, njemački Rastkreutz. Prema legendi, na tom se mjestu odmarao sveti Quirin kada su ga Rimljani vodili na pogubljenje u Savariju (Szombathely). Poslije su se ovdje odmarali vinogradari na putu prema vinogradima na obali jezera.

Zbog ljepote prirode zanimljivi su izleti u zeleni, rekreacijski dio (gdje se nalaze i vile imućnijih građana) grada koji se zove Lővérek (ime potječe od staronjemačke riječi Lewer, što znači hum, brdašce, ali danas pod tim imenom podrazumijevamo ovdašnje vrtove i kuće), a odavde, pak, dalje u obližnja brda, na vidikovac Karlo ili na veću turu u mjesto Várhely gdje se može vidjeti stari sustav bedema.

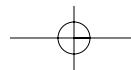
Osim navedenoga, moglo se spomenuti još mnogo zgrada, kulturnih spomenika i prirodnih ljepota, ali zbog ograničenog prostora to je ipak nemoguće. Samo vam možemo savjetovati: dođite osobno pogledati grad i okolicu! Vjerujte, isplati se!

Ostaci antičke Scarbontiae uvijek plijene pozornost posjetitelja

Velebna klasicistička Gradska
vijećnica s vrhom baroknog gradskog tornja

Šopronski vremeplov

13. – 14. stoljeće

- studeni 1277. Kralj Ladislav IV. Šopron proglašava slobodnim kraljevskim gradom
23. srpnja 1283. Kolnof-Kópháza dolazi pod upravu grada Šoprona

15. stoljeće

22. siječnja 1402. Kralj Sigismund daje gradu prava na zaustavljanje i carinjenje robe
1493. Vjerojatno nakon poraza hrvatske vojske na Krbavskom polju počinje preseljavanje Hrvata u zapadnougarske prostore. U Željeznoj gospoštiji susreću se već prije 1515. godine

16. stoljeće

1505. – 1506. Kanizai János izabran je za velikog župana Šopronske županije
Maksimilijan II. ponovno napada Ugarsku i zauzima Šopron
1509. – 1564. Johannes Kalvin utežuje kalvinizam, širenje kalvinizma
1510. Gradsko vijeće Šoprona ne popušta pritiscima Kanizsaija u sporu vraćanja prebjeglih kmetova iz Cseprega.
1512. Udovica Ulricha Weipriacha, vlasnica Željeznog, opljačkala kmetska sela oko Šoprona
1513. Kralj moli Gradsko vijeće da zaštiti Židove od napada građana
1514. Seljačka buna Györgya Dózse, Verbőczyjev Tripartitum
1517. Martin Luther izvjesio je svoje točke na vrata katedrale u Wittenbergu, počinje širenje luterizma i u zapadnoj Ugarskoj
1524. Franjevačke propovijedi vrlo slične luteranskim, prve istrage u vezi s novim učenjem u Ugarskoj, 24. listopada spaljivanje reformatorskih spisa i knjiga na Glavnem trgu u Šopronu
21. travnja 1525. Ludovik II., mađarski kralj, šalje pismo gradu Šopronu u kojemu propisuje očuvanje ljepote Glavnog trga
1526. Bitka na Mohačkom polju
U vrijeme gradonačelnika Pála Móricza Židovi su potjerani iz Šoprona, morali su ostaviti sve svoje blago, sveukupno 12 kuća, i mogli su se vratiti tek u 19. stoljeću (1840.)
U Mohačkoj bitki poginuo je János Säger, šopronski kraljevski familijar. Kraljica udovica Marija šalje prvo 300, a zatim 500 pješaka za obranu grada
1532. Dotad je i biskupsko selo Rákos / Kroisbach bilo pod Šopronom; mali plemić Mihajlo Bučić dobiva od princa Ferdinanda pravo na naseljenje
1527. Dvostruko biranje kraljeva. I Ivan Zapolja i Ferdinand I. smatraju sebe legalnim kraljevima Ugarske
1529. Osmanlije pod Bečom – Kolnof, Ágfalva, Balf i predgrađe Šoprona su potpuno uništeni. Zapovjednik grada je Detre Hartitsch. Gradske se ulice pokrivaju kamenim pločama
1530. Pojavljuju se protestantski propovjednici u gospoštijama Željezno, Vorištan i Fortnavu
1532. Osmanlije pod Kisegom koji je obranio Nikola Jurišić. Zbog obrambenih razloga morali su srušiti crkvu Sv. Sebastijana i crkvu Blažene Djevице Marije
1535. Tomo Nádasdy došao je u posjed velikih imanja Kanizsai vjenčanjem s Ursulom Kanizsai. Gradsko vijeće oduzima od Hrvata iz Pajgrta (Baumgarten) pravo na ispašu
1540. – 1580. U tom je razdoblju 35 naselja Šopronske županije ostalo bez kmetova
1541. Pad Budima. Rođen je Ignacije Loyola, prvi general isusovaca
1543. Gradsko vijeće zabranilo je kupnju i prodaju robe dalje na osmanski teritorij.
Zabranjuje se useljavanje izbjeglica i stranaca u grad

1543. – 1549. Stalna osmanska pustošenja u Međurablju, opljačkali su grad Csornu
1545. – 1564. Crkvena sinoda u Tridentu
1547. Šopron dolazi u posjed sela Lépesfalva/Loipersbach
1548. Grad poziva Petera Kolbenmauta, propovjedača zwingli struje iz Švicarske
1550. Grad preuzima pod svoj nadzor imovine crkvenih udruga. U gradu se naveliko piće i ugošćuje. Protiv takvog stanja osniva se Društvo ponašanja po mjeri
9. travnja 1553. Državni sabor u Šopronu
1557. Otvara se šopronski evangelički licej
1558. Paul Wolzogen, poštanski meštar iz Donje Austrije, organizira na poziv Dvorskog ratnog vijeća (Hofkriegsrat) poštansku službu iz Beča preko Šoprona i Varaždina do Sigetvara, koja radi od 1566. godine samo do Kaniže
1560. Katolici i protestanti naizmjenično koriste crkve gdje se osjeća liberalniji svjetonazor cara Maksimilijana. Njegov nasljednik Rudolf postupa oštro protiv sljedbenika nove vjere. Na jursku biskupsку stolicu dolazi energični Juraj Drašković koji je veliki pobornik katolicizma. Hrvati u okolini Šoprona mogu mu zahvaliti za rad na čuvanju njihove vjere. Poslije pada Jura/Győra biskupija se preselila u Šopron, čime su katolici dobili još jedno pojačanje. I vjerski nesporazumi postali su sve učestaliji, zbog turske prijetnje ionako nemirnom gradu
1568. Crkvena desetina (lukno) se plaća u gotovini
1568. Konzulova ev. »Postila«, tiskana u Regensburgu za Hrvate Željezne i Vorišanske gospoštije
1571. – 1631. Kristof Lackner
1573. Tajno pismo cara Maksimilijana Franzu Schönu o integraciji Hrvata
1574. Župnička škola grada Šoprona pretvorila se u gradsku s četiri učitelja: latinski, njemački i dva pomoćna učitelja (praeceptor)
1574. Prvi opis vrzina kola blizu Šoprona
1579. Draškovićeva crkvena sinoda u Sambotelu
1582. Farkas Spillinger, naddesetnik, počinje svoju protureformaciju u Šopronu
1583. Pojačanje utvrda oko crkve Sv. Mihovila u Šopronu
1584. Uvođenje novoga gregorijanskoga kalendara
1591. Disput u Čepregu (Csepregu) s transdanubijskim protureformacijskim (kalvinističkim) biskupom Istvánom Beytheom. Nádasdy protiv kalvinizma
1593. Turci zauzmu Győr (Juru) i poharaju Medjurablje
1593. Hrvatske su snage pod Siskom ostvarile sjajnu pobjedu nad Osmanlijama, 100 godina nakon krbavske tragedije
17. veljače 1593. Grad odlučuje o postavljanju apoteke
1594. Mađarski jezik priznat kao drugi službeni jezik u gradu
1594. – 1651. György Payr, šopronski građanin, piše svoju kroniku
1595. Jurska biskupija premješta svoje središte u Šopron, a biskup svoj dvor u selo Fertőrákos
1596. Međurablje dolazi pod turske ruke. Sve više plemića se useljava u grad, i to pridonosi većoj upotrebi mađarskog jezika
1597. Pogori Merbiš posljedica je pobuna protiv Šoprona u namjeri da se priključi Željeznoj gospoštiji. Šopron ugušio pobunu
1597. Grad Šopron ima oko 5000 stanovnika (1379. godine 2200, 1427. godine 3500)
1597. Grad mora za rat protiv Turaka dati 100 konja, 25 kola i prebivalište za 1100 konjanika
1597. Kristof Lackner vraća se kući sa studija u Italiji
1598. Mađarski je jezik, uz njemački, prihvачen kao drugi javni jezik

17. stoljeće

1603. Gradsko vijeće ne priznaje nadležnost crkvenog suda koji zasjeda u gradu; Kristof Lackner je gradonačelnik
1604. Soproni Nemes Tudós Társaság ima 15 članova, među kojima je i Mark Faut, bivši student iz Wittenberga, gradski kroničar
1605. Šopronska županija stala je na stranu Bocskayja, ali grad ne. U vrijeme gradonačelnika Mátyása Kalmána piše: ... daß sie an Ihr Kays. Majestat als Ungar. König getreu und Beständig verbleiben
7. svibnja 1605. Opsada grada, koja je trajala sedam tjedana. Kmetovi sela Agendorf, Mörbisch i Wolfs stali su na stranu buntovnika. U Šopronu pljačkaju cesarski plaćenici
1612. – 1656. István Wittnyédy ev. prokator, bilježnik i saborski zastupnik grada, povjerenik Zrinskog, veliki proklamator protestanskog školstva
1614. Počinje se koristiti izraz »Deutschungar«
1616. Učvršćuju kule i oslikavaju gradsku kuću
1619. Bethlen ulazi u grad bez borbi – grad ga ne podupire (porez 2400 talira, 20.000 Fl i 2000 vidra vina)
1620. Grad isplaćuje za selo Fertőrákos 12.000 Fl, ali ga gubi (mir u Nikolsburgu)
- od 1620. Kmetovi županije masovno ulaze u grad
- 1622., 1625., Državni sabori u Šopronu
- 1634., 1681. Eleonora je okrunjena za mađarsku kraljicu u Šopronu
26. srpnja 1622. Grad prihvata visoke plemiće potjerane od Ferdinanda II. iz Austrije
1625. Državni sabor počinje s radom
8. rujna 1625. Habsburg III. Ferdinand okrunjen je za mađarskog kralja
6. prosinca 1625. Lacknerova smrt
1631. Dolazak isusovaca u grad, počinje protureformacija
1632. Andreas Rauch, poznati skladatelj, stekao je građanska prava
1633. Preiner Mátyás gradonačelnik i sudac
1635. – 1691. 1636. Otvara se isusovačka gimnazija u predgrađu, biskup Juraj Drašković pretvara je u zakladu neovisni kolegij (40.000 ft)
1640. Javne kazališne (esusovačke) predstave, ostale su skice
1643. – 1724. János Wohlmuth, poznati evangelistički orguljar
1644. Nikola Šubić Zrinski, pjesnik i vojskovođa, u Šopronu
1644. – 1645. Kuga u gradu. Broj mrtvih 6000. To je polovica stanovništa
1648. Eisenstadt/Željezno/Kismarton dobiva titulu slobodnoga kraljevskoga grada
1652. – 1676. Bilješke Petera Kaleschiaka, kapelana hrvatskoga podrijetla
1656. Kuga – smrtno stradalo 1700 ljudi
1658. Još jedna mađarska gimnazija (danas Dániel Berzsenyi)
1661. Konvikt u predgrađu za plemićke mladiće iz Zadunavlja. Natjecanje između škola
1665. Ferenc Vitnyédy, gradski župnik, osniva katoličku osnovnu školu
1667. Osnivanje evangelističke vjerske zajednice, odvaja se od Gradskog vijeća
1670. Uhićenje Istvána Wittnyédyja zbog Wesselényijeve urote, naglo umire 13. veljače
1670. – 1704. Kronika Jánosa Csányija
1674. Staleški sud osudio je grad na plaćanje 34.000 ft zbog kršenja zakona 1609, prema kojemu se moraju birati i katolici u Gradsko vijeće
1673. – 1674. Vraćanje katoličke imovine u gradu i okolici
1674. Staleški sud zabranio rad njemačkoj i mađarskoj evangeličkoj gimnaziji. Protestant moraju na kraljevsku zapovijed predati crkve katolicima, a oni ostaju bez njih. Otad se bogoslužje za njih održava u dvorištu kuće Eggenberg

1675. Opća zbrka u crkvi Sv. Mihovila gdje je gradski župnik György počeo propovijedi na mađarskom jeziku. Umro je zbog uzrujanosti
1675. Požar. Počinje barokizacija grada, gradnja gradskog tornja. Dopushta se gradnja drvene evangeličke crkve. Dolazak dominikanaca u grad
1679. 2500 ljudi
1680. Državni sabor oživljava njemačku ev. gimnaziju i spaja je s mađarskom
1683. Veliki vezir Kara Mustafa poslao haračku ponudu gradu. Grad se pokorio 10. srpnja pred Imrom Thökölyjem
1683. Ágfalva – raspolaže sa 148, Harka sa 143, Kolnof – 62, Mörbisch 55 četvrtinsko kmetsko imanje i sa 208 stanovnika. Banfalva 55, Balf 35, Loipersbach 200 stanovnika, Klimpuh je u zalogu kod Jurske biskupije od 1672., a od 1682. imaju pod zalogom isusovci iz Kisega. Vinska tlaka: Ágfalva – 409, Balf – 97, Bánfalva – 150, Harka – 394, Kópháza – 171, Meggyes – 180. Unutarnji vijećnici imaju još veliki profit. Sudac u Mörbischu izjavljuje da će radije služiti jednom gospodaru, nego njima dvanaestorici. U zimi 1704./1705. grad opsjedaju kuruci, ali pomoći ne dolazi gradu koji stoji na cesarovoј strani. Grad ima svoj udio u trgovini sa sivim mađarskim govedom. Za protjeranje blaga dnevno dobiva jedan mađarski denar.
- Cijene su visoke kao u Beču, tako da od 1570. godine grad uzima u svoje ruke opskrbu mesom, kupuje u županiji. Cijene: ovca, 7 bečkih denara, svinja 8, tele, janje 2 groša. Dnevница kopača u vinogradu je 12 denara, što odgovara 1 funti slanine
1689. Virginal, knjiga pisana za obitelj Stark, najstariji je spomenik mađarske plesne glazbe. U posljednjoj četvrtini stoljeća Katolička crkva preuzima primat.
- Treba smjestiti mnogo vojnika. Grad se zadužuje od 18.000 do 22.000 fl, a u zalog daje Klimpuh i Loipersbach u Đurskoj biskupiji, kasnije isusovcima. 1682. vraća sela.
- Promjene u cehovima, šegrti putnici.
1693. Obnova crkve Sv. Mihovila
1693. Obnova crkve Sv. Jurja
1695. – 1697. Završen kip Sv. Trojstva

18. stoljeće

1700. Osniva se katolički konvent
1701. Dominikanci se pojavljuju u gradu, grade svoju crkvu
1705. – 1706. Napadi generala Bottyányja
1706. Grad ima 5500 stanovnika. U 17. stoljeću je znatno smanjena trgovina vinom. Jaka je konkurencija iz Bečkog Novog Mjesta i Beča. Tržište: Šleska, Češka, Poljska. Članovi trgovačkog ceha: 1630. – 92, 1669. – 50, 1690. – 28 članova. To znači nazadovanje.
- Između 1678. i 1696. u Kolnofu je nestalo 44 posto obitelji. Uzroci su posljednja turska opsada Beča 1683., kuga itd.
1734. – 1742. Mátyás Boel (Belius), opis Notitia Hungariae, u kojem opisuje i Hrvate zapadnih županija
1753. U tiskari Józsefa Siessa izdana je knjiga »Duhovni Vertlyacz« Lovre Bogovića i Godefida Palkovića, a poslije »Hiža zlata« Lovre Bogovića, koja će postati najpopularnije izdanje zapadnougarskih Hrvata. U istoj su tiskari tiskane knjige: »Obcsinszke miszsiye pitanya knysicze« (1759.), »Szveti krisni put« (1761.), »Csetvero-verszni duhovni perszta« (1763.), »Duhovna kiticza« (1778.), »Marianszko czveche« (1781.), »Evangely« (1792.) i »Lapat Evangeliumski« (1798.)
28. travnja 1754. U Fertőszéplaku (Šopronska županija) rođen je Ferenc Széchenyi, utemeljitelj Mađarskog nacionalnog muzeja
1764. Kolnofski kmetovi suprotstavljaju se dopremanju mošta u grad kao tlake
27. veljače 1768. U gradu je zemljotres napravio veliku štetu
- Listopad 1769. Otvoreno je prvo kameno kazalište u državi

3. rujna 1773.	Kraljica Marija Terezija posjetila je Šopron
1775. – 1818.	György Festetics rođen (u Šopronskoj županiji utedeljitelj je prve agrarne akademije Georgikona (Keszthely) u Ugarskoj
1780.	Mátyás Ráth, bivši šopronski đak, osniva u Požunu (Bratislava) prve mađarske novine, Magyar Hírmondó
11. ožujka 1792.	U Šopronu je rođen Márton Kőszeghy, izumitelj plinske maske
1784.	Kralj Josip II. uveo je zemljische knjige
25. ožujka 1787.	U Hrvatskom Židanu rođen je György Juranics, svećenik i matematičar
20. ožujka 1790.	Utemeljeno je prvo samouko društvo u Ugarskoj, Šopronsko mađarsko društvo
30. ožujka 1792.	U Šopronu je održana prva kazališna predstava na mađarskom jeziku
8. veljače 1794.	Prva šećerana u državi dobila je dozvolu za rad
29. svibnja 1797.	Umro je István Dorfmeister, poznati barokni slikar oltara

19. stoljeće

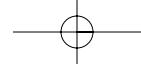
1. studenoga 1802.	Benediktinci dolaze u grad
14. srpnja 1804.	U Šopronu je rođen Lajos Benedek, zapovjenik austrijske vojske u bitci protiv pruske vojske 1866. godine kod Königsgrätza
29. svibnja 1809.	Napoleonova vojska ulazi u grad
31. svibnja 1809.	Umro je Joseph Haydn koji je dugo godina živio i stvarao u Eszterházy (danas Fertőd) kao osobni skladatelj i muzičar obitelji Esterházy
23. studenoga 1825.	Dva velikana Šopronske županije, grof István Széchenyi i Nagy Pál Felsőbüki, inicirali su osnivanje Mađarske akademije znanosti u Budimpešti
1828.	U Požunu objavljena knjiga »Croaten und Wenden in Ungarn« (Hrvati i Vendi u Ugarskoj) Johana Csaplovicsa
6. ožujka 1829.	Prvo muzičko društvo u državi, Šopronsko muzičko društvo, izvelo je svoju prvu predstavu, Haydnov oratorij »Stvaranje svijeta«
20. veljače 1835.	Grof István Széchenyi izabran je za počasnoga građanina Šoprona
18. veljače 1840.	Koncert Ferenca Liszta u gradu, kojemu je bio nazočan i poznati pjesnik Sándor Petőfi
1840.	Mijo Krešić, zagrebački trgovački pripravnik, boravio je 1000 dana u Šopronu i o tom boravku u Autobiografiji opširno piše. Poslije je postao jedna od ključnih figura gospodarskog razvoja Hrvatske
1841.	Izmail Ivanovič Serznevski, ruski lingvist, boravi u Šopronu i jezik opisuje kao zapadnougarski hrvatski čakavski dijalekt
2. siječnja 1843.	Utemeljena je prva šopronska banka, Soproni Takarékpénztár
12. ožujka 1843.	Utemeljeno je Šopronsko Casino društvo
20. veljače 1847.	Koncert Antona Rubinstaina, poznatog klavirista
20. kolovoza 1847.	Počeo je promet na prvoj željezničkoj liniji u državi između Bečkog Novog Mjesta i Šoprona
16. ožujka 1848.	Osnovano je Šopronsko revolucionarno domobranstvo
1848.	Bitka između Jelačićevih i Kossuthovih postrojbi kod Pandorfa.
10. listopada 1848.	Dio banske vojske pod zapovjedništvom generala Todorovića prolazi kroz zapadnu Ugarsku za Hrvatsku
16. prosinca 1848.	Bitka kod sela Lövő gdje su šopronski domobrani napali vojsku generala Teodorovića
1846. – 1848.	Cesarska vojska zauzela je Šopron
1848.	Fran Kurelac, pjesnik, kao student sakupio je narodne jačke Hrvata u Mošonskoj, Šopronskoj i Željeznoj županiji te ih izdao u Zagrebu 1871. godine pod naslovom «Jačke»
20. ožujka 1849.	Okružno pismo zapadnougarskim Hrvatima (Zagreb, 16. rujna)
13. svibnja 1850.	Cesarski vojnici pogubili su četiri Hrvata iz Fortanave (Forchtenstein), koji su se suprotstavili vojsci bana Jelačića
1853.	U Požunu je umro Juraj Palković, hrvatski pjesnik i bivši šopronski đak
	Ukidanje kmetstva

3. listopada 1858.
1858. – 1929.
20. svibnja 1865.
21. rujna 1865.
22. rujna 1867.
11. studenoga 1867.
2. rujna 1868.
7. studenoga 1869.
1872.
12. veljače 1874.
1875. – 1884.
10. ožujka 1877.
1877.
1878.
12. prosinca 1878.
21. – 27.
kolovoza 1883.
18. prosinca 1890.
1898.
21. veljače 1899.
- Otvara se šopronska evangelička učiteljska škola
Nikola Karlo Zupančić (Zupancic Miklós Károly), jedna od najvećih ličnosti šopronske komorne glazbe
Vrh Nándor obilježen kamenom spomen-pločom, kao prvo turističko izletište grada
Predali na uporabu prugu Šopron – Kaniža
U Šopronu su predali prvu natkrivenu sportsku dvoranu u državi
Otvoren je Šopronski gradski muzej
Utemeljenje šopronske realne gimnazije
U Šopronu je rođen najtalentiraniji ministar između dva svjetska rata, Kálmán Kánya
Letak na hrvatskom od grofa Aponyija Györgya, »Pozdravljenje i poziv na katolicske izibracse«
Šopronski koncert Feranca Liszta
Antun Herić (Hérics Antal), svećenik u Cindrofu/Siegendorfu (Cinfalva) i zastupnik u državnom saboru
Utemeljenje šopronskog literarnog i umjetničkog kruga
Mihovil Naković poslao je svoju poznatu okružnicu hrvatskim učiteljima, u kojoj ih moli za prihvatanje i uvođenje novog pravopisa, tzv. gajice
Franjo Ksaver Kuhač sakuplja narodne pjesme zapadnougarskih Hrvata, koje izdaje s notama u pet svezaka u Zagrebu između 1878. i 1941. pod naslovom »Južno-slovjenske popijevke«
Rođen je Mihály Soprónyi Thurner koji je u vrijeme plebiscita 1921., a i do Drugoga svjetskog rata bio gradonačelnik
- Sjednica Mađarskog povijesnog društva u Šopronu
Rođen je Sergio Fallioni u Veroni, koji se potkraj svog života doselio u Šopron
Ivan Milčetić, hrvatski pisac, boravi u Šopronu i taj boravak opisuje u časopisu Vjenac
Preminula je Lujza Liebhardt, svjetski poznata opera pjevačica

20. stoljeće

30. travnja 1900.
1904.
1905.
1. rujna 1907.
1909.
1909.
- Počela s radom gradska električna željeznica (tramvaj) u Šopronu (prometovala je do 1923. godine)
U Šopronu je otvorena velika industrijska izložba
Ivan Čuković tiska svoje knjige u Šopronu:
Male molitvene knjige (1905.), tiskara Röttig
Jezuš i Marija (1912.), tiskara László Novák
Kršćansko-katoličansko cvetje (1912), tiskara Károly Hawrlant
Sveti andjel čuvar (1916.), H. K.
Svete jačke (1916.), tiskara Piri és Székely
Anton Semeliker, fileški farnik, mučenik komunizma (1920.)
Čudnovita dogadjanja i Podilenja milošćov pri jednom Propielu va Španjolskom (1920.)
Székely és társa
Gemma Galgani (1921.) Székely, Szabó
Nasledovanje Blažene Divice Marije (1921.), Soproni Hírlap
Popišovanje sudnjega dneva polag svetoga pisma (1921.) Sz. Sz.
Naša hrvatska knjižarnica, I. Broj, Žitak svete Notburge (1921.) Sz. Sz.
Kalendar svetoga Jožefa za 1922., Sz. Sz.
Objavljen prvi broj Arbeiter Zeitunga
Štrajk rudara u Brennbergbányi pokraj Šoprona
U Šopronu, u prostorijama Katoličkog kruga, zapadnougarska hrvatska inteligencija osniva tjednik Naše novine koji je objavljivan od 1910. do 1919. godine

1910. File Sedenik objavljuje u Šopronu pjesmaricu Jačke, koja je prvo takvo izdanje među zapadnougarskim Hrvatima, a zatim Naši pisci i književnost u tiskari Piri és Székely
19. travnja 1910. Preminuo je Lajos Munczay, ciganski primaš svjetskoga glasa
1914. Pronađen je jedan od najvrednijih nalaza šopronskog muzeja – brončani disk iz Hasfalve; sličan su našli arheolozi u Švedskoj
2. siječnja 1915. Umro je Károly Goldmark (Kraljica od Šabe), koji je svoju karijeru počeo u Šopronu
1915. Knjigu Elizabete Egrešić, Spominak za 1914. ljeto, izdaje P. És Sz.
31. listopada 1918. Građanska revolucija u Šopronu; osniva se Narodni savjet
1. svibnja 1919. Pod vodstvom Stjepana Pinezića u Kemlji je osnovan Hrvatski Narodni Tanač. Pinezićev letak pod naslovom Hervati, koji agitira protiv priključenja Austriji. Seljački prosvjedi protiv Sovjetske Republike u Filežu, Mjenovu, nemiri u Kemlji
4. listopada 1919. Strijeljanje Antona Semelikera, svećenika u Filežu, u Šopronu
20. svibnja 1919. Osnovana je samouprava zapadnougarskih Nijemaca, tzv. Gaurat
23. lipnja 1919. Otvoren je kompleks šopronske bolnice, koji i danas funkcioniра
10. rujna 1919. Mirom u Saint-Germainu s Nijemcima naseljena područja zapadne Ugarske dodijeljena su Austriji i tako nastaje nova savezna pokrajina Burgenland
3. veljače 1920. Osnovano je Šopronsko turističko dioničko društvo
1920. Početnica i Perva štanka, Šopron Röttig és Romwalter nije se smjela uvesti u nastavu u Austriji – samo nakon izdanja prerađene knjige 1923. godine
1921. Šopronska domobraska služba (Ödenburger Heimatdienst) izdaje zaredom pet brojeva novina Novi glasi, koje nagovaraju za pripajanje Austriji. Jenő Fersták, veliki župan, pozdravio je Županijsku skupštinu na hrvatskom jeziku.
Delegacija pod vodstvom Martina Meršića predala je generalu Hemerlinu u Šopronu Memorandum (18. 8.) u kojem se zauzima za ostanak zapadnougarskih Hrvata u Mađarskoj. Letak »Koljnofčani, zbudite se« zagovara pripajanje Austriji
- Od 14. do
16. prosinca 1921. Plebiscit u Šopronu i okolicu o pripajanju Austriji, odnosno Mađarskoj
1. travnja 1928. Pošta je pokrenula svoju prvu autobusnu liniju
1933. Nakon vraćanja od Austrije sela Čatar, Hrvatske Šice, Narda, Petrovo Selo (hrvatska sela) i Keresztes i Pornóapáti (njemačka sela) ona dobivaju titulu Communitas fidelissima (najvjernija sela)
1939. U Budimpešti su izdali školsku knjigu za Gradićanske Hrvate u Mađarskoj pod naslovom Početnica i prva štanka
27. veljače 1942. Osnivanje Šopronskog mađarskog društva
1944. Počinje prisilno sakupljanje Židova u getu
31. ožujka 1945. U Šopron ulaze sovjetske postrojbe
- Ožujak 1945. U Šopronskoj županiji osnivaju se savjeti za podjelu zemlje
21. travnja 1945. U Šopronu se osniva Nacionalno vijeće
- Travanj -
- svibanj 1946. Na osnovi kolektivne krivnje, više tisuća Nijemaca deportiraju iz Šoprona
28. lipnja 1947. Nakon rata ponovno otvoren Gradski muzej
1949. Sa željeznom zavjesom prekida se veza između Hrvata s obje strane granice
- Listopad -
- studeni 1956. Revolucija studenata u Šopronu
3. studenoga 1968. Otvaranje spomen-muzeja ugljenokopa Brennbergbánya
12. ožujka 1970. Umro je Endre Csatkai, povjesničar umjetnosti, bivši direktor muzeja
19. kolovoza 1989. Paneuropski piknik u Sopronpuszti. Proboj istočnonjemačkih izbjeglica prema Zapadu
11. rujna 1989. Otvaranje granice prema Austriji

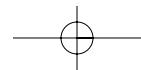

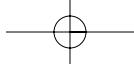
21. stoljeće

- 2003. Hrvatski dan u Šopronu
- 2004. Hrvati iz Šoprona izgrađuju dobre veze prema Hrvatskoj (Našice, Šopron kod Križevaca itd.)
- 2005. Predsjednici Hrvatske i Mađarske borave u Šopronu na državnom Danu Hrvata

Pogled na središte stare gradske jezgre Šoprona, prepunog vrijednih kulturno-povijesnih spomenika

Šopronska okolica: Koljnof (Kópháza) – hrvatsko srce u mađarskom Gradišću

Grad **Šopron** (Sopron) nalazi se na krajnjem zapadu Mađarske, jugozapadno od plitkog panonskog Nežiderskog jezera (Neusiedler See). Sjedište je stare Šopronske županije koja je danas u sastavu Županije Győr-Moson-Sopron, sa sjedištem u industrijom gradu Győru (Djuru). Do kraja Prvoga svjetskoga rata cijelo je Gradišće bilo u sastavu zapadne Mađarske, pa tako i tamošnji Hrvati – s gradom Šoprom. To je drevni srednjoeuropski grad vrijednih i izuzetnih povijesnih i kulturnih spomenika, pun blaga kao kutija za nakit. To je i grad slavnoga skladatelja Franca Liszta, grad odličnog vina frankovke, ali i nasljednik rimske Scarbantije i srednjovjekovnog Ödenburga. U povijesnim previranjima, nakon referendumu i Pariških mirovnih pregovora 1921. godine, Šopron s okolicom ostao je u izdvojenom mađarskom koridoru jugozapadno od Nežiderskog jezera. Najveći dio prvi je put pripojen Austriji gdje je osnovana nova savezna pokrajina Gradišće (Burgenland). Tako je stara pokrajina, s velikim brojem Hrvata, ostala bez svojega glavnoga grada Šoprona koji je ostao u Mađarskoj – proglašen (i to privremeno) je novi austrijski Eisenstadt (Željezno).

Idilična okolica Šoprona

Jedan od najljepših mađarskih dvoraca (»ugarski Versailles«) nalazi se u mjestu Fertőd nedaleko od Šoprona, a sagradila ga je slavna plemićka obitelj Esterházy

Roma itd. Najviše Hrvata živjelo je u Šopronu 1900. godine – njih 946. Usprkos razmjerno malom broju Hrvata koji su živjeli i radili u Šopronu, u kulturnom, političkom i gospodarskom životu i razvoju grada naši su ljudi ostavili dubok trag, a veze Šoprona i Hrvatske bile su obilne i trajne.

Kao primjer suradnje koji su Hrvati ostavili u povijesnoj jezgri Šoprona, danas govori i spomen-ploča koja je 2000. godine postavljena na jednoj od najljepših baroknih palača (i zaslugom Hrvata iz Koljnofa, a posebice Franje Pajrića). Hrvatski tekst na toj spomen-ploči glasi: »Ova je zgrada bila od 1784. do 1820. godine prva palača u vlasništvu plemićke obitelji Pejacsevich podrijetlom iz Hrvatske, koja ima velike zasluge u kulturnoj i graditeljskoj povijesti grada Šoprona«. Takvih primjera ima još mnogo. Iako malobrojni, Hrvati su i danas vrlo aktivni u životu Šoprona, te »kutije s povijesnim blagom« na zapadu Mađarske.

Na plitkom južnom dijelu Nežiderskog jezera

Dvorac plemićke obitelji Széchenyi u Nagycenku

Šopron se nastavio razvijati u graničnom području zapadne Mađarske, zadržavši gotovo netaknutu predivnu staru gradsku jezgru, jednu od najvrednijih u ovom dijelu Europe. Sve do početka 20. stoljeća Šopron je bio uglavnom grad nastanjen Nijemcima. Prema popisu iz 1850. godine, u Šopronu su živjela 14.304 stanovnika, od kojih 97,1 posto Nijemaca, 2,2 posto Mađara i 0,1 posto Hrvata. Godine 1900. stanovništvo grada povećalo se na 33.478, od kojih 53,5 posto Nijemaca, 40,4 posto Mađara i 2,8 posto Hrvata. Godine 1941. u Šopronu je živjelo 42.255 ljudi, i to 67,7 posto Mađara, 30,0 posto Nijemaca i 0,5 posto Hrvata. Nakon Drugoga svjetskog rata broj stanovnika je, prema popisu iz 1949., smanjen na 32.726, a sudjelovanje Mađara u nacionalnoj strukturi grada povećano je na 95,7 posto. Konačno, prema posljednjem popisu iz 2001. godine, u Šopronu je prebrojeno 56.175 stanovnika: 51.488 Mađara, 734 Nijemca, 150 Hrvata, 93

Unutrašnjost dvorca Esterházy u Fertődu

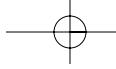
Kemlja, Mađarska Kemlja i Bizonja), Hrvata je bilo 3760 ili 60,2 posto, a 1890. njihov se udio povećao na 70,3 posto. Godine 1930. udio Hrvata smanjen je na 57,8 posto, 1960. godine na 40,0 posto, 1980. na 30,0 posto, a 2001. godine na samo 19,2 posto. Očito je novi način života uz sve brže kolanje informacija, migracije i miješanje stanovništva pospešio procese integracije u mađarski nacionalni korpus. Taj je proces nezaustavljiv, ali se mogu i moraju sačuvati nacionalne hrvatske vrijednosti i identitet jer oni obogaćuju mađarsku, pa i europsku kulturu. Spomenimo još neke statističke podatke. Godine 1900. u Koljnofu je živjelo 1744 Hrvata, u Bizonji 928, u Hrvatskoj Kemlji 841, u Undi 592, u Mađarskoj Kemlji 24, u Vedešinu tri i u Umoku jedan. Godine 2001. u Koljnofu je prebrojeno 877 Hrvata, Bizonji 247, Kemlji 292, Undi 124, Umoku 136 i u Vedešinu 8.

Dobar dio Hrvata koji su živjeli i žive u Šopronu, pristigli su iz prigradskog hrvatskog naselja **Koljnof** (Kópháza). To susjedno naselje Šoprona na istočnom ulazu u grad, smješteno je južno od Nežiderskog jezera i fantastičnih prirodnih močvarnih terena Nacionalnog parka Fertő-Hanság. S južne i istočne strane Koljnof okružuju vinorodni brežuljci. Bogate šume, raritetni biljni i životinjski (osobito ptičji) svijet NP-a Fertő-Hanság te blizina povijesnog dragulja Šoprona daje osobito danas, u vrijeme otvorenih granica i članstva Mađarske u Europskoj uniji, naselju Koljnof nove razvojne mogućnosti. Te razvojne mogućnosti, posebice turizma, podupire velik broj povijesnih i kulturnih spomenika ne samo u obližnjem Šopronu, nego i u okolini Koljnofa. Ovdje ćemo samo spomenuti dva svjetska dragulja baroknog spomeničkog graditeljstva: prostorni dvorac i arboretum slavne plemečke obitelji Esterházy u Fertődu (nazivaju ga još »mađarski Versailles«) te dvorac i arboretum slavne mađarske obitelji Széchenyi u Nagycenku. Taj mali »komačec« zapadne Mađarske oko Šoprona prepun je prirodnih ljepota i kulturno-povijesnih vrijednosti.

Koljnof (Kópháza) je jedno od sedam naselja u Županiji Győr-Moson-Sopron u kojima danas žive Hrvati. Četiri gradišćanska sela nalaze se razmjerno blizu Šoprona. Sve do početka 20. stoljeća Hrvati su u tim selima činili većinu stanovništva. Godine 1880. od ukupno 6248 stanovnika u tih sedam naselja (Unda, Koljnof, Vedešin, Umok, Hrvatska

Pogled na Esterházyev dvorac u Fertődu

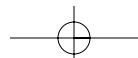
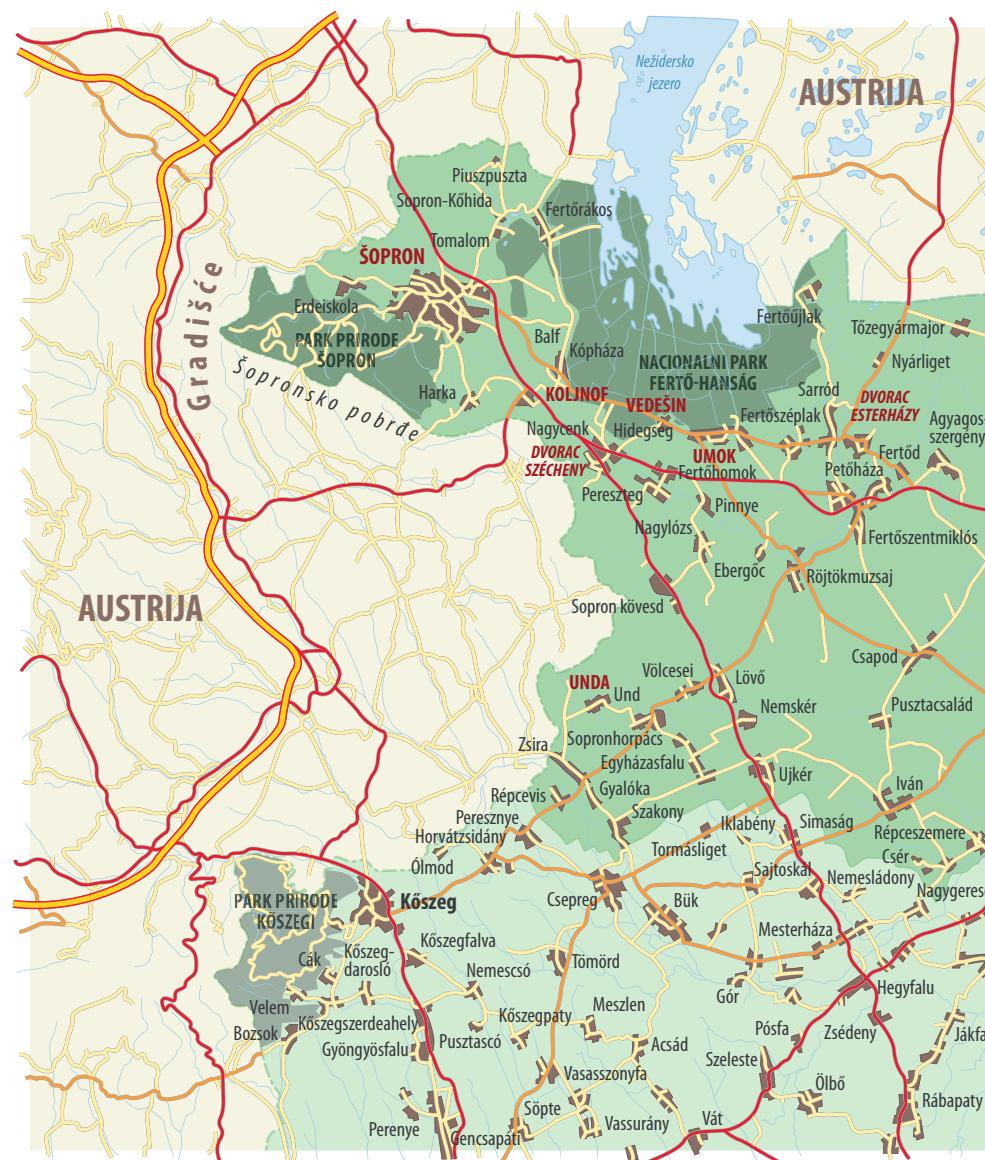
Našičani u Šopronu

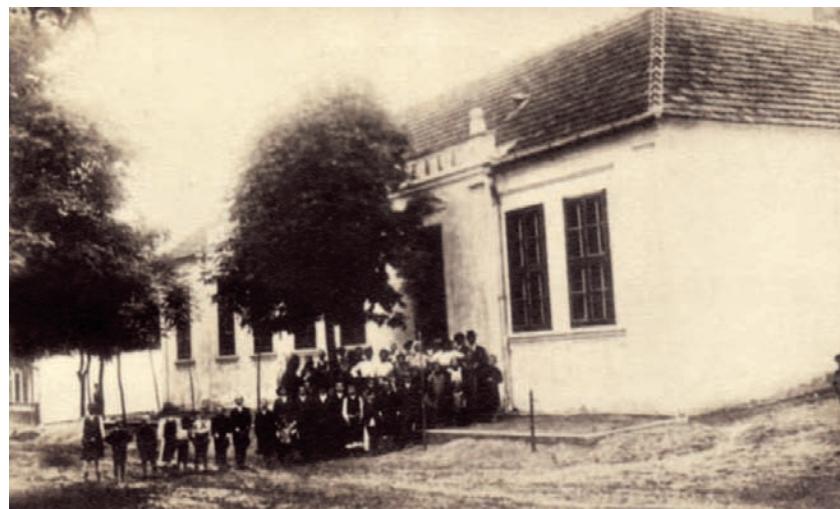

Šopronsko Hrvatsko kulturno društvo

Zapadni dio Županije
Győr-Moson-Sopron –
s gradom
Šoprom i četiri naselja u
kojima
žive i Hrvati

Prizor iz sela Umok (Fertőhomok) s početka 20. stoljeća

Prizor iz sela Vedešin (Hidegség), snimljeno 30-ih godina 20. stoljeća

Za **Koljnof** ćemo iznijeti malo detaljnije podatke o kretanju broja stanovnika i udjelu Hrvata. Naime, još i danas Koljnof je naselje s najbrojnijom koncentracijom hrvatskoga stanovništva u Mađarskoj u jednom selu. Od ukupno 1501 stanovnika Koljnofa, 1880. godine prebrojeno je 1383 Hrvata ili 92,1 posto. Prema sljedećem popisu 1890., u naselju je bilo 1735 žitelja, od kojih 1684 Hrvata ili 97,1 posto (to je ujedno i najviši udio Hrvata u povijesti mjesta). Godine 1900. u Koljnofu je živjelo 1849 duša, od kojih 1744 Hrvata ili 94,3 posto. Prema popisu 1910., bilo je ukupno 1855 stanovnika, od kojih 1773 Hrvata (najviše u povijesti u absolutnom broju) ili 95,6 posto. Godine 1920. u naselju je živjelo 1795 ljudi, od kojih Hrvata 1681 ili 93,6 posto. Godine 1930. broj stanovnika porastao je na 1811, a među njima je bilo 1708 Hrvata ili 94,3 posto. U 1941. godini Koljnof je imao ukupno najviše stanovnika – 1909., od kojih 1748 Hrvata ili 91,6 posto. Popis 1949. bilježi 1813 stanovnika, i to 1419 Hrvata ili 78,3 posto. Godine 1960. zabilježeno je 1757 stanovnika, 1495 Hrvata ili 85,1 posto. Ukupan broj stanovnika uglavnom stagnira, ali se smanjuje broj onih koji su se izjašnjavali Hrvatima: 1970. bilo je 1787 stanovnika, od kojih Hrvata 1381 ili 77,3 posto, a 1980. godine 1780 stanovnika, od kojih Hrvata 1312 ili 73,7 posto. Slijedi vrlo nagli pad broja hrvatskog stanovništva: 1990. zabilježeno je 1768 stanovnika i 1032 Hrvata ili 58,4 posto, a 2001. godine ukupno 1882 stanovnika, od kojih samo 877 Hrvata ili 46,6 posto. Dakle, danas su i u tradicionalno hrvatskom Koljnofu Hrvati postali manjina.

Za kratku rekonstrukciju povijesti i sadašnjosti Koljnofa ovom smo prigodom koristili uglavnom podatke iz službenih mađarskih statističkih godišnjaka, zatim iz zapisa Koljnofčana Franje Pajrića (mlađeg) te iz knjiga »Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata« (urednik

Dvije razglednice hrvatskog sela Koljnof (Kópháza) s početka 20. stoljeća

Ivan Kampuš, Zagreb 1995.), »Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj« i »Hrvati u Slovačkoj« (autori Željko Holjevac i Tomislav Jelić, Zagreb – Budimpešta 2006.), te iz članaka o Koljnofu objavljenih u Hrvatskim novinama (Željezno, broj 50 od 14. prosinca 1984.). Na kraju smo uvrstili i povijesnu priču o crkvi Blažene Djevice Marije u Koljnofu i Loriki Nádasdy (koju nam je priskrbio također Franjo Pajrić mlađi), a ispričana je na originalnom koljnofskom hrvatskom govoru.

I Koljnofčani su 1983. proslavili 450. obljetnicu prvih dolazaka Hrvata iz Hrvatske i Bosne u ovaj dio Gradišća. S obzirom na to da će se uskoro navršiti pet stoljeća od prvih doseljavaњa, Hrvati se ovdje računaju i osjećaju kao starosjedioci. Dakako, temeljem arheoloških nalaza i prvih pisanih dokumenata kontinuitet naseljenosti u koljnofskom kraju može se pratiti

Razglednica sela Unda (Und)
iz prve polovice 20. stoljeća

Na ulazu u Koljnof nalazi se dvojezični naziv

ti tijekom nekoliko tisuća godina. Ovdje ćemo samo spomenuti brojne antičke nalaze, što je vezano uz rimski kastrum Scarbantiju čiji su imozantni ostaci vidljivi danas u staroj gradskoj jezgri Šoprona. U srednjem se vijeku prvi pisani spomenici o Koljnofu javljaju u 13. stoljeću, dakle u vrijeme Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i Svetog Rimskog Carstva. Godine 1245. na ovom je području opstojalo srednjovjekovno naselje Villa Vyz ili Villa Puozd. Dakako, područje je u sastavu velikoga šopronskog vlastelinstva, što se i izrijekom spominje u dokumentu iz 1283. godine. U dokumentu iz 1354. mjesto nosi ime Kolbenhof, a 1429. Kolpháza. U kasnom srednjem vijeku ovdje su se mijenjali brojni feudalni gospodari, poput plemićkih obitelji Pongrác, Pehy i Pokfuss.

U poznatom prodoru Osmanlija prema Beču 1529. godine bila je poharana i zapadna Ugarska, stradao je i Šopron, pa dakako i selo Koljnof. Novi doseljenici počeli su dolaziti od 1533., a Hrvati se ovdje zasigurno dokumentom spominju već 1537. godine. Među doseljenicima ima i onih s hrvatskim prezimenima, poput Blazović, Dunković, Grubić, Mihačić i Mirković. Smatra se da su Hrvati, bježeći pred Osmanlijama, ovamo pristigli iz graničnog područja današnje Hrvatske i Bosne – iz hrvatske i bosanske zapadne Posavine (primjerice, iz Kraljeve Velike itd.), s Banovine i Korduna (Stjeničnjak itd.), iz zapadne Bosne (Pounja) i susjednih krajeva. Poslije su se migracijska područja znatno proširila. U dokumentu iz 1555. u Koljnofu se spominju kmetovi Petar Kovačić, Mikula Kraljić, Mihovil Poztorić, Mihovil Chernetjić i drugi. Već krajem 16. stoljeća Koljnof ima i svoju crkvu, iako nema točnog podatka kada je osnovana samostalna koljnofska župa. Bila je to crkva posvećena Sv. Martinu, a locirana vjerojatno uz mjesno groblje. Smatra se da je novi val hrvatskih doseljenika iz Hrvatske stigao u Koljnof početkom 17. stoljeća jer se spominju i dotad nepoznata hrvatska prezimena (poput Klemenčića i Pinezića).

Zdanie mjesnog kulturnog doma
u Koljnofu

Zgrada uprave općine u Koljnofu - i u ovom naselju djeluje hrvatska
manjinska samouprava

Iz sačuvanih dokumenata nedvojbeno se može zaključiti da je već u prvoj polovici 17. stoljeća Koljnof imao većinsko hrvatsko stanovništvo te da su svi mještani bili katoličke vjere. Godine 1651. župnik u Koljnofu bio je Hrvat, a to su bili i gotovo svi kasniji župnici sve do današnjih dana. Već tada utvrđuju se urbarijalni odnosi, pa u dokumentu iz 1663. piše da se lukno župniku i davanja za školu »određuju kao i drugim hrvatskim selima«. Josip Breu spominje da je 1715. u Koljnofu bilo popisano 35 hrvatskih domaćinstava (61 posto stanovnika), 20 njemačkih (35 posto stanovnika) i dva mađarska (četiri posto stanovnika).

U 17. stoljeću Koljnof već ima svoju župnu školu, a kao prvi učitelj spominje se Đuro Valinka (Gjuro Wulinka) 1651. godine. Doduše, on tada nije podučavao nikoga, ali se poslije situacija popravila (on je obavljao i dužnost kantora i zvonara). Školstvo (trogodišnje) se počinje razvijati osobito nakon donošenja Školskog zakona koji je potpisala carica Marija Terezija 1774. godine. Od brojnih koljnofskih učitelja i školnika, osobit trag u hrvatskoj narodnoj prosvjeti ovdje je ostavio učitelj **Mihovil Naković** (1840. – 1900.) kojemu je na zdanju pučke škole u mjestu podignuta i spomen-ploča. U Hrvatskim novinama o Nakoviću piše da je »bio 12. školski učitelj iz 1874. do 1900. ljeta. Jako discipliniran človik je bio. Va cirkvi ljudi nisu smili jačit, nek on sam. Pisao je zemljopis, jačke, časopise, kalendarium i molitvene knjige«. T. Jelić i Ž. Holjevac o Nakoviću su, pak, zapisali da je bio »koordinator izdavanja školskih knjiga od 1870-ih godina do gotovo svih predmeta, skupljač jački (narodnih piesama) i autor poznate okružnice o jedinstvenom pravopisu i književnom jeziku zapadnougarskih Hrvata (datirane: 'U Kohlnhofu, 16. oktobra 1877.')«.

Uz Nakovića, bio je poznat i 14. učitelj **Lujo Wilčinsky** koji je u Koljnofu učiteljevao najprije od 1890. do 1895., a zatim i od 1906. do 1931. godine te ostavio dubok trag u koljnofskoj i gradičanskoj hrvatskoj prosvjeti. On je »zajedno s Nakovićem učio oko 300 dice u Koljnofu«. Vrijedi spomenuti da je potkraj 19. stoljeća u Koljnofu boravio i slavni hrvatski etnomuzikolog **Franjo Kuhač** te u selu bilježio narodno blago. Brojni učitelji Hrvati odigrali su vrlo važnu ulogu u prosvjetnom, kulturnom i političkom životu Koljnofa.

Posebno važno za održanje Koljnofa i hrvatskog stanovništva bilo je djelovanje **katoličke župe**, župnika, kapelana, kantora, vjero-ucitelja i drugih vjernika. Uz nekoliko pilova, križeva (od kojih je posebno vrijedan pil Sv. Florijana, zaštitnika od vatre) i više kapelica, u Koljnofu su sagrađene dvije vrijedne barokne crkve. Velika sakralna jednobrodna građevina je župna crkva Sv. Martina. Tipičnih je kasnobarokno-historističkih stilskih obilježja, a sagrađena je posve na kraju 18. stoljeća. »Farska crikva Sv. Martina se je vjerojatno pod župnikovanjem Ignaca Prešića zgradila, ar po izvoru 'Historia Domus' se je 1795. ljeta zrušila cimitorska crikva a potom zgradila nova u selu.« Na crkvi Sv. Martina podignuta je i spomen-ploča palima u Prvom svjetskom ratu, od kojih su većina bili Hrvati. Iznad popisa poginulih na hrvatskom jeziku piše: »Za kralja i za svoj dom, platili su lašćim žitkom, u velikom svita boji, tudjini su na pokoji«.

Poznati koljnofski župnik Pavao Horvat o štovanju Blažene Djevice Marije, na čiji se blagdan hodočasti u Koljnof i kada se na proštenju okupe tisuće vjernika, piše i ovo: »U Koljnofu u dobi doseljenja su našli naši praoci samo crikvu, na cimitoru, zgradjenu na čast

Prizor iz Koljnofa na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

Ulica u Koljnofu 50-ih godina 20. stoljeća

Ispred prodavaonice u Koljnofu početkom 20. stoljeća

Sv. Martina. Na temelju ove crikve je nedavno zgradjena skromna mrtvačnica (na groblju). Ali bila je u lozi jedna mala kapelica sa slikom Blažene Divice Marije, kada je čudnovito ozdravila, kot se povida, kćer Franje Nádasdyja, Eleonora. Poznato je i to svakomu, da sudbina naših praocev nije bila laka, kot ni jednoga bigunca. Samo vjera je bila njim potpor, a Blažena Divica Marija utočišće i obramba. Zato se je rodila misao u mojoj glavi, da je glavni uzrok preseljenju crikve bio, da su crikvu iz cimitora na brigu premjestili u močvaru va selo, da bude Bog bliže k njim, kod 'kočka' ka brani svoje pipliće u pogibelji. A i Blažena Divica Marija po mojem mišljenju nije samo zbog Eleonore i roditeljev učinila čudo kod

Barokno zdanje hodočasne crkve Blažene Djevice Marije u Koljnofu

*Hrvatski par iz Koljnofa 60-ih godina
20. stoljeća – tetac Joška i teta Ana Neubauer*

Prije su svete mise i duhovnost u Koljnofu održavali župnici i fratri iz Šoprona, a iz starih listina doznajemo da su prvi ovamo dolazili već od 1430. godine (tada je dolazio keresturski farnik Štefan). Čini se da je povećanjem broja

*Limena glazba iz Koljnofa 30-ih godina
20. stoljeća*

Na mjesnom groblju u Koljnofu najviše je hrvatskih prezimena

kapelice, nego i na batrenje našega naroda». (Priču iz naroda o ozdravljenju Eleonore ili Lorike Nádasdy uz blagoslov Blažene Djevica Marije donosimo u izvornom koljnofskom hrvatskom govoru na kraju ovoga prikaza o naselju Koljnof). Velika kapela Blažene Djevice Marije vrijedan je spomenik kulture.

*Članovi Hrvatskog kulturnog društva iz
Koljnofa sa svojim prijateljima iz Hrvatske (Ex Panonija)*

Jedna ulica u Koljnofu danas

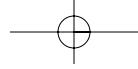
Plesači Koljnofskog kola s voditeljem Petrom Magyorósijem
i koreografom Nenadom Brekom

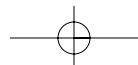
S nastupa pjevačkog zbora Hrvatskog
kulturnog društva Koljnof (u Bibinju, u Gradišću)

stanovnika župa u Koljnofu osnovana već u 17. ili najkasnije početkom 18. stoljeća. Pavao Horvat o tome bilježi: »Duhovnici su u našem selu na farofu zabilježeni od 1651. ljeta. Oni su bili svi Hrvati, osim Mézes Ernőa (1963. – 1967.), velikoga poštovanja vridan čovik, ar iako je bil Ugar, naučio je po hrvatskomu služiti svetu mašu i litaniju«.

Iz spomenice koljnofske župe mogu se iščitati sljedeći župnici (farniki): Jure Dollar (1651.), Ivan Sentivány (1651. – 1663.), Pavao Jurošić (1663. – 1684.), u 1684. su bili administratori Matijaš Kuzelich i Matijan Zarich, Štefan Roženich (farnik, 1684. – 1702., tada je bilo 317 mјernikov), od 1701. do 1710. službu Božju obavljali su pavlini iz Bandorfa, Andreaš Malešich (1710. – 1738.), Paval Behofšich (1738. – 1774.) koji javlja jurskom biskupu da »smo kapelu početo od fundamenta na novo zgradili«, Mihovil Suppin (1775. – 1783.), Ferenc Klemencsich (1788. – 1790.), Barnabaš Geral (1790., administrator), Ignac Presich (1790. – 1803.), Matijaš Holez (1803., administrator), Mikula Mraz (1803. – 1806.), Ferenc Fabianovich (1806. – 1837.), Karol Schumich (1837. – 1866.), Ivan Berlakovich (1855. – 1883.), Ivan Sieherle, dekan (1883. – 1929.), zatim kapelani Ivan Blazovich (1919. – 1924.), Ivan Mimlich (1924. – 1927.) i dr. Štefan Kelemen (1927. – 1928.), pa farniki Mate Fertšak (1928. – 1931.), Tomaš Szucsich (1931. – 1933.), Jožef Tomašits (1933. – 1934.), Karol

Motel i restoran Levanda u Koljnofu, vlasništvo istaknutog hrvatskog kulturnog djelatnika Franje Pajrića

Šagi Rudasits (1934. – 1935.), Ivan Blazovich (1935. – 1945.), dr. Ferenc Gyurácz (administrator, 1945. – 1946.), Karol Šagi (1946. – 1948.), Mihovil Bolya (1948. – 1951.), Ivan Pavetich (1951. – 1955.), Ferenc Falu Fábiánkovits (1955. – 1963.), Ernö Mezes (1963. – 1967.), Imre Szábo (1967. – 1971.), oko 1971. farnik Paval Horvat itd. Pavao Horvat bio je istaknuti hrvatski prosvjetitelj, dijalektalni pjesnik, predani skupljač narodnih hrvatskih pjesama (jački) i društveni djelatnik.

Uz pomoć škole, župe i agilnih mještana Koljnof je vrlo rano razvio organiziranu kulturnu djelatnost, čuvajući i afirmirajući hrvatsku povijesnu i narodnu baštinu. Istaknuti koljnofski kulturni djelatnik Ladislav Horvat piše da je »pred sto ljeti još naša hrvatska narodna kultura diboko prebivala u narodnoj svisti. Va toj dibini i škurini je nek klila kod žerjavka u pepelu i čekala da bi mogla dalje goriti, da se ne pogasi«. Tako su se »naši stari« sastajali po kućama, pjevali hrvatske pjesme, plesali naša kola i ukrašavali narodnu nošnju. Kulturni i društveni život dobio je na zamahu kada je školnik Mihovil Naković s mještanima osnovao 1881. godine koljnofsko Dobrovoljno vatrogasno društvo ili »udrugu ognjobrancov«. To je društvo vodilo i kulturni život, pa je osnovano nekoliko sekcija: dramska (s prikazima iz narodnog života) i glazbena – znamenita limena glazba »trutari«. Horvat piše i ovo: »A u trgatvo grozdza su hrili za nakinčena kola zapreć nakinčene konje i tako s ‘trutari’ selu već neće ovu skrb nigdor naprikzet, još i ti ne kim je dužnost da branu ove navade i pravice i da kulturni žitak va ruke držu i uču naše ljude«. »Ognjobranci« su u Koljnofu 1922. izveli popularni dramski komad »Falu rossza« u Ungarovoju krčmi. Tada su mnogo suradivali i s Hrvatima iz austrijskoga Gradišća, pogotovo s Pinkovcem. Vrstan organizator kulturnog života nakon 1931. u Koljnofu je bio školnik i kantor Tomo Roženić, a Franjo Lovronić je 1942. utemeljio posebnu kazališnu grupu.

Hrvatska narodna pjesma i kolo njegovani su osobito nakon Drugoga svjetskog rata. Jedan od najistaknutijih kulturnih djelatnika u Koljnofu, učitelj i ravnatelj osnovne škole Feri (Franjo) Pajrić, piše da su »koljnofski tancoši posebne uspjehe imali od 1953. ljeta kada ih je vodio učitelj Šomlaji, a nakon 1954. agilan Šandor Ergešić«. U dugom razdoblju plesače je vodio Gellért Tihanyi, a djelovao je i Antun Tuna Barić. Tada su nastupili i na smotri u gradu Djuru (Győr). Poslije je napredni kulturni djelatnik i voditelj hrvatskih kulturnih društava postao upravo Franjo Pajrić stariji. Tipičan par bili su »tetac Joška i teta Ana Neubauer«. Feri Pajrić osnovao je 1972. u Koljnofu Hrvatski klub koji je postao glavni promicatelj i sastajalište Hrvata i drugih mještana koji su gajili hrvatsku kulturnu i narodnu baštinu. Godinama je važnu ulogu u radu toga društva imao i rođeni Vedešinac, kulturni djelatnik Geza Völgyi. Godine 1975. osnovan je u Koljnofu i tamburaški orkestar, najveći broj članova regrutirao se od školaraca, a voditelj je bio Ivan Sallmer. Od 1992. »Tancoše« vodi Geza Völgyi, mlađi.

Hrvatski klub aktivno djeluje i danas, a jedan od najagilnijih članova je **Franjo Pajrić** mlađi (sin Ferija Pajrića) koji promiče i zdravstvenu zaštitu, ali i razvoj turizma i ugostiteljstva u Koljnofu (drži hrvatski restoran i konačište Levanda). Hrvatski klub ima svoje prostorije, odličan tamburaški orkestar i druge sekcije, a razvio je prijateljske veze s nekoliko društava iz Hrvatske i austrijskoga Gradišća (posebice s turopoljskim selom Buševcem, Bibinjama pokraj Zadra, zagrebačkim Gračanima i drugima). Hrvatsko kulturno društvo Koljnof okuplja šezdesetak članova. Tradicija pjevanja na macicnu (cvjetnu) nedilju Muke Kristove obnovljena je 1990. ljeta i drži se do današnjih dana. Predsjednik je Franjo Grubić, tajnik Géza Völgyi, a voditelj folklorne grupe je Petar Mogyorosi. Običaji, pjesme i kultura Hrvata iz Koljnofa zabilježeni su na nekoliko dobro uređenih nosača zvuka. Koljnof ima i svoj zavičajni muzej koji čuva veliko hrvatsko etnografsko i kulturno blago. Koljnofski Hrvati desetljećima imaju i razvijaju odličnu suradnju sa starom domovinom, osobito s Maticom iseljenika Hrvatske te brojnim ustanovama i pojedincima (treba istaknuti veliko zalaganje za suradnju Đure Vidmarovića, Hrvoja Salopeka, Dragutina Pavličevića, Tomislava Jelića, Željka Holjevca i brojne druge).

Godine 1983. u Koljnofu je podignut spomenik u povodu 450. obljetnice doseljavanja Hrvata u Gradišće, a prigodom otkrivanja piređena je velika svečanost, uz prijateljstvo s Mađarima i Austrijancima. Na spomeniku se nalazi stih mađarskoga pjesnika Vörösmartyja, koji je preveo slavni gradiščanski hrvatski pisac i pjesnik Miloradić: »Hrvatske majke / vjerni sin / uz domovinu stoj«. Postavljen je i spomenik koji predstavlja spomen na 1921. godinu, na razgraničenje Gradišća na austrijski i mađarski dio. Iako je assimilacija sve brža i u Koljnofu, Hrvati i hrvatska kultura ovdje ostaju zanavijek jer oplemenjuju i obogaćuju ovaj dio Mađarske. Koljnof i Koljnofčani okreću se novom vremenu i novom napretku.

PRILOG: Priča o koljnofskoj hodočasnoj crkvi i Loriki Nádasdy

Po sramotnom miru u Vašvaru 1664. med Habsburgovci i Turki ugarski su se velikaši većinom povukli u svoje kaštale, kada su se mrcvarili, tugovali o sudbini siromašne, izigrane samo par županija velike Ugarske. Franjo Nádasdy bogati velikaš, palatin zemlje, povukao se je u svoj dvorac u Šopronkeresztur (denas Deutschkreutz).

Bio je nezadovoljan kot i svi, ali se nij dal na beznadno tugovanje, nego je dao štampati letke, knjige, od kojih je neke sam napisao o teškoj sudbini, ka je onda nje pretiskala.

Ta pisanja svidočila su o pravom kršćanu i ugarskom domoljubu.

Svoje strašno velike posjede, ki su još bili izvan turske opasnosti i okupacije dobro peljao i privridnil si je strašno veliko imanje, bogatstvo i s pravom su ga držali za najbogatijeg velikaša u zemlji.

Uz te velike brige pažljivo je ravnao sudbinu tri starije kćeri, poudavši ih u najuglednije ugarske obitelji. Za budućnost četvrte kćeri Lorike (Eleonora) se nij bojao, jer siromašna je bila jako betežna i samo su čekali njenu smrt, pak je razmišljao u koji dijel obiteljske kripte će ju u Léki (danasa Lockenhaus, Livka) pokopati.

Pravi uzrok njenog betega nisu pravo znali. Bila je slabuckasta i kumaj se je na nogu teturala. Ali kad bi došli lipi protulični dani, kot da se je preporodila. Prošla je va vrt pred kaštel, u obližnje loze i uživala u lipoti kitic, u jački tica i lipoj duhi trave.

Najradje je bila blizu ceste ka je peljela na jezero. Ne samo zato, aš je to bio najlipši dijel loze, nego kad je ovde bila mala kapela posvećena Blaženoj Divici Mariji. Ovde bi stala, stupila va nju i položila kitice ke je nabrala. Onda bi ju vsenek protkala, ispunila velika radoš, mir i zabila je na svoj beteg, na svoje muke. Tako je i bilo jednog lipog dana va juniji 1665. ljeta.

Dokleg je jedna starija sestra s frajom – ka ju je učila na nimški jezik, koga su se onda obvezno morale učiti – brala cjengude jagode ona se je udaljila i uživala u lipoti nature, veselim živinim i diboko uzdahnula ... va duši je ča čutila ... kako je lip žitak. Potiho, da bi ju nijedan ne bi upamet zel i video nje veliku radoš došla je u kapelicu i opet položila kitice pred Mariju. Morebit joj je od velike radoći ka ta suza kapnula kad je pogledala majku Božju s malim Jezušem.

Još se malo približila da bi im bila još bliže i onda izgovorila ove riči:

Draga moja majka Divica Marija! Ti, ka si mojega oca vrnula na katoličansku vjeru, ozdravila iz smrtnog betega kad je već svaki izgubio usfanje. Bezgrišna majka Divica! I ja se obraćam tebi u istom usfanju, va istoj vjeri da se pomoliš za mene kod tvojega sina za moje ozdravljenje. Ako češ poslušati moje riči i opet ozdravim, zaklinjem se da će se odreć užitkov ovoga svita, projt će u kloštar i služit će samo Bogu.

Bila je presrična kada kot da je sjaj zalazećeg sunca dočarao smih na obraz Marije, kao da ju je ona poslušala njenu prošnju. Va poslidnji hipac, ar je kočija/baglj palatina bila već skoro došla da bi ju odvezla domom. Palatin je u litnje dane rado bil u Bujsi (Balf) na kupanju i na putu domon bi zel sobom najmanju kćer.

Ovog puta je ali Lorika rekla da se čuti dost jaka i išla bi ona sama domon.

Po dvi ljeti je od betežne male divičice postala lipa divojka. Postala je lipa kot i majka Julianna Esterházy za čiju ruku su se kada koč naticali pjesnik i vojskovođa Nikola Zrinski i drugi kraljevići.

U međuvrimenu sestre su nastale grofice Pálffy i Draskovich i došal je red da se i ona uda.

Ali Lorika to nij bil nikakov problem. Postala je jako lipa, ali nikad nij zabilo to komu to smije zahvaliti i čekala je pravu priliku, kada će tu svoju tajnu povidati svojemu ocu. Palatin je ada u taj čas već bil zauzet i upleten u tzv. Wesselényijevu urotu (ova se urota zove u Hrvatskoj Zrinsko-Frankopanska) i je jako čuda putovao i nij imal lazno na svoju obitelj, svoju kćer. A kad je pak bio doma imao je stalno sastanke s tajanstveni ljudi. Jur i po smrti Nikole Zrinskog 1664. ljeta su ga zvišavali kot peljača Ugarske, ali po smrti nadora Wesselényija sva su oka bila na njemu, ki bi moral osloboditi zemlju od stoljetnog austrijskog jarma. Bio je tužan kad je video kako mu trpi voljeni orsag, ali vjernost i pobožnost su ga držali dalje od oružane pobune.

Koljnof - spomenik posvećen doseljenju Hrvata (1533.)
i plebiscitu o ostanku u sastavu Mađarske (1921.)

Kanil je postat nador, ali si je morao čuvati i veliko imanje i familiju.

Tako su se jednoč našli skupa on i kćerka, za ku je imao već svoj plan. Onda je doznao da bi Lori postala koludrica, zaručnica Jezuša. Otac nij kanil vjerovat ovu vist, da tako lipo stvorenje kani svoj žitak ovako pokvariti.

On joj je rekao da će biti grofica kot i sestre Kristina, Juliana i Terezija.

Ali onda će mi srce biti podijeljeno – odgovorila je Lori – kot to piše u Sv. pismu.

– Koga sam ti zbirao je isto tako pobožan i dobar i jedan čete drugoga jačati u vjeri. Gvišno si čula za nadorovu pobožnu ženu Zsófiju Bošnjak. Njev sin Ladislav je ta koga sam mislio za tvojega muža.

Lori je povidala ocu kako se je ona zarekla pred par leti u kapeli.

Zatim je isto sve povidala i svojoj majki.

Nádasdy je bil turoban, ar je znal da nadorova udovica (druga žena Wesselényija, Marija Széchy) nije za uračunati u svoji nakana i da bi mogla odati tajnu urotnika. On je mislio da će ju moć preko svog pastorčeta (mostohafiú) vezati za obitelj Nádasdy i tako prisiliti da bude poslušna. On je znao i to da je László jako bogat i ima velike posjede na čuda stran, pa će tako i on postat laglje nador Ugarske.

Nij znao ča će s tom zakletvom svoje kćeri. Bio je ipak toliko pobožan da je pisao pismo Gasparu Jongelisu, đurskom kanoniku, s kim je skupa djelao na hištoriji Ugarske i prosio ga je za mišljenje i tanač.

Odgovor je bio sljedeći: po crikvenom zakonu se nikoga ne smi siliti na udaju ili ženidbu, ali zakletva nije tako veliki problem, i to zbog toga kada je kćer to načinila nij još bila 14 ljet stara, bila je betežna i ni roditelji nisu za to znali. Tako da bi papa mogal tu zakletvu preminiti u drugi dobri čin.

Tako su pak prilikom velikih kupanja na sjeveru Ugarske, kamo je već puti zašla betežna žena Nádasdyja upoznali kćer s Laszлом.

On nij bil osebujno bistar. Bil je polagak, nešikan, povidal je polako, tako da su ga drugi ismijavali. Zato ga je pak Lori malo zažalila i je postao njoj simpatičan i približila se je k njemu. S takvim junakom će se moć bez velikih posljedic pominati, ona na drugo ionako nij mislila.

Ali se je László zaljubil u nju. Loriki je rečeno da se neka ne boji, ar da će papa preminiti zakletvu na drugo dobro djelo za crikvu i vjeru, a to će biti zidanje deset novih crikav. Kad je Laszlo zaprosi nesmi reć – ne.

Majka ju je batrila ... neka bude Božja volja. I njen brat László Esterházy je kanil bit fratar, a sada lipo živi u hištvu.

Ako se pak Bogu neće viditi je on dost velik i svemoćan pa će na kraju sve biti po njegovom.

Još na sve Svetе je Nádasdy poslao dva augustinca iz kloštra u Lockenhausu u Rim da bi od pape dostali potrebne papire za pir.

Na Vazma su već bili u Beču kade je i bila familija Nádasdy u svojoj palači.

Došal je septembar i velika maša u Keresturi kamo su bili pozvani svi velikaši i uglednici, i to na pir.

Bili su ovde dva Pavao i Franjo Esterházyi, Draskovich, Wesselényiji, obitelj Széchy itd.

Lori je bila zvanredno lipo obličena. Ona je plakala, ali to nijedan ni zel za ozbiljno, ar svaka se mlada malo plače kad se udaje.

Kad je izgovarala – da – spala je skupa. No ni to ni nikoga čudilo. Velika vrućina, pak stezniki, pak stres ... Stari je Nádasdy znao za bol i tugu svoje kćeri.

Pavao Esterházy joj je svojimi štoiricami malo pomagal. Veselilo je Loriku kada je mogla siromašnim davati jila, kad ih je ona poslužila. Popala se je velika gozba u selu i saki se je smil napit i najist do mile volje.

Kad je pri tanci va velikoj dvorani postalo vruće Lori se je kanila uz ublok malo ufriskat, kad je u isti hipac va nju udrila strijela. Upala je mrtva na pod doli. Drugi dan je već vsaki žalovao za tom lipom i dobrom divojkom. Za par misec joj je umrla i majka. Zatim se je Nádasdy povukao u dvorac i tugovao o svojoj sudsibini ku je moral ovako trpiti.

U oktobari je prošal Beč proziti milost kod cara zbog svoje nevjernosti, ali je sve bilo već prekasno. Izdali su urotnike jur prije. Nádasdy je vidil da se velikoj slavi približava kraj, da će cesarska kancelarija i nenavidni velikaši vrć svoje ruke na njegovo veliko bogatstvo.

Ljeta 1670. je dao srušiti kapelicu i dao je uzidati veliku crikvu ku su pak drugog junija posvetili. Drugog septembra su ga ulovili o Pottendorfu i dali su mu 30. aprila 1671. ljeta odrubiti glavu. Isto tako su hodili i hrvatski velikaši Petar Zrinski, brat Nikole Zrinskog i Fran Krsto Frankopan u Bečkom Novom Mjesti.

To je bila pripetnje o našoj lipoj crikvi i o siromašnoj Loriki.

Pogovor

Šopron je Dubrovnik mađarskog zapada

Osim predivne Budimpešte (samo za upoznavanje staroga Budima potrebno je nekoliko tjedana) i nekoliko nacionalnih parkova (od kojih mi je najimpresivniji onaj zapadno od Balatona), godinama sam bio zaljubljen u dva manja biskupska mađarska grada: Esztergom i Veszprém. U njima se čovjek osjeća kao stopljen s mađarskom (i hrvatskom) poviješću. Spomenički i arhitektonski, to su gradovi doista po mjeri čovjeka.

I onda sam »otkrio« Šopron! Dovoljno je ostati jedno poslijepodne i u sumrak na šopronskom Glavnom trgu uz uzdignuti pil Presvetoga Trojstva natapati maštu na okolnim palačama i crkvama, eventualno otići na starinski toranj Gradske vijećnice i upijati panoramu stare gradske jezgre – da čovjek oboli od ljepote. Uzdignuta gotika i nacifrani barok, brojni historicizam i secesija, sve je to stopljeno u skladnu malu cjelinu, kao koštica u kakvu slatkom plodu. Ostaci rimske Scarbantiae toj ljepoti čine umjetnički temelj, početak.

Šopron, ta biserna škrnjica, odista je u zlatnom prirodnom okviru. Čini se da je izgubljen negdje na margini mađarskoga zapada, tamo negdje na granici koja je godinama bila okovana bodljikavom žicom, a zapravo je Šopron smješten u ptičjem gnezdu prirodnih ljepota. Na malom prostoru sabrala su se mala čuda prirode: s juga vinogorje s odličnom frankovkom, a sa sjevera i istoka rezervat južnog Nežiderskog jezera. Tu je Nacionalni park Fertő-Hanság s velikim holocenim položima, maštovitim močvarama, rijetkim biljem i pticama. U Fertődu se šepiri »mađarski Versailles«, velebni dvorac slavne plemičke obitelji Esterházy s veličanstvenim arboretumom, a u Nagycenku šarmantni dvorac slavnoga Széchenyija.

S benediktinske (ili »kozje«) crkve u središtu Šoprona, ako se s tornja gleda prema istoku, vidi se hrvatsko mjesto Koljnof (Kópháza). Malo dalje na istoku su naselja Vedešin (Hidegség) i Umok (Fertőhomok), a na jugu Unda (Und), u kojima također žive Hrvati. I u Šopronu su Hrvati tijekom povijest igrali važnu ulogu – od grofova Zrinskih i Pejačevića do stotina anonimnih graditelja i građana Hrvata, koji su u grad stigli uglavnom iz Koljnofa. A Hrvati su u ove krajeve stigli još u prvoj polovici 16. stoljeća, pa će uskoro biti čak 500. godišnjica od njihova prvog vala doseljenja. Oni su ovdje, zapravo, stopljeni sa zemljom i susjedima – tu su doma.

O ovim doživljajima Šoprona i njegova zlatnog okvira razmišljam pijući pravu domaću frankovku u ugodnom ambijentu restorana i motela Levanda u Koljnofu, koji je osnovao i sagradio naš Franjo Pajrić mlađi. Njegov otac Feri Pajrić, učitelj i ravnatelj koljnofske pučke škole, bio je duša u širenju i očuvanju hrvatske kulture i jezika u ovom dijelu Gradišća. A za ovu knjigu »kriv« je, eto, njegov sin Franjo – stomatolog, tamburaš, promicatelj hrvatske kulture i riječi, pisac i – prijatelj. Došao je jednoga dana u uredništvo Meridijana i rekao da se vraća sa svojom družinom iz turopoljskog Buševca jer je koljnofsko Hrvatsko kulturno društvo godinama prijatelj s KUD-om Buševec. Stavio je na stol nekakvu konцепцију knjige i rekao da moramo hitno izdati prvu knjigu na hrvatskom jeziku o najljepšem mađarskom gradu – Šopronu.

To »hitno« značilo je da smo na knjizi radili još dobre dvije godine. Imao je posve pravo kad je rekao da je Šopron najljepši mađarski grad i u to sam se uvjeroj već prigodom prvog posjeta. Ali, rad na knjizi bio je nešto drugo! Mukotrpno su se skupljali rukopisi i ilustracije, ali na kraju mislim da smo ipak uspjeli. Sada je pred vama, dragi čitatelji, prva knjiga o Šopronu tiskana na hrvatskom jeziku. Bez obzira na moguće pogreške u faktografiji i konceptiji, ta je knjiga nama draga i najbolja! Knjiga je nastala na osnovi sadašnjih mogućnosti Hrvata iz Koljnofa, a posebice Franje Pajrića, da organiziraju i koordiniraju grupu autora koji su napisali tekstove. Dakako, u tom je poslu značajnu ulogu odigrala i stručna ekipa nakladnika Meridijana, pa i naš fotograf Romeo Ibrišević te jedan od urednika Petar Feletar. Svima koji su na bilo koji način pomogli radom ili sredstvima da ova knjiga ugleda svjetlo dana, od srca hvala. Kada budete čitali ovu knjigu, molim vas ne budite prestrogi prema autorima i nakladniku jer to je knjiga ponajprije nastala srcem i željom da Hrvatska više dozna o predivnom Šopronu i našim Hrvatima u tom kraju.

Otkad sam upoznao Šopron, ostali mađarski gradovi nisu za mene izgubili svoju draž i vrijednost, jedino što je na ljestvici mojih progona i ukusa Šopron došao na prvo mjesto. Zato, ako vas put naneće u taj dio Mađarske ili ako vas ova knjiga potakne na putovanje, svakako idite u pohode Šopronu, tomu Dubrovniku mađarskoga zapada.

U Samoboru, uoči Božića 2007.
prof. dr. sc. Dragutin FELETAR,
član suradnik HAZU

Sazetak

Šopron – grad kulture i suradnje

Ovo je prva knjiga o povijesti grada Šoprona na hrvatskom jeziku. Šopron, taj Dubrovnik zapadne Mađarske, bio je sve do Pariških mirovnih pregovora 1921. godine glavni grad Šopronske županije, odnosno Gradišća koje je dotad pripadalo zapadnoj Mađarskoj. Dakle, Šopron je bio i glavno kulturno i obrazovno središte brojnih Gradišćanskih Hrvata. Iako je nakon 1921. veći dio toga prostora pripao Austriji, gdje je osnovana savezna pokrajina Gradišće (Burgenland) s glavnim gradom Željeznim (Eisenstadt), Šopron je ostao kulturno središte mađarskoga dijela Gradišća, pa tako i tamošnjih Hrvata.

Ideja o pisanju knjige o Šopronu na hrvatskom jeziku potekla je od Hrvata u prigradskom šopronskom naselju Koljnofu (Kópháza), a glavni promotor bio je istaknuti kulturni djelatnik koljnofskoga Hrvatskog kulturnog društva, Franjo Pajrić. Uz pomoć i razumijevanje Grada Šoprona, Općine Koljnof, autora, Grada Zagreba i prijatelja iz Hrvatske, nakon višegodišnjih priprema ova vrijedna knjiga sada je ugledala svjetlo dana. Ona treba prvenstveno upoznati Hrvate u Hrvatskoj, ali i sve druge koji vladaju hrvatskim jezikom u Europi i svijetu, s razvojem, važnošću i ljepotom Šoprona, grada na razmeđu putova, grada kulture i suradnje.

U knjizi su uglavnom kronološkim redoslijedom prikazani povijest i razvoj Šoprona (i okolice) od prvih arheoloških nalaza do danas. Značenje Šoprona kao najvažnijeg trgovačkog, obrtničkog i kulturnog središta zapadne Ugarske osobito je poraslo nakon 1277. godine kada ga je kralj Ladislav IV. proglašio slobodnim kraljevskim gradom. Od 1533. godine, u više valova, ovamo se doseljavaju i Hrvati koji su razvoju Šoprona i okolice dali značajan prinos. Da bi se bolje mogao pratiti razvoj Šoprona tijekom stoljeća, u ovoj je knjizi u drugom (malo užem) stupcu usporedno prikazana i hrvatska povijest – odnosno doprinosi Hrvata životu grada. Prvi je put golema i kompleksna građa povijesti Šoprona prikazana na taj način.

U proslovu knjizi, nakon predgovora gradonačelnika Zagreba i Šoprona, Franjo Pajrić toplo piše o svojem gradu, pa je zapisao i ovo: »Da, Šopron je grad po ljudskoj mjeri, zajednica koju naši snovi mogu prihvati...« Doista, takav je Šopron, to predivno povijesno mjesto. Građa o razvoju Šoprona podijeljena je u nekoliko osnovnih kronoloških cjelina: 1. Povijest grada do 16. stoljeća (s posebnim osvrtom na kasni srednji vijek i novo doba 16. stoljeća), 2. Šopron u 17. stoljeću, 3. Šopron u 18. stoljeću, 4. Šopron u 19. stoljeću, 5. Šopron u 20. stoljeću i 6. Šopron u novom tisućljeću. Svako od tih razdoblja razrađeno je po karakterističnim metodološkim jedinicama – o političkom životu, gospodarstvu, vjerskim i nacionalnim odnosima i kulturnom životu. U svim tim segmentima i u svim razdobljima Šopron doista ima što pokazati, a mnoge od tih vrijednosti ostale su u obliku pokretnih i nepokretnih spomenika sačuvane do dana današnjega.

Ova knjiga sadrži i velik broj dodataka koji joj daju posebnu zanimljivost i vrijednost. Pod naslovom »Opet dalje u svjet« objavljen je izuzetan tekst trgovačkog pripravnika Mije Krešića o tome kako je on vido Šopron krajem prve polovice 19. stoljeća. Slijedi dodatak o šopronskim zanimljivostima – uvršteni su napisi o Nikoli Karlu Župančiću, grofu Karlu Pejačeviću, slikaru Ferencu Stornu, Francu Lisztu, šopronskom muzeju, Udrudi za poljopravljanje grada te o znamenitom šopronskom vinu. Tiskani su i dodaci za bolje razumijevanje povijesti u razdoblju 16. i 17. stoljeća, odnosno o protestantizmu i protureformaciji u Šopronu te o valovima doseljavanja Hrvata.

Zanimljiva su i dva kompletna pisma: poslanica Županije Šopronske Županije zagrebačkoj 1861. te odgovor Županije zagrebačke. Posebnu pozornost pobudit će zasigurno popisi hrvatskih prezimena u Šopronu od 16. do 19. stoljeća. Vidi se da je u gradu živjelo više hrvatskih obitelji čiji su članovi dali izuzetne prinose razvoju Šoprona i njegove kulture. U posebnom kraćem poglavljju pobjrojeni su važniji kulturno-povijesni spomenici Šoprona, koji se i danas mogu posjetiti. Radi lakšeg praćenja povijesnog slijeda u razvoju grada, sastavljen je i posebni šopronski vremeplov, i to od proglašenja slobodnim kraljevskim gradom 1277. do danas (izbor datuma je autorskoga karaktera i kriterija). Konačno, na kraju su navedeni demografski i zemljopisni podaci o gradu i okolici, a detaljnije je prikazano najveće hrvatsko naselje u zapadnoj Mađarskoj, Koljnof (Kópháza) u neposrednoj blizini Šoprona.

U pogоворu knjige, pod naslovom »Šopron je Dubrovnik mađarskog zapada«, Dragutin Feletar, član suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, piše i sljedeće: »I onda sam ‘otkrio’ Šopron! Dovoljno je ostati jedno poslijepodne i u sumrak na šopronskom Glavnom trgu uz uzdignuti pil Presvetog Trojstva natapati maštu na okolnim palačama i crkvama, eventualno otići na starinski toranj pokraj Gradske vijećnice i upijati panoramu stare gradske jezgre – da čovjek oboli od ljepote. Uzdignuta gotika i nacifrani barok, brojni historicizam i secesija – sve je to stopljeno u skladnu malu cjelinu opasanu zidinama, kao koštica u kakvu slatkom plodu.«

Summary

Sopron – a city of culture and cooperation

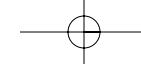
This is the first book on the history of the city of Sopron written in the Croatian language. Sopron, the Dubrovnik of western Hungary, was up to the Paris peace negotiations of 1921 the capital of Sopron County, i.e. of Gradišće, which at the time belonged to western Hungary. Sopron, then, was the chief centre of culture and education for many Gradišće Croats. Even though much of the area came under Austrian rule after 1921, where the federal province of Gradišće (Burgenland) was established with its capital in Željezno (Eisenstadt), Sopron remained the cultural centre of the Hungarian portion of Gradišće, and so also of the local Croatian population. The idea to write a book on Sopron in Croatian emerged from the Croatian community of the suburban Sopron settlement of Kolnوف (Kophaza), its chief promoter being Franjo Pajrić, a prominent culture activist in the Kolnوف Croatian Culture Society. With the assistance and understanding of the City of Sopron, the Municipality of Kolnوف, the author and the City of Zagreb and friends from Croatia, this valuable book has come, after many years of preparation, to see the light of day. This book aims above all to acquaint Croatians in Croatia, and all others fluent in Croatian in Europe and around the world with the development, importance and beauty of the city of Sopron, a hub of transportation routes, a city of culture and of cooperation.

The book depicts, for the most part in chronological order, the history and development of Sopron (and its environs) from the first archaeological finds to the present. Sopron's significance as the centre of commerce, trades and culture in western Hungary grew especially after 1277 when king Ladislav IV proclaimed it a free royal township. Croats settled here in several waves from 1533 on, making a significant contribution to the development of Sopron and the surrounding area. With the aim of better following the development of Sopron through the centuries, the book features a second (somewhat narrower) column covering Croatian history – i.e. the Croatian contribution to the life of the city. This is the first time that the massive and complex sources dealing with the history of Sopron have been presented in this fashion.

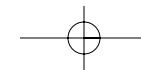
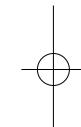
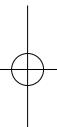
In the prologue to the book (following the foreword by the mayors of Zagreb and Sopron) Franjo Pajrić speaks of his city with affection, saying this: "Yes, Sopron is a city made to the measure of man, a community our dreams can accept..." Sopron is truly that kind of town, a stunning and historical place. The material concerning the development of Sopron is divided into several basic chronological sections: 1) the history of the city up to the 16th century (with a special focus on the late Middle Ages and the new age of the 16th century), 2) Sopron in the 17th century, 3) Sopron in the 18th century, 4) Sopron in the 19th century, 5) Sopron in the 20th century and 6) Sopron in the new millennium. Each of these periods is analysed in characteristic methodological units – political life, the economy, religious and national relations and culture. In all of these segments and in all of these periods Sopron truly has much to show, and many of these assets have been preserved to the present day in the form of mobile and immobile monuments.

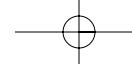
This book also contains a great number of appendices that make it a particularly interesting and valuable. An exceptional text by commercial trainee Mijo Krešić under the title Off Into The World Again is included giving his view of Sopron at the end of the first half of the 19th century. This is followed by an appendix on Sopron's points of interest – included are contributions treating Nikola Karlo Zupančić, count Karlo Pejačević, painter Ferenc Storno, Franz Liszt, the Sopron museum, the Association for the Beautification of the City and concerning the renowned wines of Sopron. Also included are appendices whose aim it is to facilitate a better understanding of the history of the 16th and 17th century period, i.e. Protestantism and the Counter-Reformation in Sopron and the waves of Croatian settlement.

Also of interest are two complete letters: an 1861 missive from Sopron County to Zagreb County and the response from Zagreb County. Particular attention is sure to be drawn by a list of Croatian surnames in Sopron from the 16th to 19th century. It is evident that many Croatian families lived in the city, whose members made exceptional contributions to the development of Sopron and its culture. The key cultural and historical monuments of Sopron, which can be visited presently, are listed in a separate, shorter, chapter. A separate Sopron time capsule has been composed to facilitate an easy understanding of the historical path of the development of the city of Sopron from the proclamation of a free royal township in 1277 to the present (the selection of dates follows the author's criteria). The closing section provides demographic and geographic data on the city and its environs and there is a detailed treatment of the largest Croatian settlement in western Hungary – Kolnوف (Kophaza) – located in the direct vicinity of Sopron.

In the afterword to the book, entitled Sopron is the Dubrovnik of Western Hungary, Dragutin Feletar, an contributing member of the Croatian Academy of Sciences & Arts, writes: »And then I ‘discovered’ Sopron! It suffices to stay one afternoon and in the twilight on the main square of Sopron, by the pillar of the Blessed Virgin Mary, to feed the imagination with the surrounding palaces and churches, possible to visit the ancient tower of the city hall and to take in the panorama of the old town core – it is enough to infect one with beauty. An exalted Gothic style and an ornamental baroque, the multicoloured style of Historicism and the Secession – all of it melded into a compact and harmonious whole encompassed by walls, like the seed of some sweet fruit.«

Zusammenfassung

Ödenburg (Sopron)- Stadt der Kultur und Kooperation

Dies ist das erste Buch über die Geschichte von Ödenburg auf kroatisch. Ödenburg ist das Dubrovnik West-Ungarns. Bis zu den im Jahre 1919-1920 geschlossenen Friedensverträgen von Saint-Germain und Trianon war es die Hauptstadt des historischen Komitates Ödenburg, außerdem Zentrum von weiteren west-ungarischen Gebieten. Das durch den Friedensvertrag Österreich zugesprochene Gebiet, wurde nach der Abtrennung von Ungarn ein Teil des neu gestalteten Bundeslandes Burgenland (kroatisch Gradisce). Ödenburg war also auch für viele gradistyaer Kroaten ein wichtiges Kultur- und Schulzentrum. Obwohl der grösste Teil des Einflußgebietes Ödenburgs an Österreich angeschlossen und Eisenstadt (Zeljezno, Kismarton) zum Sitz der Regierung des neuen Burgenlandes gewählt wurde, bewahrte Ödenburg seine Kulturmittlerrolle für die in Ungarn verbliebenen Gebiete, so auch für die hier lebenden Kroaten.

Die Idee dieses Buch zu schreiben, stammt von den nahe der Stadt Ödenburg lebenden Kolnhofer Kroaten, und zwar von einem aktiven Mitglied des Kolnhofer Kulturellen Vereins, dem Vorsitzenden der Kroatischen Selbstverwaltung in Ödenburg, Herrn Ferenc Payrits. Der Band erblickte das Licht der Welt mit Hilfe und Unterstützung der Stadt Ödenburg, weiterhin durch die hingebungsvolle Arbeit der Autoren, der Hilfe unserer kroatischen Freunde – vor allem aus der Umgebung von Agram (Zagreb) – nach langjährigen Vorbereitungen.

Das Buch vor uns möchte vor allem den Menschen in Kroatien, aber auch allen kroatisch sprechenden Europäern die Entwicklung, Rolle und Schönheit der Stadt vorstellen und den Lesern die Stadt der Kultur und Kooperation nahe bringen.

Im Buch verfolgen wir in chronologischer Reihenfolge die Geschichte und Entwicklung der Stadt (und seiner Umgebung), vom ersten archäologischen Fund bis zur Gegenwart.

Die Bedeutung von Ödenburg als west-ungarisches Handels-, Handwerks- und Kulturzentrum wuchs beachtlich nach 1277, nachdem König Ladislaus IV. der Siedlung königlich-freistädtische Privilegien schenkte.

Nach 1533 besiedelten Kroaten in mehreren Wellen die Gegend, bedeutend zur Entwicklung der Stadt und seiner Umgebung beitragend.

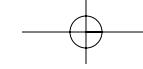
Im Interesse des besseren Begreifens der jahrhundertelangen Entwicklung der Stadt werden auf der Spalte am Seitenrand die wichtigsten Kapitel der kroatischen Geschichte mitgeteilt. Sie sind Ergänzungen, die die lokalhistorischen Ereignisse in breitere historische Zusammenhänge setzen und außerdem die kulturelle Tätigkeit der hier lebenden Kroaten beleuchten, bzw. außergewöhnliche Ereignisse ihres Wirkens berichten. Das Werk vor uns erzählt die Tätigkeit der hiesigen Kroaten und versucht damit eine wirklich komplexe Kenntnis der Geschichte der Stadt zu vermitteln.

In der Einleitung des Buches, nach den Vorworten der Agramer und Ödenburger Bürgermeister, schreibt Ferenc Payrits mit vertrautem Worten über die Stadt, unter anderem folgendes: »ja, Ödenburg ist eine menschliche Stadt, eine Gemeinschaft, die unsere Träume begreifen kann...« So ist Ödenburg, dieser wunderbare historische Ort, tatsächlich.

Man kann das Buch aus chronologischer Sicht in verschiedene Kapitel teilen. Das erste fasst die Geschichte der Stadt bis zum 16. Jahrhundert zusammen (mit besonderer Sicht auf das Spätmittelalter und die Frühneuzeit). Es folgt die Geschichte der Stadt im 17., 18., 19., 20. Jahrhundert und im neuen Jahrtausend. Die Autoren unterteilen die einzelnen Perioden in Themen, wie die Welt der Politik, der Wirtschaft, des Glaubens, der Nationalitätenverhältnisse und des kulturellen Lebens. Ödenburg hatte auf allen erwähnten Gebieten und in jedem Zeitalter etwas zu bieten, noch dazu sind seine Werte in Form von zahllosen Gegenständen und seelischen Errinnerungen bis zum heutigen Tag aufrecht erhalten geblieben.

Das Buch beinhaltet ausser den erwähnten noch viele Beiträge. Unter den interessanten und wertvollen Anhängen lohnt es sich die Stadtbeschreibung mit dem Titel »Wieder weiter in die Welt« aus dem 19. Jahrhundert vom Kaufmannsgehilfen Mijo Kresic zu lesen. Daneben sind noch solche Ödenburger Kuriositäten zu finden, wie Zupancic (Zsupáncsity) Miklós, Graf Pejasevich, Franz Storno sen., Franz Liszt, das Ödenburger Museum, der Verschönerungsverein und der Ödenburger Wein. Bei der Beschreibung des 16. und 17. Jahrhunderts fanden als Ergänzung Beiträge ihren Platz im Buch, die zum besseren Verstehung der Besiedlung durch die Kroaten dienen.

Merkwürdig ist der Brief, der in seinem vollen Umfang wiedergegeben wird, den die Vollversammlung des Komitates Ödenburg an das Komitat Agram schrieb, auf den die Agramer 1861 antworteten. Bestimmt wird die Ödenburger Bürgerliste mit Namen kroatischer Herkunft zwischen dem 16-19. Jahrhundert grosses Interesse hervorrufen. Aus dieser kann man feststellen, dass sehr viele Ödenburger

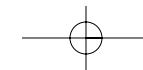

Bürger kroatischer Herkunft waren – wie es in den einzelnen Kapiteln des Buches auch zu lesen ist – und ihren Teil zu der Entwicklung der Stadt beitrugen.

Ausser dem hier erwähnten können wir noch über die Sehenswürdigkeiten der Stadt im Rahmen eines Stadtführers lesen.

Am Ende des Buches erleichtert eine Ödenburger Chronologie die Orientierung der Ereignisse in den Jahrhunderten. Die Chronologie erhebt nicht den Anspruch der Vollständigkeit, die Auswahl geschah auf Grund von Kriterien und den Überlegungen der Autoren

Und letztendlich dient das Buch mit den Bevölkerungs- und geografischen Daten von Ödenburg und seiner Umgebung zum historischen Verständnis. Während der Bearbeitung des Buches wurde besondere Aufmerksamkeit dem von Ödenburg nur 5 km entfernt liegenden Dorf Koljnof (Kolnhof, Kópháza) geschenkt, die grösste Ortschaft der Kroaten in West-Ungarn. Im Nachwort schrieb Dragutin Feletar, Mitglied der Kroatischen Wissenschaftsakademie folgendes: »Und nun entdeckte ich Ödenburg! Es reicht einen Nachmittag zu bleiben oder in der abendlichen Dämmerung am Hauptplatz am Fuße der Dreifaltigkeitssäule unsere Phantasie über die Palais und die Kirchen auf den Feuerturm neben dem Rathaus aufsteigen zu lassen und das Panorama der Altstadt zu geniessen, damit die Schönheit den Beschauer ertränkt. In den Himmel reichende Gotik, das verspielte Barock, die Denkmäler des Historismus und der Sezession – umgeben von der Stadmauer – sind wie die Kerne einer süßen Frucht.«

Izbor literature

1. Asztalos Miklós: A magyar története, Woodstone Interactive, VTCD
2. Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16.-18. szádban, Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
3. Bartolić Zvonimir: Sjevernohrvatske teme, I. – VI., Čakovec 1980. – 2005.
4. Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., Descriptio Comitatus Saproniensis I., Sopron 2001.
5. Benčić Nikola: Književnost Gradišćanskih Hrvata od 16. stoljeća do 1921. godine, Zagreb 1998., 2000.
6. Benčić Nikola, Tobler Feliks: O Konzulovim pismima, Fluminensia 8, Rijeka 1996., str. 113 – 143
7. Breu Jozéf: Die Kroateniedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten, Wien 1970.
8. Csatkai Endre: Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról, Soproni Szemle 3, Sopron 1939.
9. Csatkai Endre: Sopron város teljesen volt-e?, Soproni Szemle 20, Sopron 1966., str. 53 – 56
10. Csatkai Endre: Sopron a biedermeier korban, Sopronvármegye, Sopron 1922.
11. Csatkai Endre, Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlekei, II. javított és bővített kiadás, Budapest 1956.
12. Črnja Zvane, Valentić Mirko, Benčić Nikola: Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973.
13. Dujmovits Walter: Die Haltung der westungarischen Bevölkerung zur Frage des Anschlusses des Burgenlandes an Österreich, Burgenladisches Heimatblätter, Eisenstadt 1965., str. 57-69
14. Duics Pál, Winkler Gábor: Sopron, Sopron 2005.
15. Duličenko Aleksandar: Izmail Ivanovič Sreznjevski i Gradišćanski Hrvati, Znanstveni zbornik, Željezno 2002., str. 83 – 92
16. Ernst August: Geschichte des Burgenlandes, Wien 1987.
17. Feletar Dragutin, Hrvoje Petrić: Povijest i zemljopis Hrvatske, Zagreb – Samobor 2006.
18. Finka Božidar: Gradišćanski Hrvati 1533. – 1983., Zagreb 1984.
19. Franković uro: Narodopis Croatica, Budapest 2001.
20. Fuček Ivan: Juraj Mulih – život i djelo, Zagreb 1994.
21. Geosits Stefan: 700 Jahre St. Jakobskirche und Pfarre Kligenbach, Wien 1976.
22. Graf Kunó von Klebelsberg: Klebelsberg über die Hilfe für Ödenburg, Sopron 1922.
23. Geo Epoche, Das Magazin für Geschichte 10, Wien 2003.
24. Göncz Jószef, Bognár Béla: Sopron vármegye képeslapokon 1896. – 1945., Sopron 2003.
25. Grgin Boris: Počeci rasapa, Zagreb 2002.
26. Gavin Menzies: 1421-the year china discovered the worlds, 2002.
27. Hadrovics László: Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert, Wien 1974.
28. Házi Jenő: A soproni polgárjog megszerzésének, története Soproni Szemle 5, Sopron 1941., str. 269 – 279
29. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535. – 1848., Budapest 1982.
30. Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében, Budapest 1976.
31. Horváth Zoltán: Sopron önkormányzatának jogai és címerei, Várostörténet 1277. – 2002., Sopron 2002.
32. Hajszan Robert (urednik): Panonska ljetna knjiga, Pinkovac 1994. – 2006.
33. Heka Ladislav: Narodopis Croatica, Budapest 2001.
34. Hrvati izvan domovine: odabране теме, Društvena istraživanja 4 – 5, Zagreb 2005.
35. Hrvatske novine, broj posvećen Koljnofu, Eisenstadt 14. 12. 1984.
36. Jelić Tomislav: Gradišćanski Hrvati u Austriji, Zagreb – Koprivnica 1997.
37. Jelić Tomislav, Holjevac Željko: Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj i Hrvati u Slovačkoj, Zagreb – Budimpešta – Bratislava 2006.
38. Jürgen Hans: Das Burgenland, Graz 1928.
39. Kampuš Ivan (urednik): Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata, Zagreb 1995.
40. Katus László: Magyarország története 1848. – 1890., Budapest 1979.
41. Katus László: A magyar politikai vezetőréteg a délszláv kérdésről 1849. és 1867. között, Serbek és magyarok a Duna mentén, Budapest 1987.
42. Karner Stefan: Das Burgenland im Jahr 1945., Beiträge zur Landesausstellung, Eisenstadt 1985.
43. Kovács Endre: Magyarország története tíz kötetben 1391. – 1394., Budapest 1979.
44. Kovacs József László: Lackner Kristóf és kora (1571. – 1631.), Sopron 1904.
45. Konferencia a soproni népszavazásról, Soproni Szemle Alapítvány, Sopron 1997., str. 83 – 98
46. Környei Attila: A népszavazás hatása Sopron város fejlődésére, a soproni társadalomra, Magyarok maradtunk 1921. – 1996., Sopron 1996.
47. Kučerova Kvetoslava: Hrvati u Srednjoj Evropi, Zagreb 1998.
48. Kurelac Fran: Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunkoj, Mošonskoj i Železnoj na Ugrin, Zagreb 1871.
49. Kuzmich Ludwig: Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921. mit einer primären Bibliographie, Eisenstadt 1992.
50. Krisch András: A soproni szőlőtermelők a 19. század utolsó évtizedeiben, Soproni Szemle 58, Sopron 2004., str. 142 – 158
51. Krisch András: Die Ödenburger Weinbauern, Aus der Pforte 2, juni, Sopron 2005., str. 40 – 44

52. Krisch András: Sopron a francia megszállás alatt, 1809-ben, Soproni Szemle 91, Sopron 2002., str. 91 – 112
53. Meridjani, Časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja, odgovorni urednik Dragutin Feletar, Samobor, godišta od 1994. do 2007.
54. Mijatović Andelko: Zrinsko-frankopanska urota, Zagreb 1992.
55. Mohl Adolf: A horvátok átvonulása Sopronmegyén, Soproni Napló, Sopron 1898.
56. Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története, Budapest 1957.
57. Ormos Mária: Civitas Fidelissima, Népszavazás Sopronban 1921., Győr 1990.
58. Ormos Maria: Sopron a nagypolitikában, Magyarok maradtunk 1921. – 1996., Sopron 1997.
59. Pak Jolán, Filep István: Fertőd Esterházy kastély, Sopron 2006.
60. Payr Sándor: A soproni evanglikus egyházközség története, Sopron 1017.
61. Pálffy Géza, Miljenko Pandžić, Tobler Felix: Ausgewählte Dokumente zur Migration der burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert, Odabran dokumenti o seobi Gradičanskih Hrvata u 16. stoljeću, Eisenstadt/Željezno 1999.
62. Petrović fra Leon: Krščani bosanske crkve, Svetlo riječi Sarajevo, Mostar 1999.
63. Pilar Ivo: Eine Geschichte Kroatiens, Serbiens und Bosniens, Heiligenhof-Bad Kissingen 1995.
64. Pavličević Dragutin: Moravski Hrvati, Povijest – život – kultura, Zagreb 1994.
65. Sarkady Sándor: A soproni nemzetőrség 1848., Edudech 1998.
66. Sinowatz Fred: Zur Gesichte des Landesnamens, Burgenländische Heimatblätter 3, Eisenstadt 1961., str. 123 – 130
67. Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1838. – 1840., első kötet, Mediawayve alapítvány, Győr 2004.
68. Schlag Geral: Aus Trümmern geboren ... Burgenland 1918. – 1921., Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 106, Eisenstadt 2001.
69. Sokcsevits Dénes: Magyar múlt horvát szemmel. Budapest, é.n. magyar a magyarért Alapítvány
70. Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Sopronvármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása, Budapest 1940.
71. Spannenberger Norbert: Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938.-1944. unter Horthy und Hitler, München 2002.
72. Streibel Andreas: Von der Alm zur Puszta – Zur Rolle völkischer Schutzvereine bei der Angliederung des Burgenlandes an Österreich, Burgenländische Heimatblätter 2, Eisenstadt 1994., str. 50 – 77
73. Székely Géza: A soproni kereskedelemtörténete, Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914. – 1934., Sopron 1934.
74. Tilkovszky Lorant: Botránykő vagy hídpillér? Villágosság, Sopron 1990.
75. Thirring Gusztáv: Sopron Városa a 18. században, Népesedés és gazdaságtörténeti tanulmány, Sopron 1939.
76. Tirnitz Joszef: A soproni »Wirtschaftsbürger« – gazdapolgár, Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levélárában, Szombathely 2003., str. 303 – 304
77. Tobler Felix: Zur Verwaltung des Burgenlandes 1918.-1946., Das Burgenland im Jahr 1945., Beiträge zur Landesausstellung, Eisenstadt 1985.
78. Tobler Felix: 700 Jahre Klingenbach 1276.-1976., Eisenstadt 1976.
79. Tóth Adalbert: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848. – 1892., München 1973.
80. Tóth Imre: Kapuk a címerben, A találkozások városa – Sopron, Sopron az ezredfordulón, Sopron 2002.
81. Tóth Imre: Das Soprner Deutschtum nach der Volksabstimmung, Hefte des Ungardeutschen Sozial- und Kulturwerke V., München-Backnang 2003.
82. Tóth Imre: A hűség-mítosz hatása a népszavazás utáni Sopron minden napjaira, Limes 2005., str. 41 -56
83. Ujević Mate: Gradičanski Hrvati, Zagreb 1934.
84. Vranješ-Šoljan Božena: Gradičanski Hrvati između tradicije i suvremenosti, Zagreb 2005.
85. Znanstveni skup Novi Vinodolski – Krbavská bitka i njezine posljedice, urednik Dragutin Pavličević, Zagreb 1997.